ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ХЕРСОН:
ШЛЯХ ПАТРІОТІВ

УНІВЕРСИТЕТСЬКА КНИГА

УДК 94+908(477.72)»2022/...»(093)
Х 39

Рецензенти:
Константінова Вікторія Миколаївна – докторка історичних наук, професорка, професорка кафедри історії та філософії Бердянського державного педагогічного університету;
Корновенко Сергій Валерійович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, дійсний член Української асоціації усної історії

Затверджено відповідно до рішення вченої ради Херсонського державного університету (протокол № 5 від 26.11.2025)

Дослідження виконано в межах ініціативної науково-дослідної роботи «Окупація та визволення Херсону: Антонівський міст, Бузковий гай, героїзм цивільного спротиву» (державний реєстраційний номер 0123U101941)

Х 39 **Херсон: шлях патріотів** / упоряд. : Михайленко Г. М., Черемісін О. В. Суми : Університетська книга, 2026. 312 с., 8 іл.

ISBN 978-617-521-166-3

«Херсон: шлях патріотів» – це аналітико-документальне усноісторичне дослідження, що поєднує науковий аналіз із живими свідченнями очевидців початку повномасштабного вторгнення. Побудоване на методології усної історії, завдяки якій було опрацьовано наративи мешканців Херсонщини, учасників бойових дій, волонтерів, священиків, учасників і родичів Херсонської територіальної оборони, які пережили початок повномасштабного вторгнення та окупацію у 2022 р. Збірка поєднує в собі академічний аналіз із живою пам'яттю безпосередніх самовидців, розкриваючи глибинні аспекти героїзму, жертовності та втрати.

Особливу увагу приділено формуванню регіональної ідентичності в умовах війни, практикам військового та громадянського опору, а також механізмам меморіалізації пам'яті про полеглих і тих, хто продовжує боротьбу проти росіян. Видання інтерпретує події на Херсонщині крізь призму не лише локального, а й загальнонаціонального досвіду, демонструючи їх значення для сучасної України.

Усноісторичне дослідження розраховане на широке коло читачів: науково-педагогічних працівників, вчителів, здобувачів вищої освіти, аспірантів, краєзнавців, усіх, хто цікавиться міською історією, краєзнавством, регіоналістикою, історією Херсона, історією України XXI ст.

УДК 94+908(477.72)»2022/...»(093)

© Херсонський державний університет, 2026
© Університетська книга, 2026

ISBN 978-617-521-166-3

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО РЕКТОРА ХДУ ОЛЕКСАНДРА СПІВАКОВСЬКОГО *5*

ПЕРЕДМОВА (Черемісін О. В., Михайленко Г. М.) *9*

ПОДЯКА *11*

Черемісін Олександр Вікторович, Михайленко Галина Миколаївна
Повномасштабне вторгнення і Херсон початку 2022 р. крізь призму усної історії *12*

ПРОЛОГ: ВІЙНА ПОЧИНАЛАСЬ 2014 р. **65**

Сєріков Сергій Володимирович
«Мені дуже приємно, що я взяв участь у захисті херсонської землі» *66*

Розділ 1. ПОЧАТОК ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: АНТОНІВСЬКИЙ МІСТ, БУЗКОВИЙ ПАРК, НАУКОВИЙ ЛІЦЕЙ **85**

Кураян Ігор Барсумович
«Шансів вижити там в принципі не було» *86*

Бугаєнко Віталій Васильович
«Я проходив навчання в територіальній обороні» *107*

Довгий Олександр Володимирович
«Жив простим життям, але на вторгнення я чекав» *122*

Якубенко Андрій Миколайович
«Взяв документи і пішов до військкомату» *131*

Білецький Олексій Сергійович
«На той момент ні міська, ні обласна влада з цим питанням не справлялися» *154*

Мазур Олена Вікторівна
«На ранок після бою в Бузковому парку я помітила, що в мене посивіли брови» *172*

Розділ 2. КНИГА ПАМ'ЯТІ 1 БЕРЕЗНЯ 2022 р. **185**

Беспалова Наталія Борисівна
«1 березня зранку він мені зателефонував» *186*

Бойко Вікторія Григорівна
«Вони були в ліцеї на Білозерській площі» *192*

Гончар Вікторія Миколаївна
«28 лютого ми з татом розмовляли, і він обіцяв скоро повернутися» *198*

Данілова Любов Грогорівна
«Любаша, виріши щось з вуликами» *200*

Дарина Володимирівна,
донька Володимира Васильовича Вдовиченка
«Останній бій тато прийняв 01 березня 2022 року» *209*

Макарська Вікторія Олександрівна
«Будьте на зв'язку» *213*

Моренець Оксана Анатоліївна
«Я не хочу, щоб дитину мою забули» *220*

Немомняща Вікторія Миколаївна
«Я збираю речі, нас викликають» *228*

Осіння Ольга Петрівна
«А ти що думала, я приїду і буду вдома сидіти?» *234*

Сливкіна Тетяна Валеріївна
«Я вас дуже люблю» *252*

Фролова (Грозинська) Ольга Віталіївна
«Так, доню, це сталося» *256*

Хандусенко Надія Іванівна
«Ми їх виженемо» *265*

Лисенко Ольга Миколаївна
«Він був завжди турботливим батьком» *271*

Єрмакова Анна Олександрівна
«Щоб не гинули молоді» *273*

Розділ 3. ПІСЛЯ БОЮ **277**

Гороховський Олег Іванович
«Ми нашого танкіста хоронили, якого з танку витягли» *278*

Кушиков Едуард Володимирович
«Він сильно був добрим» *291*

Миронова Ксенія Геннадіївна
«Поспішайте людям робити добро» *294*

ПІСЛЯМОВА *305*

ВСТУПНЕ СЛОВО РЕКТОРА ХДУ ОЛЕКСАНДРА СПІВАКОВСЬКОГО

24 лютого 2022 року для мене, як і для мільйонів українців, стало межею, після якої життя вже не могло залишатися таким, яким було раніше. Але для мене це був ще й момент особливої відповідальності. Коли ти очолюєш університет, за тобою стоїть не просто інституція. За тобою стоять тисячі людей: викладачі, студенти, співробітники, їхні родини. І в умовах війни кожне рішення раптом перестає бути суто управлінським. Воно стає рішенням про людей, їхню безпеку, майбутнє, а іноді й життя. Ми мали зберегти Херсонський державний університет як українську інституцію. Зберегти людей. Освітній процес. Науку. Документи. Цифрову інфраструктуру. Академічну спільноту. Зберегти саму можливість університету жити й працювати далі, навіть коли його фізичний простір опинився під окупацією. Тоді я особливо гостро зрозумів: **лідерство – це не право віддавати накази. Це готовність брати на себе відповідальність за рішення, наслідків яких ти не можеш передбачити до кінця.**

Саме таким рішенням стала релокація Херсонського державного університету до Івано-Франківська. Ми втрачали звичний простір, але не мали права втратити університет. Після звільнення Херсона перед нами постало інше питання: «**А що ми не маємо права втратити тепер?».** Відповідь для мене була очевидною: «**Пам'ять».** Пам'ять про людей. Про їхні рішення. Про вибір, який вони робили тоді, коли часу на роздуми майже не залишалося. Про тих, хто взяв до рук зброю. Про тих, хто допомагав. Про тих, хто виходив на площі окупованого міста з українськими прапорами. Про волонтерів, священників, військових, цивільних. Про тих, хто вижив. І особливо про тих, хто вже не може розповісти свою історію сам. Саме тому після деокупації Херсона я ініціював у Херсонському державному університеті наукове дослідження «Окупація та визволення Херсона: Антонівський міст, Бузковий гай, героїзм цивільного

спротиву». Для мене було принципово важливо, щоб університет не залишився лише свідком цих подій. **Університет має бути інституцією пам'яті.** Його місія полягає не тільки в тому, щоб створювати нові знання. Університет повинен зберігати правду, документувати її, критично осмислювати, відокремлювати факт від міфу і передавати наступним поколінням те, що не має права бути забутим. Саме з цієї відповідальності народилася книга «Херсон: Шлях патріотів». Її особлива цінність для мене полягає в тому, що тут історія говорить **голосами людей**. За великими поняттями «війна», «окупація», «оборона», «спротив», «деокупація» завжди стоїть конкретна людина. З її родиною. Професією. Мріями. Страхом. Вибором. І саме це змінює наше сприйняття історії, бо історія війни – це не тільки карти бойових дій, накази штабів, пересування військових частин і дати. Історія – це людина, яка вранці 24 лютого залишає звичайне життя і йде захищати своє місто. Це людина, яка розуміє нерівність сил, але залишається. Це родина, яка чекає телефонного дзвінка. Це дружина, мати, донька чи син, які через роки відтворюють останні слова близької людини. Це волонтер, який у захопленому місті продовжує допомагати іншим. Це священник, який під окупацією повертає загиблим право на гідне прощання. Це херсонець, який виходить на площу перед озброєними окупантами з українським прапором.

Саме з таких особистих рішень складається велика історія народу. Антонівський міст, Бузковий парк, Науковий ліцей – після 2022 року це вже не просто точки на карті Херсона. Це **місця нашої пам'яті**. Тут особливо гостро проявився феномен, який, на мою думку, є одним із головних смислів цієї книги: у критичний момент історії звичайна людина може стати суб'єктом історії. Не тому, що отримала наказ. Не тому, що була впевнена в перемозі. А тому, що зробила свій моральний вибір. Саме тому назва цієї книги – «Шлях патріотів» – для мене має значно ширший сенс. Патріотизм тут не є гаслом. **Патріотизм – це дія.** Це момент, коли особисте «я» поступається відповідальності за інших. Коли твій дім стає частиною твоєї країни.

Коли свобода перестає бути абстрактною цінністю, тому що за неї потрібно платити власним вибором.

У цій книзі є ще один надзвичайно важливий вимір – голоси родин загиблих. Їхні свідчення повертають нам людину за сухим словом «втрата». Ми бачимо не статистику війни. Ми бачимо чоловіків, батьків, синів, друзів. Людей, які працювали, любили, виховували дітей, будували плани, мріяли про майбутнє. І саме тому збереження їхніх імен – це не лише наукове завдання.

Це моральний обов'язок. Мене особливо хвилює ще одне питання: «**Що з цієї історії знатимуть наші діти й онуки через двадцять, п'ятдесят, сто років?».** Війна неминуче породжує різні інтерпретації. З часом стираються деталі, змінюються оцінки, зникають документи, відходять очевидці.

Саме тому історію потрібно документувати сьогодні. Поки поруч із нами її учасники. Поки звучать їхні голоси. Поки родини пам'ятають останні розмови. Поки зберігаються фотографії, документи, особисті речі, листування. Поки жива пам'ять, бо пам'ять, яку не зафіксували, можна втратити. А пам'ять, яку дослідили, перевірили, осмислили й передали наступному поколінню, стає частиною національної ідентичності. У цьому я бачу особливу місію Херсонського державного університету. Наш університет сам став частиною цієї історії. Ми пережили окупацію, релокацію, втрату звичного академічного простору, але зберегли головне – свою українську ідентичність, людей і здатність працювати. Тому для нас дослідження історії Херсона – це не погляд стороннього спостерігача. Це дослідження власної історії. І водночас це наша відповідальність перед містом, іменем якого названо університет. Я щиро вдячний авторам монографії, дослідникам Херсонського державного університету, всім учасникам інтерв'ю і особливо родинам загиблих, які знайшли сили говорити про найдорожчих людей. Завдяки їм ця книга стала не просто дослідженням. Вона стала простором пам'яті. Місцем, де збережені голоси.

Місцем, де людина не розчиняється в статистиці війни. Місцем, де Херсон постає таким, яким ми його знаємо: українським, вільним, гідним і здатним чинити спротив. Для мене ця книга є продовженням тієї відповідальності, яку ми відчули 24 лютого 2022 року. **Тоді нашим завданням було зберегти людей і університет. Сьогодні наше завдання – зберегти пам'ять. Завтра**

нашим завданням буде передати її наступним поколінням. Місто можна відбудувати.

Зруйновані корпуси можна відновити. Університет може повернутися додому. Проте є те, що неможливо відбудувати з бетону і цегли, – **людську пам'ять**. Тому ми повинні зберегти імена. Зберегти голоси. Зберегти правду. Щоб через десятиліття, коли хтось запитає: **«А яким був Херсон у найважчий момент своєї історії?»**, ця книга дала відповідь: «**Херсон був містом людей, які зробили свій вибір».**

Вибір залишатися українцями.

Вибір чинити спротив.

Вибір бути вільними.

ПЕРЕДМОВА
(Черемісін О. В., Михайленко Г. М.)

Усноісторичне дослідження, яке читач тримає в руках, є спробою збереження пам'яті та наукового осмислення подій, що відбулися в Херсоні та Херсонській області в перші дні й тижні повномасштабного російського вторгнення в Україну в лютому – березні 2022 р. В основі дослідження лежать унікальні матеріали: усні свідчення учасників, які залишилися живими, та родин загиблих бійців територіальної оборони, зібрані й опрацьовані в межах науково-дослідної теми кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету «Окупація та визволення Херсона: Антонівський міст, Бузковий парк, героїзм цивільного спротиву», ініційованої ректором Олександром Співаковським, покликаної створити об'єктивну історичну пам'ять про героїзм і жертовність людей, які стали на захист свого міста, своєї землі, своєї держави.

Нашою головною метою було вивести історію захисників Херсона за межі випадкових згадок і скороминущої медійної цікавості, укоренити її в історичному дискурсі сучасної України. Ми прагнули продемонструвати, що формування захисту міста, стихійна, але глибоко свідома й патріотична мобілізація в перші години війни – це явище, що заслуговує на окрему увагу як дослідників, так і суспільства в цілому.

Херсон не просто опинився серед перших українських міст, захоплених ворогом. Він продемонстрував високий рівень громадянської суб'єктності ще до вторгнення. Створення й мобілізація сил територіальної оборони в регіоні відбувалися не лише за адміністративною логікою. Це було втіленням свідомого вибору мешканців міста й сіл Херсонщини, які, не маючи повноцінного озброєння, належної злагодженості, підготовки чи гарантій, добровільно стали до лав спротиву. Сформоване в цих умовах середовище стало осередком не лише воєнного опору, а й символом гідності, єдності та самопожертви.

Через історії самовидців – часом болісні, часом нестерпні у своїй щирості – ми досліджуємо механізми конструювання пам'яті про загиблих, вивчаємо роль родин у збереженні правди про участь їхніх рідних у бойових діях. Родини загиблих тероборонівців не лише втратили найрідніших – вони взяли на себе відповідальність за історичну правду. Вони стали носіями й охоронцями глибоко особистої, але й національно значущої пам'яті.

Ми розглядаємо науково обґрунтовані поняття «рамок пам'яті» як інструменту аналізу форм локальної ідентичності. Це рамки: героїзму, гідності, справедливості, жертви, відповідальності. Усі вони формуються в щоденному болісному досвіді втрати, у пошуках визнання, у юридичних і моральних битвах за право називати своїх рідних захисниками. У цьому процесі постає новий вимір локальної ідентичності – Херсон як місто спротиву не лише завдяки публічним протестам, а й завдяки добровільній самоорганізації та героїчній участі його мешканців у захисті держави.

Видання – наукове, документальне й водночас глибоко особисте. Воно розраховане на дослідників новітньої історії України, істориків війни, соціологів пам'яті, психологів, антропологів, а також на всіх, хто прагне зрозуміти, якою є справжня ціна незалежності. Вона не лише фіксує події – вона зберігає голоси. Її сторінки – це місце зустрічі з тими, хто залишився живим, з тими, хто загинув, але живе в пам'яті своїх родичів, свого міста і країни.

Ми віримо, що лише правда, збережена й осмислена, здатна стати основою справжнього відновлення – як особистого так і національного.

Цей збірник – наш внесок у цю правду!

З повагою!

ПОДЯКА

Автори висловлюють найщирішу і найглибшу вдячність усім, хто зробив можливим створення цієї книги. Насамперед, учасникам бойових дій, які вижили, захисникам і територіальцям, які в надзвичайно складних умовах змогли надати свої спогади про події початку повномасштабного вторгнення. Їхні розповіді стали безцінним джерелом, що поєднує особистісний вимір із колективною історичною пам'яттю. Кожне їхнє слово не лише фіксує факти, а і є моральним заповітом прийдешнім поколінням.

Окрема подяка родинам загиблих – дружинам, матерям, братам, донькам і синам, які, незважаючи на біль втрати, знайшли в собі сили поділитися спогадами про найдорожчих. Їхні голоси зберігають людське обличчя історії, нагадуючи, що за сухими цифрами втрат завжди стоять живі долі, любов, мрії, нездійсненні плани. Саме завдяки цим свідченням пам'ять про полеглих набуває міцності й глибини, стає частиною національної ідентичності.

Неоціненним є внесок цивільних волонтерів, які з перших днів вторгнення стали поруч із військовими, організовуючи допомогу, ризикуючи власним життям і перетворюючи солідарність на щоденну практику опору. Їхні історії демонструють, що героїзм може виявлятися не лише на передовій, а й у тилу, в готовності дбати про інших і підтримувати спільноту навіть у найважчі часи.

Вдячність висловлюється також священнослужителям, які не залишились осторонь трагедії, а стали духовними опорами для громади. Їхня присутність, молитви й слова розради допомогли багатьом пережити невиправні втрати, зберегти гідність та віру. У їхніх свідченнях проступає не лише релігійний вимір, а й глибинна гуманістична сила, що єднає людей у стражданні й надії.

Ця збірка постала завдяки їхній мужності й відкритості. Без їхнього голосу, без їхнього болю і водночас без їхньої внутрішньої сили вона залишилась би неповною. Тому кожна сторінка цього дослідження – це не лише історичний текст, а й своєрідний акт спільної пам'яті, що продовжує життя загиблих у слові й зобов'язує прийдешні покоління до пам'ятування.

Повномасштабне вторгнення і Херсон початку 2022 р. крізь призму усної історії

Черемісін Олександр Вікторович,
Михайленко Галина Миколаївна

Дослідження здійснено в межах міждисциплінарного підходу, який поєднує засади історичної науки, філософії пам'яті, соціальної антропології та методології усної історії. Його центральним елементом є опрацювання суб'єктивних досвідів – персональних наративів, що виникли в контексті масштабної суспільної та воєнної трансформації. Ми досліджуємо не лише події у їхній хронології, а й способи їх осмислення, запам'ятовування, переживання. У цьому сенсі обрана методологія дозволяє фіксувати не просто факти, а живу тканину історичної реальності, сплетену з індивідуальних голосів, інтонацій, смислів і травм.

Центральним джерелом інформації є усноісторичні свідчення як спосіб фіксації історичного досвіду зсередини. Цей підхід ґрунтується на переконанні, що кожна людина є носієм історичної пам'яті і спроможна її артикулювати в наративній формі. Усна історія не тільки дозволяє реконструювати хід подій у контексті відсутності письмових або офіційних джерел, а й відкриває глибину особистого бачення, емоційні реакції мешканців міста на події, що відбувалися. Особливо це актуально для воєнної історії, де значна частина інформації залишається або нерозкритою, або викривленою в публічному дискурсі.

У межах дослідження ми вперше вводимо до наукового обігу свідчення безпосередніх учасників Херсонської територіальної оборони, які залишилися живими, а також усні історії родичів загиблих захисників, які стали носіями культурної та родинної пам'яті. Ці джерела є унікальними, оскільки охоплюють як бойовий досвід у перші дні повномасштабного вторгнення, так і процеси збереження, трансформації та інституалізації пам'яті про загиблих. Тому ми поєднуємо різні виміри: досвід участі, досвід втрати, що формують цілісну картину героїчного спротиву Херсонщини.

Для забезпечення методологічної цілісності ми застосували напівструктуроване інтерв'ю як базову форму опитування. Цей формат дозволяє поєднати гнучкість діалогу з науковою верифікацією ключових тематичних віх. Усі інтерв'ю проводилися за опитувальником, який розроблений авторами з урахуванням етичних, психологічних та історико-джерельних вимог. Опитувальник містив блоки питань про біографічні дані, довоєнний період, бойовий досвід, втрату і процес ідентифікації загиблого, участь родин у правовій та громадянській боротьбі за визнання, а також рефлексії щодо пам'яті та майбутнього. Особливу увагу приділено не лише змісту відповідей, а й невербальним аспектам комунікації, емоційному стану, паузам, невербальній реакції, які фіксувалися під час транскрибування.

Усні інтерв'ю проводилися за інформативною згодою учасників із дотриманням принципів чутливості до травматичного досвіду, поваги до гідності оповідача. Ми виходили з позиції суб'єктності респондента, розглядаючи його не як «інформатора», а як носія власної історії, що має повне право на інтерпритацію подій і сенсів.

Загалом обрана методологія дозволяє не тільки реконструювати локальну історію спротиву на Херсонщині, а й виявити її структурні риси, вкорінені в локальну ідентичність, суспільну етику та пам'яттєві практики. Ми переконані, що саме усна історія зі своєю гнучкістю, глибиною та людяністю є найадекватнішим інструментом для фіксації воєнного досвіду у його моральному, екзистенційному і політичному вимірах.

Усього до збірника ввійшло 24 інтерв'ю: жінок – 16, чоловіків – 8.

Кожен транскрипт містить заголовок, у якому зазначаються: повне прізвище, ім'я та по батькові респондента, дата і місце народження, дата проведення інтерв'ю, прізвище, ім'я та по батькові інтерв'юера, установа, яку представляє інтерв'юер.

Запитання розміщені в тексті інтерв'ю в хронологічній послідовності пережиття конкретних подій. На початку розмови всім респондентам ставилися запитання: чи згодні виступати під своїм справжнім прізвищем, ім'ям та по батькові; дата і місце народження; національність та громадянство; сімейний стан та місце роботи; термін, проведений в окупації. Далі пропонувався перелік основних запитань.

Кількість цих запитань залежала від бажання респондентів сконцентрувати свою увагу на конкретних епізодах. Завершувались інтерв'ю запитаннями про те, як живуть респонденти на момент проведення інтерв'ю (подальші плани та прогнози щодо завершення війни). Також пропонувалося доповнити розповідь – у разі, якщо інтерв'юер не врахував у попередніх питаннях тих аспектів, якими респондент хотів поділитися. Як правило, доповнень у респондентів не виникало, тобто інтерв'ю постають як завершена розповідь.

Усі інтерв'ю мали індивідуальний характер. Стилістика розповіді упорядниками не змінювалась і не коригувалася. Інтерв'ю залишені в повнотекстовому варіанті й не поділені за тематичним принципом, тобто забезпечується послідовність, повнота та суцільність поданої інформації. Тексти відповідей відділяються абзацами, а текст запитання виділяється ще й курсивом. Транскрипти друкуються відповідно до норм сучасного українського правопису і зберігають стилістику мовлення кожного окремого респондента. Усі респонденти спілкувалися виключно українською мовою, винятки – перехід на російську мову – пов'язані з особливостями ведення бесід з окупаційними військами або колаборантами.

Передача запитань та відповідей здійснювалася за правилами сучасного українського правопису із застосуванням розділових знаків: «,», «;», «:», «–», «()». Півкруглими дужками (…) позначено зміни емоційного стану, який виділений курсивом. Водночас зауважимо, що зміни емоційного стану засвідчувалися порівняно рідко. Здебільшого респонденти відповідали рівним голосом. Іноді зміна емоційного стану мала місце у вигляді сміху або плачу, упевненості або невпевненості. Деякі моменти респонденти забували менше ніж через рік після деокупації Херсона.

Імена, прізвища, топоніми, гідроніми, назви установ і організацій передано словами респондентів відповідно до оригіналу. На прохання респондентів деякі імена не вказані з етичних міркувань, а також частково вилучено інформацію з відповідей. Зазначимо, що вилученої інформації пропорційно мало й вона в цілому не впливає на загальний зміст відповідей.

* * *

За структурою книга поділяється на кілька розділів, пролог та прикінцеві положення.

Пролог це – інтерв'ю із Сергієм Сєріковим, активним учасником Революції гідності, волонтером та учасником спротиву російській окупації Криму. Він дозволяє цілісно осмислити фундаментальну тезу: повномасштабна війна, яка розпочалась 24 лютого 2022 р., не була несподіваною – вона стала кульмінацією воєнної агресії, яка почалась ще у 2014 р. Саме тоді в умовах політичної турбулентності відбулася спроба ревізії українського суверенітету, насамперед у Криму та на півдні України, зокрема на Херсонщині.

Історія С. Сєрікова демонструє, що в перші місяці 2014 р. розгорнулася невидима фаза війни – гібридна агресія російської федерації, яка охоплювала інформаційний, адміністративний і мілітарний фронти. У цьому процесі Херсонщина фігурує ключова геостратегічна зона, яка мала стати наступним об'єктом після Криму. Сєріков С. неодноразово згадує свою участь у протестних акціях у Сімферополі, у взаємодії з кримськотатарським рухом, у волонтерському забезпеченні частин ЗСУ, вивезенні українських військових з Криму та передачі роззвідданних Генеральному штабу. Ці епізоди документують безперервність спротиву та горизонтальну мобілізацію громадянського суспільства, яке у вакуумі стратегічних рішень з боку влади намагалося зберегти цілісність держави.

Особливо важливою для концепції цього дослідження є гіперлокалізація опору – здатність місцевих жителів Херсонщини, Запоріжжя, Криму створювати ситуативні мережі спротиву. У згадках про події в Керчі, Джанкої, Сімферополі, Перевальному С. Сєріков наголошує роль побутового героїзму: перевезення техніки, документів, забезпечення безпеки сімей, формування горизонтальних волонтерських ланцюгів. Йдеться про готовність перейти від жаху споглядання до дії – здатність приймати рішення, діяти, відповідати за долю спільноти. Ця риса стане визначальною і в подіях 2022 р.

З особливою глибиною звучить свідчення про децентралізацію активістського руху під час проведення «псевдореферендуму» в Криму: С. Сєріков фіксує розбіжність між планами материкових українських активістів і кримськотатарської спільноти, що, імовірно, стало наслідком дезінформаційних планів або навмисного

саботажу. Він прямо вказує на тему внутрішньої зради, демонструючи, що загроза з боку російської федерації поєднувалася з паралічем рішень на державному українському рівні.

Розгорнута розповідь С. Сєрікова дозволяє глибше осягнути одне з найменш вивчених, але стратегічно ключових протистоянь початкової фази війни – події березня 2014 р. на Арабатській стрілці, коли відбулося перше воєнне зіткнення за контроль над Херсонщиною. Історія цього епізоду демонструє, що спроба захоплення території Херсонщини розпочалася значно раніше, ніж про це тривалий час говорив офіційний дискурс.

Сєріков С. постає не лише як свідок, а й учасник стратегічного маневру локального спротиву – через тактичну ініціативу українських військових та цивільних осіб вдалось тимчасово зупинити десант російських військ поблизу села Стрілкове. Переговори з противником, симуляція присутності великого українського гарнізону, швидке розгортання першої лінії оборони за допомогою місцевої техніки – усе це становить приклад мобілізації інституційної та неформальної енергії оборони, коли, незважаючи зраду місцевих керівників та мовчання центральної влади, українські сили змогли втримати контроль над територією.

Цей період важливий як меморіальний ідентифікатор: саме тут, на Арабатській стрілці, у 2016 р. було закладено перші елементи громадянської пам'яті про спротив – меморіал загиблим бійцям, встановлення якого супроводжувалося громадськими ініціативами, у яких С. Сєріков відігравав активну роль. Унікальним у цьому контексті є те, що меморіалізація поєднала пам'ять про оборону, побутову волонтерську працю та особисту жертовність – вона стала частиною свідчення національної самоідентифікації Херсонщини.

Особливої ваги набуває згадка про політичні перешкоди з боку місцевих еліт, зокрема, тих, хто пізніше фігурував у справі про вбивство Катерини Гандзюк. Цей фрагмент інтерв'ю вкладається у ширший дискурс про те, як місцевий кримінально-політично-тіньовий клас працював на розмивання обороноздатності регіону, контрастуючи з народною ініціативою, волонтерством, спротивом.

Важливою є й топографічна прив'язка спротиву – С. Сєріков неодноразово наголошував на значенні Арабатської стрілки як стратегічного коридору до Керчі, на дійсному факті перерізання інфраструктурних комунікацій (газогін, зв'язок) у перші дні вторгнення.

Ці дії виконано під тиском обставин, в умовах нестачі техніки, засобів зв'язку й формального керівництва, фіксують суб'єктну дієздатність української оборони на Херсонщині у березні 2014 р. – як перше бойове зусилля в межах ширшого стратегічного спротиву.

Інтерв'ю також підтверджує наявність відкладених суспільних травм, пов'язаних із бездіяльністю або відмовою діяти з боку тимчасових державних керівників. Так, відмова О. Турчинова підписати указ про військовий стан стала, на думку С. Сєрікова, переломним моментом, який відкрив шлях до подальших захоплень. Тому особисте свідчення перетворюється на джерело реконструкції втрачених або витіснених рішень, яке має величезну історико-політичну цінність.

Варто наголосити особливу пам'ятотвірну функцію досвіду оборони Арабатської стрілки: як географічна точка і як подія вона заслуговує на повернення в історичну оповідь не лише Херсонщини, а й усієї України. Її символічний капітал – це капітал місця спротиву, раннього героїзму, громадянської ініціативи й відвертої державної зради. Усе це разом – фундамент для локальної ідентичності, що випливає із жертовності, відданості та віри у справедливість.

Саме тому це інтерв'ю відіграє не лише роль історичного джерела, ми вводимо його до оповіді як методологічний маркер, що закладає акценти майбутніх досліджень: війна не почалась у 2022 р., вона триває з 2014 р. Херсонщина не тилова зона, а передовий фронт, територія не імпровізація, а результат восьмирічної суспільної еволюції. Завдяки таким свідченням постає нова рамка історичного мислення, в якій пам'ять про спротив 2014 р. є невід'ємною частиною формування локальної ідентичності, політичної суб'єктності та національної ідеї.

* * *

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 р. стало точкою незворотного перетворення Херсонщини із «прикордонної» області – на фронтову, із периферійного регіону – на символ спротиву. У ці перші дні створювалася практика швидкої мобілізації та самовідданої оборони, яка не завжди мала форму впорядкованого військового підрозділу, але завжди несла в собі політичну і моральну силу – силу громади, що не готова здаватись.

Саме цим подіям (із перших годин – до перших втрат, із хаосу мобілізації – до стихійних зборів, із тривоги – до втрати контролю

над містом) присвячено перший розділ. Його основою є свідчення самовидців і учасників територіальної оборони, які виступили як первинна форма спротиву на рівні міста і області.

Ігор Кураян, підприємець-волонтер, учасник Херсонської ТрО, постає як особистість, яка максимально виявила свої здібності в умовах екстремального досвіду війни, полону та тривалих психічних і фізичних випробувань. Його життєвий шлях демонструє комплекс рис, що поєднують внутрішню дисципліну, моральну стійкість, стратегічне мислення, високий рівень психологічної адаптації до стресових ситуацій.

Для нього волонтерська діяльність розпочинається з трагічних подій 2014 р. У цій діяльності він постає як організатор і координатор, здатний поєднувати практичну реалізацію гуманітарних ініціатив. Ігор виявляє здатність організовувати волонтерську практику, розподіляти ресурси та контролювати процеси на всіх етапах діяльності – від збору гуманітарної допомоги до її доставки та розподілу серед тих, хто її потребує. Його підхід відзначається системністю та стратегічним баченням: він вміє оцінювати потреби інших, прогнозувати можливі ризики та формувати плани дій, які мінімізують втрати та максималізують ефективність зусиль.

Активна участь І. Кураяна в підготовці та зміцненні місцевих сил оборони починається ще в 2020 р. Саме цього року він долучається до локальної ініціативи, спрямованої на підвищення рівня громадської безпеки та готовності місцевого населення до надзвичайних ситуацій. Цей період характеризується здатністю І. Кураяна системно оцінювати потенційні ризики, передбачати загрози та координувати дії добровольців у межах підготовчих заходів. Водночас сам він оцінює ці підготовчі заходи стримано, негативно. За його описами підготовки можна дійти висновку, що вона відбувалася як імітація процесу.

У 2022 р. після початку повномасштабного вторгнення І. Кураян одразу стає до лав Херсонської територіальної оборони, демонструючи готовність діяти в критичних умовах воєнного часу. Його роль суттєво виходить за межі участі в бойових підрозділах. Він бере на себе організацію оборонних структур, контроль за логістикою та постачанням необхідних ресурсів.

Особливо показовою є його роль 1 березня 2022 р. Саме цього дня Ігор Кураян завдяки своїй зібраності, чіткому плануванню та

оперативній оцінці обстановки зміг вижити в надзвичайно небезпечних умовах та забезпечити безпеку своїх побратимів. Його стратегічне мислення виявляється в здатності приймати рішення, які мінімізують ризики, оптимізують використання ресурсів та дозволяють здійснювати оборонні заходи в умовах хаосу й реальної загрози для життя. Цей епізод демонструє психологічну стійкість водночас з моральною рішучістю. Він проявляє готовність брати на себе відповідальність за життя інших людей і успішно реалізовувати складні оперативні завдання під час активних бойових дій.

Його дії в складі територіальної оборони формують приклад ефективної організації опору та героїзм у сучасних умовах війни. Вони наголошують значення особистісних якостей – таких, як рішучість, оперативне і стратегічне мислення, здатність до планування та моральна відповідальність для забезпечення колективної безпеки й виживання населення під час екстремальних загроз. Досвід Ігоря Кураяна демонструє, що успішний захист території в умовах сучасної війни неможливий без інтеграції особистих лідерських якостей, практичної компетентності та здатності мобілізувати й організувати колективні зусилля в надзвичайно складних обставинах.

Після потрапляння у полон видно, що Ігор володіє значною здатністю до самоконтролю та критичного аналізу ситуації. Одразу після захоплення він демонструє здатність швидко орієнтуватись у просторі, оцінювати маршрут пересування та намагатися зберегти інформацію про місце розташування та обстановку, що свідчить про аналітичний склад його мислення та здатність діяти в умовах обмеженої інформації. Ця здатність до спостереження та аналізу допомагала йому виживати під час численних катувань і допитів, коли контроль над власним тілом і емоціями був критично важливим.

Ігор Кураян проявляв виняткову фізичну та психологічну витривалість. Він описує довгі дні катувань, численні побиття, використання жорстоких методів тиску, зокрема, обмеження дихання та нанесення травм різними способами. Незважаючи на нестерпний біль і загрозу життю, він зберігав психологічну стійкість і самоконтроль, свідомо використовував тактику виживання, регулюючи власне дихання та демонструючи мінімальну видиму слабкість. Це свідчить про високий рівень емоційної саморегуляції, дисциплінованості та внутрішньої стійкості.

Найкращі психологічні характеристики І. Кураяна також виявляються в його моральній та етичній твердій позиції. Він не піддався на примуси співпрацювати з окупаційними силами, не здав нікого з волонтерів та бійців, демонструючи сильне почуття відповідальності за колектив і готовність до самопожертви. Його стійкість у цих умовах відображає високий рівень моральної інтеграції, чітке усвідомлення власних цінностей і долученість до національних інтересів та спільноти. Він продумує лінію поведінки за лічені хвилини під час допитів, тренує свого командира для зміни свідчень, передбачає наслідки кожного кроку та вибудовує тактику виживання. Це свідчить про високий рівень когнитивної гнучкості, здатність до передбачення ризиків і розрахованих дій навіть в умовах загрози життю.

Соціальні та лідерські якості Ігоря повною мірою виявляються у його взаємодії з іншими військовослужбовцями та ув'язненими. Він проявляє відповідальність, турботу про товаришів по зброї, намагається передати знання та інструкції для мінімізації ризиків іншим. Його поведінка у взаємодії зі взводним, підготовка його до зміни свідчень свідчить про вміння впливати на інших без фізичного примусу та ефективно комунікувати в стресових умовах.

Після звільнення з полону Ігор Кураян демонструє рішучість, відданість військовій службі та готовність до подальшої активної участі в захисті територій. Він відновлює бойові підрозділи, організовує навчання та ремонт техніки, займається логістикою та забезпеченням, що свідчить про високі організаторські здібності та винахідливість. Його здатність адаптуватися до різних військових підрозділів в умовах фронтових реалій засвідчує високий рівень психологічної пластичності.

Особливу увагу варто звернути на його моральну оцінку побратимів, наприклад, Дениса Миронова. Відзначення героїзму загиблих або невизнаних військовослужбовців свідчить про формування сильного почуття історичної справедливості, національної свідомості та глибокої емпатії до інших людей, що пережили травму та втрати.

У цілому Ігор Кураян є прикладом особистості, яка поєднує виняткову фізичну і психологічну стійкість, стратегічне мислення, моральну та етичну непохитність, соціальну відповідальність

і лідерські якості. Його поведінка в умовах екстремальної небезпеки, полону та фронтової служби формує образ людини, здатної діяти ефективно під тиском, зберігаючи цінності та відповідальність перед колективом, демонструючи приклад героїзму та самопожертви. Цей портрет має вагоме значення дослідження психологічних механізмів виживання, морального вибору та соціальної стійкості у військово-політичних конфліктах сучасності.

Віталій Бугаєнко теж мав особистий досвід підготовки в територіальній обороні Херсонщини ще задовго до початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. Його участь у підрозділах ТрО не була епізодичною або випадковою – вона формувалась як частина ширшої системи регіональної безпеки, яка почала вибудовуватись у Херсонській області впродовж 2019–2021 рр. під впливом зростання гібрідних загроз з боку росії, активізації диверсійно-інформаційних операцій та усвідомлення стратегічної вразливості південних територій.

У цьому контексті ТрО розглядалася як соціальний інститут безпеки, що мав об'єднувати громадян у межах концепції «всеохопної оборони». Ідея територіальної оборони, закріплена в законодавстві як мобілізаційний резерв і органічна складова системи національної безпеки, мала потенціал стати ключовим елементом стримування агресора на місцях. Вона покликана була створити умови для негайного реагування в разі вторгнення, забезпечити захист критичної інфраструктури, об'єктів комунального значення, адміністративних центрів, а також підтримувати стабільність у тилу.

Однак реалізація цієї стратегії в Херсонській області засвідчила глибокі системні недоліки. Формування ТрО відбувалось повільно, без належної кадрової, матеріальної і нормативної підтримки. У результаті створювалася структура, яка існувала більше як «фасад громадського спокою», ніж реальне поле обороноздатності. Саме ця невідповідність між ідеєю та її реалізацією згодом стала предметом глибоких роздумів і критичного аналізу як серед військових, так і учасників ТрО, зокрема Віталія Бугаєнка.

У своїх спогадах він неодноразово наголошував на малоефективності підготовчих заходів, відсутності належної координації між ланками командування, а також на формальному характері більшості навчань. За його словами, уся підготовка обмежувалася звичайними інструктажами чи бюрократичними процедурами,

невеликою кількістю пробіжок та пострілів. Ці дії характерні для звітності. Фактична підготовка нагадувала більше інформаційно-іміджеву кампанію, а не створення дієздатної резервної армії з належною фізичною і бойовою підготовкою, що передбачало б тренування в умовах, наближених до бойових, відпрацювання логістики, евакуації, оборони ключових об'єктів. Насправді територіальна оборона перетворювалась на своєрідну «вітрину» державної оборонної політики, спрямовану на заспокоєння суспільства, але не на реальну мобілізаційну готовність.

З військово-стратегічного погляду така ситуація цілком відповідала пострадянській традиції мілітарного імітування, коли оборонні структури створювалися формально, без змістовного наповнювання. Відсутність укомплектованого складу, чіткої системи управління, зброї, комунікації та матеріально-технічного забезпечення робила херсонську ТрО неспроможною виконати свої завдання в умовах реальної агресії. Події 24–25 лютого 2022 р. лише підтвердили це. Російські війська, здійснюючи наступ з боку Криму, практично без опору прорвалися на територію області. Добровольці, які прагнули долучитися до оборони, опинились дезорієнтованими. Частина не могла отримати чіткі накази, не знала місць збору, не мала зброї та чіткої координації для дій. Це стало наочним проявом того, що інституційна неготовність може виявитися не менш руйнівною, ніж відсутність фізичної зброї.

На нашу думку, така неефективність політичних інституцій не є випадковою. Вона відображає глибший структурний дефіцит стратегічного мислення у військово-цивільному управлінні регіону і України попередніх років. Територіальна оборона в регіонах, особливо в прикордонних, часто будувалась як структура, яка мала забезпечити присутність держави і виконати політичну функцію, але не демонструвала реальної військової оборонної функції. Це створювало видимість контролю, формально відзеркалювало риторику «готовності до спротиву», не забезпечуючи при цьому реального інструментарію для дій. У результаті в Херсонській області на практиці мало місце інституціональне нехтування реальної загрози.

Це виявилося на особистісному вимірі Віталія Бугаєнка. Незважаючи на внутрішню готовність долучитися до оборони

міста, він виявився без реального підрозділу, до якого міг би доєднатися. Це стало моментом геополітичного зламу, який змінив траєкторію його дій: замість участі у військовому формуванні ТрО він знайшов себе у горизонтальних ініціативах громадянського спротиву, де ключовими були довіра, взаємодія, взаємодопомога і самостійна організація. Саме тоді відбулася його зустріч з Олексієм Білецьким – одним з активістів проукраїнського руху в Херсоні. Разом вони долучилися до волонтерської діяльності, що стала основою морального опору окупації.

Досвід Віталія Бугаєнка наочно демонструє системний розрив між задекларованими стратегіями у сфері безпеки та реальною спроможністю їх реалізації на місцях. Його історія – це приклад того, як інституційна інерція та відсутність глибоких реформ у сфері оборони призвели до втрати потенційно потужного ресурсу. Проте цей досвід водночас став основою формування нового типу опору – децентралізованого, мережевого, позадержавного, що виростав з громадянської ініціативи, солідарності та особистої відповідальності.

Віталій Бугаєнко неодноразово наголошував, що саме участь у перших прикладах підтримки морального духу міста 26–27 лютого 2022 р. стали для нього точкою ціннісного вираження. Він довго і детально розповідав про важливість своїх заходів з розвішуванням українських прапорів, які надовго залишилися в окупованому місті. Участь у перших проукраїнських мітингах на початку окупації стала символом політичної суб'єктності. Ці мітинги були символом хоча й ненасильницького, але надзвичайно потужного опору. Проте вже у квітні ситуація різко змінилася: окупаційні сили почали застосовувати системний терор проти активістів. Віталій Бугаєнко згадував, як з'явилися так звані «чорні списки» неблагонадійних, як почали зникати знайомі, як поширювалися чутки про зв'язки з українськими спецслужбами. Психологічний тиск, постійні обшуки, викрадення, загрози родинам створили атмосферу тотального страху.

У цих умовах рішення Віталія Бугаєнка про евакуацію родини з окупації було логічним кроком. Його метою стало збереження життя близьких і забезпечення можливості продовжувати діяльність з-за меж окупованої території. Після виїзду він не припинив допомагати Херсону – лише трансформував формат своєї участі:

від безпосереднього волонтерства до дистанційної координації, організації логістики, збору і пересилання гуманітарних вантажів, налагодження взаємодії з групами підтримки.

З особистісно-історичного погляду постать Віталія Бугаєнка вирізняється високим рівнем рефлекстивності, емпатії та громадянської зрілості. У його висловлюваннях відсутня риторика жертви або відчаю, натомість переважає мова дії, рішучості, відповідальності. Він не зосереджується на травмі, а говорить про мобілізацію, моральну стійкість, необхідність залишатися суб'єктом у безвиході. Його образ втілює цілісну систему моральних орієнтирів, побудованих на почутті належності до української нації, на відчутті обов'язку перед спільнотою.

Його свідчення створюють глибоку багатовимірну картину життя в окупованому Херсоні – від перших днів вторгнення до етапу становлення нових форм виживання. Крізь призму особистісного досвіду простежується трансформація соціальних практик: від шоку і дезорієнтації – до самоорганізації, від хаотичних дій – до вибудовування мереж горизонтальної підтримки. Віталій Бугаєнко фіксує факти як активний учасник історичного процесу, який своїми діями утримував соціальний каркас міста в умовах розпаду державних інституцій.

Розмова з Віталієм Бугаєнко має виняткову джерельну цінність. Вона покликана не лише реконструювати події зими-весни 2022 р. в окупованому Херсоні, а й відкрити перспективу для осмислення ширших феноменів: мотиваційної бази волонтерства, психологічних механізмів адаптації до ворожого середовища, динаміки становлення локальних спільнот опору. У науковому сенсі це свідчення допомагає розкрити процеси мікрорівневої мобілізації, зрозуміти, як у кризових ситуаціях формуються нові типи громадянської відповідальності, як народжується горизонтальна солідарність і як індивідуальні рішення перетворюються на колективну силу спротиву.

Отже, історія Віталія Бугаєнка – це і особистий наратив, і важливий аналітичний кейс, що відображає перехід від неефективних вертикальних структур державної безпеки до появи автономних, морально мотивованих форм цивільного спротиву, які виявилися стрижнем виживання українського суспільства в умовах повномасштабної війни.

Олексій Довгий представляє іншу вісь спротиву – траєкторію примусового переміщення і відновлення бойової участі в нових умовах. Його перехід з лівобережної частини області на правобережжя та подальше долучення до оборони Миколаєва після тимчасового розформування херсонської ТрО демонструє складність і мобільність індивідуального досвіду війни.

Олександр Довгий одним із перших побачив на власні очі початок повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р., оскільки перебував на лівому березі Дніпра. Його історія дозволяє реконструювати як перебіг перших днів битви за Херсон, так і настрої місцевих мешканців, їхню розгубленість, страх і масштаби загрози. Олександр, незважаючи на брак бойового досвіду, вирішив не евакуюватися, а шукати шляхи до активної участі в обороні.

Важливою частиною досвіду О. Довгого стала його участь у добровільних ініціативах щодо формування підрозділів територіальної оборони в перші дні вторгнення. Паралельно з цим він виступив як духовний наставник – капелан, що відігравало важливу роль у психологічній підтримці побратимів на фронті. Це виводить на рівень аналізу функцію релігійного ресурсу в умовах війни – тему малодосліджену, але досить актуальну в контексті гуманітарного осмислення війни.

Його подальший шлях від Херсона до Микоалєва, служба у 79-й бригаді, поранення та повернення додому – свідчення трансформації капелана у воїна, яка супроводжується переосмисленням себе, своїх обов'язків перед країною та родиною. У розповіді респондента чітко засвідчується еволюція стратегічного мислення – від емоційного імпульсу до усвідомлення вибору бути корисним у тилу після поранення. Його історія є своєрідною моделлю адаптації особистості до надзвичайних умов – спочатку військових, а згодом і післявоєнних.

Зібрані в інтерв'ю матеріали відкривають можливість аналізу процесів морального вибору, взаємодії громадян з державними інституціями, становлення добровольчого руху, а також осмислення втрат, болю, відчаю й водночас надії, яка супроводжує кожну людину, яка чинить спротив.

Інтерв'ю з О. Довгим є цінним як структурований кейс – приклад поєднання локального досвіду, громадянської участі, духовного служіння і військової трансформації в умовах великої війни.

Цей досвід дозволяє глибше зрозуміти психологію спротиву, функціонування локальних ініціатив, а також роль віри, віку і професійного бекграунду у формуванні готовності до дій. Упорядники прагнуть не лише зберегти ці свідчення, а й зробити їх аналітично корисними для розуміння динаміки війни в регіоні, а також для прогнозування моделей підтримки, реабілітації й мобілізації громадян у подібних умовах.

Крім того, розмова з О. Довгим дає змогу реконструювати кілька важливих військово-оперативних моментів, які були характерні для південного театру бойових дій у лютому – березні 2022 р., зокрема у Херсонській та Миколаївській областях, виокремити застосовані тактичні моделі та визначити стратегічні вектори оборони регіону.

У перші дні вторгнення, коли російські війська стрімко просувалися з боку Криму, багато ділянок Півдня, зокрема Херсон і прилеглі населені пункти, виявилися відкритими через недостатню кількість підготовлених військ та фактичну відсутність укріплених ліній оборони. У цій ситуації особливо важливу роль відіграли територіальна оборона, а також швидко організовані добровольчі ініціативи. Свідчення респондента доводять, що вже в перші дні вторгнення сформувались осередки спротиву серед місцевих мешканців – колишніх військових, цивільних патріотів і людей, які не мали попереднього бойового досвіду, але були готові чинити опір. Такі групи діяли в умовах браку зброї, відсутності централізованого управління, нерідко – без належного зв'язку з командуванням ЗСУ. Ці обставини вимагають виділення важливого кейсу – «тимчасові вогневі осередки спротиву в урбанізованому середовищі», де головним ресурсом є не техніка, а мобільність, знання місцевості, висока мораль та мережа горизонтальної взаємодії.

Довгий О. на початковому етапі оборони Херсона намагався долучитися до ТрО, однак зіткнувся з відсутністю чіткої системи прийому добровольців: відчувався дефіцит нормативно оформлених каналів набору, логістичного забезпечення та ефективного оперативного планування. З цього випливає другий важливий момент: «громадянська ініціатива у вакуумі державного реагування», що є проміжною формою між цивільним спротивом і регулярними структурами, яка дозволила лише затримати ворога завдяки діям низової ініціативи.

Напередодні прориву ворога та окупації Херсона О. Довгий зміг виїхати до Миколаєва, де вступив до лав 79-ї десантно-штурмової бригади. Цей підрозділ був одним із ключових у контрнаступальній діяльності ЗСУ на Півдні, зокрема під час оборони Миколаєва, стабілізації лінії фронту.

Важливою деталлю є згадка про службу О. Довгого як капелана при бойовому підрозділі. Цей досвід дозволяє поєднати військову і духовну тактикиу в межах оборони. У бойових умовах, де щоденна небезпека руйнує психіку, а втрата побратимів деморалізує, роль капелана була не лише ритуальною, а й психологічною, мобілізаційною і певною мірою лідерською.

Зрештою, після поранення та евакуації з фронту респондент не припинив активної участі в обороні – він долучився до тилової роботи, допомагаючи іншим, залишаючись активним у громадянському житті. Це дозволяє ввести ще одну особливість його інтерв'ю – «горизонтальна ротація ролей», коли боєць після втрати прямої участі в боях переходить у тиловий ресурс (логістика, волонтерство, духовне наставництво), не втрачаючи статусу учасника спротиву.

Андрій Якубенко, доброволець, який прийшов до військкомату в перші години вторгнення, уособлює приклад негайної мобілізації громадянського ресурсу. Його історія – це документування свідомого вибору на користь оборони міста, незважаючи на відсутність чіткої військової організації.

Досвід перебування Андрія у військкоматі розкриває глибоку адміністративну неготовність: нестача транспорту, хаос, відсутність зброї тощо. Проте водночас формується альтернативна логіка впорядкування – за ініціативою окремих людей, які починають збирати добровольців у підрозділи ТрО. Знайомство з командиром роти, формування списків, пошук транспорту – це приклади гнучкої адаптації до надзвичайної ситуації, де інституційна слабкість компенсується ініціативою «знизу».

Важливим етапом став переїзд добровольців до бази в Наддніпрянське, де на момент прибуття А. Якубенка вже була розгорнута перша платформа ТрО. В умовах примітивної логістики, відсутності спорядження та очевидного браку медичних і технічних ресурсів добровольці встигають до зони відповідальності, не маючи попередньої підготовки. Символічним і травматичним

елементом цього етапу стала перші зустріч із пораненими і загиблими, зокрема з тими, хто потрапив під вогонь під час спроби стримати просування ворога біля Антонівського мосту.

Наступні події: перекидання до Молодіжного, а згодом і формування бойового блоку з 59-ю бригадою – знаменують перехід добровольців до реальної участі в оборонних діях. Важливою рисою цих подій є відмова А. Якубенка та його товаришів повертатися до Херсона, незважаючи на наказ «очікувати виклик». Вони свідомо обирають залишитися з підрозділом, який організовував оборону, тим самим демонструючи рішучість, дисциплінованість і моральну мотивацію.

Успішна координація з професійними військовими, спільна участь у розгортанні протитанкових засобів, патрулювання й облаштування бойових позицій засвідчують високий ступінь адаптації добровольців до бойових умов. Перехід у Миколаїв через Чорнобаївку, де відбулося фактичне виведення добровольчих сил з-під наступу ворога, означав і психологічний злам, усвідомлення того, що назад, до родини, повернення не буде найближчим часом. Якубенко А. чітко усвідомлював власну роль у новій реальності та поступово вбудовувався в бойову структуру вже не як цивільний доброволець, а як боєць підрозділу.

Його подальша участь у патрулюванні Миколаєва, виявленні диверсійних груп, а також готовність до бойового зіткнення засвідчують, що трансформація особистості в умовах війни відбувається не шляхом формального навчання, а завдяки безпосередньому досвіду і долученню до бойової спільноти.

Загалом інтерв'ю з Андрієм Якубенком ілюструє кілька ключових феноменів: громадська суб'єктність, що реалізується через ініціативу добровільної мобілізації; переходи ідентичності (від цивільного – до бійця); локальне відчуття обов'язку і відповідальності як головний моральний мотиватор; складна динаміка довіри (від незнання побратимів – до формування бойового братерства).

Цінною є частина свідчення, що описує бойові зіткнення й організацію оборони та наступальних дій у селах Миколаївщини. Тут свідчення виконують функцію локальної військової хроніки, в якій документується топографія війни. Респондент передає не лише фактологічний перебіг подій (обстріли, мінометний вогонь, розселення, спостережні пункти, вогневі точки), а й фіксує настрої,

зокрема, страх, напруження, втому, готовність до ризику, а іноді – іронічне ставлення до обставин.

Окрема лінія в розповіді – це гуманітарний вимір війни: стосунки з місцевим цивільним населенням, допомога продуктами. Це вводить в опис елемент моральної чутливості, гуманітарного підґрунтя військової поведінки. Незважаючи на жорстокість бойових умов, суб'єкти оповіді не втрачають емоційного зв'язку з людськими стражданнями.

Свідчення також виявляє важливий пласт повсякденної комунікації та «народної» воєнної розвідки. Комунікація з Херсоном, дізнання про долю херсонських територіальних оборонівців, отримання інформації від знайомих про пересування техніки, розвідка на місцях, взаємодія з іншими підрозділами – усе це формує горизонтальні структури збирання й обміну інформацією, що часто доповнюють або компенсують відсутність централізованого управління на перших етапах вторгнення. При цьому респондент наголошує обмеженість власної ролі в контролі над подальшою долею зібраних розвідданих. Інформація надходила у фрагментованому вигляді, збиралася з різнорідних джерел та передавалася до спеціальних підрозділів. Зібрані дані мали потенційну цінність, однак їх вплив на тактичні рішення лишався поза полем зору самих учасників.

Значної уваги заслуговує опис складу представників ТрО з Херсона, який сформувався майже повністю з добровольців у перші години 24 лютого. За свідченнями респондента, до військкоматів прибували представники різних вікових і соціальних категорій, як молодь, що ще не досягла повноліття, так і літні чоловіки похилого віку. Такий соціальний портрет є ілюстрацією тотальної мобілізації суспільства перед обличчям небезпеки та засвідчує глибину патріотичного імпульсу, який перетворював цивільних на учасників збройного спротиву. Факт участі наймолодшого бійця з позивним «Студент» фіксує феномен самовільного залучення до бойових дій поза інституційними межами, що характерно для стихійної мобілізації початку вторгнення.

Якубенко А. також згадує про окремі залучення до ТрО осіб, які уклали контракт до 24 лютого 2022 р. Їх кількість була незначною, і, за його спостереженнями, вони були розпорошені по різних підрозділах. Це вказує на те, що формування ТрО в період до вторгнення було більш декларативним у межах адміністративної логіки, ніж

реальним інструментом оборони. Масований спротив опинився на плечах спонтанно організованих угруповань як цивільного населення, так і осіб, які були учасниками АТО/ООС.

В інтерв'ю згадуються численні осередки спротиву, розташовані в різних частинах міста (Антонівський міст, Бузковий парк, мости на Таврійському мікрорайоні, біля ТРЦ «Фабрика»). Таке розосередження вказує на імпровізований, нецентралізований характер оборони, який, однак, мав позитивну динаміку стримування наступу противника, хоча й ненадовго.

На особливу увагу заслуговує розповідь про початок українських контрнаступальних дій під Миколаєвом навесні 2022 р. Зі слів А. Якубенко, саме тоді були помітні перші ознаки відступу російських військ, зокрема після вдалого знищення техніки та перехоплення ворожих БРДМів, які були переобладнані та використані ЗСУ. Цей момент є важливим маркером трансформації бойового духу, коли українські військові не лише оборонялися, а й перехоплювали ініціативу. Важливо також, що частина трофеїв – тактичне спорядження, боєприпаси – потрапляла до рук добровольців, які мали мінімальне забезпечення.

Значущим є й момент формування індивідуального бойового досвіду. Переходячи від цивільного життя у фронтову реальність, респондент засвоює навички безпосередньо в полі, наражаючись на небезпеку. Його оповідь відтворює унікальний досвід людини, яка опановує військову техніку, вчиться виживати під обстрілами, організовувати оборону і водночас зберігає здатність до рефлексії. Цей процес є прикладом самонавчання й трансформації власної ідентичності: цивільної людини – у повноцінного досвідченого бійця.

Заслуговує на увагу й опис процесу евакуації пораненого з поля бою, медичної допомоги, а також історія порятунку родини з окупованого Херсона. Цей наратив охоплює кілька рівнів усвідомлення: функціонування тактичної евакуації, ефективність медичної системи в екстремальних умовах, а також використання довоєнних побутових практик – паперових записів телефонних номерів, що в критичний момент стали інструментами зв'язку. Він засвідчує тісну взаємодію горизонтальних і вертикальних мереж підтримки.

Насамкінець у тексті виразно артикульовано внутрішню мотивацію та психологічний стан: гнів, сум за родиною, надія на

визволення Херсона, тверезе усвідомлення тривалості боротьби. Незважаючи на індивідуальність досвіду, наратив має колективну репрезентативність, оскільки є відображенням досвіду десятків тисяч українських добровольців, які в лютому – березні 2022 р. стали до зброї без належної підготовки чи захисту, проте з глибоким відчуттям справедливості та обов'язку.

Фінальна частина інтерв'ю – момент звільнення Херсона – фіксує кульмінацію емоційного циклу: від участі в обороні – до втрати, евакуації, і, зрештою, повернення міста під контроль України. Попри фізичну відсутність у місті респондент відчуває цей момент як особисту перемогу, впізнає знайомі обличчя на відео. Це свідчення про внутрішню нерозривність зв'язку з місцем, що пройшло через окупацію, є важливим джерелом для розуміння патріотичної ідентичності крізь призму особистої долі.

Саме тому свідчення Андрія Якубенка є унікальним зразком «воєнної мікроісторії», що дає змогу осмислити феномен українського спротиву «знизу». Воно поєднує документальність, емоційну насиченість, просторову деталізацію та епос громадянської самопожертви і в цьому сенсі становить важливу складову історичної роботи про оборону Півдня України.

З погляду воєнної мікроісторії з розповіді А. Якубенка випливає кілька важливих висновків. Насамеперд, необхідно наголосити на стихійному характері мобілізації оборонців. Респондент, як і багато інших добровольців, долучився до захисту рідного міста без чіткої організаційної струкутри чи належного забезпечення. Формування підрозділів відбувалося на основі мотивації до захисту власного життєваого простору. Це яскраво свідчить про дієвість горизонтальної моделі мобілізації в умовах критичної загрози. Відсутність централізованого командування на початковому етапі не завадила ефективній бойовій взаємодії, що грунтувалася на ініціативності, адаптивності та базовій підготовці учасників спротиву. Така модель цілком відповідає принципам мережево-центричної війни, де автономні бойові осередки здатні діяти в координації без жорсткої ієрархії.

У бойових епізодах під Херсоном – Чорнобаївкою простежується застосування асиметричної оборони. Зі свідчень А. Якубенка випливає, що українські підрозділи заздалегідь не мали доступу до важкої бронетехніки, артилерії чи протиповітряної оборони. Однак

навіть за таких умов вони успішно затримували наступ переважаючих сил противника. Основу ефективності складали знання місцевості, висока мобільність, швидке переміщення між позиціями, використання природного рельєфу, польових укриттів і навіть господарських будівель як імпровізованих оборонних точок.

Однією з ключових тактик стало розосередження бойових груп. Замість традиційної лінійної оборони, яка потребує великої кількості ресурсів і чіткої координації, застосовувалися методи децентралізованого спротиву. Невеликі підрозділи діяли самостійно, займаючи окремі сектори, підтримуючи контакт між собою в обмеженому обсязі. Це унеможливлювало повне оточення або знищення всієї бойової лінії противником. Тому можна стверджувати, що оборона Херсонщини мала риси гнучкої, маневреної, мобільної тактики, яка в умовах ворожої переваги забезпечувала стратегічну мету – виграш часу.

Уже після того як А. Якубенко опинився під Миколаєвом, він зміг там побачити вертикальну координацію зусиль великої кількості бойових підрозділів одночасно. Під час бойових дій Миколаїв – Зоря респондент згадує про спорудження оборонних позицій з підручних матеріалів. Це свідчить про широке застосування польової інженерії за повної відсутності технічних засобів та інженерних підрозділів. Імпровізовані укриття хоч і не гарантували повного захисту, однак дозволяли уникати прямих втрат від артилерійського і мінометного вогню, а також створювали психологічне відчуття захищеності.

На початку повномасштабного вторгнення військова ситуація була критично напруженою на Півдні України. Особливої ваги набуває оборона Миколаївської області, яка, за словами А. Якубенка, будувалася буквально «з нуля». Відсутність чіткого тилового забезпечення, ротації, медичної підтримки чи навіть елементарного відпочинку не спричинила дезорганізації підрозділів. Навпаки, моральна згуртованість, патріотизм, взаємна підтримка і знання, за що саме ведеться боротьба, забезпечили високу боєздатність оборонців. Відчуття персональної відповідальності за власну землю відіграло роль більш потужного стимулу, ніж централізовані накази чи матеріальна мотивація.

Інтерв'ю з Олексієм Сергійовичем Білецьким є цінним джерелом для вивчення психологічного стану, мотивації, організацій-

них практик і стратегій виживання місцевого населення Херсона в перші дні і тижні повномасштабного вторгнення росії в Україну. Крім фіксації особистої життєвої траєкторії, наратив респондента фокусує увагу на формуванні горизонтальних громадських ініціатив, які виникли як реакція на колапс місцевої адміністративної ефективності, втрату інституційного контролю і раптове занурення міста в умови бойових дій та окупації.

Білецький О. – активний учасник соціального опору. Його діяльність зі створення колцентру, організації логістики гуманітарної допомоги, координації волонтерської мережі в межах міста й області, а також ведення комунікації з міжнародними донорами і спонсорами (через онлайн-платформи) ілюструє приклади неформального громадянського врядування в екстремальних умовах. З погляду методології усної історії цей текст демонструє важливі риси наративної реконструкції подій, зокрема чітко простежується хронологічна послідовність, емоційна рефлексія, що дозволяє розглядати інтерв'ю як багатовимірний текст із високим рівнем персонального досвіду.

Важливою складовою інтерв'ю є опис адаптаційних стратегій, які виявляються шляхом поєднання інтуїтивного реагування («перемістити родину», «забрати речі», «вийти на зв'язок») та поступового формування інфраструктур опору. Зокрема, процес розвішування українських прапорів 26–27 лютого 2022 р. інтерпретується респондентом як символічна практика спротиву, спрямована на моральну підтримку мешканців та деморалізацію ворога. Водночас значну увагу приділено аналізу дезінформації, поширеної в перші дні окупації, що додатково наголошує важливість критичного осмислення та перевірки даних в умовах інформаційної війни.

Окремо згадується в інтерв'ю партизанська і координаційна діяльність, яка організовувалася на основі довіри, особистих зв'язків і досвіду мережевого менеджменту. Білецький О. акцентує увагу на труднощах передачі розвідданих через недостатню обізнаність цивільного населення з військовою технікою і термінологією, що зумовило розроблення формалізованих опитувальників і форм для систематизації свідчень. Така еволюція волонтерської роботи від хаотичної допомоги до структурованої взаємодії з армією є цінним прикладом становлення громадянської самоорганізації в умовах тимчасової відсутності державного управління.

Опис особистих почуттів респондента – страху, втоми, емоційного виснаження, а також практик маскування цифрового сліду (знищення повідомлень, геолокації, комунікації через зашифровані канали) – доповнює психологічний портрет волонтера в умовах окупації. Це дозволяє розглядати інтерв'ю як важливий внесок до вивчення когнітивної і поведінкової реакції цивільного населення на стресові ситуації колективного масштабу.

Важливим аспектом інтерв'ю є опис реакції містян на початок окупації: масове розгублення, зникнення представників офіційної влади, перші паростки самоорганізації та інформаційної координації. Білецький О. згадує про спроби людей допомагати одне одному, повернення активістів і підприємців для підтримки, організацію підпільних груп, що займалися збором даних, спостереженнями за пересуванням окупаційних військ і передачею інформації, про відмову від хаотичних повідомлень і розроблення інструментів для формалізації процесів збору свідчень.

У цілому інтерв'ю з О. Білецьким містить елементи колективної пам'яті, що репрезентує становлення ідентичності волонтера в умовах екзистенційної загрози. Особливу увагу респондент приділяє механізмам захисту особистої безпеки, зокрема цифрової гігієни. Білецький О. також демонструє високий рівень зваженості дій, усвідомлення особистої відповідальності за безпеку команди і бенефіціарієв допомоги.

Інтерв'ю ілюструє не лише конкретний досвід волонтера, а й загальну логіку дії місцевої громади: поступовий перехід від хаотичних емоційних рішень до систематизованої взаємодії із ЗСУ, створення каналів донорської допомоги через онлайн-платформи, організацію прихованого збору коштів, логістику по «коридорам» тощо.

Поведінка респондента є показовою для мешканця великого обласного центру, який змушений швидко приймати рішення щодо безпеки родини. Його рішення виїхати до Миколаєва, незважаючи на колапс транспортної інфраструктури та хвилю паніки, демонструє мобільність, гнучкість і високий рівень самостійності.

Тому інтерв'ю з О. Білецьким має подвійну цінність. З одного боку, воно є унікальним свідченням мешканця окупованого Херсона, який не тільки вижив, а й організував навколо себе осередок спротиву, з іншого – це текст, що дозволяє проаналізувати

процеси трансформації соціальних ролей у кризовій ситуації: перетворення цивільного на лідера думки, логіста, волонтера, організатора й аналітика. У цьому сенсі біографія респондента стає прикладом нової форми громадянської суб'єктності, що постала в умовах екзистанційної загрози.

Вивчення таких історій дозволяє зрозуміти, як функціонує сучасна українська громадянська ідентичність у межах тотальної війни. Вони підживлюють наукову рефлексію понять «громадянська витривалість», «міська ідентичність», «волонтерська інфраструктура», «інформаційна безпека в умовах окупації». Саме ці концепти стають ключовими в аналізі феномену херсонського спротиву як частини ширшого контексту українського спротиву агресії росії у XXI ст.

Інтерв'ю О. Білецького та В. Бугаєнко є прикладами командної роботи в екстремальних умовах. Вони працювали спільно на початковому етапі вторгнення, об'єднані спільною метою – підтримкою населення, організацією волонтерської допомоги, інформаційним спротивом та участю в проукраїнських мітингах. Їхні розповіді взаємодоповнюють одна одну, створюючи багатовимірний портрет локальної ідентичності.

Вражає скоординованість їхніх дій і взаємна підтримка. Вони самі наголошують на важливості спільної роботи в умовах небезпеки та обмеженості ресурсів. Це особливо важливо в контексті постійної загрози з боку окупаційних сил, коли помилка могла коштувати життя. Їхня співпраця ілюструє, як у кризових ситуаціях ефективна командна робота є однією з найважливіших умов виживання та опору.

Розповідь Олени Мазур, мешканки Херсона, – цінне свідчення еволюції моделі спротиву цивільного населення на ранньому етапі повномасштабного вторгнення. Її досвід є перехідним між фазою підготовки до збройного опору та усвідомленою переорієнтацією на громадянське служіння. Цей злам мислення, стратегічних пріоритетів і практик опору відбувався в надзвичайно складних умовах стрімкої втрати контролю над містом, бездіяльності частини державних структур та шокуючого масштабу наступу ворога.

До початку вторгнення родина Олени серйозно готувалася до можливого бойового спротиву. Вони вивчали можливі варіанти організації самооборони і намагалися вступити до лав територі-

альної оборони. У цьому намірі виявляється характерна для патріотично налаштованих містян того часу готовність до активного збройного спротиву, яка, однак, у перші дні вторгнення зіткнулася з глибоким розчаруванням. Відсутність злагодженої системи координації, швидке просування ворога, численні зради, параліч міської влади і розпорошеність сил оборони продемонстрували неспроможність аматорських ініціатив чинити ефективну збройну відсіч.

Життєвий простір О. Мазур – будинок біля Бузкового парку – зробив її (не)випадковим свідком одного з перших і трагічних збройних зіткнень у місті. За кілька днів до початку бойових дій вона спостерігала, як навколо парку відбувалась активність ворожих бойових підрозділів, вони рухались так, наче обирали для себе зручне місце для бойових дій: вони облаштовували позиції, пересували техніку. Її спостереження важливі для розуміння тактики окупанта на ранньому етапі: росіяни використовували його урбаністичну тканину для бойових цілей, свідомо створюючи з парку зону бойового зіткнення.

Кульмінацією цього напруження став день 1 березня 2022 р. Ранок почався з відчуття загрози: звуки пересування техніки, незвична активність, наростання напруження. Під час самого бою О. Мазур, коли лунали звуки пострілів та вибухів, перебувала разом з родиною в укритті, намагаючись зрозуміти, що відбувається. Після бою вона вийшла на вулицю і стала свідком жахливої картини: вбиті бійці Херсонської ТрО, розтрощені автомобілі, розкидані тіла, простріляні будинки.

Після цього переломного моменту почався новий етап у житті Олени. Вона не залишила місто і не зламалася. Вона долучилася до масових мирних протестів, зокрема, проукраїнських демонстрацій на площі Свободи. Найбільш показовим став епізод 8 березня 2022 р., коли на тлі окупації вона взяла участь у символічній акції ненасильницького спротиву.

Цього дня, який зазвичай асоціюється з Міжнародним жіночим днем, вона підійшла до російських солдатів і вручила їм інструкцію з порадами, як правильно здаватися в полон згідно з нормами міжнародного гуманітарного права. Цей вчинок мав щонайменше три рівні значення. По-перше, він засвідчив збереження людської гідності навіть у ситуації повного домінування ворога. По-друге, це був глибоко іронічний акт, що підривав моральний фундамент

окупаційної присутності. І, по-третє, він підтвердив, що громадянський спротив може бути свідомим, стратегічним і цілеспрямованим, навіть коли зовні виглядає мирним і беззбройним.

Тому розповідь О. Мазур ілюструє важливий соціально-психологічний процес трансформації моделі спротиву – від початкового запиту на збройне протистояння до глибокого свідомого громадянського служіння. Її досвід демонструє, як стратегія виживання у ворожому середовищі може поєднуватись з активною дієвою позицією, що стала фундаментом для збереження морального ядра херсонського спротиву.

У логіці нашої праці, що досліджує трансформацію спротиву в умовах російського вторгнення на прикладі Херсона, перший розділ відіграв фундаментальну роль у висвітленні багатовимірності людського досвіду в екстремальних умовах війни. Через інтерв'ю з учасниками бойових дій, добровольцями, військовими капеланами, волонтерами було окреслено те, що можна назвати героїкою спротиву – емоційно й психологічно насиченим періодом, коли населення з різним досвідом виявило готовність до самопожертви, самоорганізації та солідарності в умовах невизначеності й загрози фізичного знищення.

Однак героїка спротиву не існує у вакуумі, її завершенням, трагізмом, а водночас і найвищим виявом людської гідності стає жертва. Саме тому в нашому дослідженні логічним продовженням першого розділу є другий, присвячений досвіду втрати, який уособлює собою новий пласт рефлексій – пам'ять про загиблих.

* * *

Другий розділ є Книгою пам'яті і зосереджений на осмисленні подій 1 березня 2022 р. – одного з найтрагічніших днів в історії оборони Херсона. Цього дня під час нерівного бою біля Наукового ліцею та в Бузковому парку загинули бійці Херсонської територіальної оборони. Їхні імена, долі, особисті рішення – це фрагменти загальноукраїнської мозаїки пам'яті про ціну свободи.

Тому саме другий розділ є ідейним зрушенням до простору втрати, скорботи, меморіалізації та філософського осмислення смерті як граничного вияву спротиву. Це дає змогу побачити повноту людського виміру війни: не лише тих, хто вижив

і розповідає історію, а й тих, хто віддав життя і чиї історії ми зобов'язані берегти й переказувати.

Образ смерті, який постає з інтерв'ю та спогадів про загиблих воїнів Херсонської ТрО 1 березня 2022 р., потребує більш глибокого осмислення, адже йдеться не лише про біологічне завершення життя, а про вияв граничної межі людської свободи. Це була смерть, яка мала свідомий характер. Вони знали, на що йдуть. Їхнє рішення залишитися в місті, вступити до лав оборони, взяти до рук зброю не було продиктоване наказом чи страхом перед осудом, а було власним внутрішнім вибором. Це був добровільний акт, у якому смерть не була випадковістю, а можливістю, навіть очікуваною ціною.

Вони обрали шлях – не тікати, не ховатися, не чекати, а захищати своїх. Смерть у бою стала логічним продовженням їхнього вибору – жити з гідністю. Для кожного з них цей вибір означав не лише взяття на себе відповідальності за себе, а й за громаду, за рідних, за цінності, які не можна було втратити без бою. І навіть у той момент, коли стало очевидним, що сили надто нерівні, вони не відступили, не побігли.

У цьому контексті смерть можна розглядати як форму дії. Це не кінець життя, а завершення вчинку. Це особистий фінал, якого не шукали, але прийняли. Вони не хотіли померти, але не відмовились від своїх рішень, знаючи що смерть – реальна ймовірність. У цьому – велич цього вибору. У цій смерті немає безглуздя. Навпаки, вона просякнута глибоким сенсом. Сенсом захисту, сенсом відповідальності, сенсом внутрішньої правди.

У багатьох спогадах лунає думка, що вони загинули недарма. І річ не тільки в патріотизмі. Йдеться про фундаментальне розуміння того, що вони не бажали ні собі, ні своїм рідним того життя, яке розпочалося на Донбасі після приходу туди «руського миру», який вони бачили на власні очі, коли воювали в зоні АТО/ООС.

Образ цієї смерті – свідомий вихід на передову, де вільна людина залишається такою до останнього подиху. Тому в другому розділі книги ми прагнемо зафіксувати та донести до читача сенс їхньої смерті як глибоко людського, внутрішнього, морального вчинку. Це не лише історія загиблих. Це історія їхнього вибору – вистояти, знаючи, що за це доведеться віддати найдорожче. І саме цей вибір, а не обставини загибелі, визначає їхнє місце в нашій історії.

Їхня загибель стала не лише частиною свідомого вибору, а й потрясінням, яке глибоко врізається в долі їхніх близьких. Якщо в попередньому розділі ми намагалися відшукати сенс добровільної участі у спротиві з позиції самого воїна, то тепер у центрі оповіді – ті, хто залишився жити після них. Саме у спогадах рідних: дружин, матерів, доньок – виявляється друга, не менш трагічна складова цієї історії: біль втрати, поєднаний з гордістю, а також глибока людська тиша, що настає після того, як кулі припиняють свій лет, а тіло – битву за життя.

Жінки погодилися поділитись спогадами. Їхні розповіді – це спротив стиранню облич загиблих, це боротьба за персональну пам'ять, яка виходить поза межі офіційних списків, військових рапортів і медалей. Ці слова стають актом свідчення, щоб не зник голос тих, кого вже немає.

Перехід до голосів родин загиблих відкриває другий розділ збірки як своєрідну «Книгу пам'яті» – не лише як історичний документ, а й емоційно насичений простір співпереживання, у якому постають повні образи тих, хто загинув, і тих, хто далі несе їх у своєму серці. Саме ці свідчення дозволяють збагнути масштаб людських втрат і глибину того морального досвіду, який назавжди змінив Херсон і Україну.

Розповідь Наталії Безпалової дає змогу не лише реконструювати хронологію загибелі її чоловіка – добровольця Херсонської територіальної оборони Івана Павловича Данченка, а й зафіксувати більш глибокі зміни, які відбувались у середовищі місцевої спільноти в умовах масштабного вторгнення та початку окупаційного режиму. Її свідчення виразно окреслюють атмосферу тотальної невизначеності перших днів: інформаційний вакуум, роз'єднаність сімей бійців, розірвані комунікаційні ланки всередині громади. На особливу увагу заслуговує той факт, що жінці довелося майже самостійно, без системної підтримки пробиватися до правди про долю чоловіка.

Цей досвід виявляє, наскільки несподіваною і болісною для місцевого населення стала зустріч із реальністю фронтових втрат і наскільки спонтанним, позасистемним було оформлення добровольців до лав територіальної оборони.

Життєвий шлях Івана Данченка, який тривалий час працював трактористом, проходив службу у внутрішніх військах, а з початком повномасштабного вторгнення свідомо долучився до захисту

Херсона, є свідченням того, як індивідуальний досвід перетворюється на складову нової регіональної ідентичності. Його мотиви були чітко окреслені: це була його особиста боротьба, відмінна від подій на сході України. Саме 24 лютого він добровільно з'явився до військкомату і вступив до лав ТрО, незважаючи на перевагу сил супротивника та ризик швидкої окупації.

Двадцять п'ятого лютого 2022 р. він ненадовго навідався додому, після чого залишив його остаточно. Відтоді його присутність у родині відзначалася лише короткими телефонними контактами. Він підтверджував, що тримається й залишається в Херсоні. Деталей про своє місцезнаходження не повідомив, зберігаючи обережність.

Вранці 1 березня 2022 р. Іван востаннє зателефонував дружині, запевнивши, що з ним усе гаразд. Згодом серед мешканців почали ширитися тривожні новини про активні бойові дії поблизу Бузкового парку й території Херсонського наукового ліцею – осередків, де сформовані з місцевих жителів загони добровольців намагалися стримати наступ російських підрозділів. Зі слів побратимів, І. Данченко разом з іншими учасниками оборони вирушив на автобусі до району ліцею, де потрапив під щільний обстріл. Частина захисників була змушена відступити, та Іван залишився, продовжуючи чинити опір до останнього.

Його бойовий шлях у лавах херсонського ТрО був коротким – лише кілька днів, але навіть за цей обмежений час він встиг стати прикладом мужності, вірності громадянському обов'язку та рішучості діяти в критичний момент. Його участь у боях є самопожертвою захисту Херсона, він обрав шлях опору незалежно від ризиків.

Крім особистого виміру трагедії, інтерв'ю з дружиною І. Данченка відзеркалює глибші соціальні суперечності в умовах окупації: конфлікти між проукраїнськи налаштованими громадянами та тими, хто добровільно співпрацював із загарбниками, тиск з боку військових окупантів, спрямований на родини українських бійців. Це були реалії постійної загрози, втручання в приватне життя та спроби контролю економічної діяльності, усе це стало частиною повсякдення на тимчасово окупованих територіях.

Окремого розгляду заслуговує бюрократична складність процесу офіційного визнання загибелі Івана Данченка. Через відсутність належної реєстрації шлюбу виникла складна ситуація з отри-

манням державного підтвердженого факту смерті. Така ситуація демонструє недосконалість правових механізмів, покликаних підтримати родини полеглих у період війни, особливо в умовах втрати державного контролю над частиною територій.

У загальному контексті осмислення пам'яті про полеглих оборонців Херсона це інтерв'ю набуває особливої цінності: воно є зразком того, як саме усна історія дає змогу зберегти не лише об'єктивну інформацію про хід подій, а й передати емоційний людський вимір війни. Саме з таких свідчень вибудовується міцна основа для формування локальної ідентичності Херсона як міста спротиву, жертовності та втрат.

Сергій Романович Данчук постає з наведеного інтерв'ю з його дружиною Бойко Вікторією Григорівною як багатогранна особистість, складна і водночас цілісна людина, життєвий шлях якої віддзеркалює долю багатьох мешканців Півдня України другої половини XX–XXI ст. Він народився 1962 р. в родині робітників, отримав середню освіту в місцевій школі та здобув фах муляра-монтажника. Його рання біографія вказує на типову для тогочасного середовища траєкторію трудового життя: раннє одруження, розлучення, пошук себе на різних підприємствах, зокрема на роботах у північних регіонах. У його долі простежується постійна праця фізичного характеру, яка сформувала характерну витривалість, дисципліну й навички виживання в складних умовах.

Сімейне життя Сергія було непростим: кілька спроб створити родину не увінчалися успіхом, проте в нього залишився син від першого шлюбу. Справжню стабільність у приватному житті він знайшов, коли зустрів Вікторію Бойко. Їхні стосунки постали як союз двох зрілих людей, які свідомо прийняли рішення про спільне проживання, зосередившись на будівництві побутового затишку та спільній підтримці. Вони облаштували будинок у смт Білозерка, займались реконструкцією, удосконаленням господарства, що свідчить про прагнення Сергія створити стабільний простір для життя.

У професійному плані Сергій Данчук тривалий час був пов'язаний з Херсонським морським торговельним портом, де працював докером-механізатором. Ця робота потребувала фізичної сили, технічної уважності й колективної взаємодії, що безперервно позначалося на його характері. За спогадами дружини, він був

людиною компанійською, щирою, відкритою до допомоги іншим, хоча й запальною, проте швидко заспокоювався. Його внутрішню природу формували щедрість, добросердя і вразливість до несправедливості.

Особливе ставлення в Сергія було до рибальства, яке посідало чільне місце у його вільному часі. Це було для нього не лише відпочинком, а й способом гармонізації з природою. Його дружина жартома казала, що він би міг «жити на воді», якби не робота. Крім того, він займався будівельними роботами приватного характеру – проєктував і встановлював дахи. Це свідчить про нього як про людину праці, майстра, що залишив матеріальні сліди своєї діяльності в міському і сільському просторі.

Військового досвіду Сергій не мав. Він не служив в армії, не брав участі в АТО/ООС, хоча виявляв інтерес до військової справи та намагався вступити до Херсонської територіальної оборони ще в 2020 р. Йому відмовили з огляду на вік, однак цей епізод виразно демонструє його прагнення виконати громадянський обов'язок, готовність бути корисним у справі захисту Батьківщини. Важливо те, що відмова не згасила в нього бажання, і вже в перші години повномасштабного вторгнення він самостійно вирушив до військкомату, шукаючи можливості долучитись до оборони.

У лютому 2022 р. він постав перед вибором і зробив його однозначно. «Хто як не я» – ця фраза, сказана дружині, стала квінтесенцією його життєвої позиції. Він залишив дім і свідомо приєднався до захисників Херсона, незважаючи на відсутність військової підготовки й розуміння масштабів загрози. Для нього це був не стільки політичний чи патріотичний крок, скільки внутрішня потреба – відповідальність перед землею, родиною та містом.

Події 1 березня 2022 р. в Херсоні стали останніми у його життєвого шляху. Він разом із побратимами обороняв позиції біля Херсонського наукового ліцею. За свідченнями очевидців, його було поранено снайпером, і через ненадання медичної допомоги він загинув. Його смерть, як і багатьох того дня, віддзеркалила трагедію Херсона – незахищеність добровольців перед добре озброєними військами, героїзм простих людей, які встали на захист міста.

Сергій Данчук був перепохований на кладовищі, і його останній спочинок виявився символічним: він лежить в одній лінії з батьками, що створює відчуття завершеного родинного кола. Визнання його

подвигу відбулося вже посмертно: він нагороджений орденом «За мужність», відзначений «Хрестом Свободи» та отримав звання почесного громадянина Херсонської міської територіальної громади.

Особистість Данчука Сергія Романовича постає як приклад людини, в якій поєдналися простота й велич. Його життя – це шлях трударя, який любив свою працю, родину, дім, природу, але у вирішальний момент історії він став на захист рідного краю, навіть ціною власного життя. Його риси: компанійськість, щирість, любов до праці, рибалки і допомоги іншим – у поєднанні з внутрішнім відчуттям обов'язку формують цілісний образ громадянина, чоловіка і героя.

Наступна розмова була проведена з Вікторією Миколаївною Гончар, що дало змогу відтворити життєвий шлях її батька – Гончара Миколи Анатолійовича, військовослужбовця за контрактом у лавах територіальної оборони Херсонщини, який загинув 1 березня 2022 р.

Історія його життя репрезентує типовий для херсонської спільноти приклад особистісної громадянської позиції та відповідальності. Він мав за плечима досвід служби та захисту рідної землі. Його мотивація була глибоко вкорінена в прагненні запобігти повторення трагедії Донбасу в регіоні, що став рідним за багато років проживання, та гарантувати безпечне майбутнє власній родині, зокрема маленькій онуці. Його переконання в тому, що дитина не повинна бачити жахи війни, які вже пережили малюки з Донеччини, свідчить про сильний гуманістичний компонент у його рішенні чинити спротив.

Образ загиблого батька і дідуся набув символічного значення – як приклад справжнього громадянина, що не маючи ресурсів і технічного забезпечення, свідомо обрав шлях захисту рідного міста.

У наступному інтерв'ю розкривається життєвий шлях Дениса Павловича Данілова зі слів дружини загиблого Любові Григорівни. Його біографія демонструє глибоку особисту еволюцію: від нелегкого дитинства – до усвідомленого громадянського вибору стати оборонцем України. Він відкрито засуджував російське вторгнення, сприймаючи участь у захисті країни як особистий обов'язок.

У 2017–2019 рр. Денис Павлович проходив службу в зоні АТО, перебуваючи безпосередньо на передовій у районі Пісків. Після демобілізації він повернувся до мирного життя, працював, займався пасікою, однак завжди залишався напоготові, аби знову стати на

захист Батьківщини. Його рішення вступити до Херсонського підрозділу територіальної оборони у лютому 2022 р., незважаючи на поранення, свідчить про глибоку вкорінену громадянську відповідальність перед своєю спільнотою.

Його внутрішня мотивація мала яскраво виражене етичне підґрунтя: він не міг перебувати осторонь, поки небезпека загрожувала його родині та оточенню. Для нього ця війна була не чимось віддаленим, а безпосередньою небезпекою, яка торкалась особистого простору – дому, рідних, міста.

Зі слів дружини постає образ людини доброзичливої, щирої та соціально відповідальної. Він вирізнявся мужністю, прямотою та твердими переконаннями. Особливе місце в його житті посідала родина, турбота про близьких, зокрема дружину та онука, залишалася пріоритетом навіть у дні бойових дій. Він не полишав думки про дім, нагадував подбати про господарство та бджіл, підтримував контакт з рідними.

Його смерть на початку повномасштабного вторгнення під час оборони Херсона в бою у Бузковому парку стала непоправною втратою для родини. Як і в багатьох інших випадках, обставини загибелі залишаються до кінця не встановленими, що породжує внутрішню потребу родини у пошуку істини, відновленні справедливості та гідному вшануванні його подвигу.

Денис Данілов є символічною постаттю для Херсонщини – типовий житель південного регіону України, який обрав шлях захисту національного суверенітету.

У наступній розмові з Дариною постає образіїї батька – Володимира Васильовича Вдовиченка, людини, міцно пов'язаної з рідним краєм, чия особистість формувалась на основі любові до своєї землі, щоденної праці та громадянської свідомості. Його життєва історія – це типовий приклад долі мешканця півдня України, для якого Херсонщина була невіддільною частиною особистого буття.

Він присвятив себе роботі в сільському господарстві. Це не лише приносило прибуток, а й давало внутрішнє задоволення, посилюючи його зв'язок із землею.

За спогадами доньки, батько вирізнявся принциповістю, чесністю та прямолінійністю, не мирився з фальшею та виховував дітей у дусі порядності, відповідальності та працелюбства. Володимир Васильович відігравав важливу роль у формуванні родинних тра-

диций, зокрема він прищепив онуку любов до рибальства – заняття, яке стало важливою складовою дитячого світу хлопця.

З початком повномасштабного вторгнення у 2022 р. для Володимира настав вирішальний момент. Як щирий патріот, він не залишився байдужим до долі країни та одразу добровільно приєднався до лав тероборони Херсонщини, чітко окресливши для себе головну мету – оборону рідного краю. Це рішення було виваженим, твердим і остаточним, відтоді він повністю присвятив себе службі та більше не повертався додому.

Незважаючи на складну ситуацію, він намагався заспокоїти родичів, повідомляючи телефоном, що займається охороною спокою в місті, імовірно, не бажаючи тривожити їх реальними подробицями бойової обстановки. Востаннє зв'язок з ним відбувся наприкінці лютого 2022 р. Його загибель стала глибоким потрясінням для всієї родини.

Після звільнення Херсона рідні намагалися домогтися визнання його участі в бойових діях та присвоєння йому відповідного статусу, однак цей шлях виявився непростим через відсутність необхідних документів – ситуація, характерна для багатьох добровольців перших днів війни.

Володимир Вдовиченко постає як втілення морального стрижня жителів Херсонщини – звичайна людина, яка в критичний момент прийняла самостійне рішення боронити рідну землю, керуючись не наказом, а внутрішнім переконанням та глибоким відчуттям відповідальності за місце, де він народився, жив і працював.

Олег Михайлович Макарський – особистість з високим почуттям честі, обов'язку та любові до Батьківщини. Усе своє життя він присвятив військовій справі та обороні України. Його історію розповідала дружина Вікторія Олександрівна. Народився він у родині, де батько працював трактористом, а мати – у сфері медицини. Ще в дитинстві мріяв стати пілотом, але через невідповідність зросту не був допущений до навчання. Проте це не зупинило його. Олег обрав інший шлях і вступив до Київського військового інституту, який закінчив у званні старшого лейтенанта.

Його професійний шлях був різноманітним і насиченим. Він ніс службу в Миколаєві, у навчальному центрі, а також у Чорнобаївці, обіймаючи різні посади – від керівника роти до начальника

військового клубу. Пан Макарський вирізнявся глибокими знаннями у сфері оборони, широким кругозором та інтелігентністю, що здобуло йому повагу товаришів і підлеглих. Його поважали за щирість, розсудливість, відкритість до діалогу та здатність підтримати як порадою, так і конкретними діями.

Після завершення служби планував оселитися на Чернігівщині, де він народився, мріяв придбати власну оселю. Проте вторгнення у 2022 р. змінило його плани. Зустрівши повномасштабну війну в Херсоні, Олег без зволікань знову повернувся до війська та долучився до оборони міста. Його служба в підрозділах тероборони з перших днів війни проходила в умовах постійної небезпеки. Остання розмова телефоном, яка відбулась 1 березня 2022 р., була короткою: Олег поспішав на виконання бойового завдання. Саме цього дня він загинув у Бузковому парку Херсона, зазнавши смертельних поранень.

Його смерть стала важким ударом для родини: вони втратили не просто чоловіка й батька, а надійну підтримку, порадника та друга. Перебуваючи в окупації, його дружина особисто бачила місце загибелі чоловіка й переживала глибокі моральні страждання, пов'язані з тиском окупантів, обшуками й постійними погрозами.

Після звільнення Херсона родина домоглася офіційного визнання Олега Михайловича учасником бойових дій. Для його близьких він залишився Героєм, прикладом самовідданості, мужності й любові до своєї країни. Місце його поховання стало не лише родинною святинею, а й символом для всієї громади.

Олег Михайлович Макарський – втілення справжнього офіцерського духу, вірності присязі й відданості Україні до останнього подиху.

Бесіда з Оксаною Анатоліївною Моренець, матір'ю Олексія Михайловича Ронського, висвітлює образ відданого патріота, безстрашного воїна й доброзичливої, відкритої людини. Олексій народився в селі Широка Балка на Херсонщині. Змалечку він виявляв любов до природи, охоче займався господарськими справами, вирощував виноград, садив дерева, турбувався про тварин. Його природна доброта гармонійно поєднувалась із внутрішньою відповідальністю та порядністю. Після закінчення 9 класів він продовжив освіту в Миколаєві, а згодом відбув строкову службу в зброй-

них силах, де остаточно усвідомив своє покликання – захищати Батьківщину.

Він уклав контракт на військову службу, воював в АТО поблизу Мар'їнки, де зазнав поранення та переніс контузію. Незважаючи на травми, Олексій залишився у строю – підписав новий контракт, адже не міг покинути товаришів по зброї. Для нього було неприйнятно залишатись в тилу, коли побратими ризикують життям заради спільної справи.

На початок повномасштабного вторгнення працював на суднобудівному підприємстві. Ні материнські сльози, ні фізична втома не зупинили його. Його головний життєвий принцип звучав просто й глибоко: «Мам, якщо ми там не втримаємо, завтра вони будуть тут».

Олексій вступив до лав територіальної оборони міста, виконував завдання під постійною загрозою. Востаннє зв'язався з мамою 28 лютого 2022 р., заспокоюючи її словами, що все буде добре. Загинув під час бойових дій за Херсон, його серце зупинилось у Бузковому парку під час оборони міста. Поховали його на кладовищі Геологів разом з іншими воїнами-захисниками. Лише через рік рідні змогли знайти особисті речі й дізнатися більше про обставини його загибелі.

У мирні часи Олексій вирізнявся життєрадісністю та лагідною вдачею. Його цінували діти, сусіди та друзі. Захоплювався риболовлею, лагодив техніку, вирощував кактуси, піклувався про тварин, не міг пройти повз пораненого пса чи кота, не прихопивши їх додому. Його буденне життя було сповнене турботи, тепла та глибокої любові до близьких і рідного краю.

У підрозділі його знали під позивним «Рончік-бамбончік», як людину, яка навіть у найтяжчі хвилини знаходила слова підтримки й не втрачала почуття гумору. Олексій Ронський залишився в пам'яті побратимів як символ стійкості, людяності та патріотизму. Його подвиг – це вічна сторінка у книзі боротьби за незалежність України. Пам'ять про нього житиме в серцях тих, хто продовжує боронити свободу рідної землі.

Уособленням справжнього українського патріота став Олександр Миколайович Непомнящий – людина з високим почуттям обов'язку, гідності та незламної внутрішньої сили. Його життєвий шлях яскраво висвітлюється в розповіді його дружини Вікторії Миколаївни. Олександр народився в селищі Чорнобаївка

на Херсонщині й протягом усього життя залишався вірним рідному краю та своїм землякам. Професійну освіту здобув у Херсонському індустріальному університеті, де спеціалізувався на інженерії машинобудування.

Він був різнобічно обдарованою особистістю, активно займався фізичною культурою, мав спортивний розряд, а також працював вчителем фізичної культури та трудового навчання в школі, прищеплюючи учням повагу до праці, спорту й здорового способу життя ще з юного віку.

Пан Олександр гармонійно поєднував глибоку ерудицію та здібності керівника з особистою скромністю і глибокою відданістю родині. У 1995 р. він створив сім'ю, ставши люблячим чоловіком і турботливим батьком. Останні півтора десятиліття обіймав посаду супервайзера в приватній компанії, яка займалася дистрибуцією кондитерських товарів по Херсонській області. Колектив поважав його за чесність, відповідальність та людську порядність.

У 2014 р. він отримав повістку і без вагань вирушив боронити державу в зоні проведення АТО, де зазнав поранення. Після демобілізації залишився у військовому резерві, періодично проходив навчальні збори, зберігаючи бойову готовність.

Зі зростанням загрози перед початком повномасштабного вторгнення у 2022 р. Олександр усвідомлював серйозність ситуації та внутрішньо готувався до оборони країни. Коли розпочалося вторгнення, він негайно з'явився у військкомат, хоча мав право залишитися вдома через стан здоров'я та родинні обставини. Під час оборонних дій у Херсоні проходив службу в лавах територіальної оборони, де йому довірили зброю та керівництво підрозділом. Він залишився зі своїми побратимами, незважаючи на можливість відступу. Востаннє він розмовляв з дружиною 1 березня 2022 р., повідомивши, що його підрозділ формують у колону та кудись везуть. Саме того дня він загинув у бою в Бузковому парку.

Після його смерті дружина самотужки з'ясовувала обставини загибелі, ініціювала процес перепоховання та домагалась офіційного визнання його як загиблого військовослужбовця. Спершу тіло було поховано без гробу та належного військового вшанування. Лише через тривалий час вдалось провести гідне прощання та перепоховати його в рідному селі.

Олександр Миколайович залишив по собі яскравий приклад мужності, відданості та високої моральної стійкості. Він боровся за свою родину, за дім і за Батьківщину. Його життя – це зразок відповідальності, безкорисливої допомоги ближнім та поваги до старших.

Після смерті він був відзначений державою – йому присвоєно орден «За мужність» III ступеня. Для дружини, рідних і всіх, хто його знав, він став справжнім героєм, який свідомо зробив вибір на користь честі й залишився вірним присязі до останнього подиху.

Про життєвий шлях Володимира Леонідовича Осіннього ми дізнаємося зі спогадів його дружини Ольги Петрівни. Він народився в селищі Білозерка на Херсонщині, був особистістю з нелегкою долею, але вирізнявся відповідальністю, турботою про близьких та щирою лобов'ю до родини й рідної землі.

Після здобуття шкільної освіти Володимир отримав фах зварювальника в технікумі. Спочатку працював на підприємствах рідної області, згодом вирушив за кордон у пошуках кращих умов праці. У 2014 р. він повернувся додому. У Білозерці розпочав новий етап свого життя, познайомившись з Ольгою Петрівною, яка згодом стала його дружиною. Він прийняв її сина як рідного, а у 2016 р. подружжя створило спільну сім'ю та разом виховувало спільного сина, який народився того самого року.

Володимир Осінній мав активну життєву позицію. Працював охоронцем, а пізніше разом з кумом започаткував власний бізнес з виготовлення металоконструкцій. Незважаючи на труднощі, справа поступово давала прибуток. З метою кращого матеріального забезпечення родини Володимир переїхав до Києва, де обійняв керівну посаду в цеху з виготовлення металевих меблів.

Він цікавився суспільними процесами, вивчав історію та політичну ситуацію в країні, послідовно підтримував курс України на євроінтеграцію. Мріяв про вільну, незалежну державу, у якій його діти зможуть жити в гідності та мирі. З початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Володимир прийняв беззастережне рішення повернутися з Києва додому, щоб боронити рідну Херсонщину. Незважаючи на те що військової підготовки він не мав через стан здоров'я, уже в перший день він приєднався до місцевого підрозділу територіальної оборони. Його позиція була

чіткою: він не міг дозволити собі залишатись осторонь, коли ворог ступив на українську землю. Разом з іншими добровольцями, без належного екіпірування, у цивільному одязі, з розпізнавальними пов'язками він вийшов на захист громади. Постійно телефонував дружині, запевняючи, що з ним усе гаразд.

Першого березня 2022 р. Володимир загинув у Бузковому парку, де вів нерівний бій з переважаючими силами окупанта. Його доля тривалий час залишалася невідомою. Дружина самостійно розпочала пошуки, звертаючись до лікарень, моргів і знайомих. Лише згодом вдалось з'ясувати обставини його загибелі.

Життєвий шлях Володимира Осіннього – зразок громадянської сміливості, родинної вірності й патріотичного обов'язку. Це історія звичайної людини з незвичайною внутрішньою силою, яка в критичний момент стала на захист України.

Життєвий шлях Миколи Михайловича Сливкіна розкривається у свідченнях його дружини Наталії Валеріївни. Він народився у 1978 р. в селі Петранка, що розташоване на території Рожнятівського району Івано-Франківщини. З молодих років у нього проявився глибокий інтерес до техніки, передусім до автомобілів, їх обслуговування та ремонту. Це захоплення сформувало в ньому працьовитість, послідовність і уважність у повсякденному бутті.

Микола виростав доброзичливою, щирою і позитивною людиною. Після завершення строкової військової служби він повернувся до мирного життя, обравши для себе шлях сім'янина і працівника. У 2015 р. Сливкін добровільно поїхав на схід України, де протягом року ніс службу в зоні АТО. Перебування на фронті зміцнило в ньому почуття відповідальності та витривалості.

На момент повномасштабного вторгнення Микола мешкав із сім'єю у селищі Білозерка в Херсонській області, був уважним і люблячим чоловіком, зразковим батьком, який забезпечував родину й дбав про майбутнє дітей. Він передчував неминучість великої війни і ще до початку бойових дій говорив про ймовірність широкомасштабного вторгнення. У день нападу, 24 лютого 2022 р., він остаточно прийняв рішення йти боронити Батьківщину, сім'ю. У своїй останній розмові з дружиною він сказав: «Я вас дуже люблю».

Микола Сливкін загинув під час оборони Херсона 1 березня 2022 р. Родина дізналася про його загибель завдяки світлинам

загиблих, які з'явились у соціальних мережах. Після цієї трагедії Наталія Валеріївна була змушена разом із дитиною покинути окуповану територію, рятуючись від постійної загрози життю. На її долю випали тяжкі моральні випробування: обшуки в будинку, тиск з боку окупантів, а також зрада знайомих, які донесли про її сім'ю ворогові.

Пам'ять про Миколу Михайловича живе у спогадах як про людину гідності, внутрішньої сили і відданості українській державі. Його самопожертва і вірність присязі стали символом стійкості для тих, хто продовжує боротися.

Історію життя Віталія Володимировича Грозинського розповідає його донька – Фролова Ольга Віталіївна. Родом із міста Генічеськ Херсонської області, він змалечку вирізнявся багатогранністю інтересів та потягом до знань. Ще в юному віці його приваблювали спорт і радіотехніка. Ці захоплення сформували ключові риси його особистості: наполегливість, інтелектуальна допитливість і прагнення досягати мети. Уже під час навчання в школі він здобув звання кандидата в майстри спорту з акробатики та самотужки опановував складні технічні дисципліни, які згодом стали справою його життя.

У 1984 р. Віталій завершив навчання в Кам'янець-Подільському інституті, отримавши диплом за спеціальністю «Фізичне виховання». Педагогічну діяльність розпочав учителем фізичної культури в с. Широка Балка, а згодом керував радіоспортивним гуртком на Білозерській станції юних техніків. Він був обдарованим наставником, який уміло захоплював дітей технічною творчістю й залишив про себе добру згадку.

Віталій Володимирович був енергійною людиною, мав багато друзів і широке коло знайомств. Його вирізняли щедрість, гострий розум, тонке почуття гумору та щира готовність підтримати кожного, хто звертався до нього. У 2015 р. він став добровольцем Білозерської територіальної оборони, де проходив підготовку й отримав травму, що призвело до часткової втрати слуху.

З початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Віталій добровільно прибув до військкомату й одразу став до лав оборонців Херсона. Його перший та водночас останній бій відбувся 1 березня 2022 р. в Бузковому парку – саме там він загинув, захищаючи рідне місто зі зброєю в руках.

Для доньки її батько був уособленням надійності, родинної підтримки, прикладом моральної сили, честі та життєвої мудрості. Після його загибелі родина зіткнулася з бюрократичними труднощами в процесі офіційного визнання його участі у бойових діях та намаганні отримати державні гарантії, але не припинила зусиль задля відновлення справедливості.

Віталій Грозинський залишив по собі не лише гідну професійну спадщину та любов своїх рідних, а й образ справжнього патріота, для якого оборона Батьківщини стала справою внутрішнього обов'язку та життєвого сенсу.

Розповідь Надії Іванівни Хандусенко висвітлює життєвий шлях її чоловіка – Хандусенка Сергія Сергійовича. Народжений у 1983 р. в Херсоні, він провів своє дитинство та молодість у селі Станіслав. Змалку вирізнявся працьовитістю, щирістю та відповідальним ставленням до життя. Юнацькі роки Сергія минули в гармонії з природою та працею: після школи він здобув професію тракториста, захоплювався землеробством і знаходив душевний спокій у роботі на землі. Великим його захопленням було садівництво: на власному подвір'ї він створив невеликий, але розмаїтий сад.

Сергій мав значний досвід у військовій сфері. Після строкової служби в армії в десантних військах у Миколаєві він продовжив кар'єру в лавах Національної гвардії України – у частині 3056, де понад 16 років ніс службу, здобувши звання прапорщика. У 2014–2019 рр. брав участь у бойових діях на Донбасі. Завершивши контракт у 2019 р., на певний час відійшов від військової служби за проханням родини, однак внутрішній поклик та усвідомлення обов'язку не дозволили йому залишитись осторонь, він прагнув повернутися до захисту держави, вбачаючи в цьому своє справжнє призначення.

Напередодні повномасштабного вторгнення Сергій добровільно вступив до підрозділу територіальної оборони у с. Велетенське, виявляючи ініціативу та відповідальність. Його навички в техніці, дисциплінованість і бойовий досвід відігравали важливу роль у зміцненні обороноздатності місцевої громади. Двадцять четвертого лютого 2022 р., почувши перші вибухи, він без зволікань вирушив до побратимів, щоб стати на захист рідного краю. У перші дні оборони Херсона Сергій активно займався логістикою, організову-

вав доставку бійців, забезпечував їх озброєнням. Першого березня 2022 р. загинув у Херсоні під час бойового зіткнення. Його останні слова дружині були наповнені турботою та вірою в краще, він намагався заспокоїти її, запевнивши, що все буде гаразд.

Сергій Хандусенко залишив після себе образ мужнього захисника, люблячого чоловіка та дбайливого батька, який до останньої миті залишався вірним своєму обов'язку перед народом. Його життєвий шлях є взірцем самовідданості, глибокого патріотизму та готовності до самопожертви. Родина змогла добитися офіційного підтвердження статусу загиблого захисника України.

Життєвий шлях Івана Миколайовича Лисенка постає перед нами завдяки розповіді його дружини Ольги Миколаївни Лисенко, спогади якої стали головним джерелом реконструкції біографічного наратива. Її розповідь не тільки допомагає відтворити послідовність подій, а й відкриває інтимний вимір людської долі – спосіб мислення, внутрішню етику, духовну структуру особистості, яка залишила по собі відчутний слід у пам'яті родини, громади та в локальній історії Херсонщини.

З юних років Іван захоплювався радіотехнікою, це стало не просто хобі, а визначило стиль його мислення – системний, зосереджений, допитливий. Його мрія працювати інженером була реалізована завдяки навчанню в Одеському політехнічному інституті. Він завжди прагнув удосконалення – як у професії, так і в аматорському радіоспорті. Його досягнення на міжнародному рівні свідчать не лише про технічний хист, а й про глибоку відданість справі, яка для нього була не роботою, а способом жити і мислити. Іван Миколайович мислив через антени, хвилі, передавачі і водночас передавав у світ сигнал внутрішньої зосередженості та відповідальності.

Поза професійним полем він був відкритою, родинною людиною. Його любов до дружини, з якою вони пройшли 43 роки життя, була глибокою і мовчазною, такою, що не потребує гучних слів. Його присутність у родині відчувалась як опора, як внутрішня вісь, довкола якої оберталося життя домочадців. Для синів він був не лише батьком, а й прикладом мужності й людської гідності. До невісток ставився з теплом, притаманним лише справжнім чоловікам, які володіють рідкісним умінням любити без поділу на «своїх» і «чужих».

Особливо глибинним був його зв'язок з онукою Євгенією: він не просто допомагав з навчанням, а замінив їй батька. У їхніх

стосунках жила справжня близькість поколінь – не вихована ієрархія, а партнерство душ. Він не вчив, він був поруч. Не контролював, а підтримував. Його спокій, лагідність, здатність зупинитись серед буденності й присвятити себе людині – це були риси, які створювали навколо нього атмосферу доброти.

Загалом Іван Миколайович був людиною, в якій інтелект поєднувався з доброзичливістю, а патріотизм – з ідеєю. Коли війна стала реальністю, він не чекав заклику, він сам пішов до військкомату. Ще у 2014 р. готовий був боронити Донбас, але йому відмовили через вік. Проте у 2022 р., уже сивочолий і досвідчений, він без вагань вступив до тероборони. Його відчуття обов'язку було глибоко внутрішнім – не нав'язаним зовні, не продиктованим страхом чи гнівом. Це було рішення власної волі.

Загинув Іван Миколайович у Бузковому парку, у місті, яке захищав. Це місце стало точкою його останнього сигналу – не в радіоефір, а в пам'ять усіх, хто залишився. Його смерть, як і життя, була осмисленою і великою.

Його перепоховали в рідному селі – там, де він народився, де формувався, де мріяв. Цикл життя Івана Миколайовича замкнувся у точці витоку, але його присутність залишилась розсіяною – у родинній пам'яті, у серцях учнів, у мовчазному спокої переданих знань, у невидимому ефірі, де досі, можливо, живе його позивний.

Олександр Миколайович Савельєв постає у свідченні доньки Анни Олександрівни Єрмакової не просто як батько чи воїн, а як цілісна особистість, життя якої було пронизане глибоким відчуттям справедливості, відповідальності за інших і безмежною любов'ю до України. Його біографія – це шлях людини, яка від народження і до останнього подиху залишалася чесною перед собою, вірною своїм переконанням і близьким людям.

Народжений у Семіпалатинську в багатодітній родині, Олександр Савельєв рано ввібрав відчуття спільної праці, взаємопідтримки, скромності у повсякденності. Подальше дитинство у Тульчині, а згодом у Білозерці, навчання на тракториста, служба біля кордону з Афганістаном – це етапи становлення звичайного радянського хлопця, що зростав у системі, але не зламався нею.

У постармійські роки він працює в колгоспі, одружується, будує власний дім, стає батьком. І саме в цей період проявляється його особлива риса – здатність брати на себе відповідальність. Не тільки

за сім'ю, а за громаду, за країну. Олександр Савельєв був одним із тих, хто після розпаду СРСР відкрито й з гордістю привіз до Білозерки перший жовто-блакитний прапор. У цьому жесті – символ його внутрішньої свободи та громадської зрілості.

Подальший його життєвий шлях пов'язаний із працею далекобійником, комунальним працівником. Був майстром на всі руки. Він умів співати, ремонтувати все підряд, любив тварин. Цей штрих розкриває в ньому ніжність і емпатію – риси, які рідко зустрічаються в тих, хто водночас здатен добровільно йти на війну. Його прізвисько «Шериф» у міськраді не стільки дотепність, скільки визнання його справжньої сутності: бути охоронцем порядку, совісті, гідності.

Олександр Савельєв – це людина, яка жила в дії. Коли в 2014 р. розпочалася російсько-українська війна, він прагнув стати добровольцем і врешті-таки пішов на фронт. Був в АТО, служив у гарячих точках, при цьому постійно намагаючись вберегти молодших – це був його моральний принцип: «Їм ще жити і жити» – ця фраза передається донькою і стає квінтесенцією його світогляду, глибоко альтруїстичного, жертовного, але без пафосу.

З початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. він миттєво мобілізується. Попереджений серед ночі колишнім командиром, О. Савельєв до обіду вже у військкоматі. Його рішення – без вагань, без пафосу. Це був вчинок не заради слави, а обов'язку.

Першого березня 2022 р. під час бойових дій в районі Наукового ліцею в Херсоні Олександр Савельєв виявляє ту саму жертовність, про яку говорив усе життя. Виходячи на прикриття, він отримує поранення. Його останній вчинок – це вибір іти попереду, приймати вогонь на себе, знову – замість молодших. Його смерть стала трагедією не тільки для родини, а й для громади. Донька згадує, як довго тривали пошуки, упізнання за татуюванням, спроби домогтися хоча б якогось сліду правди. Держава, на жаль, виявилася безпорадною в окупаційному мареві, і лише завдяки наполегливості родичів тіло було впізнане й поховане.

Після загибелі батька донька змушена була виїхати з окупованої Білозерки. Вона теж не залишилась осторонь – передавала інформацію про переміщення окупантів. У її свідомості читається особистий біль, але й гордість – за батька, за те, що він не зрадив себе і свою країну навіть у момент смерті.

Образ Олександра Савельєва – це образ людини простої і великої водночас. Без нагород і офіційних почестей, але з величезним серцем і незламним внутрішнім кодексом честі. Це образ громадянина, для якого слово «Україна» не абстракція, а дім, який потрібно берегти, навіть якщо доведеться віддати найдорожче – життя.

* * *

Незважаючи на емоційне напруження та інтенсивність бойових дій у районі Антонівського мосту, Бузкового парку та поблизу Наукового ліцею, ці події становлять лише початковий, хоча й найбільш видимий вимір локального досвіду насильства. Саме через них міський простір Херсона набуває значення символічного поля, на якому відбувається взаємодія між руйнівною силою війни та людською здатністю до опору. Військове протистояння, хоч і короткочасне у хронологічному вимірі, але спричинило глибоку й тривалу трансформацію міського середовища, колективної психіки й соціальної пам'яті. Йдеться не лише про фізичну деструкцію простору – зруйновані будинки, знищену інфраструктуру, перетворені на фронтовий ландшафт райони, а й про радикальну зміну семантичного наповнення міста, яке відтепер мислиться крізь досвід травми, втрати та страждання.

Безпосередньо після завершення відкритої фази зіткнення постало не менш складне, хоча й менш помітне, але морально нестерпне завдання – організація збору тіл загиблих, їх ідентифікація, забезпечення гідного поховання й здійснення обрядів прощання. В умовах окупації ці дії набували не лише гуманітарного чи релігійного, а й виразно національно-громадянського виміру: поховальна практика ставала актом морального спротиву, відновлення порядку серед хаосу, ствердженням людяності перед обличчям насильства. Саме цей етап позначає перехід від фази воєнної катастрофи до фази символічного оплакування – процесу, у якому спільнота намагається повернути сенс і гідність у світ, зруйнований насильством.

Особливе значення в цьому контексті мають розповіді безпосередніх учасників поховань загиблих херсонців, серед яких центральне місце посідає Олег Гороховський, настоятель Церкви Різдва Пресвятої Богородиці, розташованої неподалік від Антонівського мосту. Його спогади утворюють важливий пласт усної історії, що

дозволяє реконструювати й конкретні події перших тижнів окупації, і глибоко внутрішній вимір тогочасного досвіду. Спогади отця Олега виражають внутрішню динаміку переживання трагедії, коли кожен жест, молитва чи слово набували значення морального самоствердження.

Перехід від наративів про бойові дії до спогадів про поховальні практики є симптоматичним: він позначає зміну фази колективної травми від вибухового, агресивного досвіду насильства до повільного, осмисленого болю переживання подій, перетворення травми на наратив пам'яті. Саме в цьому процесі відбувається перехід від тілесного досвіду смерті до символічного утвердження життя – через обряд, слово, спільну молитву.

Розповідь отця Олега Гороховського є одним із тих глибоко особистісних свідчень, що не лише документують послідовність російської окупації Півдня України в 2022 р., а й ілюструють моральну незламність, духовну самовідданість і людську стійкість у надзвичайних історичних обставинах. У цьому свідченні окремий голос перетворюється на репрезентацію колективної пам'яті: індивідуальний досвід зливається із загальнонаціональним наративом опору, а духовна практика набуває ознак громадянської дії.

Саме тому ми розглядаємо розмову з отцем Олегом як джерело синкретичного характеру, що поєднує емпіричний, етичний і сакральний виміри. Воно відкриває перспективу для вивчення антропології війни, у межах якої релігійна практика стає способом осмислення травми й формування моральної спільності. Через особисті свідчення пана Гороховського відтворюється складна палітра колективного досвіду: від страху й безсилля – до внутрішньої зібраності; від відчаю – до жертовної віри.

Тому Херсон тут є простором сакральної географії, де кожне місце: міст, парк, храм – набуває нових сенсів, пов'язаних з пам'яттю, стражданням і відродженням. Свідчення про поховання стають актом відновлення людського обличчя історії, збереження гідності і тим, хто загинув, і тим хто залишився жити. Зрештою, саме такі наративи дозволяють побачити, як у руїнах війни формується нова етика буття – етика співчуття, відповідальності й пам'яті, що стає основою майбутнього національного відродження.

Пан Олег Гороховський постає в розмові як медіатр між страхом і вірою, буденністю та апокаліптичним руйнуванням, між тілесним

і духовним вимірами буття. Розповідь отця Олега – наратив свідомості, де елементи документального відображення реальності поєднані з глибоко особистим, емоційним. Саме ця поєднаність фактографічного опису та внутрішнього сприйняття робить його свідчення безцінним джерелом для дослідника релігійної свідомості та воєнної психології.

Особлива увага в його розповіді приділена деталям повсякденного життя, мікросюжетам побуту, які в умовах війни набувають символічної ваги. Через опис найменших елементів матеріального середовища відтворюється топографія страху і водночас стійкості. У центрі розповіді залишається людський вимір досвіду: емоційні реакції, тілесні переживання, фізичне виснаження і водночас – внутрішня мобілізація духу. Усі ці деталі формують глибоку феноменологію життя під окупацією, де релігійна практика перетворюється на інструмент осмислення реальності, а віра – на форму спротиву.

Проте наскрізною лінією цього свідчення є незмінна духовна позиція священнослужителя, який не дозволяє собі ні колаборацій, ні морального компромісу, ні відмови від духовної відповідальності. Відмова пана Олега співпрацювати з окупаційною владою, його принципове використання української мови в проповідях і щоденному спілкуванні, збереження національної символіки та церковних обрядів у традиції Православної Церкви України – усе це має значення не лише релігійного, а й етично-політичного характеру. У його постаті церковне служіння переплітається з практикою громадянського опору, де захист гідності й ідентичності громади стає формою духовного воїнства. Його участь у похованнях загиблих українських військових стала актом духовного героїзму, у якому злиті ритуал і мораль, смерть і гідність, пам'ять і надія.

Отець Олег, перебуваючи в окупації, приймає на себе надзвичайно важку місію, яка виходить далеко за межі традиційної діяльності священнослужителя. У перші дні після початку бойових дій він особисто збирав тіла загиблих на полі бою, організував їхнє поховання, проводив служби, часто з ризиком для життя, іноді – в безпосередній присутності російських військових. Він діяв на межі між життям і смертю, не механічно виконував обов'язок, а взяв на себе роль духовного провідника, відповідального за завершення людського життя з гідністю.

Особливо промовистим і концептуально насиченим є просторовий контекст, у якому отець Олег здійснює своє служіння. Це територія біля Антонівського мосту, яка стала не лише лінією розмежування, а символом зіткнення двох світів – духовності і руйнівної сили війни. Тут зливаються в єдине воєнна техніка, зруйновані тіла, залишки одягу, уламки зброї і крихітна церковна присутність, яка проходить сюди не з вогнем, а з молитвою. Така присутність втілює концепт переосмислення поняття сакрального в умовах тотальної війни, наділяючи місце бою рисами поля духовної боротьби.

Пан Олег не шукав такої місії – вона сама знайшла його, коли війна перетворила звичний світ на руїну, а релігійне служіння – на моральне свідчення. Усе, що він робить, – це духовна відповідь на загибель людей, знецінення людського життя і моральну травму, що охопила громаду. Його участь у збиранні тіл, проведенні поховань, щоденному служінні посеред страху можна розглядати і як акт гуманізму, і як вияв духовної самореалізації.

У самій розмові пан Олег говорить лаконічно, без надмірних пояснень. І саме ці короткі висловлювання, обірвані фрази і паузи мають надзвичайну силу. Це вияв його особистого травматичного досвіду. Його феномен полягає в тому, що він взяв на себе завдання, яке зазвичай перевищує людські сили, – бути одночасно свідком, учасником і священнослужителем у ситуації, де поняття людяності опинилось під загрозою існування. Його гідність, тиша, вперте небажання пристосовуватися до зла – це те, що перетворює його на символ НЕЗЛАМНОСТІ. Його праця безкорислива, зумовлена не системою, а вірою; його діяльність є власним вибором, здійсненим без примусу, актом свободи в умовах несвободи. Він діє не тому що «повинен», а тому, що не може не діяти. Ця відмінність перетворює його дії на прояв високодуховної людини.

Насамкінець хотілось би зазначити, що розповідь отця Олега Гороховського є не тільки задокументованим свідченням конкретного часу, а й морально-символічною конструкцією, у якій збережена пам'ять про безіменних загиблих і віра в неперервність життя. Через його історію можна прочитати історію незламності Херсона, де духовне служіння стає не менш вагомим, ніж військова мужність. Його місія втілена в щоденній праці, яка зазвичай менш помітна, ніж військова мужність. Олег Гороховський символізує

можливість людяності навіть у найважчі часи. Він той, хто віддає себе заради того, щоб загиблі не були забуті.

Однак, коли бій затихає, не стихає історія. Поле після бою – це не лише уламки, кров і порожні гільзи. Це ще й мовчання, в якому лунають невисловлені запитання. Де ті, кого не знайшли? Першого березня 2022 р. після боїв у Бузковому парку та біля Наукового ліцею залишилися живі. Виснажені, але живі. Вони ще вірили, що настрашніше позаду. Вони ще не знали, що справжнє випробування – це не вибухи, а тиша після них.

Окупація принесла полювання на тих, хто залишився живим після збройного спротиву. Їхні імена не були записані в офіційні списки загиблих 1 березня 2022 р. Вони були просто «тими, хто залишився». Деякі з них були вбиті окупантами пізніше – без суду, без слова, без вироку. Інших викрадали й катували в полоні, часто до смерті. І досі, понад три роки потому, про деяких немає жодної звістки. Ні тіла, ні голосу, ні тіні.

Євген Володимирович Кушиков поставав з розповіді рідного брата Едуарда Володимировича як людина, яка з раннього віку виявляла схильність до системного мислення і точних наук. Його шкільна успішність, участь у спортивних заняттях, а також здобуття освіти в економіко-правовому коледжі характеризують його як людину з високим рівнем самоорганізації, самоповаги та прагненням до особистісного розвитку. Служба в ВМС та участь в АТО у 2014–2015 рр. засвідчують схильність до відповідальності, готовність до ризику, а також глибоку національну свідомість.

Його поведінка – часті усамітнення на скелях, розлучення, замкненість, небажання ділитися воєнним досвідом – вказує на наявність симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Після розлучення він не створив нової сім'ї, натомість усю свою емоційну увагу перенапрямував на племінників. Така поведінка свідчить про високий рівень емпатії, здатність до глибокої прив'язаності, а також про емоційну вразливість.

Євген проявляв вірність присязі й відповідальність у момент початку повномасштабного вторгнення росії у 2022 р. – без вагань і зволікань вирушив до місця служби. Його реакція на повідомлення про перші вибухи демонструє типову для ветеранів АТО психологічну адаптацію до воєнної реальності, яка іноді маскує глибоку тривогу.

Перебування в лавах ТрО та наступні події розкривають його як людину глибинної внутрішньої гідності, яка до останнього залишалась вірною своїм переконанням. Так, спогади брата не супроводжуються деталізованістю, але на особливу увагу заслуговує його участь в обороні Херсона на початку повномасштабного вторгнення. Він був серед бійців, які 1 березня 2022 р. опинилися в епіцентрі трагедії в Бузковому парку – місці, що стало символом героїчного опору й людської драми, коли навколо гинули товариші. Один із них – Микола Сливкін, побратим із рідного села – загинув у нього на очах. Цей момент залишив незабутній слід у його душі. Очі повні сліз і тиша, коли йшлося про той день, – красномовніші за будь-які слова. Це була не просто втрата – це була рана, яку неможливо було загоїти.

Після пережитого Євген не покинув боротьбу. Усвідомлюючи небезпеку, він залишався на окупованій території та переховувався, можливо, навіть долучився до підпільної діяльності. За доносом, імовірно, місцевих колаборантів, окупанти точно знали куди йти. Вони відкрили люк до підвалу, кинули туди гранату. Не було шансу. Його смерть була миттєвою, жорстокою, зрежисованою зрадою в його ж рідному місті.

Євген Кушиков постає як внутрішньо сильна, гідна, відповідальна та добра людина, яка, незважаючи на травми війни, залишалася вірною своїм моральним орієнтирам. Його портрет формують риси високої моральної чутливості та схильності до самопожертви. Його вбили тому, що боялися таких, як він – незламних і мовчазносильних.

Денис Юрійович Миронов постає у спогадах дружини Ксенії Геннадіївни як особистість цілісна, складна та багатогранна, яка поєднувала риси воїна, підприємця, сім'янина та громадянина і патріота. Його життєвий шлях, за спогадами дружини, Миронової Ксенії Геннадіївни, дозволяє простежити логіку розвитку характеру, життєвих пріоритетів і соціальної відповідальності, що формувалися ще в дитячі та юнацькі роки.

Денис виріс у середовищі військових. Його родина мала відповідний досвід, що визначило його професійний вибір. Навчання в шкільні роки відзначалось високими результатами, а подальший вступ до Одеського інституту сухопутних військ і завершення навчання з дипломом з відзнакою засвідчило дисциплінованість,

старанність і цілеспрямованість, які залишалися ключовими рисами його характеру. Ксенія наголошує, що на військовій службі Денис виявляв лідерські здібності, оперативність та здатність до прийняття відповідальних рішень, а довіра командирів засвідчувала його потенціал щодо кар'єрного зростання.

Проте реальність військової служби не відповідала його очікуванням щодо соціальних умов та перспектив, і в 2008 р. він прийняв рішення звільнитися та розпочати підприємницьку діяльність. Цей крок демонструє гнучкість мислення та готовність до радикальних змін у житті, здатність адаптуватися до нових сфер діяльності і домагатися успіху навіть за умов старту з нуля. Денис займався різними бізнес-проєктами – від продовольчого магазину до компаній з експорту продовольчої продукції, що згодом привело родину до Херсона. Його підприємницький шлях свідчить про стратегічне планування, системність у роботі та здатність будувати довгострокові плани, що поєднували особистий добробут із турботою про родину.

Особистісні риси Дениса вирізнялися унікальним поєднанням протилежностей: він був цілеспрямованим і кар'єристом у професійній діяльності, водночас добрим, відкритим і щирим у стосунках з близькими та друзями. Його поведінка засвідчувала високий рівень емпатії, готовність допомогти оточуючим без очікування винагороди, дотримання життєвого кредо «поспішайте людям робити добро». Ці риси виявлялися як у сімейному житті, де він був турботливим чоловіком і батьком, так і в соціальній взаємодії, що робило його авторитетною та шанованою фігурою серед друзів і сусідів.

Сімейне життя Дениса і Ксенії характеризувалося високою емоційною близькістю, спільністю цілей і взаємною підтримкою. Вони разом розвивали бізнес, планували майбутнє та забезпечували стабільність для свого сина. Денис відзначався особливою працьовитістю та відповідальністю, навіть у періоди відпочинку його думки були пов'язані з розвитком компанії та підготовкою спадку для дитини.

Його громадянська позиція виявилась у контексті війни в Україні. Незважаючи на розчарування подіями 2014 р. та критичне ставлення до політичних рішень цього періоду, Денис не сумнівався у своєму обов'язку захищати країну під час повномасштаб-

ного вторгнення у 2022 р. Його рішення долучитися до Херсонської територіальної оборони було зваженим і свідомим, продиктованим патріотизмом та прагненням виконати громадянський обов'язок, без коливань чи пошуку виправдань.

За період окупації, за спогадами дружини, Денис показав себе як стійка, рішуча і дисциплінована людина, здатна зберігати холодний розум у надзвичайно складних обставинах. Події захоплення і транспортування до Криму засвідчують ризикованість, героїзм і моральну витримку, які він демонстрував до останнього подиху.

Життєвий шлях Дениса Миронова відзначений системністю досягнень, високим інтелектуальним і організаційним потенціалом, етичністю в соціальних взаємодіях і патріотизмом. Він залишив по собі пам'ять як людина, яка прагнула бути корисною, будувати і захищати, одночасно виявляючи турботу про близьких. Його життя є прикладом цілісної особистості, де поєднуються професійна компетентність, родинна відданість і громадянська мужність. Невизнаний статус учасника Херсонської ТрО не зменшує його історичної та моральної значущості, а свідчення дружини підтверджують, що його діяльність у критичний для країни період була свідомою, героїчною і відповідальною.

Наприкінці свого життєвого шляху Денис Миронов став жертвою воєнного злочину, що додає до його портрету трагічний і психологічно напружений вимір. Як особистість, яка стала мішенню насильницьких дій окупаційних сил, він опинився в ситуації повної втрати контролю над обставинами, що характеризується високим рівнем травматизації. Тут виявляються такі психологічні феномени, як поєднання стресостійкості та шоку, відчуття безсилля і водночас внутрішньої рішучості зберігати власну гідність. Образ жертви демонструє, що навіть найсильніша і дисциплінована особистість може зазнати прямого насильства і водночас її життєві установки, моральні орієнтири та патріотичне переконання формують унікальний тип стійкості перед катастрофою.

ПРОЛОГ:
ВІЙНА ПОЧИНАЛАСЬ
2014 р.

«Мені дуже приємно, що я взяв участь у захисті херсонської землі»

Сєріков Сергій Володимирович,

1968 року народження, мешканець м. Запоріжжя

Інтерв'ю записане 14 січня 2024 р. у форматі ZOOM-конференції Черемісіним Олександром Вікторовичем (ХДУ)[1]

Черемісін Олександр Вікторович (далі – Ч.О.): *Ваше місце роботи і посада?*

Сєріков Сергій Володимирович (далі – С.С.): Військовий пенсіонер, ІІ група інвалідності. Інвалід війни з 2018 року, отримав поранення під час Революції гідності і згідно статусу – постраждалий інвалід Революції гідності. Так воно звучить у пенсійному посвідченні. До цього був викладачем історії у 1990-х роках сільської школи у Запорізькій області. Після займався бізнесом. Був активним учасником Помаранчевої революції, а згодом і Революції гідності. Під час Помаранчевої революції я очолював філію громадського руху «Пора», а під час Революції гідності створив власну політичну організацію «Запорізька Січ». Я представляв інтереси Запорізької області і був нагороджений відомими особами на майдані. Зараз я вважаю їх зрадниками. Це Турчинов та інші. Вони мене нагороджували різними грамотами. Фактично я був представником Запорізької області. Була палатка запорізька біля головпоштамту, і включно по 20 лютого 2014 року я знаходився на майдані, безпосередньо там брав участь і знаходився там під час розстрілу. Двадцять шостого лютого 2014 р. я вже перебував біля Верховної Ради Криму і приймав участь в протестних акціях в Сімферополі, а згодом підключився до захисту Криму від окупації. Активно брав участь. Виконував певні завдання Генерального штабу з конкретними прізвищами, передавав інформацію, зокрема по Керчі, Керченській переправі. Брав участь у захисті радіотехнічного батальйону, керченського батальйону морської піхоти і інших заходах. Брав участь у з'їзді кримського курултаю кримських татар,

[1] Дешифрував запис та створив транскрипт О. В. Черемісін.

якщо я не помиляюсь, 20 квітня 2014 року. Вручав від майданівців Мустафі Джемілєву майданівську каску і займався допомогою заблокованим українським частинам у Криму. Евакуював з Криму українських військових і їхнє майно. Після повної окупації Криму став фактично волонтером 55-ї артилерійської запорізької бригади. Зараз вона носить назву «Запорізька Січ». У 2020 році я став службовцем інженерно-саперного полку з дислокацією під Мелітополем до повномасштабного вторгнення. 24 лютого 2022 року я останнім покинув розташування частини у Мелітополі. Перед цим я сховав дорогоцінне обладнання: генератори великої потужності, які забезпечували частину (було 2 генератори по півтонни ваги в кожній, імпортні, дуже дорогоцінні). Спільно з директором мелітопольського заводу ми цю акцію здійснили прямо перед носом окупантів, і наступного дня я вже зміг повернутися до Запоріжжя. Полк мій відступив, а я як цивільна особа (я був цивільним службовцем у полку, бо через інвалідність мене не приймали на контракт, незважаючи на чисельні мої прохання і вимоги) повернувся до Запоріжжя і перейшов в розпорядження Головного управління Національної поліції Запорізької області. Перейшов під безпосереднє командування полковника Віктора Вікторовича Нестеренко. Згодом було створено добровільне формування територіальної громади, і я першим записався туди, став контрактником цього формування на безоплатній основі, тобто був фактично на самозабезпеченні, і саме цим я і займаюсь: це форма, медицина, побутове забезпечення і інше. І досі цим продовжую займатися.

Ч.О.: *Свідком яких подій Ви були під час Помаранчевої революції?*

С.С.: Обидві революції я фактично провів від початку до завершення. Під час Помаранчевої революції я як людина керівного складу частенько перебував у центрі подій і у центрі прийняття рішень, який здебільшого знаходився в Будинку профспілок, так само як і під час Революції гідності. Був свідком багатьох подій і рішень. Якщо мати на увазі Помаранчеву революцію, то я був свідком відомого виступу Януковича на залізничному вокзалі, під час якого він обізвав Ющенка «котом Леопольдом». Я був в групі учасників революції, яка знаходилась в натовпі так званих «шахтарів» на площі перед залізничним вокзалом, і ми проводили свої акції на підтримку. Я був разом із своїм неповнолітнім сином. Ми були

до кінця, до перемоги Ющенка і зняття Януковича з претендента на посаду Президента. Теж саме відбувалось і під час Революції гідності. І по кожному факту у мене є або фото, або відеопідтвердження. Під час Революції гідності, Помаранчевої революції фотографій дуже багато.

Ч.О.: *Ви пам'ятаєте точні дати, коли брали участь в акціях протесту окупації під Верховною Радою Криму?*

С.С.: 26 лютого 2014 р., і вже ввечері перед Верховною Радою був саме такий тяжкий момент, коли протестувальники відійшли, а я залишився з активістами. До нас підійшла кореспондентка агенства «Рейстерс», і ми давали інтерв'ю з кримським татарином, моїм товаришем. Я його ім'я називати не буду, бо він зараз знаходиться в Криму, але фото маю.

Ч.О.: *Ви пам'ятаєте, що розповідали в інтерв'ю?*

С.С.: Так, звичайно. Було зрозуміло, що ми голосно не могли розповідати, бо ми були оточені так званими «самооборонівцями». Вони підслуховували, але вдалося дати інтерв'ю про те, що ми будемо захищати Крим, незважаючи на те що ці зайшлі зайди. Це зайди – це не кримські жителі. На той час ми сподівалися, що буде спротив, і ми були впевнені, що ми Крим відстоїм. На жаль, на мій погляд, відбулася зрада, і подальші дії були наші спрямовані на допомогу заблокованим українським частинам, зокрема я спільно з відомим священником Іваном Катькалом, який проводив службу і мав капличку на території військової частини у Перевальному. Це перша частина, яка була заблокована – бригада берегової охорони. Ми здійснювали зв'язок з Генеральним штабом і Міністерством оборони. Я відкрию таємницю: в мене був прямий зв'язок із одним з заступників міністра оборони. Це був майданівець-полковник. При пану Порошенка цих людей змістили, і я дуже сподіваюсь, що буде проведено розслідування хто це зробив і навіщо. Чому були зміщені керівники-патріоти і люди, які намагалися зберегти Крим.

Ч.О.: *Доводилося зустрічатись із «зеленими чоловічками»?*

С.С.: Так точно. Я був озброєний цифровою камерою, виїздив в керченський морпорт і фіксував моменти переправи. Фіксував

розмови цих військових, так званих «зелених чоловічків». Я знаходився у їдальні морпорту. Були зафіксовані розмови про переміщення снайперського підрозділу з Києва, який брав участь у розстрілі майданівців. Цей снайперський підрозділ був розміщений по периметру керченського морпорту, і я також їх фіксував, фотографував і передавав в Київ. Зі мною діяла група під виглядом свідків Ієгови. Очолював цю групу спецназівець із спеціальною підготовкою Микола Войтенко (це я відкриваю його прізвище, бо він був присутнім на брифінгу, який я організував в Українському домі в кризовому медіацентрі в 2021 році), там же був присутній екс-речник АТО полковник Андрій Лисенко, який давав коментарі, і ми висвітили частину своєї роботи по розвідувальній частині. Наприклад, Микола Войтенко міг візуально визначити по тентованій техніці, яка переправлялась через керченський морпорт, види зброї, і він передавав цю інформацію мені, а я передавав конкретним високопосадовим особам у Києві, у Міністерство оборони і в Міністерство внутрішніх справ, з ким у мене був зв'язок.

Ч.О.: *Вам була зрозуміла методика захоплення Криму росіянами?*

С.С.: Першим і головним був Керченський морський порт, вони переправляли кубанських чи донських козаків. Вони в специфічних таких шапочках були. Забезпечували їх паспортами і пропискою. Тобто фактично йшла повномасштабна фальсифікація, і в ній були задіяні паспортні столи. Тобто там вже були підготовлені чисті бланки, люди заїжджали через керченський морський порт, і їх забезпечували масово кримською пропискою.

Інший був варіант – літаками через Сімферополь. Я там мав ще один епізод своєї діяльності, добу провів в аеропорті і бачив приїзди російських делегацій, спецпризначенців, тих людей, які брали участь у так званому «референдумі». І я хочу вам ще додати, що я безпосередньо брав участь у висвітленні, бо мав посвідчення журналіста (позаштатного кореспондента) і знаходився у сімферопольському телецентрі під час проведення референдуму й оголошення висновків. Я там був, я там знаходився, я це все фіксував і 15, і 16 березня 2014 року. Крім того, я курсував постійно з Криму на материкову територію, в Київ. Ще раз наголошую: я вивозив військових і майно, виконував спеціальні завдання. Наприклад, я можу розповісти про одне дуже

ризиковане спеціальне завдання – вивезення особистих речей і документів феодосійського батальйону морської піхоти. Це ті бійці, які намагалися чинити спротив, на них був напад з броньованою технікою, і мені було поставлено завдання одним із заступників міністра оборони вивезти штабну документацію. В мене був автомобіль мерседес 310-й, яким я туди заїхав. В Джанкой перемістили цю документацію бійці, я загрузився, але назад провезти цю документацію у відкритому вигляді я не міг, бо мене б одразу на чонгарському блокпості розсекретили. Тому мені було поставлене завдання поїхати у Бельбек до військової частини, яку очолював Герой України Мамчур (це була історія, коли він з прапором йшов на росіян). Саме в цю частину я був направлений з метою пригрузити мішки із документацією і речами льотчиків. Мене було скоординовано зі штурманом частини, і я вивозив його речі. В мене автівка велика, і всі мішки з документацією були зверху прикидані речами, меблями, пральними машинами і це дало змогу провезти через Чонгар. До речі, я рухався у тій знаменитій колоні 36 автомобілів. Мені здається, військовослужбовців і авіаційної частини, над якою показово знущалися. Наприклад, при підході до Чонгару, коли ми рухалися з Севастополя, над нами були показові проліти бойових вертольотів на бриючому польоті, тобто залякування таке було. Над нами пролітали цілі групи вертольотів, а потім вони почали показово огляд проводити. У льотчиків забирали всі речі їхні. Про це показували по телебаченню. Я хочу зазначити, що моя автівка пройшла першою без огляду. Чому? Тому що, коли я приїхав, до мене підійшли беркутівці і намагалися змусити мене, щоб я розвантажувався. Я відмовився розвантажувати. Я їм відкрив дверцята задні і сказав: «Розвантажуйте самі. Ви бачите тут важкі речі, а в мене вже пошкоджена спина», а ззаду стояла колона, і через мою відмову вони махнули рукою, і моя машина пройшла першою. Так що, таким чином було виконане завдання, і всю документацію я прямо у Київ під адміністрацію Президента, і там вже передавав бійцям феодосійського батальйону морської піхоти. У їхній передислокації до Геніческа я також брав участь. Їх розміщували у гуртожитку училища. А ці речі я доправив прямо в Київ, куди в президентський полк були переміщені бійці феодосійського батальйону, і вони стали бійцями президентського полку.

Ч.О.: *Розкажіть більш детально, як сам референдум в Криму відбувався?*

С.С.: Я маю певну інформацію, яка розходиться з офіційною інформацією певних осіб з оточення пана Порошенко партії ЄС. Там є такі кримські татари, які розказують одне, але я на власні очі бачив дещо інше. Коли ми вже знали, що 16-го буде проведено референдум, то по нашим каналам, по нашій інформації була домовленість – всі знали, що на 15-те буде проведена масова повномасштабна акція, щоб всі кримські татари, всі місцеві вийшли на трасу москва-сімферополь з усіх навколишніх сіл. В гаслах було написано, що Крим і Україна – єдині, з гаслами проти окупації і з повітряними кульками синього і жовтого кольорів. Тобто кримські татари повністю підтримували. В той же час сталась дивна ситуація, коли активістів, котрі їх кликали з материкової України, почали, з одного боку, почали вистежувати оці так звані «самооборонівці», тобто прихильники руського міра. І я сам був свідком, коли відбувались напади на цих активістів, декого навіть з потяга викидували. Мені вдалось уникнути цього завдяки прописці, бо вони ходили і запитували прописку. Вони кричали в кожному купе, в кожному вагоні кричали, щоб всі показували прописку. Коли бачили київську, запорізьку або іншу, то навіть викидували з вагонів. Там є і трагічні випадки, про які ще мало відомо нашому суспільству.

Другий момент заключався в тому, що, я вважаю, була запланована дезорганізація. Тобто активісти, які мали їхати на підтримку з материкової України, їх всіх орієнтували на 16-те число. Не на 15-те, а на 16-те. Я з одним паном з оточення Порошенко розмовляв і задавав це питання. Він тоді сказав, що це провокативне питання. Він НЕ визнавав це, і у мене це викликає подив чому так? Тобто точно відомо, що українських активістів з материкової України орієнтували, що акція була узгоджена на 16-те, а кримських татар – на 15-те. І таким чином була досягнута дезорганізація. Розумієте? Тобто цю акцію фактично розпорошили. І я точно знаю, що мої побратими, які досі продовжують боротись проти окупації, вони були дуже обурені. Вони цієї ситуації, що їх материкова Україна (вони це розцінили так) зрадила, що вийшли на протестну акцію в Криму здебільшого тільки кримські татари. Ось така історія цікава. І далі я вже знаходився з групою журналістів, мав також спеціальну перепустку, яка давала мені право знаходитись у кримському телецентрі. Всі ці документи

в мене є, і я безпосередньо відслідковував весь процес: як відбувалась фальсифікація, як відбувався тиск на тих людей, журналістів, які знаходились в сімферопольському телецентрі, зокрема, був один активіст з Киргізії, який виступив і сказав, що це – фальсифікація, що кримські татари зазнають утисків. І одразу до нього підійшли два амбали (там в залі стояли так звані «самооборонівці», які ретельно слідкували, щоб не було протестних акцій) і цього літнього чоловіка під руки схопили і витягли звідти. Яка його доля – я не знаю. Це є в соцмережах, як відбувалося оголошення цих фальсифікованих даних. Я хочу сказати, що слід казати правду і про те, що були зрадники не тільки серед української влади, а і серед верхівки кримських татар, які на Курултаї також розділилися. Я знаю, що там на дуже високих тонах проходив цей з'їзд і планувався мій виступ на ньому, але не дали можливості виступити як майданівцю.

Ч.О.: *Пам'ятаєте зміст свого виступу?*

С.С.: По-перше, в мене було завдання підтримати активістів кримських татар, тим більше що я діяв у тісній взаємодії з кримськими татарами, причому дехто були відомі депутати, особливо серед жінок. Одна жінка зараз знаходиться в Криму, тому прізвище називати не буду, вона дуже відома активістка кримськотатарська, син її заарештований. Сидить в російській в'язниці, як і багато кримських татар, тобто політв'язні. Інша кримська татарка Веджіє Кашка – це національна героїня кримськотатарського народу, вона, правда, у дуже літньому віці була (більше 80 років). Її не стало, здається, років 3 назад чи 2 тому, вона померла, але померла внаслідок неправомірних дій російських окупаційних військ, які проводили обшуки в її помешканні. Я знаходився в сімферопольскому меджлісі, прямо там певний час я віз цих депутатів на Курултай своєю автівкою у Бахчисарай. Цей Курултай проходив в Бахчисараї, тобто я був свідком того, що там відбувалось. Неприємні речі там відбувались. Фактично спільнота розділилась так само як і в нас, виявилися зрадники, які очолили альтернативний меджліс у Криму. Один із них – це колишній очільник Генічеської районної адміністрації, він власник відомого готелю «Чонгар» на Перекопі, Німатулаєв. Здається, він займає якусь міністерську посаду у Криму, з економікою пов'язано, і очолює альтернативний меджліс в Криму. Так що деякі речі кримськотатарські певні особи з оточення пана

Порошенко визнавати не хочуть, так само як вони не хочуть визнавати те, що дехто з тих, хто зараз в Україні, в Києві, на той момент навіть брав російський паспорт, але потім вони відмовились. Ці прізвища нам відомі, поки що не буду розголошувати. Це тема для розслідування правоохоронними органами.

Ч.О.: *Свідком яких подій Ви були на Арабатській стрілці?*

С.С.: Ще я про кримські події хотів згадати те, що у мене є відеопідтвердження: це – випуск новин у відкритому доступі в соцмережах. Випуск керченських новин про фактичне підтвердження, як відбувався захист радіотехнічного батальйону на 9-му кілометрі від Керчі. На той момент я рухався з друзями, один із них, Володимир Боднар, обороняє Україну у складі одного з підрозділів, нагороджений двома орденами, і спільно з ним я рухався на своїй автівці, і бачили, як штурмова група росіян на двох автівках КАМаз і Урал намагаються увірватися до частини. Я встиг перед ними заскочити, перед воротами, і заблокувати своєю автівкою центральні ворота частини, що увійшло до цього випуску новин. Вони там повідомляли, що київські журналісти заблокували своєю автівкою, і ми на той момент припинили фактично спробу російського штурму частини, і два тижня саме командування цієї частини не прийняло рішення про здачу. Мабуть, це остання частина, яка найбільше протрималася. Не здавалася. Цей є випуск в новинах, крім моїх свідчень. Зафільмовано, де чітко показано мене, моїх друзів і як це відбувалося. Ще ми викликали журналістів, в тому числі міжнародних. І, крім того, я ще перевозив по Криму групу французьких журналістів. В мене було завдання з Києва – перевозити 3-х журналістів, які створили документальний фільм. Очолював цю групу французький журналіст і режисер Клемент Каштек, жінка була Саскія Вебер і третім журналістом був Клорін. Вони відомі. Вони знімали знамениту блокаду керченського морського батальйону, брали інтерв'ю у Нікіфорова Олексія. Це мій друг, який був прессекретарем сил спеціального призначення[1]. На той час він був майор, теж батальйон морської піхоти, теж тримався досить довго.

[1] Участь активістів Революції гідності у боротьбі проти анексії Криму. URL: https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=MvsOquAiUtQ&fbclid=IwAR1C7ntpkNiJtYMrVQQuBf3Tl0ewHl--jDzSwL_r_x5IWiTG3zJ4YlzjyRk

Згодом я прийняв участь у відомій події. Це – захист Арабатської стрілки. Мені дуже приємно, що я прийняв участь у захисті херсонської землі. Це сталося 15 березня 2014 року під час висадки російського десанту на Арабатській стрілці поблизу с. Стрелкове, а саме – вони висадилися на газокомпресорній станції, яка перекачувала газ з моря. Всім відомо, що поблизу с. Стрелкове знаходяться три газовидобувні вишки у морі. Одна з них, мені здається, не діюча, а дві – діючі. Середня знаходиться в 2 км від берега. Я був там безпосередньо на цій вишці, встановлював в 2016–2017–2018 роках прапори України на ній. Вона знаходиться рівно на лінії розмежування з Кримом. Адміністративний кордон з Кримом і Херсонською областю. Саме там була проведена десантна операція з трьох, здається, гвинтокрилів. Я, знаходячись там, почув повідомлення по радіо, що відбуваються незрозумілі речі. У мене була намічена зустріч із моїми друзями-киянами, які мали передати мені обладнання для телерадіоапаратури, якою ми знімали те, що відбувається в Криму. Я на той момент діяв спільно з відомим журналістом і політичним оглядачем болгарського походження Вододимиром Карагяуром, який загинув у 2016 році в автокатастрофі.

Це відбувалося в районі термальних джерел, відомі наразі як «арабатські термальні лікувальні джерела». Побачив, що росіяни окопуються на газокомпресорній станції, і зустрівся з розвідпідрозділом, полковником Куза. Так як я мав посвідчення журналіста і телекамеру, він попросив, щоб я його супроводжував на перемовини. Тобто його викликали росіяни, які висадилися, по рації викликали на перемовини. Ми приймали участь у перемовинах, і я фільмував цей процес. Частина цих записів є у «Радіо Свобода». Я знаходився позаду полковника Куза і його помічника сержанта Іванцова Сергія. Він загинув під час оборони Донецького аеропорту. На той момент всі залишилися живі. Я приймав участь у цих переговорах, які фактично без збройного конфлікту зупинили просування росіян.

Про переговори частково розповідає полковник Куз у випуску «Радіо Свобода». Також був випуск новин більш короткий «Крим реалії»[1]. Відбувся просто ультиматум, тобто його викликали для

[1] Як українські військові з гранатою в кишені домовлялись з росіянами URL: https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=NvWPwHZhS7E&fbclid=IwAR3ees4TiOMJSGMqR8jUHSa1E3H1mZtRlJ7wmT4LZzcXB-rCjHttBrHE3aU

того, щоб зробити ультимативну заяву. Від нього вимагали покинути Арабатську стрілку до Геніческа, щоб ми звільнили першу газокомпресорну станцію, яка знаходилась на початку Арабатської стрілки на околицях Геніческа, тобто по факту вони вимагали, щоб ми відійшли. Наша перевага полягала в тому, що вони нас не бачили. Були два БТРа полковника Куза, там такий був ізгиб, який закривала база відпочинку «Юність», мені здається, і згодом на цій базі відпочинку були розквартировані українські бійці. Бачачи, що росіяни нас не бачать, він починає роздавати накази не існуючим по факту бійцям, бо в нього було 10 бійців із стрілковою зброєю та малокаліберними кулеметами. Він давав розпорядження снайперам, щоб розмістили групу снайперів на даху бази відпочинку по лівому флангу, розмістити кулеметний загін по правому флангу, розмістити інших бійців по периметру, і це викликало у росіян (скоріш за все, це були офіцери, але були без знаків розпізнавання) замешкання, тобто їм потрібно було перевірити, хто перед знаходиться і яка кількість бійців. По факту, перемовини завершились нічим, сторони розійшлися, але росіяни не наважилися наступати і не наважились захопити Арабатську стрілку. Хоча був відомий факт, що в кожному селі (Геніческа горка, Щасливцево) місцева влада вже готувалась росіян прийняти з хлібом-сіллю. Тобто їх там чекали. Головний зрадник знаходився в Стрілковому. Це відомий керівник сільради Пономарьов, який наразі є депутатом окупаційної влади. Коли висадилися росіяни, він, для того щоб узаконити їхнє перебування, переніс прикордонний стовб розмежування з Кримом на 8 км вглиб території за Стрелкове, для того щоб показати, що росіяни висадилися на території, яка по факту вважалася Кримською без згоди європейської спільноти. Вони ж промовчали, ніхто не обурювався за те, що українська територія захоплена. Цей факт одразу був встановлений, розпочато слідство, але воно не було продовжено. Ця людина працювала всі ці 9 років на своїй посаді керівника сільради, хоча було відомо, що він служив у КДБ, був в званні майора, тобто це фактично людина була російська. Чому наші спецслужби все це випустили – це інше питання, яке я вже неодноразово задавав Генеральній прокуратурі Криму. Генеральній прокуратурі України ця вся інформація була надана, але отака ситуація вийшла цікава.

Коли перемовини закінчилися, ми від'їхали до бази відпочинку, терміново був викликаний цей Понамарьов. Він приїхав, сидів поруч зі мною, і ми його змусили викликати з Стрілкового підпорядковану йому техніку. Це трактори, екскаватори, які, це також відомий факт, коли цією технікою були перерізані комунікації в Керчі, бо всім відомо, що Арабатська стрілка виходить прямо на Керч і комунікації були перерізані, і навіть пошкоджений був газопровід з цих газових свердловин. Був скандал, який місцевим керівництвом був зам'ятий, але за допомогою цієї техніки за досить короткий час, який ми виграли під час перемовин, ми змогли створити першу лінію оборони. Перша лінія оборони була створена на Арабатській стрілці. Згодом туда були передислоковані інші підрозділи і десантна бригада, яка також була розквартирована там, і миколаївська 79-ка. Всі там були, і ротації проводились, і згодом ця лінія оборони була укріплена. І виник цікавий момент: росіяни знаходились вже фактично на території материкової України. Вони відступили до лінії розмежування, вони звільнили газокомпресорну станцію, але певний час вони знаходились на цій станції, вони вивезли звідти обладнання на мільйони доларів, потім унітази, бойлери вивозили, і це все вперше було зафіксовано тут, у Стрілковому, тобто це вони звідти вивезли[1]. Але цікавий момент – реакція тимчасово виконуючого обов'язки президента пана Турчинова, тобто по факту реакції не було. Була злочинна, на наш погляд, недбалість, тобто ворог зайшов на територію материкової України, і цей чиновник, який по факту виконував обов'язки президента України, його обов'язком було перше, що зробити, це оголосити військовий стан, бо ворог захопив частину територію України. Це не було зроблено. Нам точно відомо, що високопосадовий офіцер заходив в кабінет до пана Турчинова після того, як росіяни висадилися в Стрілковому, і заніс на підпис документ про оголошення військового стану. Пан Турчинов ці документи НЕ підписав. Відмовився підписати. Тобто момент був упущений, коли ми могли розпочати дати спротив і спробувати звільнити Крим

[1] Запорізький волонтер розповів, як російських окупантів зупинили на Арабатській стрілці 15 березня 2014 року. URL: https://misto.zp.ua/article/partners/zaporojskiy-volonter-rasskazal-kak-rossiyskikh-okkupantov-ostanovili-na-arabatskoy-strelke-15-marta-2014-goda_26475.html?fbclid=IwAR2t8vacRm7uYqOu9PpsW6vlrI-g4WDrZg3wyBZP-TdKmHMU_NgKNwHlUDU

від окупантів. Це було реально можливо, я вважаю, на той момент. Відомо також, що хтось давав команду на відбій спецпризначенцям, десанту. Відомо, що летіли вже спеціальні групи на літаках, на Ілах, в Крим для того, щоб дати відсіч окупаційним військам. І хтось дав наказ розвернути ці літаки. Так що є питання, є інформація в Генеральній прокуратурі. У мене як учасника Євромайдану є моя особиста справа в Генеральній прокуратурі і в ДБР, я давав протокольні свідчення на камеру, все це розказував, все це записано в Головному слідчому управлінні на Борисоглібській, 18. На той момент це управління очолював мій товариш Горбатюк Сергій, який згодом був звільнений владою Порошенко.

Ч.О.: *Ви були свідком замінування на кордоні Херсонської області і Криму?*

С.С.: Справа в тому, що я не був допущений безпосередньо до військової служби, я був цивільним службовцем в полку, тобто я не був безпосередньо на військових об'єктах. Я займався досить серйозно забезпеченням свого полку: будматеріали привозив, цемент і інші речі, але безпосередньо на військових об'єктах не був. Я єдине, що можу сказати, це те, що я чув. Безпосереднім завданням полку було будівництво оборонних споруд на цій лінії, і бійці, в тому числі мої друзі, виконували завдання безпосередньо на цих спорудах, тобто вони там були. В районі Новоолексіївки були наші споруди, це точно було. Я був просто приголомшений тим фактом, що росіяни так легко зайшли саме з цього напрямку.

Полковник Куз, який очолював розвідзагін, попросив мене допомогти і підручними матеріалами. Ми закупили, і друзі привезли тисячі мішків, і вони були видні аж до початку повномасштабного наступу. Ми ці мішки заповнили піском і викладали як перші фортифікаційні споруди. Вони залишалися до останнього моменту, їх було видно, ті, що ми зробили тоді. Оце я безпосередньо робив. Так, оця примітивна лінія оборони зупинила росіян, а дев'ять років будувалися фортифікаційні споруди. На мій погляд, це робилося, бо я не був свідком. Я знаю, що там проходили службу і виконували завдання бійці, мої друзі. Це точно було. Для мене було повним шоком, що росіяни на маршовому порядку це пройшли. Як це могло статись? Я знаю, що встигли підірвати генічеський міст на Арабатській стрілці, заблокували тимчасово рух росіян по

Арабатській стрілці. Вони також там рухалися, і основний напрямок був в районі Чонгару через міст, який не взірвали чомусь, а у 2020 або 2021 році я був там на цьому мості. Я маю фото, і навіть з донькою був, і ми проводили акцію в підтримку кримсько-татарського прапору спільно з байкерами України. Наша делегація, до якої і я був включений, ми пройшли аж на самий міст на лінії, контрольованій нами, і зупинилися в 15 метрах від російського блокпосту, і я точно бачив ці міни, які лежали. Там був невеличкий прохід для людини з валізою на колесиках. Цей міст був замінований, вони там відкрито лежали, але ж були, мабуть, міни які заховані.

Ч.О.: *Ви брали участь в інших заходах, які відбувались на кордоні Херсонської області і Криму?*

С.С.: Я можу розповісти те, що не буде чіпатися матеріалів справи. Перше, що я хочу сказати, що мені було дуже приємно не тільки приймати участь у захисті Херсонської області, а й в увічненні пам'яті бійців і активістів, які захищали українську землю, зокрема Херсонщину. На тому пам'ятному місці, де знаходилося укріплення і лікувальні гарячі джерела, започаткував цей захід херсонський активіст. На жаль, я не пам'ятаю його прізвища. Це увічнення пам'яті активістів і бійців, які загинули по 2016 рік. Спільно з місцевими активістами було встановлено більше 10 пам'ятників, на яких були закріплені меморіальні дошки з прізвищами бійців. Один з цих пам'ятників встановив я. Це відбувалось у 2016 році. На цьому пам'ятнику були розміщені дві меморіальні дошки: старший прапорщик Сергій Іванцов, це 79-та десантно-штурмова бригада, і Євгеній Трофімов. Була проведена акція відкриття пам'ятника в присутності полковника Куза, місцевої спільноти. Це було зафільмовано, і надалі на цьому місці проводилися різні заходи, наприклад, святкування дня десантника та інші заходи, присвячені саме пам'ятним подіям. Це було знакове місце, тому я дуже задоволений, що був причетний. Але хочу сказати, що відбувалися там не дуже приємні речі, пов'язані здебільшого з дерибаном землі, бо ця алея пам'яті знаходилась в безпосередній близькості біля арабатських терм. На цю землю, на якій знаходилися пам'ятники, претендували різноманітні групи впливу – як владні, так і бізнесові, так і кримінальні. Я хочу сказати, що, не знаючи цього, я мав тільки наміри чисті встановити на тому місці реабілітаційний центр, завіз туди

обладнання, імпортні намети, які мали стати першими помешканнями для бійців поранених. Завіз обладнання, генератори, медикаменти. Все це було розкрадено певним угрупуванням. Я зараз не буду уточнювати, бо справа ще не дорозслідувана. Вона знаходиться в Генеральній прокуратурі. Певним угрупуванням, політичною силою, яка причетна до вбивства Катерини Гандзюк. Вона була радником мера Херсона, і я тоді через соцмережі з нею познайомився, почав листуватися. І трапилося те, що певні особи, які мали відношення до політичної сили згаданої, всіляко перешкоджали встановленню пам'ятника, який я там намагався встановити. Ці особи були точно пов'язані з такими одіозними людьми, як Мангер, здається він очолював «Батьківщину». Ця людина зараз під слідством, здається, йому і вирок винесли, і я точно знаю, що очільниця цієї політичної сили із прізвищем Войтечкіна підтримувала Мангера навіть після того, як він був запреторений до СІЗО. Вона називала його патріотом, видатною людиною і так далі. І Гордєєва, здається, але він не під слідством. Вони тоді обоє фігурували. Я тоді звернувся до Катерини Гандзюк, приїздив спеціально в Херсон, зустрічався. На жаль, вона вплинути на ситуацію не змогла, але питання піднімала. І я маю впевненість, що однією з причин її вбивства була її спроба вмішатися в процес, який проходив тоді на Арабатській стрілці, і не тільки. Це – дерібан курортної землі. Я знаю точно, хто цим займався, хто з робітників, співробітників з прокуратури того часу цим займався, чиї завдання вони виконували і за допомогою кого. Одним із їхніх помічників було ОПГ, яке прикривалося цією політичною партією і члени якого причетні безпосередньо до вбивства Катерини Гандзюк.

Ч.О.: *Потім Ви брали участь в ТрО?*

С.С.: Далі події розгорталися так. Так як я на той момент безпосередньо займався і був офіційним волонтером 55-ї артилерійської бригади, маю посвідчення, станом на 2014 рік я фактично був розпорошений по всій лінії фронту. На початку виконував завдання і був підпорядкований Ользі Вадимівни Богомолець. Була така політичний діяч, кандидат в президенти, бізнесмен відома. Потім я став безпосередньо виконувати завдання із забезпечення 55-ї артилерійської бригади як волонтер по 2020 рік. В Геніческу я постійно брав участь у різних заходах: байкерські зліти, протестні

акції, кримсько-татарські заходи. Багато було, тобто я приймав активну участь у суспільному житті. Крім того, я наголошую, що досі не завершене розслідування по факту вбивства Катерини Гандзюк і всього того, що відбувалося навколо цих процесів. Я тісно співробітничав з Генеральною прокуратурою України і частково з правоохоронними органами. Останній рік напередодні повномасштабного вторгнення я вже був службовцем 16-го інженерного полку. Безпосередньо до тероборони я долучився, ставши бійцем добровольчого формування територіальної громади № 6 під назвою «Запоріжжя», яке входило до 110-ї бригади територіальної оборони.

Ч.О.: *Ви володієте інформацією щодо якості управління бригадами територіальної оборони і як вони взаємодіяли зі Збройними силами України?*

С.С.: На цей момент більшою інформацією володіє мій безпосередній командир. Єдине, що я можу сказати: підрозділ складався вже з навчаних бійців-ветеранів. Наприклад, було декілька сот бійців. Це ветерани, інваліди також, але ми мали розуміння, як користуватися зброєю. Дехто мав командні навички. Тобто в ТрО набирали і цивільних. Ми всі пам'ятаємо це піднесення на початку повномасштабного вторгнення, коли тисячі цивільних хлопців, чоловіків в нас в Запоріжжі – це біля міського цирку – збиралися тисячі і на самому початку роздавали зброю. Крім того, створювалися барикади, оборонні споруди. Це все було в тісній взаємодії із місцевими заводськими керівними структурами. Дуже активно діяла місцева спільнота. Я на все життя запам'ятав, коли їхав по нічному Запоріжжю і біля барикад бачив світло. Коли під'їжджав, то бачив там тисячі пляшок, в які розливалася запальна суміш. І Запоріжжя було дуже активне і дуже організоване. Я б це назвав – самоорганізація. Запоріжжя дуже організовано готувалося до оборони. Я думаю, саме територіальна оборона, яка створювалася в цей момент, включала в себе саме мотивованих патріотів України, а також тих, хто не бажав сидіти і споглядати на те, що відбувається. Я маю на увазі пенсіонерів, ветеранів, інвалідів, таких, як я. В мене була особиста мотивація: те, що загарбали мою територію, мою домівку знищили. В кожного були свої важелі, впливи, мотивація.

Ч.О.: *Як Ви дізналися про початок повномасштабного вторгнення?*

С.С.: Я був безпосереднім свідком обстрілу мелітопольського військового аеродрому. Це відбувалось на моїх очах в 4-й годині ранку 24 лютого, і відразу стало зрозуміло, що почалося вторгнення. Я прибув на місце розташування військової частини. Я хочу сказати, що я тісно взаємодіяв з правоохоронними органами. В мене дуже багато друзів серед керівництва правоохоронних органів Мелітополя, Запоріжжя. Це ті люди, які не зрадили батьківщину і не перейшли на бік ворога.

24 лютого я був вдома під Мелітополем, в 40 км, знаходився у себе в домівці, і обстріл військового аеродрому було видно. Я готувався якраз виїжджати на службу і в цей момент побачив великий стовп диму з мелітопольського аеродрому. Це, здається, військова частина 25. Вона перш за все була обстріляна ракетами. Я терміново виїхав в розташування частини, і далі вже відбувалося те, що відбувалося. Я відступав разом з полком останнім з танками. Тими шістьма танками, які розвернули біля Новобогданівки на Мелітополь і дали перший бій, про який наші, не дуже шановані, точніше неправдиві ЗМІ, телемарафон наш, мовчить.

Ч.О.: *Як саме відбувались бойові дії в Запорізькій області?*

С.С.: Чому для нас це було несподіванкою, тому що ми точно знали, що було декілька рубежів оборони і останній – перед Мелітополем в районі Акімовки. Я підозрюю, що відбулася зрада. Хто віддав наказ на відступ? Був наказ на відступ – це моє суб'єктивне враження. Хтось давав наказ про відступ. Танки відступали. Тільки в Новобогдановці, хлопці з Житомира. Тих, хто залишився живим, ми намагаємось зараз відшукати. Шість танків, які йшли колоною, коли ми відступали і мій полк відступав. Вони замикали колону і ми дійшли до Новобогданівці, і ці танки розвернулись, і наступного дня, 25 лютого, вони дали знаменитий танковий бій. Я його спостерігав фактично в прямому ефірі, бо я був на зв'язку зі своєю знайомою, яка знаходилась в безпосередній близькості від українських танків на центральній площі Мелітополя, і йшла пряма перестрілка з танками ворога, які знаходились біля будинку СБУ. Всі ці танки, на жаль, були ворогом знищені, але точно зафіксований факт знищення прямою наводкою російського танку

на проспекті Ломоносова (це дорога, яка прямо на Запоріжжя йде) разом із заправником. Там башта відлетіла і встромилася дулом прямо в асфальт. Це відомий факт, але Героя ніхто не дав танкістам. Мій побратим особисто рятував залишившихся в живих, частину екіпажу. Механік-водій загинув від осколкового поранення, а іншу частину екіпажу безпосередньо на особистому автомобілі евакуював мій побратим і боєць інженерно-саперного полку.

Ч.О.: *Як склалась Ваша доля під час війни?*

С.С.: Так як під час цього маршу-відступу була пошкоджена моя автівка, довелося добиратися додому, де знаходилася інша автівка. Теж вона в аварійному стан, і але друзі її підремонтували, і я зміг на ній виїхати наступного ранку. Я проривався через Дніпрорудне, фактично проривався, бо вже наших розстрілювали. Були розстріляні наші колони. Обабіч дороги стояли розстріляні наші військові автівки. Я вважаю, що мені в житті пощастило. Частенько мені щастить в житті: і на майдані під час розстрілу, і цього разу пощастило, що я через Василівку, через той міст 25 лютого встиг проскочити і вивезти-евакуювати ще свою доньку, яка навчалася в відомій на всю Україну художній школі «Дивосвіт» у Малій Білогірці. Я залишився в Запоріжжі і надалі став бійцем добровольчого формування територіальної громади «Запоріжжя». Підрозділ ветеранів, який підпорядковувся 110-й бригаді. Я займався забезпеченням, серйозним забезпеченням. Форму ми самі шили. Я забезпечував тканиною спеціальною: мультикам, піксель. Сотні, сотні, сотні метрів я зміг дістати, підключити моїх друзів. В мене друзі в Америці, Канаді, які забезпечили мене автівкою. Вони придбали для мене мерседес-мікроавтобус (і прицеп до нього), на якому я здійснював ці поїздки. Я їздив на Західну Україну, забирав необхідний гуманітарний вантаж і повертався на Запоріжжя. Ця машина відпрацювала свій ресурс. Була повторно моїми друзями придбана ще одна машина, на якій я продовжував. Літом минулого року я почав курсувати Європою і вже з Європи привозив гуманітарний вантаж, так як в Україні ресурси були вичерпані. Це дуже важкі завдання, дуже важкі рейси, бо кілометраж разової поїздки нараховував близько 6 тис. км. Тобто в один кінець я їздив в Нижню Саксонію через Чехію, Польщу, іноді через Угорщину, Словенію, Італію. Загалом за цей

період повномасштабного вторгнення, була стаття у Запорізькому тижневику, підрахували, що я десь два кола зробив навколо земної кулі – більше 20 поїздок. Так що в міру своїх фізичних можливостей продовжую виконувати завдання по забезпеченню свого підрозділу. Запоріжжя, як ми всі знаємо, тримається. Далі Кам'янського ворог не пішов. Я думаю, що ми зробимо все можливе, щоб втримати Запоріжжя, бо буцімто обіцяють новий широкомасштабний наступ, тому я бажаю витримки моїм побратимам і в Херсоні, а ми будемо тримати Запоріжжя.

Ч.О.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

Розділ 1

ПОЧАТОК ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: АНТОНІВСЬКИЙ МІСТ, БУЗКОВИЙ ПАРК, НАУКОВИЙ ЛІЦЕЙ

«Шансів вижити там в принципі не було»

Кураян Ігор Барсумович,

1967 року народження, мешканець м. Херсон

Інтерв'ю записане 01 вересня 2025 р. у форматі аудиозапису
Черемісіним Олександром Вікторовичем (ХДУ)1

Черемісін Олександр Вікторович (далі – Ч.О.): *Ваше місце роботи і посада станом на 24 лютого 2022 року?*

Кураян Ігор Барсумович (далі – К.І.): Підприємець. Працюю підприємцем вже більше 30 років. Власник взуттєвих магазинів «МІДА».

Ч.О.: *Ви брали участь в територіальній обороні?*

К.І.: Так, 24 лютого я пішов у військкомат і записався до лав територіальної оборони.

Ч.О.: *Ви знали про те, що територіальна оборона Херсонської області формувалась раніше, з 2020 року?*

К.І.: Так, знав. Я у 2020 році був учасником навчань, які проводились, і був на посаді замкомандира комендантського взвода. Пройшов навчання.

Ч.О.: *Скільки тривали ці навчання?*

К.І.: 10 днів.

Ч.О.: *Що конкретно входило в зміст цих навчань?*

К.І.: Більше ми займалися організаційними питаннями. Крім того, їздили на полігон, де стріляли. Я домовився з кількома інструкторами, вони проводили заняття з медицини і тактико-технічні навчання.

Ч.О.: *Вам пояснювали мету, завдання зборів?*

К.І.: Нам не стільки пояснювали, але ми розуміли, що це територіальна оборона і це для захисту міста і території херсонської громади від якогось нападу або можливих природних явищ, тобто місцева самооборона.

---

[1] Дешифрував запис та створив транскрипт О. В. Черемісін.

Ч.О.: *Ви прогнозували те, що росіяни нападуть?*

К.І.: Я не тільки прогнозував, я знав, що це буде відбуватися. Чому? Тому що я з 2014 року військовий волонтер і двічі на місяць я їздив на фронт, я бачив це все своїми очами і допомагав підрозділам. Я розумів, що це тільки початок. Коли вони почали будувати магістраль «Тавріда» з Феодосії до Армянська, це стало зрозуміло. На таке маленьке містечко, як Армянськ, таку автостраду не ведуть. Це підготовка до бойових дій. Мені було все зрозуміло, я готувався і своїй родині я ще за кілька років сказав, що поки в нас іде війна, я буду допомагати як волонтер, а якщо буде напад на Херсонщину, то я вступлю до лав збройних сил.

Ч.О.: *Чим Ви займались напередодні вторгнення?*

К.І.: Ми зібралися на площі ще 23 лютого, і всім було зрозуміло, що вночі буде напад. Ми обговорювали, що ми будемо робити, але з боку влади, з боку командування територіальної оборони нашої бригади я не бачив суттєвих дій. Напевно, не було наказу зверху, щоб за кілька днів або навіть за день зібрати загони, зібрати людей і починати формувати підрозділи – роти, взводи, відділення і батальйони. Тобто все почалось тільки 24 лютого.

Ч.О.: *Як Ви зустріли і провели 24 лютого 2022 року?*

К.І.: 24 лютого 2022 року я зідзвонився з Олегом Баркаренком ще зранку, близько 10-ї години, і ми зустрілися у військкоматі. Ми вирішили, це було спільне наше рішення, йти, діставати десь зброю і захищати рідне місто.

Ч.О.: *У чому полягала Ваша мотивація?*

К.І.: Коли країна в небезпеці, то, звісно, мотивація – йти захищати. Вже ввечері 24 лютого, коли я отримав зброю у складі нашого батальйона, ми вже вийшли на Антонівський міст. Це був перший бій нашої 124-ї бригади біля Антонівського мосту 24 лютого 2022 року.

Ч.О.: *Вас напередодні оформляли документально?*

К.І.: Ні. Коли ми отримували зброю, нас записували, звісно, видали автомат і 4 пачки патронів (2 рожка) і записували, кому видавали автомати. Ніяких рапортів, заяви на вступ до збройних

сил ніхто не писав. Просто записували, формували взводи і роти, і записували ці підрозділи.

Ч.О.: *Що саме Ви побачили під Антонівським мостом?*

К.І.: Під Антонівським мостом було дуже жахливо. Коли ми під'їхали на маршрутці, вийшли і пішли полем праворуч від траси, зліва горіло все поле, можливо, прилетіла ракета і горіла вся пашня. Можливо, від ракетного палива або залишки ракети. Постійно чулись вибухи, літали гелікоптери, винищувачі, і постійно поруч вибухали снаряди. Ми постійно лягали, була команда «Лягти!» – і ми лягали, потім вставали і йшли далі. Вже коли ми підходили до пагорба, за яким починався спуск до Антонівського мосту, перед нами з'явилися якісь люди в чорному, і ми навіть трошки зупинились. Слава Богу, що не постріляли один одного, тому що вони раптово з'явилися. Ми одразу: «Хлопці, ви хто?» – «Ми нацгвардія, швидко уходьте звідси – прорив Антонівського мосту». Ми почали відходити до траси, і тут ми побачили велике скупчення техніки, яка відступала від Антонівського моста. Постійно десь розривались снаряди, постійно щось вибухало, був такий хаос якийсь, дуже було жахливо, літали літаки, стріляли, випускали ракети. Перша рота, яка поїхала трошки раніше, вона заїхала далі, і вже серед них були перші поранені і загиблі.

Потім всю ніч Олег Баркаренко на своїй «Таврії» відвозив поранених і вже загиблих хлопців. Потім, коли пролунала команда «Відходити!», частина наших бійців стрибала на якусь техніку, яка відходила. Там були і гаубіци, і вантажні машини, і всі відходили від мосту. Сказали, що відбувся прорив моста окупантами. Пролунала команда «Відходити!» – і ми, хто як зміг, на будь-якому транспорті, добирались до нового місця розташування. Місце розташування було – селище Наддніпрянське. Школа.

Коли ми там зібралися, постійно відключали телефони, літали гелікоптери, навколо всюди розривалися снаряди. Ми всю ніч сиділи на першому поверсі, і в 5-й годині поступила інформація, що очікується десант на Дар'ївський міст, і дві наші роти під командуванням командира другої роти Лимана і командира батальйона Ігоря Лехнова вирушили на охорону Дар'ївського моста. Зі зброї в нас були тільки автомати калібра 5,45, жодної протитанкової зброї не було: ні мін, ні гранат, нічого. Ми не могли замінувати або пошкодити.

Ми знаходились в камишах у засідці до 15 години 25 лютого. Потім ніяких гелікоптерів не було, десанту не було, але терміново нас зібрали і сказали, що майже об'їзна зайнята і що йде колона танків. І вже біля Тягинки, і через ГЕС вони пройшли і йдуть вже з цієї сторони, зі сторони Каховки, на Херсон. Поступила команда від командира батальйона Ігоря Лехнова здати зброю. Ми її склали в одну машину. Потім ми сіли в маршрутку і поїхали у наше місце-розташування у селище Наддніпрянське.

Була команда «розходитись по домам». По об'їзній вже їздили тигри і ворожі бронетранспортери і розстрілювали всіх, кого бачили. Ми зайшли в Наддніпрянське, в школу, там, де ми були, побачили список всіх тероборонівців. Ми його спалили. Хлопці взяли свої речі і йшли полями. Постійно літали і гелікоптери, і літаки літали. По об'їзній ми спочатку пішли в сторону Зеленівки, там нас обстріляли два якісь тигра, але вони були далеко, і кулі нас не діставали. Потім ми перейшли біля Наддніпрянського через залізнічні колії. Ми повзли, щоб нас не бачили, тому що по трасі їздили БТРи і стріляли. Через Текстильний ми прийшли полями в Херсон.

Це було 25 лютого.

26 лютого зранку я прокинувся. У мене так звело шию, що я не міг нею повернути від холоду, бо ми пролежали в камишах цілий день. Я поїхав до знайомої медсестри, вона мені зробила масаж спини і шиї. Трошки розім'яли, я взяв свій автобус і поїхав на призивний пункт, де на той час розташувалась наша бригада.

Я підійшов до командира бригади. Я його дуже добре знав, Дмитро Іщенко, і я сказав, що я у вашому розпорядженні. Він сказав, що дуже добре, але треба звідси переїжджати. Приходили, записувались до лав тероборони. Ми грузились разом з речами в автобуси. Їздили два автобуси – мій і ще одна маршрутка. Ми переїжджали на нове місцерозташування – інтернат на Куліка.

Цілий день ми цим займалися, відвозили речі, і тоді вже було зрозуміло, що ворог знає, де знаходиться цей пункт, і ми навіть побачили з Сан Саничем, що з даху будинку за нами вже спостерігають. Тому ми швидко все зібрали і переїхали до інтернату. Вже там, відповідно до підрозділів, кожен виконував накази своїх командирів.

До 1 березня ми були там під командуванням комбрига Іщенко.

Ч.О.: *Ви там знаходились постійно чи ходили на патрулювання?*

К.І.: Періодично виїжджали по завданням. Я, наприклад, часто виїжджав. Я по фейсбуку писав, що нам потрібно терміново. Я за дві години зібрав 42 рації, їздив по місту і зібрав близько 400 пляшок вогнепальної суміші, коктейлі-молотова. Все це було в моїй машині, і ми готувалися до бою. Хоч щось збирали, але, крім автоматів, я скажу, що в нас не було нічого.

Ч.О.: *Форми теж не було?*

К.І.: Форму нам видали. Ми одяглися в форму, потім була команда «зняти форму» і залишити там. Так там вона і залишилась. Сказали форму не брати, і ми виїхали вже 1 березня вдягнені не по формі. Якщо би ми були по формі, то, я вважаю, загиблих би було набагато більше.

Ч.О.: *Як саме розгортались події 1 березня 2022 року?*

К.І.: 1 березня нас зібрали в 8-й ранку і сказали, що ворог вступає в Херсон і всі їдуть виконувати бойові завдання на свої напрямки, а за день до цього нам повідомили, що наша рота іде на Бузковий парк тримати оборону. Я став складати схему, почав шукати місце дислокації і хотів зробити якийсь план. Я подзвонив Ірині Фокіній – директорці 8-ї школи, яка там поряд, попросив, щоб вона дала приміщення для розташування, щоб там можна було тримати речі, зробити спостережний пункт і, якщо будуть поранені, відносити їх туда. Вона сказала: «Ігорю, я тобі дам телефон директора клубу Нафтовиків, там вам буде дуже зручно. Краще йдіть туди».

Я подзвонив директору, він сказав: «Так, я вам дам ключі від всіх приміщень, але мені треба, щоб хтось: або мер, або заммера, або хтось з влади – подзвонив і сказав, тому що я вас не знаю».

Влада у ці дні ні на які контакти не виходила. Хоча я бачив там в інтернаті Андрія Гордєєва, він там допомогу привозив зі зброєю, бачив там знайомих працівників СБУ, всі гуртувались, але ніхто не знав, що робити. Я казав і комбату, Іщенко казав, що треба не сидіти тут, де ми, в принципі, можемо бути вражені однією ракетою, а треба виїжджати на в'їзди Херсона і будувати барикади. Ще була можливість взяти техніку. Є в нас бетонні заводи, можна було спокійно погрузити бетонні блоки, облаштувати і закрити хоча би в'їзди для техніки. Це саме головне, тому що якщо техніка заходить

одразу в місто, то ніякий спротив довго тривати не буде, а, якщо були би закриті всі в'їзди, дороги і були зроблені засідки, я вважаю, що ми, по-перше, довше протрималися, а, по-друге, великі втрати нанесли би ворогу, але нічого, ніхто НЕ робив. І це дуже було прикро.

Ми розуміли, що діємо просто спонтанно.

Коли 1 березня нас зранку зібрали, комбриг підійшов до мене, каже: «Поведеш свою роту». Було два автобуси – мій і ще одна маршрутка. В мій зайшов взвод, який за мною рахувався, і в маршрутку сів перший взвод з нашої роти. Зі мною в кабіні був командир роти Сокол і командир мого взводу. Нам була поставлена задача – поїхати на в'їзд в Херсон з боку Чорнобаївки, НЕ заходячи на авторинок, пройти з однієї і іншої сторони до миколаївського шосе і там конролювати в'їзд в місто. Я ще спитав: «Як їздити? Чигирями?». Він каже: «Чигирями. Ти той район знаєш, давай веди».

Я повіз маленькими вуличками, поїхали ми в сторону авторинку. Коли треба було перетинати великі відстані відкриті, випускали розвідку. Дивилися: якщо не було машин, значить ми проскакували, тому що вже в місті діяли ДРГ, і їздили машини ворожі, і розстрілювали всіх, кого вони бачили, і всі машини, які їм зустрічалися. Просто розстрілювали, не зважаючи є для них небезпека чи ні.

Ми приїхали з тильної сторони авторинка, поставили машини і перше, що ми зробили, все-таки збили замок і зайшли на ринок. Пройшли до Миколаївського шосе, але не ззовні, а зсередини. Це – врятувало нам життя, тому що вже на в'їзді стояв танк і була техніка. Перед воротами сиділи безхатченки. Я підійшов до них і сказав: «Кого ви тут бачили?». Вони: «Зараз ми вам увесь розклад зробимо». Через 20 хвилин мені дали повний розклад: де, що, яка техніка стоїть, де стоїть танк їх, де 2 БТРа, де стоять тигри зі сторони Степанівки, і стало вже зрозуміло, що нам з нашею зброєю тут точно робити нема чого.

Поступив вже наказ «передислокуватись до автовокзалу». Ми сіли в дві машини і знову ж вуличками – до автовокзалу. Проїхали по Кольцова, зупинились позаду магазина «Зодчий», пустили розвідку. Розвідка нічого не помітила, і тут пролунала команда: «Ідемо до автовокзала через сквер Дубки». Я сказав, що ми не підемо. Був Миколаїч, старший офіцер, і каже: «Ти хто такий? Чого ти тут командуєш?». Я кажу: «Комбріг поручив вести колону, я сюди не піду і не дам своїм іти». «Чого ти не даш?». Я кажу: «Тому, що це

відкритий простір і він прострілюється з усіх боків. Ми там загинемо однозначно». «Що ти пропонуєш?» Я кажу: «В мене 400 пляшок вогнепальної суміші. Давайте підійдемо до пішохідного моста на залізничний вокзал. Поставимо машини на Електромаші, візьмемо із собою пляшки». В нас ще були два ящика гранат. Візьмемо гранати і пляшки, підемо по коліям до площі Перемоги. Там відкривається шлях на автовокзал і Житлоселище. Там ми можемо зверху контролювати в'їзд. Ми можемо кидати пляшки, ми можемо кидати гранати і, що найголовніше, за нами не може гнатися техніка, бо не підніметься на цей пагорб, і в нас є шляхи відходу на Шуменський, Житлоселище, в Центр, на Північний. Тобто 5–6 вільних відходів, і, найголовніше, за нами не буде гнатися ні тигр, ні танк, ні БТР.

Всі порадились зі мною, і ми поїхали туди. Зламали там дві клумби, для того щоб на всяк випадок був виїзд автобусам на вулицю Паровозна. Ми пішли по коліям. Коли ми вже підходили до мосту, нас там вже зустрів кулемет. По нам бив кулеметний вогонь. Вони прийшли воювати, а не думати і не роздумувати, куди б поїхати і куди б піти подивитись. Вони займали одразу ключові перехрестя, ключові позиції, тому одразу, як тільки вони прийшли, вони встановили конроль над цим мостом. Це було зрозуміло, це були ворота в центр міста, і, якщо його контролювати, жодна машина не проїде, а якщо внизу підірвати 2–3 машини, то, в принципі, можна заблокувати повністю колону. Якщо аналогічно зробити на переїзді, то, в принципі, можна було тримати оборону.

Далі було зрозуміло, що ми з автоматами там нічого не зробимо, хоча ми там покидали гранати. В нас ті пластмаски розсипались в руках і вибухали під ногами, тобто не зрозуміло, з якої війни ці гранати лежали в тих ящиках. Коли вже почав вестись по нам вогонь ще з іншої сторони, стало зрозуміло, що треба швидко відходити, бо єдиний шлях був позаду нас, а це було завдання кількох хвилин: якщо прямо посеред мосту поставить хтось кулемет, то нас просто розстріляють.

Ми швидко відійшли, сіли в два автобуси і знову незрозуміла команда: «Їдемо знову в те місце, звідки виїзжали», тобто в інтернат. Ми поїхали. Проїхали, слава Богу, нікого не зустріли, хоча вже було дуже стрьомно їздити по Херсону. Дуже небезпечно.

Ми під'їхали до інтерната, але там вже сказали, що він заблокований, там вже засідка. Ми звернули в приватний сектор напроти інтерната, і поступила команда «ховати зброю, можете її викидати і розходьтесь по домам». Зі зброєю чому не йти? Тому що ті, хто просто зустрічався, всіх розстрілювали, а зі зброєю це було зрозуміло, що розстріляють, а хлопці були і з Острова, і з Шуменського, і з Речпорта. Тобто, якщо б вони йшли зі зброєю, то обов'ково би натрапили на якийсь патруль.

Я своєму взводу запропонував залишити автомати у мене, тому що у мене в автобусі все одно був мій автомат і 400 пляшок вогнепальної суміші, тобто все одно діватися нема куди. Я сказав, що я сховаю автобус зі зброєю, а взвод щоб розходився.

Так і зробили. Всі розійшлися, а я почав шукати, де поставити автобус і як ще проїхати, тому що вже виїзд або на Куліка, або на Бериславське, Чорноморську – було вже дуже небезпечно. Я подзвонив знайомому, він порадив мені: біля парку Шевченку, біля пам'ятника є невеличка база, там знайомий приватний підприємець господар цієї бази, і він сказав, що мене чекає.

Я проїхав кілька кварталів між машинами ворожими. Намагався не виїжджати на великі вулиці і заїхав на базу. Мене зустріли. Я так і сказав, що там зброя і пляшки, і треба сховати. Машину залишили там, зброю перенесли і сховали в гаражі в мішках. Я їх поклав в мішки. Патрони були, гранати. Все сховали, і я потехеньку вийшов і пішов. Там недалеко жив дядя Гриша. Я до нього пробрався. Зайшов до нього додому. Руки тремтіли, я запитав: «Коньяк є?». Він сказав: «Є». Ми сіли, трошки випили, щоб заспокоїтись, і розмовляли, і думали, що ж буде далі і як далі що робити. Звісно, я розказав дяді Гриші, що в мене є автомат.

Те, що в мене є зброя, я доповів наступного дня комбригу і командиру взвода. Більше ніхто не знав про те, що в мене є зброя.

Зранку 2 березня я вийшов і пішком пішов на Таврійський. По дорозі побачив розбиту машину орківську, і там шматок тіла валявся. Я ще і репортаж зняв – відправив його у фейсбук. Слава Богу, що фейсбук його видалив. За цей репортаж мене просто розірвали би на шмаття.

Потім вже почались дні окупації.

Ч.О.: *Як Ви дізнались про те, що відбулось у Бузковому парку і біля Наукового ліцею?*

К.І.: Ми повинні були їхати в Бузковий парк, але перегралося все в останній момент. В Бузковий парк поїхав останній автобус і сіли в нього всі, хто був там. Здебільшого це були всі зі 194-го батальйону. Туди потрапив наш старшина, який стояв на воротах, – вартовий. Тобто виїжджали і хто залишався останнім – всі туди сідали і їхали у Бузковий парк. Пізніше по інформації дізнались, що загинули наші бійці в Бузковому парку. Хлопці передавали інформацію і тоді вже з соціальних мереж дізнавались.

В нас просто дивом, що ніхто не загинув. Слава Богу! Як я потім дізнався, якщо б ми пішли через «Дубки», то всіх би нас там перебили і другий обеліск з нашими прізвищами був би там в «Дубках».

У мене друг-однокласник на високому поверсі живе на Кольцова, і він бачив, спостерігав, як по Миколаївському шосе їздили 2–3 тигри, патрулювали, на даху автовокзала вже стояв кулемет, і в «Зодчому» вже був снайпер. Тобто, якщо б ми пішли, ми були просто в трикутнику, і з трьох сторін нас би просто розстріляли і, дякую Богові, що я все-таки настояв на тому, щоб туди не йти. Я як відчував і казав: «Я туди не піду». Так би нас просто би там розстріляли, і все тому, що не було зелені, оскільки початок березня і все видно, все проглядається, тобто там би шансів просто не було. Ніякого спротиву і шкоди ворогу ми точно би не змогли в цьому разі завдати. Я вважаю, що це був би безглуздий вчинок просто іти і не знаю куди.

Треба було заздалегідь займати ключові позиції, облаштовувати барикади, ставити блоки, закривати дороги, але нічого цього не було зроблено, команди зверху не було, влада місцева усунулась, і обласна теж, як ми знаємо, а комбриг не мав жорсткої позиції. Він нам казав: «Зараз я можу вас тут послати, і ми всі підемо і …», бо ми всі рвалися в бій «…я танкіст. Але що таке танк? Якщо ви всі будете стріляти в танк із автомата, ви навіть його не поцарапаєте. Тому я відповідаю за ваші життя».

Це коли всі рвалися в бій. В його заслуги можна зарахувати те, що він не послав просто в якусь бійню, але те, що він не зорієнтувався і не будував барикади, ну, це повинні були підключитися хтось із місцевого керівництва. Наскільки я знаю, ніхто не взяв на себе відповідальність за захист Херсона з місцевої влади. Якщо б була така людина, то ми могли б відкрити, взяти і техніку, і фун-

даментні блоки, плити, перекрити всі місця. У нас було 5–6 днів, ми могли це зробити, але сталося як сталося, тому 1 березня ми йшли з автоматами, і всі розуміли, куди ми йдемо і який результат буде для нас. Шансів вижити там, в принципі, не було при такому озброєнні, яке в нас було: ні касок, ні бронежилетів. Тільки автомати та ще десь роздобили пачки патронів. 5 пачок патронів – це 150 патронів, це на три хвилини бою.

Підготовка була мінімальна з боку влади і керівництва.

Ч.О.: *Після цього Ви весь час провели в окупації?*

К.І.: Я зідзвонювався з командиром бригади або кожен день, або через день. До мене зверталось багато бійців, мене це дуже, дуже напружувало. Мене знали і знають багато в Херсоні, і до мене звертались для того, щоб залучитись до лав тероборони. Крім того, дзвонили і волонтери, що давайте зробимо там засідку. Ось з такими пропозиціями.

Я ходив на мітинги. Потім мені подзвонив комбриг і сказав, що в мене зброя і багато контактів на мені, щоб я на мітинги не ходив. Я перестав ходити на мітинги. Команда була «зі зброєю ніяких дій не робити, залягти, формувати загони, але ніяких дій не робити». Затаїтись.

Ми на місці не сиділи. Мені від Валерія Синявського поступила пропозиція визволити наших бійців з ізолятора тимчасового утримання. Там знаходилось більше 50 АТОвців. Ми почали розробляти варіант визволення.

Я зібрав командира взводу, ще декількох бійців. Всього нас було 5, і ми почали обговорювати, що ми можемо зробити. На жаль, вся ця підготовка повністю стала відома військовій розвідці ворога. І вже мені дзвонили, казали, що тебе шукають по всьому місту, ховайся десь. Я вдома практично не ночував. Перебував то в одного друга, то в іншого. Ми провели розвідку. Їздили двоє хлопців до ізолятора, встановили біля дев'ятиповерхового будинку теж спостереження. Було зрозуміло, що з нашою кількістю і нашими одними автоматами ми нічого там не зробимо.

Там стояв тигр, навіть мавік летав, там був кулемет, там був взвод точно охорони, а, можливо, і більше. Вони мінялися. Встановлені навіть камери були. Ми проаналізували, що не зможемо визволити наших бійців там.

Вже на той момент мене розшукували і саме за цієї підготовки нападу на ІТТ.

Ч.О.: *Вас в результаті знайшли?*

К.І.: Так. Мене знайшли. Затримали 5 квітня ввечері. Я отримав дзвінок від командира взводу, що треба зустрітися: командир роти вийшов на зв'язок, є термінові новини. Я сказав, що я буду без телефона, прийду в свій магазин на Ушакова, 64, магазин «МІДА», і там зустрінемось. Я був у свого однокласника на Кольцова і тоді ж ввечері я отримав дзвінок про зустріч. Я залишив телефон у нього зранку, йому треба було відвідати поліклініку. До магазину пішов пішки. Перед цим зайшов на ринок – купив там трошки їжі.

Коли я прийшов, я побачив одного з наших, кого я бачив в тер обороні, і моя продавчиня каже: «Вас питали. Сказали, що ви просили клітку. Вам принесли клітку». Я коли таке почув, трохи відчув неладне і вирішив вийти з магазину, але побачив, що квіти не политі, став поливати квіти, і тут заходять двоє чоловіків і кажуть: «Ви Кураян?». Я кажу: «Я Кураян» – «У нас є до вас пропозиція на закупівлю дешевого взуття. Дуже багато дешевого взуття». Я кажу: «Я не беру взуття, особливо дешеве» – «Все одно ми хочемо з вами поговорити». Я спробував пройти, доторкнувся до одного і відчув що в нього пістолет і не маленький. Мені одразу стало все зрозуміло.

Потім вони кажуть: «Ми слідчі нової влади». Я запитую: «Української?» – «Ні, не української. Ми маємо декілька питань – проїдьте з нами». Вони взяли мене під руки і почали виводити з магазину. Моя продавчиня була з покупцем, а мені треба було звернути увагу, а на вході з магазину мене зустрів мій друг, який прийшов з поліклініки і запитує: «Ігор, ти куди?». Вони мене ведуть далі і запитують у мене: «Хто це такий?». Кажу: «Та це мій друг-однокласник, приїхав з Італії». Його не трогали.

Потім я зробив кілька кроків, вирвався від них і забіг у магазин до Олени продавчині, взяв гроші і сказав: «На тобі на розмін» і даю 2 тис. по сто гривень. Звичайно я давав 200–300 гривень дрібними купюрами, щоб вона побачила. Тут же мене підхопили і вивели з магазину. Тобто, я це зробив, щоб всі бачили, що мене заарештували. Мене вивели з магазину. АЛЕ ні продавчиня, ні мій друг Олександр (друг дитинства) – ніхто не зателефонував дружині і не сказав, що мене заарештували.

Три дні. Три дні ще моя родина не знала, де я, а з мене вже була просто відбивна за ці три дні.

Потім мене всадили в машину, зав'язали очі, зав'язали руки, і ми поїхали. Я зрозумів, що це десь в центрі міста, судячи з того як ми їхали, куди ми звертали. Я намагався трохи дивитися, рахувати повороти. Зрозуміло, що це було десь в центрі міста. Потім ми під'їхали до якихось воріт, пролунала команда «Катран, відкривай!», і ми заїхали в середину якоїсь території. Мене одразу витягли і почали бити. «Ах ти, нацист, фашист, нацик,» – і все, і почалося катування. Відразу мене відтягнули в підвал і одразу почали бити. Прив'язали мене до стільця.

Перші допити у них дуже жорсткі. Вони ж на першому допиті вбили, як я потім дізнався, Віталія Лапчука, і на першому ж допиті фактично вбили Дениса Міронова, якому пробили ребра і легені. Так його вдарили, так на ньому стрибали, і він просто потім вмирав в камері три тижні у підвалі.

Як з'ясувалось потім, це було Головне управління нацполіції Херсонської області, Лютеранська, 4. З цього моменту почалися катування і допити.

Історія ця дуже довга, і я вже це розповідав на інших інтерв'ю.

Ч.О.: *Скільки часу ви там всього провели*?

К.І.: Там я провів два тижні. Рівно два тижні. Катували мене і водили на допити 10 днів. 10 днів кожен день по кілька разів мене витягували на допити і катували. Одночасно били кілька чоловік. НЕ людей – чоловік. Прив'язували до стільця, шапку натягували, скотчем перемотували руки до стільця і один стояв ззаду росгвардієць гумовою дубинкою по голові бив. Праворуч стояв один – бив по нозі, праву руку давили плоскогубцями, ліву руку ножицями по металу давив. Все це одночасно було і ще один коліном по статевим органам давив. Так вони ломали людей. Біль була дуже нестерпна.

Коли ці втомлювалися, заходив ще один вдягав пакет на голову і душив. Я добре ниряю, дихалка в мене дуже добра. Я ще зміг прокусити трошки пакет вдихнув трошки кисню, але розумів, що треба трошки раніше показувати, що ти задихаєшся, щоб був час. Поки судороги не йшли, вони не пускали пакет – і ось таким чином приблизно проходили допити.

Вони з самого початку казали: «Ми просто офігєлі від вашої наглості, те, що ви хотіли напасти на ізолятор і вбити наших солдатів». І оце їх настільки дратувало. Вони знали все: що в мене є зброя, що зброя в автобусі. Вони знали все, все, все про мене. Я навіть диву дався. Звідки? Я простий підприємець, на роботі мене взяли, торгую взуттям. А вони: «Ми про тебе все знаємо, ти навіть не прикидайся. Ти – нацик, ти – спонсор тероризму, і ми вже всі твої фотки подивились». Скоріше за все, це було все заздалегідь, тому що вони показували такі фотографії, їх навіть не було в цифровому форматі, тобто ще на звичайний плівковий фотоапарат сфотографовані. Навіть ті фотографії були в них. Тобто база збиралась дуже давно, судячи з усього.

Кожен день, кожен день (крім останніх 4 днів – мене не били, а водили на допити), мене били кілька раз на день, мене виводили і катували.

Що їх цікавило? Їх цікавило, кого я знаю з хлопців, з якими хотів визволити своїх з ізолятора тимчасового утримання. Їх цікавило, щоб я здав патріотів, волонтерів. Потім їх цікавило про дядю Гришу, там окремо 2–3 дні мене катували, щоб я здав дядю Гришу. Багато в них було запитань.

Вони дуже хотіли схилити мене до співпраці, пропонували навіть бути мером Херсона. Я відмовився. Я одразу сказав: «На вас я працювати НЕ буду. Що хочете робіть».

Виводили на розстріл у внутрішній дворик. Коли вивели, я побачив: гільзи валялись пістолетні і кров була. Ймовірно, там когось і вбили. Але не розстріляли. Привезли якогось журналюгу, і він брав у мене інтерв'ю. При ньому мене і били там. Їх цікавила тоді волонтерська діяльність. В принципі, я розповідав багато, але я розповідав те, що в тих передачах, які я знімав до війни, про те, що і жителі Херсона, і України – всі допомагали збройним силам, і нам, волонтерам, давали речі, а ми возили. Це був такий волонтерський рух, особливо це було в Херсоні, але я жодним чином не вказав нікого і не вказав жодного підрозділа і місця розташування.

Взагалі, коли я виїжджав в зону бойових дій, мій телефон був завжди відключений і геолокації не було. З'ясувати, де, в яких місцях я був, вони не могли.

Я пишаюся своєю поведінкою, я не здав нікого, не підписав жодної бумаги на співпрацю. Мені чітко сказали з самого початку:

«Якщо ти нікого не здаш, якщо ти не будеш з нами співпрацювати, ти просто не будеш жити. Ми тебе відправимо в ДНР, там тебе на шматочки порвуть з твоїми фоточками, з твоїми піснями». Вони познаходили і пісні, які я співав патріотичні, і в них були фото з нашими бійцями. Дуже відомі були: і Да Вінчі, і Тайра, і комбати дуже відомі, зараз особливо. Вони сказали: «З такими фотками ми тебе відправимо в ДНР, там таких, як ти, дуже люблять».

Ч.О.: *Як Вам вдалось звільнитись?*

К.І.: Два тижні ми були у підвалі в управлінні поліції, а потім нам сказали, що завтра ви виїжджаєте. Куди? Сказали – в ДНР. Показали на мене і сказали: «Ти точно в ДНР їдеш». Настав ранок 19 квітня. Нам вдягли кайдани, «ніжність» називались: ззаду за спиною вдягались і були такі болючі, і від кожного руху впивались в кістки прямо аж. Особливо було важко Денису Міронову, який не міг ні сидіти, ні стояти, але він мужньо все терпів. Посадили в невеличку машину для перевезення в'язнів, і ми поїхали. Ззаду була машина супроводу, і ми поїхали.

Їхали цілий день. Забрали всіх, хто був в нашій камері. В Новій Каховці ми пересіли в іншу машину, а десь по дорозі одного з наших, Олексія, висадили і пересадили в іншу машину і повезли далі. Тут ми зрозуміли, що нас почали розвозити по іншим локаціям.

Їхали ми майже цілий день, і тут я почув вже по радіо, яке в них грало, що це «радіо Крим», і там були пісні і все таке інше. Я зрозумів, що ми їдемо в Крим. Трошки стало легше, тому що всі розуміли, що б з нами було там в Донецьку і Оленівці, де їхня в'язниця.

Нас привезли, вигрузили з машини, зняли кайдани, і тут я відчув свіжість прибою і крик чайок. Зрозуміло, що це був Севастополь. Потім нас обшукали і завели в якесь приміщення. До цього до мене підійшов один із супроводу нашого, який нас катував, і каже: «Якщо я хоч раз в житті побачу тебе десь, або в ЗСУ, або десь ще там в патріотичних твоїх колах, хана не тільки тобі, а й усій твоїй родині. Ми пустимо ракету в твій дім. Ми знаємо всі координати. Ти все зрозумів?». Я кажу: «Я все зрозумів». Хотілося сказати, що коли я буду в Херсоні, то вас там вже не буде (*посміхається*). Слава Богу, втримався.

Потім нас завели в казарму. Це, як потім з'ясувалося, було морське училище в Севастополі. Всіх завели і розмістили там за

решітками на другому поверсі. Раніше там велика казарма була, а зараз стояли на вікнах решітки, на дверях – решітки. Зробили велику камеру, і мене одразу повели на допит. Всіх завели, а мене вивели і повели на допит, не заводячи в це приміщення.

Допит вів підполковник. В нього була нашивка «слідчий комітет росії» на чорній формі, здається, і він години три або чотири вів допит. Його все цікавило повністю. Він питав і все записував. Звинувачення у мене було по двом статтям: перша – підготовка збройного нападу на ізолятор тимчасового утримання з метою вбивства російських солдат (тобто підготовка терористичної діяльності, була здається від 8 років і вище); друга – допомога забороненим в росії терористичним організаціям «Правий сектор» і «Азов».

У них було багато фото, але все це залишилось з моїм айфоном в Херсоні. Я одразу побудував лінію поведінки і з самого початку вів розмову так, що відмовлявся від самого факту вкладання грошей в поїздки. Я казав так: «Так, я їздив, допомагав ЗСУ, підрозділам, але я ніколи не вкладав свої гроші. Мені давали, передавали бійцям допомогу і жителі, і родини бійців, а я просто привозив». Про сам факт вкладання грошей я постійно повторював і казав (не знаю, знадобилось це або ні), а сама процедура інвестування грошей в, як вони кажуть, «терористичні організації», випадала з цього сама по собі. Так я возив, мені навіть солярку заливали, але сам я гроші не вкладав.

З цим було якось зрозуміліше: або так, або ні. Звісно, що російське правосуддя воно таке: якщо б захотіли дати 20 років, то вони б дали. Друга стаття була – підготовка терористичного акту. Тут було дуже складно, тому що мій командир взводу все розповів і його свідчення були основою для звинувачення. Свої свідчення я побудував так, що я казав: «Так, ми вислухали людину, яка нам запропонувала напасти на ізолятор тимчасового утримання, але, вислухавши все, ми відмовились».

Чому я так казав? Тому що командир взводу, який дав покази з підготовки терористичного акту, він не знав, бо далі я йому не розповідав, як ми готувались, як ми вели розвідку, як ми планували. Ми просто далі з ним не зустрічались, і по телефону я йому нічого не розповідав. Тому він не знав повної картини, тому і вони цього знати не могли.

Всі інші учасники, які були на тій нараді, були на свободі. Слава Богу, нікого не затримали. Тому я побудував лінію поведінки: так, ми вислухали пропозицію, але ми відмовились. З цього виходило, що ніякої підготовки не було.

А свідчення мого взводного, там чітко він казав: «Ми планували напад на ізолятор», і навіть з цих слів вже була стаття – підготовка до терористичного акту. Я дав свідчення, і потім було найважче: тут я перший раз побачив свого взводного. Він був з нами, його етапували з нами разом. Коли мені розв'язали очі, я вже його побачив. Перше бажання було задушити його, але стримався.

Нам не дали навіть зустрітися – вивели його на допит. Теж десь дві години продовжувався допит. За цей час в мене взяли ДНК, заповнив анкету, ріст, сфотографували, завели вже в приміщення основного табору. Коли закінчився допит взводного, мене викликав цей підполковник слідчого комітету росії і вже таким тоном притиснув мене до стінки в коридорі. Там широкий такий коридор був, і каже: «Твой взводный – показания у него совершенно иные. Завтра я вам устрою очную ставку, потом еще раз допрошу вас поодиночке. Потом поставлю вам детектор лжи, и потом к тебе будет очень много вопросов, которые повлияют на твою оставшуюся жизнь. Ты понял меня?». Я говорю: «Я все понял».

У мене була ніч. Була ціла ніч. Я зайшов і став вже допитувати свого взводного, що саме він сказав. Я в нього запитую: «Що ти казав?». І він все мені розповів. Я йому кажу: «Ти розумієш, що це мінімум 10 років таборів? Підготовка терористичного акту. Ти розумієш, що ти наказав?» – «Да, а що робити?» – «Дивись. Я сказав так, виходить ти маєш завтра, коли тебе виведуть на допит, сказати так само, як я тобі зараз скажу. Ти все зрозумів?». А він каже все зовсім навпаки. Всю ніч я з ним тренувався. Я його змусив вивчити. Він кілька разів мені відповідав, і ми побудували лінію захисту по сценарію, що він змінює повністю свідчення. Причина? Треба сказати, що мені здалось, а насправді було так, як я сказав. Мені ще дуже пощастило, що він мене десь назвав не Ігорем, а Сергієм, і це теж я використав: сказав, що він, навіть, не пам'ятає, як мене звуть, і меле що завгодно.

Наступного дня допиту не було. Потім ще через день допиту не було, і, здається, ще через день його тільки викликали на допит. Його не було години 3–4. Цей момент був для мене як вічність, бо

вирішувалась моя доля: якщо він змінить свідчення і скаже, що це була не підготовка до акту, а просто ми вислухали і відмовились, тоді шанс був. Хоча для російського правосуддя, якщо б вони захотіли, то не було би ніякого слідства, а просто нам би дали по 10, а то і 20 років і відправили би в табори.

Потім зустрів мене слідчий і каже: «Я ще подумаю, що з вами робити». Наче якби затихло. Наступного дня, коли ми приїхали, Дениса Міронова забрали в шпиталь. Ми з ним попрощалися. Як мені здавалось, він себе добре почував, і потім стало відомо через три дні, 3 квітня, в шпиталі, напевно, при операції він помер. Він гідно тримався. Він відмовився спілкуватись з окупантами взагалі. За що його і вбили. І навіть, коли ми вже просили цих покидьків його полікувати, то вони сказали: «Якщо він погодиться з нами розмовляти, тоді ми відвеземо його». І ми його благали: «Денис, не потрібно їм нічого казати – просто порозмовляй з ними». Він сказав: «Я краще вмру, ніж буду з ними розмовляти». Для мене це був дуже героїчний вчинок. Я вважаю, це просто Герой нашої тероборони. До речі, він досі не визнаний, хоча загинув він за Херсон, але досі не визнаний захисником України.

У Севастополі було близько 80 в'язнів постійних. З них чоловік 10–20 постійно мінялись: кого відправляли на обмін, когось відправляли в росію, тобто такий був перевалочний пункт. Там більш-менш нормально годували, тому що вони і своїх годували, і до нас заносили. Там було і училище, і, так зрозумів, що і військкомат їх був. Періодично тоді ще відбувалися обміни. Ми намагались передати якісь записки. Я так розумію, що нічого не дійшло, тому що моя родина не знала, де я. Треба було якось попередити і передати на волю звістку. І тут несподівано сам Господь допоміг, і приїхали кілька телекомпаній, біля п'яти. Вони ходили по казармі і знімали, як добре живеться українським в'язням в російській тюрмі. Запитали: «Хто буде розмовляти?». Підійшли до мене: «Будете давати інтерв'ю?». Я відмовився, тому що це все горіло і, якби я щось сказав, то років 10 мене б точно ніхто б не побачив, і ще б і мій запис вирізали би і не показали би навіть по російському телебаченні. Хоча я розумів, що це був майже єдиний шанс потрапити на волю і щоб мене хтось побачив.

Але мені пощастило, і я потрапив в кадр, мене зняли з боку і ззаду, і по светру мене впізнала моя продавчиня з магазину. Вона

прийшла додому і сказала моїй дружині: «В якому светрі був Ігор?». Жінка сказала. Почалась робота з мого звільнення.

Донька, яка була в Івано-Франківську, а дружина з сином була в окупації, звісно, вони не могли нічого зробити, тому що були під прицілом. Почала роботу донька. Вона підняла архіви російських телеканалів, знайшла передачу. Зв'язалась з Іриною Верещук і з багатьма військовими генералами, які знали мене по волонтерській діяльності з 2014 року і були ще в званні капітанів. І вона всюди зверталась, і підняли це відео, надіслали нашій розвідці і один генерал сказав, що дуже добре, що ви знайшли це відео і ми побачили дуже багато хлопців. Там були навіть митники ще з острова Зміїного, там були перші морські піхотинці з Маріуполя. Там було дуже багато людей, які вважалися безвісти зниклими.

Ніяких інших звісток з російської тюрми не виходило. Ніякого Червоного Хреста не було, звісно, ні телефонів, нічого. Ми були повністю відрізані від світу і від України, і завдяки тому, що я потрапив на це відео, потрапив в списки на обмін, і так просто швидко мене обміняли. Це був такий обмін: вивозили вночі, піднімали, казали ввечері приготуватися, називали прізвище і вночі забирали, і офіційно міняли. А у нас був такий незрозумілий обмін, можливо, приватний / неприватний, я не знаю, чесно кажучи. Хотілося би дізнатись і подякувати всім тим, хто брав участь в обміні.

Дев'ять годин ранку ми стояли вийти в туалет, і тут зайшли, назвали сім прізвищ: «Негайно беріть речі і виходьте!». Ми переглянулись, тому що в 9-й ранку забирали здебільшого на Таганрог, і тим паче у вікно хлопці побачили маленьку машину. Вона забирала на Таганрог і везла в росію. Передчуття були не дуже добрі, але наказали – ми зібралися. Збиратися речей зовсім не було яких. Я забрав тільки зубну щітку, яку мені там видали. Більше у мене нічого не було.

Ми вийшли, нам зав'язали очі, руки, погрузили в машину, і ми поїхали. Їхали ми цілий день. Ніде не зупинялися, крім одного місця, де нам додали трьох в'язнів. Я спитав: «Ви звідки, хлопці?». Вони кажуть: «З Нової Каховки». Було дуже не зрозуміло, але з'явилась надія, що, може, це буде обмін, раз везуть не через Керч, хоча через Нову Каховку могли везти і в Мелітополь, і далі в Маріуполь, і в росію. Потім нас пересадили в іншу машину, вже у вантажну, і ми поїхали. Знову їхали дуже довго. Підглядати неможливо було,

але я все-таки вибрав момент, коли автоматник трошки відвернувся. Навіть глазком я побачив рідний степ і назву Благодатне. І Соколу, який сидів біля мене (командир роти), я кажу: «Слухай, це Херсонщина наша. Благодатне, біля Кисилівки». Він каже: «Не може бути». Кажу: «Та да».

Хвилин через 20 ми зупинились, нас вивели і зняли кайданки. Я подивився: ззаду стоять два тигри з кулеметами, спрямовані на нас. Думаю: «Чи обмін, чи розстріл? Якщо розстріл, навіщо так далеко везти?». Нам нічого не казали. Вишикувались в рядок і йдемо прямо. Це було прямо перед селом Посад-Покровське на повороті. Там біля каналу проходила лінія фронту. Я знав, що десь там лінія фронту проходить.

Ми пішли. Нас було 10. На зустріч до нас ішли російські полонені на обмін. І, як в дитинстві дивились радянські фільми, в принципі, так все і відбувалось (*посміхається*). А я ще дивлюсь і рахую, щоб їх не було більше, ніж нас. Порахував: їх було семеро, а нас десятеро. Ще легше стало. Вони йшли такі понурені, якісь згорблені такі, якісь чмошники. Ми пройшлись, подивились один одному в очі, і ми пішли далі.

Потім ми повернули трошки за поворот і бачимо, що стоїть наш мікроавтобус з національною гвардією і ще легкова машина. І вони кажуть: «Хлопці бігом сюди, бо зараз почнуть стріляти». Ми бігом заскочили в машини і поїхали. Дорога скрізь була геть розбита, ракети стирчали нерозірвані. Ми полями проїхали. Нас обшукали і повезли в Миколаїв. Там ми провели добу, і після ми поїхали в Полтавську область на реабілітацію в санаторій.

Два тижня ми проходили там відповідні процедури, трошки підлікувалися і потім повернулись знову в Миколаїв. Розшукали нашу частину, яка потихеньку виходила з окупації. На той момент нас було близько 30 чоловік з батальйону. Спочатку мене відмовились брати, але я стояв на своєму, тому що, поки Херсон окупований, поки країна в такому стані, я не можу ніде бути, крім ЗСУ. Я умовив свого командира. Записали мене в батальйон. Це було 16 травня, але хоч я і записаний в військовому квитку, що я з 24 лютого, але рахуюсь в збройних силах з 16 травня.

Тобто, якби щось зі мною трапилось, не дай Бог, загинув або був поранений, то мене навіть ніхто б і не згадав би.

Потім ми вийшли в сіру зону Миколаївської області і були там два місяці на лінії фронту.

Першого липня нас відвели в Одеську область на оновлення. Там з 47 військовослужбовців набрали батальйон. Здебільшого всі були з Одеської області, і вже 29 серпня ми повністю зробили роту. Я був замкомандира роти з озброєння – відповідав за зброю, відповідав за весь транспорт. Відновив машини. Нам дали машини, які не їздили – такі, як ГАЗ 1965 року. Ми зробили ремонти за місяць. Трошки навчили нових бійців, вдягли, і вже ми пішли спочатку в Донецьку область, а потім в Харківську.

Пройшли всю Харківську область, рухались за нашими передовими частинами, і потім ми стояли на кордоні з російською федерацією. В нас була ділянка фронту – там не велись активні бойові дії, але постійно заходили ДРГ і постійно літали коптери, але ми стояли в двох кілометрах від російського кордону.

Слава Богу, що ми вистояли і не здали жодного метру!

Потім, коли вже визволили Херсон, бригада зібралась на своє місце розташування, і ми тоді з Харківської області, прямо з кордону, приїхали в Херсон. І так я продовжую служити в ЗСУ і захищати Херсон.

Був на Потьомкінському острові. У нас був бойовий вихід, і там ми втратили командира роти і ще декілька були 300-ті. Я був контужений: снаряд розірвався десь 3 метра біля мене, але, слава Богу, каску тільки поцарапало. Поруч вбило мого побратима, 32-річного Миколу Висоцького. Гарний хлопець, осколок пробив насквозь йому голову, і каску навіть пробив. Така була сила удару.

Зараз я вже перейшов в інший підрозділ, де вже займаюсь іншою роботою.

Ч.О.: *Ви піднімали питання, щоб визнали бійцем ТрО?*

К.І.: Я визнаний бійцями ТрО, але дивіться: тот же Денис Миронов – зараз його дружина судиться з нашою військовою частиною за те, щоб його признали військовослужбовцем ТрО. Така ж ситуація у багатьох: Віталія Лапчука, і я, наприклад, знаю хлопця, був поранений в Бузковому парку, він теж не признаний. Це особливо важливо для тих, хто був поранений, і родинам тих, хто там загинув.

Ч.О.: *З приводу полону Ви звертались до правоохоронних органів?*

К.І.: Росіяни мене визнали терористом, визнали військовослужбовцем 124-ї бригади, і в мене є довідка з СБУ, де написано, що я обмінений як військовослужбовець, і довідка ВЛК є як військовослужбовця, а Денису Миронову, наприклад, відмовили у визнанні, тому як корпус відповів на письмовий запит, що він не написав рапорт на те, що він вступає в ряди збройних сил. Вибачте, але тоді не було часу писати рапорти, коли нам видали автомати і ми пішли з чотирма пачками патронів. 120 патронів – і ми пішли на Антонівський міст, і там же загинули перші люди, перші наші бійці. Там був поранений командир 1-ї роти Береза, який через це поранення згодом і помер. Поранення прогресувало і спричинило його смерть.

Також багато людей, бійців, загинуло і на зараз не встановлені і не признані як військовослужбовці.

Так, не були оформлені належним чином деякі папери, не були написані рапорти, не було в штаті таких посад. Це за все зрозуміло, але люди взяли зброю і пішли захищати країну. І зараз громадськість і країна повинна віддячити їм тим, щоб їх визнати військовослужбовцями, визнати загиблих, вшанувати їх пам'ять і допомогти родинам.

Ксенія Миронова, наприклад, залишилась з сином одна, бізнес весь пропав, а чоловік загинув за Україну. І сину потрібно знати, що його батько загинув як Герой, а не просто десь зник безвісти або просто його десь вбили. І дружині було би дуже приємно, щоб її чоловік вважався тим, ким він і був – Героєм!

Тому зараз дуже важливо здійснити заходи по виявленню всіх подій і хто брав участь в цих подіях.

Ч.О.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

«Я проходив навчання в територіальній обороні»

Бугаєнко Віталій Васильович,

1988 року народження, місце народження с. Пологи-Вервуни Переяслав-Хмельницького району Черкаської області

Інтерв'ю записане 4 березня 2024 р. у форматі аудіозапису Черемісіним Олександром Вікторовичем (ХДУ)[1]

Черемісін Олександр Вікторович (далі – Ч.О.): *У Херсоні проживаєте з якого року?*

Бугаєнко Віталій Васильович (далі – Б.В.): З 2010 року.

Ч.О.: *Розкажіть про Ваше життя до повномасштабного вторгнення.*

Б.В.: До повномасштабного вторгнення я працював на залізниці і паралельно з цим працював у сфері туризму. Ми створювали та проводили екскурсії, читали історичні лекції про Херсон, писали краєзнавчі статті і закохували херсонців та гостей міста в Херсон і область.

23 лютого в Херсонському драматичному театрі була прем'єра вистави «Вічність та один день». Його поставив відомий херсонський режисер Сергій Павлюк. Це вистава-перформанс, яка відбувалась на сцені в підвалі та на даху. В цій феєричній виставі переплелися в воєдино секс, смерть, кров, кохання та дружба. Це була найдорожча вистава, створена в Херсонському театрі, і коштувала на той час 500 грн за квиток. Після вистави ми були під неймовірними емоціями і на той час не розуміли, якою пророчою вона була для нас. А 24 лютого відбувається повномасштабне вторгнення і вся історія вистави перетворилася на реальність з кров'ю, смертю, розпачем, коханням і радістю.

Ч.О.: *Як Ви зустріли початок вторгнення – 24 лютого 2022 року?*

Б.В.: 24 лютого я зустрів працюючи на роботі. В 6.30 я прокинувся, збираюсь на роботу. Жив я на Таврійському. Бачу у вікно, що

[1] Дешифрував запис та створив транскрипт О. В. Черемісін.

всі навколо в паніці бігають з речами. В мене сусідка навпроти працювала в Чорнобаївській військовій частині, і вона сказала: «Віталій, збирайся, розпочалась війна». Я не міг повірити: «Як війна? Чому війна? За що війна?..». А в мене діти, дружина спить, я на роботу збираюся, а тут таке. Я запитую: «А що можна зробити?». Вона сказала: «Єдиний шанс врятуватися – це їхати на лівий берег». Не знаю, чим саме вона керувалася. Але в мене є робота, я залізничник і не можу в довільному порядку покинути місто, тому зателефонував керівництву, і була отримана команда: «Виходити на роботу». Всіх своїх я розбудив. Ми швидко зібрали речі. Я їх просив, щоб вони якомога швидше їхали з міста, але сім'я не поїхала, а я пішов на роботу.

В 7.30 ранку я прибув на роботу, та почалась моя зміна. У мене позмінний графік по 12 годин. Було складно зустрічати перші години війни на роботі, відчуваючи на собі жахливі переживання за рідних та близьких. Це відбувалось якраз на моїй зміні та на моїх очах. Евакуації людей, вагонів, локомотивів, неоднозначні команди керівництва, крики, мої сльози та сльози моїх колег. Я згадую один із найболючіших моментів того чергування: за графіком мав прибути потяг 110-й сполученням Львів – Херсон, але в силу обставин він не дійшов, оскільки йому дозволили доїхати лише до Миколаєва, і далі він не їхав, але на графік цього потяга по Херсону треба було щось відправити, і ми відправляли вагони із київського потягу, це 101-й Київ – Херсон, який прибув вранці. Ми виставили на відправлення вагони з іншого складу потяга. І ось стоять на пероні вагони, які повинні їхати на Київ, але по факту поїдуть на Львів, в вагони пускали всіх, хто стояв на пероні. З квитками, без квитків, просто люди, які проводжали, і там було менше вагонів, ніж потрібно для львівського потяга, але провідники потягу забирали всіх охочих. За графіком відправлення потягу було в 13-й годин, і нам телефонує керівництво і дає команду відправляти його раніше, тому що поступила інформація, що вже наче орки на Антонівському мосту. Ми на залізниці дуже серйозно відносились до графіку, і відправити потяг на 15 хвилин раніше – це могла бути професійна недбалість з нашого боку, але керівництво дало команду, і ми відправляємо повністю забиті вагони з людьми без квитків. І ми спостерігали, як наш останній потяг, наша остання надія відправляється на Миколаїв, ми стояли дивилися вслід зникаючому потягу і думали про те, що не все ще втрачено.

І ще один з моментів, який запам'ятався, були у нас вікна чергового приміщення, і вони виходять на завод Петровського. Десь в 11-й годині ми бачимо, як починає диміти десь на горизонті. Я так зрозумів, що плавні підпалили, і це все починає горіти. У нас тут потяг відходить київський, а тут все вже горить. І ми спостерігали за цим всім: як десь горить і бахкає, як люди по вокзалу бігають у величезній кількості хто куди. І такий найболючіший момент, що вдома залишились дружина і двоє дітей, ти телефонуєш і кажеш: «Беріть машину і виїзжайте», тому що я в зв'язку із своєю роботою не можу залишити своє робоче місце. Все-таки залізниця – це така напіввійськова організація, і ти теж, за великим рахунком, сам собі не належиш. Ти залежиш від керівництва і від їх команди. Коли ти своїм дітям і дружині кажеш: «Їдьте», а вони: «Ми без тебе нікуди не поїдемо», а ти не можеш просто фізично піти з роботи, тому що війна – це не причина зупинити рух залізниці. І в момент того, коли різні підрозділи залізниці (а наша залізниця складається із таких структур, як, наприклад, пасажирська компанія, локомотивне депо, колійне господарство, дистанція сигналізації та зв'язку), всі служби відправляються по домам, бо війна почалась. І всі ці служби потихеньку розпускають по домам, і вони по телефону говорять тобі: «Все, нас відпускають, і ми йдемо». Типу: «Прощавай. Не знаю, чи ми зустрінемось ще, але прощавай». І ось так кожна служба: «Прощавай», «Прощавай», «Прощавай». Всіх розпустили. Ми одні, які останніми залишались на станції. Можливо, вже було 15 годин, керівник прийшов до нас на роботу, а в нас залишилось три працівника, і дається команда: «Забрати зі станції всі пасажирські вагони та локомотиви – все вивезти на Миколаїв». І ось останній вагон пересікає світлофор, і мій керівник каже: «Все, хлопці, можна збиратись і йти додому». Ми вимикаємо світло, вимикаєм пульт і з неймовірним болем та розпачем закриваємо двері. О 15.30, закривши двері за собою, я попрощався із залізницею, і з того часу я на своєму робочому місці так і не був.

Це болючий момент для мене: я йду і в мене на очах сльози, тому що пропрацював на станції більше 10 років. Я там не тільки працював тут, але й займався питаннями вивчення історії станції Херсон, як будувалася та розвивалася, як відбудовувалася. Я знав, скільки цей вокзал бачив сліз зустрічей та прощання, але мої сльози він побачив останніми.

Ч.О.: *Не було закликів від керівництва готуватись до вторгнення?*

Б.В.: Я не можу точно сказати. У нас пройшла інформація, що наше керівництво, саме велике керівництво, то воно евакуювалось ще в перші години, коли було зрозуміло, що це вже війна, а всі були на робочих місцях. До 14-ї години всі були на робочих місцях.

Ч.О.: *Ви знали про створення ТрО, муніципальної варти в Херсоні? Не було думок приєднатися?*

Б.В.: Я офіцер запасу на той момент був, і я проходив навчання в територіальній обороні до війни. Коли було вже повномасштабне вторгнення, я наступного дня з хлопцями поїхав до відділу комплектації ТрО. Коли ми приїхали, там вже нікого не було. Якийсь хлопець знаходився взагалі там лівий, і він сказав, що нікого немає і нічого немає. Хоча ми зібралися, думали там отримати зброю і хоч якимось чином створити опір в місті, але нам сказали розходитись, не займайтесь херней, всім кому треба – вже всім роздали, а ви вже тут непотрібні. Ось таким чином було.

Ч.О.: *Пам'ятаєте дати, коли Ви проходили навчання в ТрО до війни?*

Б.В.: Це було ще у 2019–2020 роках. Там був такий збір, багато хлопців було.

Ч.О.: *Ви пам'ятаєте, як Вас оформлювали?*

Б.В.: У військкоматі оформлювали. Я залізничник, і на роботу прийшло розпорядження, що у визначений день з'явитись біля військкомату з речами, з усіма документами. Все це було через роботу і проходило через відділ кадрів. Начальник мене відсторонив від роботи на два тижні, я з'явився, і ми поїхали. Це було у вересні. Ми ночували у палатках, і вночі було трішечки прохолодно, але такий курс ми пройшли.

Ч.О.: *Що конкретно входило до Вашої підготовки?*

Б.В.: Були збори, проводились заняття з піротехніки, були стрільби, радіолокація, інженерна, медична підготовка, тобто кожен виконував певне завдання. Це було 2 тижня, 15 днів. Ми

жили на полігоні, і кожного дня ми проходили певну категорію, починаючи з медицини, тактичних завдань, тобто було все.

Ч.О.: *Що Ви зробили після того, як дізнались, що військкомат закритий?*

Б.В.: Ми постояли, поговорили, що робити далі, але якоїсь єдиної думки, куди йти і що робити ні в кого не було. Потім ми розійшлись хто куди, а я вже зібрався зі своїми хлопцями з туристичної компанії, і ми вже разом вирішили, що потрібно щось робити в плані комунікації в самому місті. Якщо в нас немає зброї і ми нічого не можемо зробити, то треба якимось чином комунікацію налагоджувати і створювати волонтерство, допомагати людям, які потребують допомоги.

Ми зібрались. Наші хлопці із туристичної компанії мали виходи на керівництво міста, і нам поставили ряд завдань: кому треба віднести воду, кому треба гуманітарку роздати, кудись ще щось віднести. Ми їхали по вулиці Суворова, і біля Планетарію є орган управління, прям за Планетарієм там був центр, де звозили гуманітарку, продукти, медикаменти. Ми допомогали все це вивантажувати. Потім ми туди і воду привозили. Звідти відвозили продукти людям по місту. Ось так в мене пройшло 25 лютого 2022 року. Це орки в місто ще не зайшли.

Ч.О.: *Якими були Ваші дії 26–28 лютого?*

Б.В.: В нас була зустріч із заступником губернатора Юрієм Соболевським. Ми зустрілись в офісі, тому що в нас були певні питання і ми хотіли зрозуміти, що нам взагалі робити і що потрібно зробити для покращення ситуації чи якусь оборону формувати. Ми цього до кінця не розуміли, і у нас була з ним зустріч. Керівництво туристичної компанії якось на нього вийшло. Він приїхав в офіс і нам давав певні цінні вказівки. Певні пункти, які можна зробити. Він нам намалював, що ми можемо зробити. Розповів, яка ситуація в країні відбувається. Розповідав про те, що ми майже в оточенні.

Потім в нас виходила така ситуація, що, можливо, треба підняти якось патріотичний дух в місті, і тоді ми вирішили, після того як знайшли прапори України (штук 100), що потрібно їздити по місту і гаслами підтримати херсонців і єднатися.

На той момент ще орки не зайшли в місто. У нас був склад, і ми поїхали на вул. Суворова. Ми там познаходили дрючки, палки і на них почали прив'язувати ці стяги. На машині роз'їзжали по місту і прикручувати ці всі стяги. Ми поїхали спочатку по вулиці Ушакова, прикріпили їх на обладміністрації, штуки три або чотири. Потім були на площі Корабелів, потім ми поїхали на Шуменський. Там по вулиці Лавреньова чіпляли. Потім ми вирішили, щоб це було більш помітно, поїхали на вулицю Суворова, вибігли з машини, і я поставив прапор прямо навпорти пам'ятника Суворову, щоб всі зрозуміли, що Суворов теж за Україну, а не за орків. Потім ми переїхали в сквер біля драмтеатру. Швидко підбігли. Мене мій друг підсадив, і я примотав на Потьомкіна теж цей стяг. Він довго стояв. Він ще стояв, коли вже орки були в місті, а ці стяги все одно стояли.

Я не впевнений, але здалося, що за нами їхала машина. І ми вже почали петляти потихеньку по вуличкам, щоб зрозуміти, чи насправді за нами хтось їде, тому що на той час, коли ми їздили і розставляли стяги, то людей в місті було дуже мало. Саме на вулицях було мало. В більшості випадків вже всі сиділи вдома і чогось очікували.

Ми самі не знали, чого очікувати, тому якийсь такий душевний порив був, що треба щось робити. Але до кінця не було розуміння, що робити, тому ми робили те, що нам підказувало серце, а серце підказувало, що треба якимось чином більш українізувати Херсон і показати оркам, що Херсон – це Україна.

Ч.О.: *Як для Вас пройшло 1 березня 2022 року?*

Б.В.: Вже 1 березня я детально не пам'ятаю, тому що після того, як я вийшов з роботи, ніч провів на Таврійському. В нас є гараж і підвал, і ми всю ніч сиділи в цьому підвалі. Якраз йшли бої за Антонівський міст, і ми чули всі ці обстріли. Потім ми переїхали на острів, тому що на той момент вважали його найбезпечнішим місцем. В принципі, він такий і був на той період часу. Ми декілька днів пробули на острові, але потім зрозуміли, що життя продовжується і треба якимось чином комунікувати далі. Ми залишили дітей на Острові у батьків моєї дружини, а самі повернулись на Таврійський. І ось тут починається момент: люди починають агресувати один до одного і спустились по піраміді Маслоу на найнижчу ланку. Всі в пошуках їжі. Я запам'ятав те, що ми не розуміємо окупації, ми не

розуміємо, що далі буде відбуватися, і ми починаємо шукати їжу. Ми починаємо стояти в чергах у всі магазини. Ти починаєш купувати все, що можна купити. Ти викупаєш абсолютно все. В цей момент ми якраз виїхали з Острова і побачили супермаркет «Greenmarket». Ми побачили, що він відкрився і вирішили, що треба все купувати. Ми заходимо: там був весь набір продуктів і ціни були на 30% вищими, ніж вчорашні ціни. Це нікого не зупинило, всі почали скуплятися максимально. Вигребли все. Кожного дня ця ситуація, що потрібно більше продуктів. Накопичилось стільки всього. Скільки було грошей – все купували.

Я не пам'ятаю, якого числа, але в мене вікна виходять на спорткомплекс «Освіта» і видно 200 років, і дружина гукає, каже: «Подивись, по ходу, орки заходять». Я не пам'ятаю, який це був день тижня: потихеньку по вулиці 200 років йшли якісь броньовані машини. Ішли військові – орки. І вони дуже неквапливо йшли з боку Трьох штиків в сторону автовокзала. Потихеньку, потихеньку. Це перший раз, коли ми побачили отак майже впритул орків в Херсоні. І це було просто щось страшне. Страшне в плані того – а що далі? Наших не видно, а тут – орки. Шо далі? Це було дуже тяжким ударом із розумінням того, що Херсон переходить у владу орків, хоч і тимчасово, але у владу орків.

Ч.О.: *Який термін Ви провели в окупації?*
Б.В.: Я провів півтора місяця.

Ч.О.: *За цей період часу Ви брали участь у проукраїнських мітингах*?

Б.В.: Так, ми виходили. Я на мітингах був двічі, а одного разу навіть пішов з дітьми. Це був той день, коли ми протягували стяг. Чому я вирішив, що треба дітей взяти? У мене діти 10 і 8 років. На той момент ще не було такої відкритої агресії до мирного населення з боку орків і я хотів, щоб мої діти бачили те, що ми як вільне місто, як вільний народ показуємо супротив оркам. Це дуже було для мене важливо. Я пам'ятаю мітинг, коли орки, щоб заглушити народ, просто включили пісню «От улыбки станет всем светлей». І ми стоїмо, скандуємо про вільне місто, а нас заглушують пісенькою «От улыбки станет всем светлей» (*посміхається*). Цей момент для мене був такою золотою ниткою, і я тепер взагалі не те що

російську естраду, а от навіть це я не можу слухати. Після цього слухати російські пісні – це недопустиме явище в нашому житті.

Ч.О.: *Ви пам'ятаєте точні дати, коли брали участь у мітингах?*

Б.В.: Чесно кажучи, дати конкретно я не пам'ятаю. Для мене перший тиждень в пам'яті є по датам, а далі все злилося, тому що кожен день був дуже схожий на день бабака. Ти зранку бігаєш по магазинам, шукаєш їжу, стоїш в черзі за хлібом, за молоком. Наш херсонський маслозавод почав продавати молоко. Я не знаю, що то за молоко було. Ти стоїш в черзі, щоб купити молоко, потім на трьох штиках ти стоїш в черзі, щоб купити хліба і потім ти бігаєш по базі, щоб купити хоч якихось консервів чи ще щось, потім після обіду – мітинг, ми виходили на площу Свободи. І воно кожного дня як день бабака був.

Хоча в нас на той момент, коли ми стояли на площі, приходило розуміння того, що у мене в дворі сусіда забрали орки; приходило розуміння, що гайки закручуються, тиск з боку орків посилюється, і рано чи пізно вони би прийшли і за мною. Почалась закрадатись думка, що ми не можемо тут залишатися. Прийшла думка і розуміння, що треба збирати речі і намагатись виїхати з Херсона. Хоч якимось чином. Хоча ми розуміли, що в нас тут квартира, нерухомість, великий пласт нашого життя, найкращого життя, а він залишається в Херсоні. Але ми розуміли, що свобода, воля до життя – вона все-таки набагато важливіша. І ми зрозуміли, що треба буде виїзжати.

Ч.О.: *Як Ваші діти перенесли початок вторгнення і як Ви їм пояснювали, що відбувається?*

Б.В.: В більшості випадків діти сприймають те, що відбувається за вікном, через призму розмов і емоцій батьків. Ми розуміли, що для наших дітей це може стати важкою психологічною травмою, тому єдиний момент, який ми собі дозволили, це перші хвилини початку війни, коли я бачив, що стовп диму стоїть з боку Чорнобаївки і розумів, що щось не те, коли всі кричать, що війна розпочинається – отут трішки емоції мене переповнили і я трішечки дав собі слабину. Я маю на увазі, кричав, щоб вони речі збирали, але потім я і дружина взяли себе в руки, і ми це все подавали у вигляді певної гри, що все нормально, це тимчасово. Ми намагались всіляко

показати дітям, що боятись нема чого. Ми намагались показати їм, що це буденність. Можливо, із дорослих не всі скажуть, що це добре, але ми навіть гуляли по місту, коли вже в окупації були. Ми машину не брали, а брали самокати і на них їздили по Ушакова, Суворова, знаходили кав'ярні, які працювали. Я розумів, що дітей не закриєш 24/7 в кімнаті, в квартирі. Єдиний нюанс, що був, це коли ми їхали по Суворова в сторону площі Свободи і виїжжає колона орків. У них величезні автомобілі – «тигри». І ось вони їдуть у камуфляжі, замасковані обличчя і свою зброю наводили на всіх – на дітей, на дорослих. Отут трішечки було страшно за дітей, навіть не за себе. Але знову дітям пояснювали, що це такі солдати, як ті, що ти граєш в комп'ютерні ігри в Call of duty, а так вони ж безобідні, нас не скривдять. Хоча я розумів, яку загрозу несуть оці ось «зелені чоловічки», які до нас прилізли. Я їх називав «колорадські жуки», але дітям намагались все подавати через призму гри.

В перші дні взагалі кави не було, а ми – поціновувачі херсонської кави і шукали місця, де можна було випити. Перша кава, яку ми куштували після початку війни, це була кава на сухому молоці, які продавали у кав'ярнях, особливо у нас на Таврійському кав'ярня «Черчель», і там от перша кава із незрозумілим молоком. Вона не смачна, але вона така смачна в плані, що ти довго не пив.

Потім почалась гастрономія, почали відкриватись заклади харчування вже в окупації. Ми тільки каву пили, але все одно ми намагались дітям преподнести, що все окей, все добре, не хвилюйтесь, ми гуляємо так само, як і до війни.

Ч.О.: *Доводилось особисто спілкуватись з окупантами?*

Б.В.: Дивіться, особисто доводилось. В моєї дружини батьки живуть на Острові, і нам доводилось їздити на Острів. Ми машину не брали, їздили самокатом, але потім потрібні були речі, продукти батькам відвезти, і ми їхали на Острів, а там блокпост стояв, прямо на в'їзді на міст. І потрібно було зупинитись. Коли ти їдеш з дітьми, то до тебе менше підозр, але коли їдеш сам, особливо чоловік, особливо молодий чоловік, то до тебе завжди велика кількість питань: хто, куди, навіщо? Там постійно був блокпост, і, скільки би ми раз не їздили, постійно стояли люди. Моє розуміння, що це були буряти або якути, тобто люди східної зовнішності. У них балаклавами закриті обличчя. І коли я їхав сам, то вони декілька хвилин то мене,

то машину перевіряли, документи. Ну, такий незрозумілий двіж. І потім вже була окрема історія, коли ми виїзжали. Там була зовсім інша комунікація.

Ч.О.: *Після 1 березня 2022 року з Юрієм Соболевським вже не підтримували зв'язок?*

Б.В.: Ні. Взагалі зв'язку у мене з ним не було. Один раз я з ним зустрічався, коли ми з ним познайомились в офісі. Ну, це не знайомство. Ми прийшли, він з усіма привітався, і відбулась розмова про ситуацію в місті, області, про ситуацію в принципі, про керівництво. Можливо, це все відбувалось хвилин 20–25. Після цієї комунікації бачив його тільки по телебаченню. Все.

Ч.О.: *Як Вам вдалось виїхати?*

Б.В.: Це насправді для мене і моєї сім'ї трагічна історія, тому що в нас було три спроби виїхати.

Перша спроба була 27 березня 2022 року. Ми чули від своїх друзів, які виїхали, що виїхати можна через Станіслав. Ми довго вагались (сім'я, діти), але все-таки вирішили, що треба спробувати. Ми знали про комендантську годину, тому поїхали з 6-ї години ранку. Зібрали речі і поїхали. Ми їдемо на Комишани, і саме там був перший блокпост. Ми встали в чергу і простояли години півтори або і дві. Перевіряли. Потім ми проїхали Білозерку, в принципі, швидко, і там другий блокпост. Там ми простояли годин п'ять, оскільки йшли активні бої в районі Олександрівка – Станіслав, і нас просто не пускали взагалі. Ми стояли, десь були прильоти, машину просто зліва направо кидало вибуховою хвилею. От тут насправді було дуже складно втримати дітей і пояснити, що це все нормально. Нам самим було страшно, тому що колона величезна, а ми стоїмо і не можемо нічого зробити.

Ми простояли весь день, і близько 16.00 нам сказали, що сьогодні вже нікого не випустять. Коли ми повертались назад, під'їжаємо до блокпосту, який знаходиться в Камишанах, і стоять, знов нас перевіряють і знаходять в бардачку у мене відеореєстратор. Так я навіть не вмикав його. Каже: «Я у вас заберу карту пам'яті». Доводжу, що він навіть не включений. Каже: «Ще декілька слів, і я у вас заберу не тільки карту пам'яті, а реєстратор і машину». В результаті у нас забрали карту, і ми повернулись додому. І от тут ми зрозуміли, що

нікуди виїзжати не будемо. Все. Ми зрозуміли, що для нас дороги туди немає. Ми все це побачили, ці обстріли, і морально налаштувались, що нікуди їхати не будемо. Ми приготували поїсти і наступного дня пішли гуляти містом.

Був сонячний день, просто шикарний день. Ми гуляємо містом, зустрічаємо друзів, які кажуть, що завтра будуть їхати. Ми їм пояснюємо ситуацію і своє ставлення до цього. Вони кажуть: «Нас це не хвилює, ми все одно будемо їхати». Вони нас знову вмовили, що треба намагатися. Треба спробувати ще раз.

Наступного дня ми знову їдемо, знов та сама ситуація, і ми не виїзжаємо. Ми були такі зневірені, що просто все. Ми їхати точно нікуди не будемо і ризикувати життям своїх дітей ми не будемо.

На третій день мені телефонує Олексій Білецький і каже: «Ми з хлопцями збираємось виїзжати». У них є інформація, що можна буде виїхати. Ми їм сказали, щоб формували свою колону, але ми їхати не будемо. Він нам свій план поїздки розповів, після чого ми замислились і вирішили знову спробувати. Я телефоную Олексію, що ми теж будемо їхати. Він сказав, що місця в колоні для вас немає.

Ми в 5-й ранку встали, і ми їдемо. Перший блокпост ми пройшли буквально за півгодини. Приїхали за Білозерку і стояли в черзі години дві. На цьому блокпості була ситуація, повя'зана з корупцією. Тому що ми стоїмо в черзі, діти / не діти, а деякі машини (я так розумію, що це люди, які займались професійно перевозкою людей) під'їзжали до цих орків, щось їм там давали, і їх пропускали без черги. Таких ситуацій було дуже багато. За три дні я вже бачив, як примількалися люди, і я вже їх впізнавав. Водіїв саме. Тому там корупція була, це – однозначно.

Коли вже підійшла моя черга, то там було два місця, через які можна було виїзжати, і вони там перевіряли документи. Людина, яка нас перевіряла, каже: «Я дуже добре розумію українську мову». І тут ми зрозуміли, і він нам підтвердив, що він лнр/днровець. Він з такою надмінністю нам про це сказав. Вони витягнули наші сумки, все перерили. Перевірили навіть дитячі іграшки. Все пережмякали, все перерили, мене роздягнули до нижньої білизни, бо шукали татуювання. При тому, що в мене двоє дітей, прозора машина, речей було небагато, але догляд був ніби я на етапі.

Коли ми проїхали від цього блокпосту, то до Станіслава ми проїхали ще чотири блокпости. І там було те саме. Тебе зупиняють, все

переривають. В них при цьому було таке розуміння, що вони нас рятують від чогось, тому що нас зупинив один блокпост і запитують: «У вас немає капель для очей? А то очі в мене сльозяться». У мене була така ненависть. Які каплі? Ти у кого запитуєш? Та ще й запитують: «А хто ви такі?» – «Я – херсонець. Це моя земля. Це хто ви такі?». І у себе в голові прокручую: «Ти хто? Що ти забув на моїй землі?».

Коли їхали, в Софіївці бачили величезні траншеї пориті. Тобі назустріч колона танків або САУ. Ти притискаєшся до обочини і дітям кажеш: «Дивіться, який красивий танк». Сам боїшся, щоб тобі не прилетіло, а дітям розказуєш через призму прекрасного. Це було взагалі невесело, і думаєш от зараз: не дай Бог, один неправильний рух – і не зрозуміло, чим закінчиться, тому що на п'ятій САУ ми бачили, як одна машина в кюветі стояла, тобто з машиною щось трапилось, і вона валяється в кюветі.

Крайній блокпост, який ми проїхали, був блокпост в самому Станіславі, майже вже на виїзді на повороті. До нас підійшов орк з такою східною зовнішністю з відкритим обличчям. Перевірив документи і задає нам питання: «Ви точно впевнені, що ви хочете туди?». Ми такі: «Звичайно, так» – «Дивіться, там вже стоять бандерівці». В середині мене так все бентежило в плані того: «Ти тут що забув?».

Ми проїжжаємо. Перед в'їздом в Олександрівку стоять наші хлопці. Коли наших побачив, я реально настільки розплакався, розчулився. Ніхто документи ніякі не перевіряв, і ми віддали наші банани, апельсини: «Візьміть, будь ласка. Вони абсолютно чисті, там нічого немає. Я настільки вам вдячний, що ви тут стоїте». І коли ми заїхали в Олександрівку, а я її неоднарозово бачив до війни, і ми їдемо, бачимо: школа просто розірвана, будинки розбиті.

Білозерка була, в принципі, ціла, Станіслав, в принципі, цілий, але те, що ми побачили в Олександрівці… Вона була настільки побита. Ось тут ми побачили наслідки війни. Тут ми вперше побачили наслідки обстрілів, вибухів, і це було дуже страшно.

Проїхали ми Олександрівку, і там ми вже бачили багато наших військових, але тут вже не було страху по відношенню до того, що з нами може щось стати. Це наші. Таке відчуття, що ти от реально вдома. Хоча Херсон – мій дім, але в Олександрівці я це відчував.

Я настільки був здивований: коли ми приїхали в Миколаїв, була величезна пробка із селища Жовтневе в бік Миколаїва, і ми стоїмо

у величезному заторі, люди ходять, магазини працюють – і вибухи. Десь працює ППО, і були дуже потужні вибухи, а місцеве населення взагалі на це не реагує. Миколаївці на той час вже настільки звикли, що стріляє, прилітає, і для них це була буденність. Хоча ми були настільки здивовані. Коли ми їхали по Миколаєву, їхала колона української техніки, хлопці сиділи на БТРах, і всі їм махали. Була така гордість за хлопців, що вони реально рятують Україну своїм життям. Ми їхали, і всі зупинялись і проводжали хлопців на цих машинах в бік Херсона. І ти розумієш, що в більшості випадків хлопці можуть не повернутись. Це була реальна гордість за наших, що такі живуть і нас захищають.

Ми виїхали і поїхали на Одесу, щоб там переночувати.

Ч.О.: *Як склалось Ваше життя після виїзду?*

Б.В.: Виїхали до моїх батьків. Декілька місяців були у батьків, і до мене прийшло розуміння, що я не можу так сидіти, треба щось робити. І я пішов по мобілізації служити. Мені запропонували, і я вирішив, що треба йти захищати країну. І до сьогоднішнього дня я знаходжусь в Збройних силах України.

Ч.О.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

«Жив простим життям, але на вторгнення я чекав»

Довгий Олександр Володимирович,

1963 року народження, мешканець м. Херсон

Інтерв'ю записане 14 січня 2024 р. у форматі аудіозапису
Черемісіним Олександром Вікторовичем (ХДУ)[1]

Черемісін Олександр Вікторович (далі – Ч.О.): *Ваше місце роботи і посада?*

Довгий Олександр Володимирович (далі – Д.О.): Підприємець міста Олешки і пастор церкви Великі Копані євангельских християн баптистів.

Ч.О.: *Де Ви знаходились на момент початку повномасштабного вторгнення?*

Д.О.: Знаходився в місті Олешки. Там працював. Там і знаходився.

Ч.О.: *Розкажіть про Ваше життя до повномасштабного вторгнення?*

Д.О.: Жив простим життям, але на вторгнення я чекав, була складена вже валіза на всякий випадок, документи були складені. А так займався простою справою: ремонтував одяг, їздив до військових не тільки як пастор церкви, а як капелан. Тому що я у 2017–2018 роках був штатним капеланом 57-ї бригади.

Ч.О.: *Як Ви зустріли і провели 24 лютого 2022 року?*

Д.О.: Перший дзвоник пролунав зранку, пішов наступ і обстріли Каланчака, то ми встигли перевезти дітей за Антонівський міст і повернувся назад. О 8-й ранку, навіть раніше, я вже був біля військкомату, одягнений в форму, і там вже було чимало людей зібраних, але нам сказали, що будемо готувати місця в дитячому садочку. Будемо там жити, буде там наш підрозділ, і будемо тут готуватись до відбиття ворога. Не знаю, чи була ця ідея добра чи

[1] Дешифрував запис та створив транскрипт О. В. Черемісін.

ні, тому що затягнули час, і ми поїхали в садочок, куди нас повезли. Почали розташовувати місця до проживання. Це була втрата часу, бо в 10 годин ми намагалися все-таки достукатися до командирів, щоб нам і озброєння привезли. Два гелікоптери вже пішли повз нас на Антонівський міст, і тоді ми вже прийняли самостійне рішення. Нас там було чоловік, мабуть, 60, і ми видвинулись знову до військкомату. Там нам сказали, що зброї немає, і треба їхати в Антонівку.

Ч.О.: *Ви знали про створення ТрО в Херсоні?*

Д.О.: Так, я знав: є ТрО. В нашому військкоматі був навіть майор. Мене з ним познайомили. Вони потім сказали, що ТрО переноситься до міста Скадовська як одиниця, як штаб. Були невеличкі збори, але це було таке все слабеньке, що … я не знаю. Просто слабеньке.

Ч.О.: *Які Ви мали підстави так думати?*

Д.О.: Тому що раз на місяць вони виїжджали, по пару пострілів там робили. Це було так … Ні про що. Це не підготовка до вторгнення ворога в нашу Україну. Це не було підготовкою. Це було, іноді так вважаю, замилювання очей та і все. Ми навіть з побратимами пішли до мера м. Олешки, щоб нам виділили кошти, і ми б зробили якісь споруди, рви, бліндажі для зустрічі ворога. То нам відмовили, сказали, що ніякої війни не буде і, хлопці, йдіть і живіть своїм життям. Таке було. Так. Так що в ТрО була незрозуміла історія.

Ч.О.: *Ви були учасником ТрО?*

Д.О.: Ні, учасником ТрО я не був. Я більше свого часу виїжджав на виїзди із 73 центром спецоперацій. Ми їх підтримували з 2014 року, 57-му бригаду, то ми як капеланське братство виїжджали туда на ротацію і допомагали, підтримували і духовно, і фізично, і матеріально людей. Підтримували, щоб в них був піднятий дух до захисту України. В ТрО по місту не знайшлося місця.

Ч.О.: *Свідком яких подій Ви були 25–28 лютого 2022 року?*

Д.О.: Після того як росіяни заблокували міст, наша група невеличка пішла в місцеву військову частину, і там вже ми окопувалися і готувалися до боїв, але там було все слабко. Коли ми зрозуміли, що треба виходити з оточення, то ми запропонували перейти Дніпро, але мало хто погодився. Хто погодився, ми пішли до Олешок лісом.

Там наших вже палили росіяни запалюючими, щоб оточити військову частину. Ми звідти вийшли і пішли, знайшли рибалок, які нас переправили до морпорту і видвинулись звідти до обласного військкомату. Там вже були навіть полонені росіяни. Ми їх охороняли там всю ніч. 25 лютого вже приїхала ТрО херсонська, 124-та бригада, за нами приїхали, щоб нас оформлювати на посади у Велетні. Нас приїхали забрали в Велетень зранку, десь о 9–10-й годині. Поки ми приїхали, це було 11 годин. Нас пошикували. Дмитро, комбат там був. Пошикував. Почав нас оформлювати на посади, і через годину-дві – наказ полковника Іщенка прозвучав, це озвучив наш комбриг, що, хлопці, зброю заривайте, форму заривайте – і по хаткам. Отака була подія 25 лютого 2022 року. Але ми і тоді з цим не погодились. Була група невеличка, і ми транспортом своїм вирушили на Миколаївщину. Там 36-та бригада нас не зустріла, бо там вже хаос був такий, бо обстріли пішли. Взяла 79-та бригада, і з 27 числа я вже був у 79-й бригаді, і нас вже поставили на Капустіній Балці, ми там готували бліндажі, окопи, готувалися до бою.

Ч.О.: *Пам'ятаєте, як Вас оформлювали в 124-й бригаді*?

Д.О.: Оформлювали, я вважаю, що добре. Це була школа, сиділи за комп'ютерами люди по-цивільному, хтось не по-цивільному, але все заносилися, всі дані, брали всі дані: П.І.Б., посади, військові квитки дивилися. Тобто, все як належить робили, але потім сказали, що жорсткий диск була команда знищити, все прибрати і – всім по домівках. Потім через дня три-чотири мені телефонував комбриг Іщенко, запитував, де ви знаходитесь, чому ви не в ТрО? Я кажу, що я вже давно не в ТрО і вже в 79-й бригаді, тому що, кажу, ви самі наказали. Він відповів: «Я нічого не казав» – «Ну, так як не казали, якщо нас пошикували і майор сказав, що такий наказ зверху? Він же від себе це не вигадав?». Ось така історія була. Можна перевірити телефонні дзвінки, хто кому дзвонив і як дзвонив, але це було оголошено, бо був це спортзал, нас пошикували, там було 150 або 200 людей, і це все було оголошено. А потім ми дізнались, наші друзі подзвонили, що ті хлопці, які почали збиратись в ТрО херсонське, якось їх так почали збирати. Але як збирати, якщо Херсон вже оминули і Херсон вже був в оточенні? І надавали команди кудись іти, рухатись, щось відбивати без зброї, без нічого. Я не знаю, як це там відбувалося, але ліцей і Бузковий парк – факт, скільки людей

загинуло, просто загинуло, яких можна було зберегти, і потім вони б виконували б дуже гарно завдання. А так все пішло не так, як треба.

Ч.О.: *Ви вже розподілу ТрОвців між Бузковим парком і ліцеєм не бачили?*

Д.О.: Ні, я вже тут не був, тому що вже 25 лютого ми вирушили на Миколаївщину. Години в три або в чотири ми зібралися, ті, хто хотів, і ми вирушили на Миколаїв, а інші почали роз'їзжатися по селах. Уже на 27–28 лютого їх почали по новій збирати і надавати накази, куди кому йти і що охороняти. Вже цього свідком я не був. Я вже нічого не можу сказати, але те, що дуже багато загиблих і зараз виясняється, що вони зовсім оформлені не були. Оце дуже прикро. Загинули, діти залишились, і хотілось би, щоб держава на це звернула увагу і допомогла тим, які все ж таки пішли на захист з перших днів. Не залишились десь там на околицях, а пішли захистити свою державу, свої родини і місто.

Ч.О.: *Пам'ятаєте прізвища, імена тих, з ким спілкувались із 124-ї бригади ТрО?*

Д.О.: Пам'ятаю тих, з ким я більше зіштовхнувся, і деякі зі мною залишились в 79-й бригаді. Це Олександр, який досі воює в 79-й бригаді. Це Юра з Олешок, так і воює, Остап воює, Олег. Оце ми такою групою… Там ще було пару людей, потім, коли в 79-й почали нас обстрілювати в Миколаєві, то відійшли від нас, сказали, що будуть шукати ТрО і повертатись в Одесу чи кудись іще. Вони не захотіли оформлятись в 79-й бригаді. Із тих, хто оформився, це нас п'ять чоловік було.

Ч.О.: *Ви були особисто знайомі з Кузьменко Дмитром?*

Д.О.: Особисто ні, я його тільки тоді побачив як комбата. Він представився: «Мене звуть Кузьменко, майор, я очолюю ваш підрозділ, будемо намагатись робити супротив». Ті, хто оформився, нас розпустили на обід, а потім великий збір знову. Нас зібрали, і оце нам Кузьменко довів потім, що команда зверху заривати зброю і всім по хаткам, чекати на подальші накази, а що нам далі чекати – я не знав. Що можна чекати, коли ворог вже Херсон оточив і пішов повз Херсона. Ми, коли їхали, за нами по п'ятам ішли росіяни. Їхні

танки, БТРи йшли дуже швидко. Там хлопці залишились на мосту, і ми вже потім зрозуміли, що деякі підрозділи до мосту доходили, наші хлопці давали відсіч. Там бої були, і стрілкові бої були. Мій знайомий живе біля Антонівського мосту і каже, там дуже часто лунали постріли. Видно було, що хлопці відбивалися, але там їх кількість була дуже невеличка. Там же є Антонівська частина військова, може звідти хтось з хлопців стріляв. Хоча там мало хлопців залишилось. Вони давали відсіч. Потім я дізнався, що ще погранці відбивались, але це вся інформація – як сарафанне радіо: там хтось сказав, там хтось сказав. Але погасили швидко наших хлопців. А ми вже були готові до боїв відбивати Миколаївщину. Вони пішли на Миколаїв, на Вознесенськ. І «смерчі» по нам працювали, і літаки, і гелікоптери, і танки – то там серйозні були бої.

Ч.О.: *Після цього Ви з Кузьменко Дмитром більше не спілкувалися?*

Д.О.: Ні, більше я з ним не спілкувався. Тоді я чомусь, знаєте, от чесно кажу, на всіх, хто тут був, у Херсоні, я почепив ярлик – зрадник. На той час.

Ч.О.: *З іншими учасниками ТрО не були знайомі?*

Д.О.: З Козаком і Цальковим вже познайомився, коли Херсон був звільнений і займався капеланством, бо я священник. Перейшов на допомогу родинам загиблих, родинам ветеранів, і тоді я вже зіштовхнувся з Козаком, і ми більше з ним познайомились. Тоді я вже вийшов на Козака. Пару раз з ним бачились на Старостіна, коли були поховання воїнів. З Козаком трохи поспілкувався, але щось далі не виходить з ним спілкуватись. Не знаю чому.

Ч.О.: *Чим Ви це аргументували?*

Д.О.: Тим, що починаючи з Олешок, вже знали в 5-й ранку, що прорив пішов. Ті, хто записані були в ТрО, ті, хто були резервісти – нікому нічого не казали. Всі хлопці-добровольці приїхали з Абрикосовки, з Каліновки, Каланчака. Всі приїхали в Олешки. Приїхали в Олешки, щоб взяти зброю і не дати через міст прорватися. Зброю не дали ні там, ні там, ні там, а коли бачать, що вже віртушки літають – ну, їдьте тепер, хлопці, за зброєю. Куди їхати? Розумієте? Це – перше.

Друге: коли ми були в обласному військкоматі 25 лютого і там зустрілися з нашими офіцерами, я теж задав питання: «Чому ви всі тут, а зброю ніхто не видав?». Вони кажуть: «Не гарячкуй. Все буде добре». Що все буде добре? Тому, коли все добре – то все добре для здачі, чи для захисту? Я собі відмітив – для здачі все добре. Міст не був підірваний, нас як ТрО, які повинні були захищати конківський міст, не виставили, поліцію зняли. Коли я вивозив дітей, то поліцію майже всю зняли з Антонівського мосту. Всіх зняли. Залишились там двоє і то – без машини. Я під'їхав, кажу: «Хлопці, там на мосту підозрілі люди, щось, мабуть, хочуть вибухівку закласти». І вони так мічуться: «А нам нема на чому їхати». Така історія. Коли усі пазли складаються, то поневолі думки такі, що як це назвати? Не зрада? А як це називати тоді? Я по-інакшому не можу назвати.

Ч.О.: *Ви були свідком розмов про наміри підриву мосту?*

Д.О.: Розмови були, але між нами, хлопцями, що їх там міну-вали. Моя 57-ма бригада в Новій Каховці стояла, їх вивели звідти за місяць, оголили Каховку. Ми їздили туди, ми знали, що ставки там було заміновано. Ми все це знали, і ми були спокійні, що ворог сюдою не пройде. Тут міст підривай – і все. Голе поле. Вони в голому полі, то можна було їх зупиняти аж бігом. Так виходить, знаєте, як парад пройшлись. Вони майже в три ранку чи чотири обстрілювали Каланчак і вже в 10 годин були в Олешках. Ніде супротиву не було. Я не виключаю, що десь в підрозділах хлопці були такі відчайдушні, в маленьких підрозділах намагались дати відсіч, але проти такої машини, коли колони танків по 100 – як ти утримаєш позицію? Ніяк. Це треба, щоб було прикриття, артилерія, літаки. Нічого не було. Тому і складуються думки такі, що здали південь повністю – і все. Не були готові зовсім.

Ч.О.: *Не знаєте, що сталося з підрозділом під Олешками?*

Д.О.: Ми ж якраз туди приїхали, коли побачили, що на мосту вже ми не пройдемо. Ми, до речі, були на мосту. Ми хотіли про-їхати через міст, але потрапили на десант. Їхні підрозділи стояли з кулеметами і повністю оточили трасу. Там вже пробка була. Вони були по нашій формі, по українській, але в них пов'язки були білі, і коли ми вийшли на зустрічну смугу (нас дві машини пішло), ми думали, що прорвемось, але ні. Вони нас зупинили. Я вийшов до

них і, коли почали розмовляти з ними, то зрозумів, що це росіяни, і подумали, що війну свою вже закінчили. Ви знаєте, щось трапилось таке дивне, то це диво називається, я думаю, милість Божа, і офіцер цього підрозділу каже: «Або ви розвертаєтесь, або…». То ми розвернулися і бігом, мовчки поїхали до ППО, якраз яке стояло у нас в Олешках. Коли ми під'їздили туди, то побачили наші С-300, стояли в полі три штуки, думали, що наших взяли, але коли доїхали, то там було небагато людей, і вони окопувалися, готувалися до боїв. Коли ми туди приїхали, то думали: підключати нас – не підключати до боїв. Все-таки вони під розпис видали нам зброю, почали окопуватися, займали позиції. Чули ми, що відбуваються бої в Олешках. Там, мабуть, наші хлопці все-таки поверталися з деякими БТРами, бо один БТР я зустрів, і попереду стояв підрозділ російський. Їхній командир сказав, що готуємось до бою, і вони вийшли на смугу. Там і цивільні були. Я зрозумів, що там було дуже гаряче і багато було загиблих. Дуже багато цивільних. Коли ми вже зрозуміли, що з лісу не вийдемо, бо по лісу вони почали запалювальними гатити, то так як у нас не було нашого командира, бо ми не були ще оформленими, а як добровольці, то ми дали людям можливість виходити на Дніпро, хто з нами пішли, бо тут ми довго не зможемо утримувати позиції. Їжа, вода і все інше – дуже мало було. З нами, до речі, і 36-та була – дві машини хлопців поїхали на прорив. Не знаю, вирвались вони чи ні. Ми пішли, а залишилась купка людей невеличка, і я не знаю, що з ними трапилось, чи здались вони в полон, чи їх взяли, чи вони загинули. Невідомо, що там трапилось. Єдине, що вони відпустили жінок, щоб вони перевдяглись в цивільне, йшли в Олешки і потехенечку виходили з оточення, бо жінкам… Ну, що там жінкам? Багато жінок, звичайно було, але ж і дружини були і офіцерів, і солдатів. То вони їх перевдягли. Як вони добралися? Що відбувалось? Теж невідомо. Багато питань. Чи зуміли вони вийти, чи не зуміли?

Ч.О.: *На сьогодні Ваші думки змінились щодо зрадництва?*

Д.О.: На сьогоднішній день я просто дізнаюсь, що полковника Іщенко прибрали з посади, наче і звання понизили. Потім я дізнався, що Дмитра теж звільнили. Як звільнили – не знаю. Знаю, що посаду обласного взяв Опанасенко. Такі дрібниці тільки знаю – і все, більше нічого не знаю.

Ч.О.: *Як Ви про це дізнавались?*

Д.О.: Це наші знайомі, які з нами зіштовхнулися. Це «Голота» Олексій, тут він був, безпосередньо в м. Херсон. Він з нами був і більше всього спілкувався з хлопцями, які там були, з ТрОвцями, і він більше знає про них. Це 100%. Я не знаю, як прізвище в нього. «Голота» – це позивний у нього. Він зараз воює. Він дуже хотів в «Азові» воювати, але не знаю, чи взяли його туди, чи ні. Знаю, що він перейшов із 79-ї – в інший полк, то він більше нас інформував. Він і ще один хлопець, який відмовився воювати в 79-й і перейшов в одеську ТрО – Діма. Він нас теж інформував, бо він мав зв'язки з херсонським ТрО, бо Діма вже служив в ТрО, здається два чи три місяця, отримував зарплатню. На якій посаді він там був – я не знаю. Тоді не дуже було цікаво. Коли готуєшся до боїв, то ця інформація мільком пролітала. Знаємо, що так от було, але не дуже добре. Ми всі гуртом коли там були, то наші думки були майже одностайні, що ми прийняли правильне рішення, що ми залишились живими і могли давати відсіч ворогу. Я думаю, що це ресурс був наш людський, але дуже маленький. Сьогодні ми бачимо, що хлопців змінити треба, а їх немає на кого змінити, ресурсу немає. Треба боротися за ресурс людський.

Ч.О.: *Як склалась Ваша подальша доля в Миколаєві?*

Д.О.: В Миколаєві ми були півтора місяці. В нас позивний «Гуцул» був, наш командир, майор. Ми дізнались, що нас взяли з 1 березня як штатні одиниці, і потім я дізнався, що наш комбат – це «Мангуст». Це виявився брат по вірі мій, баптист. Потім росіян відбили через місяць від Миколаєва і пішли в напрямку до Херсона. Ми там з ним познайомились. Він дуже піклувався про батальйон, щоб все було, щоб правильні дії наші були, щоб ніхто не загинув, але, на жаль, коли нас відправили через півтора місяця, думали, що так і будемо іти на південь, то нас направили в 79-ку окремим батальйоном на схід. Якраз 79-ка тримала Зарічне, і з Зарічного вони відходили, бо сили були дуже нерівні, і ми вже стали на підступу до Красного Лиману. Ми там вже зайняли оборону і там вже воювали 2–3 місяця. Коли вже отримав поранення, то пішли вже шпиталі, логістична частина пішла, і вже буквально літом я звільнився.

А в Миколаєві… Так там було жорстко. Дякуємо миколаївським волонтерам. Вони приїздили і бігом, 20 хвилин, нам накидали все –

і тікати, бо обстріли йшли. Ми там протримались майже завдяки волонтерам. Їжу привозили постійно. День не привозили, бо обстріли йшли, а потім розуміли, що ми там голодні, і привозили. Ми там і трофеї взяли, відбили в них їхні гусянки і ними потім користувалися в Красному Лимані. Вони вивозили нас на позиції, забирали нас з позицій. Там якраз, коли ракети пішли, то дуже, на жаль, по 36-й бригаді, по їхній казармі. Знали, що здали, полковник здав, коли хлопці прийшли на ротацію, і там багатенько полягло. Потім по нашій бригаді ракета пішла. Вони хотіли прорив зробити, то ми вчасно поховалися, і ракети поруч пройшли. Саме ближче, що було, – це метрів 50 від нас, то багато контузій отримали хлопці, багато, бо хвиля дуже сильна була. Хоча ми в окопах були, але хвиля і звук такий, що дійсно постраждалих дуже багато. А потім росіяни почали атакувати, але не вдалось прорватись, і до нас підійшли резерви. Через півтора місяця ми здвинулись буквально на кілометрів 10. Дуже шкода, що Кім тоді всім нам казав, що ми всі молодці, молодці, але, що цікаво, оці півтора місяця – нам бойових НЕ вписали.

Я звільнився, коли перевели вже на схід, то там цих сил вже не було. Там виконували бойові завдання.

Там був Вітя, мій товариш. Ми з ним досі переписуємося, і він каже: «Не повіриш. Три дня я був на війні» *(сміється).* Три дня. Хоча були всі разом. Три дня – і все. От як так? То знаєте, дуже дивні речі. Спочатку проголошують героями, а потім кажуть: «Та там війни не було. То так було. НАВЧАННЯ». Вже на сході – то да. Там всі цифри виходив. Там у мене вже стоїть чи два з половиною місяця, чи три бойових дій.

Ч.О.: *Як Ви дізнались про звільнення Херсона?*

Д.О.: По телефону (*посміхається*). Новини облетіли, але до цього йшли ми дуже довго, бо в мене у підрозділах є знайомі ППОвці, і кажуть, що щоб вони вийшли, ми півроку обрізали їм логістику. Так що, на перший погляд, для всіх, як кажуть: «О, так швидко взяли Херсон», а насправді тут, в Посад-Покровському, скільки наших хлопців полягло, скільки часу вони тримали, бої йшли. Так що, дуже багато полеглих, дуже багато, і ці цифри – це треба озвучувати людям. Як Ізраїль сьогодні звучить, а у нас так: «Та у вас все добре». Та добре, але ж… Я визнаю, що гірка правда краще, ніж солодка брехня, і коли нам оголошували, що все – ми

вже майже в Херсоні, а потім виясняється – та який там Херсон, то ми ще стоїмо в Посад-Покровському, який Херсон? А потім кажуть: «Та то ми хотіли вас підбадьорити». Та таке підбадьорення ще гірше … Краще б ви помовчали. У нас в голові одна картина, а тут раз – і зовсім інша. То краще гірка правда, але правда, і тоді народ зрозуміє, а коли все так, ліворуч-праворуч, гіперболи малюємо, щоб красиво було. Це – недобре.

Ч.О.: *Коли Ви повернулись до Херсона?*

Д.О.: До Херсону я вже повернувся … Не повірите … Це я був в логістиці в 79-й і проходив ВЛК. В мене був час – тиждень, і якраз мій син волонтерив. На другий день після звільнення ми заїхали сюда, в Херсон. Я ризикнув поїхати з волонтерською допомогою. Перевдягнувся і поїхав сюда. Тут все було пусто. На дорозі міни торчали. Було все жахливо, і ностальгія така… Коли приїхав, було гірко на це дивитись. Все пусто, особливо коли по трасі їхали з Миколаєва і до Херсона. Там ці села – це жахіття. То мав таке задоволення в перші дні потрапити в Херсон, проїхатися по знайомим, роздати їм їжу. Просто побачити в очі. Не треба багато слів, просто подивитись, бо часу було обмаль. Заскочив, година, покрутився – і назад.

Ч.О.: *Які настрої в сім'ях загиблих Ви помітили?*

Д.О.: Дивишся на людей – в очах не видно надії. Вони не бачать справедливості, особливо ті, хто в перші дні пішов. І так от – наче оформлений і наче не оформлений. І вони кажуть: «Навіть не визнають як захисників. А за що ж тоді вони загинули?». Намагаються всередині себе перемогти себе, посміхатися, але людям важко. Тяжко. Це вже чоловіки такого віку, більше за 50, і всі дружини хочуть, щоб старість жити вдвох і до кінця. І тут тепер виходить, шо вік вже проходить, а чоловіка немає. Людям дуже важко це перенести, особливо коли йдуть суди і кого визнають, кого не визнають і неправильні довідки дають, довідки без номерів, без коми, без дат, без нічого. Такі, знаєте, пісульки. І це людей ще більше травмує: їхню психіку і відношення до держави, керівництва збройних сил. Це погано. Тому йдуть чутки, що отак відносяться до… І тоді, можливо, нові чоловіки не хочуть йти. Розумієте, який цикл? Треба змінювати відношення до тих, хто захищає, бо всі розуміють, що треба виконувати і збирати хлопців на ТЦК, але повинні люди бути

дійсно відповідальні, які завжди допоможуть, і родині допоможуть, і документи правильно створять. Тоді буде нормально, а коли буде відношення таке халатне… Я вже не знаю, іноді, як думати, чому так все трапляється? Хоча є в нас і розвідка внутрішня, яка перевіряє, і СБУ є, і поліція є. Все є, а воно нічого не працює. Просто нічого не працює.

Ч.О.: *Ви звертались до правоохоронних органів, щоб відновили ваше оформлення в ТрО Херсона?*

Д.О.: Я навіть і не намагався звертатися, бо так порахували, що ми там… Виходить 25-го ми там оформлювалися, якщо воно все зникло, то зникло, а якщо б були, то якісь дії були. А так… Куди звертатись? Там виявляється, що хлопці залишились живі, і вони зараз діючі військові. Є і такі, виявляється, хлопці. Як вони зберегли своє життя? Зберегли – молодці. Зуміли сховатися, щоб їх ворог не побачив, бо голіруч іти – це патріотизм, але не до такого. Краще зберегти життя і потім дати гідну відсіч. Я так вважаю, а не просто так: я герой – стріляйте в мене. Це вже неправильно.

Ч.О.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

«Взяв документи і пішов до військкомату»

Якубенко Андрій Миколайович,

1982 року народження, місце народження с. Трифонівка Великоолександрівського району Херсонської області

Інтерв'ю записане 14 червня 2025 р. особисто в м. Івано-Франківськ у форматі аудіозапису Черемісіним Олександром Вікторовичем (ХДУ)[1]

Черемісін Олександр Вікторович (далі – Ч.О.): *Розкажіть про Ваше життя напередодні повномасштабного вторгнення.*

Якубенко Андрій Миколайович (далі – Я.А.): Напередодні вторгнення ввечері після роботи зустрівся з дружиною. З роботи її забрав. Було передчуття якоїсь небезпеки. Дружина розказувала, чула від знайомих, наче щось відбувається на адмінкордоні з Кримом. Немов там якісь рухи зі сторони росіян, і що є загроза нападу з їх сторони. Я, пам'ятаю, заспокоював дружину, казав, що цього не відбудеться, тому що росіяни будуть повними ідіотами, якщо це зроблять. Ми пішли до супермаркету, закупились, за бажанням дружини, продуктами, потім ще зайшли в аптеку, придбали основні медикаменти.

Ч.О.: *Розкажіть, як для Вас пройшов день 24 лютого 2022 року?*

Я.А.: Я дуже рано встав до роботи, бо в нас на підприємстві машини рано виїздили. Близько 5-ї години ранку я вийшов з дому, побачив в темному небі з усіх сторін спалахи. Також доносився негучний гуркіт. Я зрозумів, що почалися обстріли. Це, очевидно, десь далеко було. То, скоріш за все, кацапи били по нашим військовим базам, але спалахи було добре видно. Незважаючи на це, я ще встиг з'їздити на роботу. Там почув від охоронниці, родичі якої жили на Арабатській стрілці, як вони бачили ворожі війська, які прорвали адмінкордон і рухаються далі. Поспілкувалися з колегами. Я зателефонував начальнику, сказав йому, що не бачу ніякого сенсу залишатися на роботі і що зараз ми мусимо бути з нашими

[1] Дешифрував запис та створив транскрипт О. В. Черемісін.

сім'ями. Коли стояли надворі, стали свідками ворожого ракетного удару по району Чорнобаївки. Потім всі розійшлися.

Вдома вже чекала дружина. Вона теж знала, що почалось вторгнення, хвилювалася, не знала, що робити. Я на той момент вважав, що хоча йде вторгнення і мали початися бойові дії, але десь росіян зупинили, десь ідуть бої, а задача, в даному випадку моя, це піти до військкомату і стати до лав збройних сил з тим, щоб пройти якусь підготовку і бути залученим до оборони. Як я на той час думав, це може бути по лінії під Херсоном по Дніпру – третя, можливо, лінія оборони. Відповідно, взяв документи і пішов до військкомату.

Ч.О.: *Пам'ятаєте, у котрій годині Ви опинились у військкоматі?*

Я.А.: З самого ранку, близько 8-ї, я туди прийшов перший раз. Спершу я взяв тільки документи, бо хотів дізнатись, яка ситуація і що необхідно на даний момент. Хотів, щоб мене зачислили до якоїсь частини та на підготовку відправили. Коли я прийшов, там було ще небагато людей, але вони поступово підходили. Я прийшов, показав документи. Мене пустили всередину, у двір військкомату. Чоловік, одягнутий у цивільну куртку та військові штани, який був працівником військкомату, сказав, що, скоріше за все, будуть формувати підрозділи, що потрібно взяти з собою мінімум одягу, продукти на три доби, а інше видадуть на місці.

Я повернувся додому, де взяв все, що було потрібно, та поклав до невеликого рюкзака. Заїхав ще до моїх батьків, які теж жили в Херсоні. Поспілкувався з ними. Потім відправився до військкомату. На той час там людей вже більше було. В основному всі були, як і я, у цивільному одязі та з сумками чи рюкзаками. Однак бачив і декого більш краще підготовленого, були чоловіки у тактичному одязі та з відповідним спорядженням. Скоріше за все, це люди з досвідом, які вже воювали, судячи з їхніх розмов.

Десь близько 10-ї над нами безпілотник літав. Ми ховалися, щоб не видно було скупчення, бо казали, що може щось і скинути, але, скоріше за все, він був розвідником. Людей на території військкомату ставало все більше, і, по суті, я вже розумів, що не так скоро вирішиться, куди нас будуть відправляти, бо ті військові, які там ходили, не могли чітко сказати, як і коли це буде відбуватись.

Потім під'їхав військовий з якоїсь з бригад, точно не можу сказати з якої, але він приїхав саме з Антонівського мосту, сказав, що там

вже зараз йдуть бойові дії. Олешки і безпосередньо Антонівський міст зайняті противником.

Ч.О.: *Пам'ятаєте, яка це година була?*

Я.А.: Здається, 11 або 12-та година дня. Певно, він казав про той десант, який був висаджений росіянами на Антонівському мості. Потім я почув, що один чоловік гукає: «Хто до ТрО?!». Я подумав, що не маю військового досвіду і ТрО – це той підрозділ, де я міг би отримати якісь знання. Я взагалі не знав, куди б мене могли відправити, і без досвіду, скоріш за все, це б не була піхота, можливо, це були б мінометні частини чи артилерія. Мій дід, до речі, був офіцером-артилеристом. Я сам непогано знав математику ще зі школи. Думав, що саме там свої знання міг би застосувати. Але, почувши, що збирають до ТрО, я підійшов саме туди, бо вже втомився від невизначеності. Чоловік, який робив оголошення, представився. Це був Олександр Березовський. Позивний «Береза». Він був ротним командиром. «Береза» сказав, що часу на підготовку вже ні у кого немає, формують 1-шу роту, яка зараз буде відправлена до Антонівського мосту. Сказав, що це буде тяжке завдання: «Кажу зразу, хлопці, це буде пиз@різ. Хто не зможе, кажіть зразу». З присутніх (близько двадцяти чоловік) ніхто не відмовився. Далі сказав, що поки ми чекаємо транспорт і щоб трималися групи. Взяли наші дані, записали. Запитав: «Ким на цивільній службі був? Чи маєш військовий досвід?». Почувши, що я історик з вищою освітою, сказав, що я буду в штабі, але я сказав: «Ні. Краще зараз видайте мені зброю, а потім розберемось. Зараз, мабуть, не до штабу».

Потім я ще поцікавився у «Берези»: «Я бачу, що зараз така ситуація, і, скоріше за все, не скоро ми отримаємо обмундирування і якісь засоби?». Він сказав: «Можливо, зброю одразу дадуть, а інше вже будуть по ходу видавати». Тому я в нього ж відпросився на півгодини, сказав, що піду додому, візьму більш краще спорядження. Третій раз побував вдома. На цей раз дуже швидко. Взяв замість малого більший тактичний рюкзак на 70 літрів, спальний мішок, каремат, докинув теплих речей. Сам переодягнувся в легший, але зручніший одяг, взув найкращі міцні кросівки. Часу довше бути вдома не мав. До того ж дружина та син дуже сильно переживали нашу розлуку. Я знав, що дружина збереже сина. Ще в місті є мої та її батьки, які в разі чого будуть допомагати. Моя ж задача, як чоло-

віка, була – зробити все можливе на той момент, щоб не пустити ворога на правий берег Дніпра, до Херсона.

Повертаючись до військоммату, зателефонував другу. Кілька днів перед цим ми з ним спілкувалися з приводу можливого вторгнення росіян та домовлялись в разі чого разом стати на захист. І от зараз він сказав, що теж приїде до військкомату, лише добереться до Херсону з Комишани (селище на околиці Херсону), де він жив.

Прийшовши цього разу у військкомат, я не застав там «Берези». Більше я його не бачив. Він відправився вирішувати справу зі зброєю, яка б мала бути доставлена на місце нашого майбутнього базування. Він залишив свого заступника на ім'я Сергій, який був у званні лейтенанта та який повинен був організувати прибуття нашої групи на базу.

Великою проблемою стала відсутність транспорту, яким можна було перевезти добровольців, які зібрались у військкоматі, на місце базування. Як на мене, занадто довго шукали. Особисто для мене це було зовсім не зрозумілим. С@ка, почалася війна, гинуть люди, ворог захопив наші території, а не знають, де знайти автобуси в місті, в якому є транспортні підприємства. Працівники військкомату виглядали розгубленими, певно, теж не мали чітких вказівок. Загальне пригнічення викликав ще той факт, що вони почали знищувати документи, палячи їх у котельні, з труби якої йшов густий дим, а ми, всі, хто перебував у дворі військкомату, це бачили. Загалом обстановка невизначеності, яка тоді склалась, була дуже напружена. Загальне невдоволення могло перерости у прояв неконтрольованих дій. Всі були нервові та нікому не довіряли. На вулиці перед військкоматом теж зібралось багато людей. Я був всередині двору, коли почув, як звідти долинають крики. Це хтось вирішив зробити фото чи відео. В нього відібрали телефон, розбили, уламки закинули на дах, а самого прогнали. Згодом якийсь кремезний чоловік почав кричати до працівників військкомату, щоб ті зараз же видали зброю, його почали підтримувати інші. Обстановку вдалося розрядити військовому, який запевнив, що зброї тут немає, а автобуси скоро під'їдуть.

Я чекав, що приїде друг, але він так і не приїхав. Однак серед маси чоловіків, що мене оточували, я зустрів декількох знайомих. Один з них, мій однофамілець, був другом з фейсбуку, і ми пізнали один одного по фотографії. Другий був колега з роботи, правда,

з іншого відділу. Він у цей день, 24 лютого, мав прийти для вирішення особистих питань у військкомат, для чого напередодні відпросився з роботи, але тепер вирішив залишитися. Третій знайомий теж був колегою, працював водієм на нашому підприємстві, і за графіком ми в цей день мали разом їхати. Він вже мав військовий досвід і прийшов зі своїм шоломом.

Коли врешті почали подавати автобуси, людей до них викликали за списками. Нашу групу, яка складалася з двох десятків чоловік, не хотіли одразу відправляти. Викликали поіменно по спискам, і це були спочатку ті, по документах яких побачили, що вже мають якийсь військовий досвід.

Сергію, заступнику ротного, я все казав: «Давай, кажи, що нас тут 20 чоловік, і хай нас саджають на автобус і везуть», але нас тільки четвертою ходкою відправили близько 16:00. Коли врешті зайняв місце в автобусі, побачив через скло, як з двору перед військкоматом виглядає жінка. Махає до нас рукою, проводжаючи, і плаче. Не знаю чому, мені захотілось підтримати її. Я теж махав їй рукою і посміхався. Може, це було не дуже доречним у цей момент.

Автобус, яким ми їхали, був «Богдан». Не знаю, звідки вони його взяли, можливо, це було маршрутне таксі. Ми їхали і не знали, куди точно нас везуть. По напрямку було зрозуміло, що в сторону селища Антонівка. На вулицях міста, якими ми рухалися, практично нікого не було. Лише поодинокі перехожі.

Поки їхали, чув, як один хлопець розповідає, що він зі Скадовська і від самого рання зумів пробратися до Херсона, де попутним транспортом, де пішки.

Коли ми прибули на місце, то побачили, що це околиця селища Наддніпрянське. Тут у приміщенні колишньої старої школи була розгорнута база ТрО. Приміщення були зовсім не готові. В середині була пустка, по суті. Тут була база і штаб. Вже було дуже багато людей, які приїхали раніше від нас. Тут формували підрозділи і видавали зброю. Практично всі чоловіки були в цивільному одязі. Частина з них була при зброї – з автоматами, але більшість – без неї.

Незадовго після того, як ми прибули, я вперше почув звуки «виходів» і свист. Досвідчені пояснили, що це працюють міномети і що, почувши це, варто відразу стрибати за якесь укриття. Але в той день близько від нас нічого не прилітало.

Для того щоб потрапити на запис до списку по мобілізації, доводилось відстояти довгі черги. Потім ми з одного пункту, там, де нас записували, переходили на інший, там, де видавали зброю. На це пішли години. Записували мене вже в темноті при світлі налобних ліхтариків, а зброю та БК я отримав близько 10-ї години ночі. Причому підвал школи, де видавали зброю, мав один вхід з приміщенням (теж у підвалі), куди вже почали заносити поранених і загиблих з Антонівського мосту. Це були військовослужбовці і наші ТрОвці, які були відправлені до мосту першою партією ще вдень.

Одного, одягненого в цивільне, пронесли мимо нас. Він був ще живий, його джинси залиті кров'ю. Коли вийшли військові, які його заносили до підвалу, один з них запитав, чи немає у когось якоїсь ганчірки, щоб витерти кров у машині. Хлопець з черги витягнув з рюкзака футболку і віддав. А через хвилю, сповз по стіні – почав втрачати свідомість від побаченого. Я стояв поруч і дав йому кілька ляпасів по щоках, чим привів його у притомний стан. Згодом, якраз в момент, коли мені видавали зброю, підійшов медик, сказав, що пораненого спасти не вдалося – надто велика крововтрата була. А щоб встановити особу загиблого, при якому не лишилось документів, медик попросив зробити це через номер штик-ножа, який був при ньому.

Через отвір у стіні зі «зброярні» було видно кімнату, де був зроблений імпровізований стабпункт. По центру там стояв стіл, на якому робили операції. Крім медика, який був у військовій формі, там були ще дві жінки. Я їх пізнав, бо бачив раніше у дворі військкомату.

А ще потім, коли я цікавився перебігом подій, і шукав інформацію в інтернеті, дізнався, що Олександр Березовський, «Береза», теж був тяжко поранений якраз в цей час, коли прикривали відхід 59-ї бригади по Антонівському мосту через Дніпро.

Ч.О.: *Чим займалась 59-та бригада і чому вона відступала через Дніпро?*

Я.А.: 59-та бригада на той час знаходилась на лівому березі. Наскільки я знаю, то, можливо, не вся вона, а її частина займалась охороною території на межі з адмінкордоном з Кримом, і саме танкісти цієї бригади зуміли вибити російський десант, який

висадився на Антонівському мосту. Вони вибили їх звідти і дали можливість частині цієї бригади, яка перебувала на лівому березі, вийти з лівого берега, і вони зайняли оборону на правому березі, а наші підрозділи ТрО, наскільки я розумію, мали завдання їх прикривати з правого берега, зі сторони Антонівки.

Ч.О.: *Що входило до Вашого БК?*

Я.А.: На момент видачі – це автомат АК-74, до нього підсумок, штик-ніж, 1 магазин і пачка патронів в загальній кількості 30 шт.

Ч.О.: *Це все?*

Я.А.: Це все.

Ч.О.: *Як події розгортались 25 лютого 2022 р.?*

Я.А.: Ми переночували. Я там знайшов декількох людей, з якими був знайомий, і ми вирішили триматися поки що разом по можливості, бо нас могли розділити по різним підрозділам. Спали одягнуті на підлозі в коридорах. Було холодно. Я мав можливість підкласти під себе каремат і спальник, в який, однак, не став залазити, на випадок раптового нападу.

Нас підняли вночі під ранок по тривозі. Вишикували, один з підрозділів відправили на підсилення до Антонівки, інших розпустили. Ми знов могли відпочивати.

Зранку підвезли ще БК. Я отримав ще один магазин і декілька пачок патронів, три чи чотири. Зранку приїхала ще одна група (певно, остання) з херсонського військкомату. Серед них був ще один знайомий хлопець з мого підприємства.

Потім ми чекали. Вдень ми чули бойові дії під Антонівським мостом. Чути це було дуже добре. Це дуже близько. Потім нас посадили на автобуси, і ми переїхали до селища Молодіжного, що недалеко від Наддніпрянського.

Нас розмістили у приміщенні місцевої школи. Там ми перебували недовго. Нас знову всіх вишикували у спортзалі і сказали, що у зв'язку з тим, що не маємо відповідних засобів і ворог прориває ться, в тому числі через Каховку, зараз наша задача малими групами відступати до Херсона, а там вже чекати на подальші вказівки. Ми мали лишити свої номера телефонів і чекати виклик. Після цього групами по 3–5 чоловік від Молодіжного почали рухатися до Херсона.

Нас було шестеро чоловік. Рухаючись, ми зробили невеликий гак, щоб не йти напряму, трохи відійшли в напрямку села Музиківка, а потім повернули. В саму Музиківку ми не заходили, а пішли ґрунтовою дорогою, що йшла від Музиківки на Зеленівку в сторону Херсона. Один хлопець з нами був з Музиківки, тож він пішов додому, сказав, що буде звідти чекати на виклик, а ми всі інші пішли в сторону Херсона і вийшли на об'їзну дорогу. Причому, коли ми йшли, декілька разів безпілотник фіксували. Ми ховалися тоді в лісосмугі, щоб він нас не виявив, і далі йшли під самою лісосмугою. В якийсь момент помітили військових, які були перед нами. Спочатку ми думали, що це, можливо, росіяни, але потім побачили, що це наші українські солдати. Ми, як виявилось згодом, вийшли на підрозділ 9-го батальйону 59-ї бригади. Вони стояли, як блокпост, на трасі біля Зеленівки. Поряд було кафе «Фаріз». Ми зустрілись з командиром цього підрозділу, головним сержантом Сергієм, позивний «Пончик». Він сказав нам, що тут вже є група з ТрО Херсона, які залишились підсилювати підрозділ 59-ї бригади. Ми познайомились з ними. Один з них представився заступником «Берези», якого я знав. Сказав, що він старший лейтенант запасу, позивний «Вертольот» і сказав, що він з групою лишається тут, про що повідомлено керівництву, і бойове завдання вони будуть виконувати безпосередньо тут. Ми теж попросили, щоб він так само зв'язався і передав за нас, щоб не думали, що ми кудись пропали, і що ми теж лишаємся. Тобто ми хотіли виконувати бойове завдання, а не чекати наказів, які не зрозуміло, коли поступлять. Тут же ми бачили реальну бойову силу, до якої ми б могли пристати.

Потім ще під'їхали військові. Декілька чоловік. Я не знаю, з якої вони частини були, але вони були укомплектовані ручними протитанковими засобами, і ми домовились, що кожен буде виконувати свою частину завдання при обороні даної ділянки. Ці «спецпризначенці» мали зробити собі окопчики попереду основної позиції, своєрідні засідки, де вони сиділи з протитанковими засобами, а наша задача була підкріпити уже стрілецьким вогнем. Нам поповнили БК. Я отримав ще пару магазинів, і було вже в достатній кількості патронів. Ми відчували себе набагато впевненішими. Плюс були командири, які давали чіткі накази.

В ніч з 25 на 26 лютого ми проводили патрулювання частини території біля кафе «Фаріз». Було дуже холодно. На мені була

куртка, яка була зручною, але не розрахована на мороз. В час, коли я мав відпочинок між патрулюванням, то заходив до приміщення кафе. Там стояла лампа, яка гріла. Так вийшло, що коли стояв до неї спиною, пропалив куртку (*посміхається*). Я наскільки змерзлий був, що навіть цього не відчував, що в мене куртка плавиться.

На ранок 26 лютого почали з товаришем робити для себе одиночні окопчики і укріплюватись під парканом біля кафе. Паркан був з бетону, це могла б бути зручна позиція для ведення стрілецького вогню. Потім підійшов один з командирів і попросив нас і ще групу хлопців з ТрО і інших військовослужбовців, щоб ми підійшли метрів за 200 в лісопосадку та допомогли вивантажити ящики з БК з машини, яка їх привезла. Я залишив в кафе, яке було нашим місцем базування, свій рюкзак з речами, але взяв із собою автомат і все БК. Ми разом розвантажили всі ящики з машини, якраз коли в цей момент прозвучала команда: «Швидко всі у машину!!!». Виявилось, що прорвались росіяни дуже великими силами. Під Молодіжним ішов бій, а в нашу сторону рухалась важка техніка в кількості, проти якої не було засобів стримання. Я так розумію, що навіть ті протитанкісти, які були з нами, не змогли б її стримати, і, відповідно, наша стрілкотня нічого б не вирішила. Все відбувалось надто швидко, що я навіть не мав часу повернутися за рюкзаком, бо до нього було далеко, а ми вже бачили, як ворожа техніка вже рухається по полю і розгортається.

Ми заскочили в тентовий кузов вантажівки, яка рвонула через поле. Вискочили на дорогу. Їхали не дуже довго, потім отримали наказ вивантажитись та зайняти позиції в лісопосадці. Це було десь неподалік села Чорнобаївка. Перед нами через поле проглядались будинки. Поміж дерев вздовж лісопосадки були пониження, в яких було зручно залягти. Там ми пробули близько двох годин. Потім знову був наказ, і ми повантажились вже на БМП і рушили колоною по трасі в сторону Миколаєва.

Це був психологічно тяжкий момент. Я розумів, що не можу повернутись у Херсон, що моє місце зараз вже серед військових і мушу виконувати накази, але серцем був зі своїми рідними, які залишилися в Херсоні. Все ж за час, поки рухалася колона, зумів опанувати себе, сказавши собі, що більше користі я принесу саме там, де я є зараз. А злість на кацапів тільки збільшилася. Я поставив собі зробити все можливе, щоб прогнати їх з нашої землі і повернутися додому.

До Миколаєва під'їжджали через Мішково-Погорілово, під яким я побачив значну кількість військової техніки і багато військових у відповідному спорядженні. Було зрозуміло, що тут вже формується міцна лінія оборони. Зупинились під Мішково-Погоріловим. З однієї сторони дороги був сад. Там нас нагодували, видали сухпай. Спочатку була команда, щоб ми тут собі робили позиції до оборони – копали окопи поміж дерев. Єдине, що не було чим і хіба що штик-ножами. Але команда змінилась, знову ми сіли на БМП і вирушили в Миколаїв.

Поки ми їхали в Миколаїв, повідомили, що наша задача буде знайти в місті і вибити диверсійні групи противника, які зайшли в місто з іншої сторони. Не можу точно сказати, я не дуже добре орієнтувався в Миколаєві, але ми заскочили в якусь промзону. Був вечір і вже досить темно. Ми намагалися шукати диверсійні групи, періодично злазячи з БМП та прочісуючи територію. Потім ми виїхали до центру міста. Техніку заховали у дворах, а нас розмістили у приміщенні Миколаївської міської ради. Була поставлена задача проводити патрулювання території поруч з міською радою. Я так розумію, там поруч і обласна адміністрація, бо це самий центр міста, там, де набережна, спуск до Бугу. За ніч з групою тричі виходив на обхід. Була задача також ловити диверсантів, причому чітко було сказано: «Запитуйте, хто, звідки і вимагайте, щоб відповідали українською. Намагайтесь по вимові зрозуміти, хто перед вами». Використовували пароль «Паляниця». Це мало працювати. Нам так і казали: «Хай кажуть слово "паляниця" для початку». За час обходів наш патруль затримав одного підозрілого. Здали його в комендатуру. На ранок 27 лютого я дізнався, що загалом за ніч затримали декілька диверсантів. Вони були під виглядом безхатченків, але мали телефони, за допомогою яких передавали дані ворогу.

Ч.О.: *Коли Ви були ще під Херсоном, чи спілкувались з іншими хлопцями з ТрО? Які були настрої?*

Я.А.: Все, що говорилося тоді між добровольцями, – без якихось зайвих слів. Сам теж намагався нічого зайвого не казати, бо це була дуже велика кількість незнайомих людей, і я розумів, що ситуація досить критична, вона різко міняється і погіршується, противник підходить все ближче, і моя сім'я зараз у небезпеці. Я не хотів, щоб зайва інформація виходила. Так само я не розпитував інших людей.

Ми більше спілкувались по іменам і позивним. В більшості я не знав прізвищ. Що стосується діючих військових, з якими ми були в одному підрозділі, то так само, по позивним, декого знав на ім'я. Але безпосередніх командирів, офіцерів, то знав прізвище, ім'я, по батькові взводного та ротного. Щодо настроїв, то нас дуже сильно об'єднувала лють до ворога. Всі добровольці, з якими потрапили до 59-ї бригади, були патріотично налаштовані. Нас поважали, не дивлячись на те що більшість, як і я в тому числі, не мали спочатку військового досвіду. Але ми дуже швидко вчилися, безпосередньо в зоні бойових дій. У нас були гарні вчителі – досвідчені солдати.

Ч.О.: *Виходило, що Ви поїхали в Миколаїв, а родина залишалась у Херсоні?*

Я.А.: Так. Я розумів, що можу більше не побачити їх, ще коли нас везли на базу в Наддніпрянському. Я розумів, що я вже не зможу повернутись, що вони вже надалі вимушені самостійно вирішувати проблеми. А коли нам у Молодіжному сказали «повертатись малими групами», я взагалі подумав, що ми смертники і нас переб'ють десь по дорозі. Момент повернення я теж продумував: «Хтось може побачити, що я прийду додому зі зброєю і це може бути згодом небезпечним для дружини і сина». Коли я лишився на позиції під Зеленівкою з 59-ю бригадою, так само я розумів, що я не можу повернутись, оскільки в мене вже є завдання, які я маю виконувати. Аби я з самого початку знав, що ситуація повернеться саме таким чином, само собою, що я спочатку вивіз би сім'ю з Херсона. Але події розгортались зовсім непередбачувано.

Ч.О.: *Як для Вас розгортались події далі, в Миколаєві?*

Я.А.: За ніч з 26 на 27 лютого ми зробили три патрулювання. Між ними я спав просто в коридорі на підлозі, але це були дрібниці, оскільки нарешті була можливість бути у теплі. На вулиці було дуже холодно, перед цим я дуже сильно перемерз, а теплі речі лишились в рюкзаку в кафе «Фаріз». Спав на підлозі в приміщенні міської ради, просто підклавши під голову шапку, і це був кайф від відпочинку.

Зранку вже була можливість вільно пересуватися, ми мали змогу відпочити від нічних патрулювань. Під'їхали волонтери і прямо в приміщенні міської ради розгорнули свій штаб. Годували,

привезли одяг. Враховуючи те що в мене рюкзак з речами залишився під Херсоном, то в мене була проблема, і я відібрав собі там трохи одягу: шкарпетки, футболки. Підвезли навіть тактичний одяг, але на всіх не вистачало, і тут кому що дісталось. Мені дісталась дуже класні тактичні штани з великими кишенями, і можна було скласти багато чого. Десантник з 80-ї бригади, з яким пізніше в мене склалось більше знайомства, але якого я до того часу не знав, побачивши, що в мене автоматний підсумок висить на простому ремені через плече, що було дуже незручно, подарував РПС. Так що я потроху обростав необхідною снарягою.

Потім, точно не пам'ятаю, о котрій годині ранку, ми знову сіли на БМП, і сформована колона почала свій рух від центру до околиць Миколаєва в сторону Херсона. Згодом я випадково знайшов відео, відзняте з вікна міської ради, на якому видно рух нашої колони, видно хлопців, яких я знаю, та мене самого. Ми їхали містом, і скажу, що для мене це був дуже емоційно сильний момент. Так, було розуміння того, що ми їдемо у невідомість, але водночас ми рухаємося у напрямку рідного Херсона. І, коли ми проїжджали вулицями через житлові квартали, дуже багато людей виходило нас проводжати. Це були дорослі і діти, молоді і старі. Було усвідомлення важливості моменту, коли увесь народ об'єднався в єдиному бажанні вигнати ворога, а ти в цей час є тією силою, яка це мусить зробити. На нас сподіваються, що ми будемо захищати, обороняти.

Так само дуже багато людей було на самому виїзді з міста. Вони робили барикади з бетонних блоків, їжаків, мішків з піском. Порівняно з Херсоном, який я бачив в перший день вторгнення – місто видавалось мертвим, коли ми їхали на базу та майже не бачили людей взагалі, то Миколаїв був таким собі мурашником, зокрема, в тій частині, де була дорога на Херсон. Дуже багато там я бачив і техніки, трактори були, під кожним парканом стояли ящики з заготовленими «коктейлями Молотова».

Коли наша колона вже була на виїзді з Миколаїва, якраз переїздили залізничне полотно, був дуже сильний удар. Я не знаю, що це було: можливо, якась ракета, можливо, ще щось. Недалеко біля нас. Кацапи не вцілили по дорозі з нашою колонною, а потрапили поруч по території якогось промислового об'єкта. А наша БМП було атакована, мені здається, ПТУРом. Ми сиділи зверху на броні, і я побачив момент, коли ПТУР летів в нас. Це було видно якусь секунду, але

він у нас не влучив, тому що поруч росли дерева і він зачепився за гілля, пішов в сторону, скосивши при цьому декілька дерев.

На цьому наша колонна зупинилась, техніка розвернулась, відійшла назад і стала в укриттях, а ми, піхота, зайняли позиції по лінії залізниці. І, перебуваючи в бойовій готовності, ми пролежали на щебені вздовж залізничної колії весь залишок дня і всю ніч до ранку.

Під ранок напруга спала. Противник не наважився атакувати місто і трохи навіть відійшов. Ми себе вже могли вільніше відчувати. Нас розквартирували неподалік в приміщенні якоїсь установи. Це була будівля, де раніше, мабуть, була контора залізничників. Це було місце, де ми спали, а позиції в нас були вздовж лінії залізничного полотна. Ми кожен для себе робили одиночні окопи, обкладали їх мішками з землею. Також робили бліндажі, прикривали їх деревом, залізними щитами, мішками з землею. Вдень та вночі виходили на спостережні пункти. Постійно перебували у стані активної оборони.

Сьомого березня кацапи намагались прорватися через Кульбакіно, через аеродром. Наша передова частина висунулась туди, а ми зайняли їхнє місце з задачею прикриття. Тоді кацапів відбили. Фактично на нашій ділянці це був найсильніший бій.

Декілька разів були обстріли нашого району з «Градів», але здебільшого у нас по обстрілам більш-менш спокійно було. Свій сороковий день народження зустрів в обороні Миколаєва. 9 березня.

Десятого березня поступила інформація, що будемо виходити в сторону Херсона. В цей день вирушив наш передовий підрозділ.

Одинадцятого березня зранку наш підрозділ був задіяний у контрнаступальній операції. На легкових автомобілях, мікроавтобусах поїхали на зачистки населених пунктів від ворожих військ. Важка техніка лишалась позаду, бо швидше і мобільніше було просто заскочити на легковиках. Я їхав у складі групи з чотирьох чоловік у синьому бусі (всім відомому на той час), за кермом був головний сержант «Пончик», який по дорозі давав різні вказівки. Ніякого захисного спорядження на той час я не мав. Бронежилетів та шоломів не вистачало. Зате, крім свого АК-74, мав ще два РПГ-22.

Таким чином, 11 березня я опинився в селі Зоря Миколаївської області. Першими туди, здається, наші десантники зайшли. Ми вже були як друга хвиля. Я противника в цей день не бачив зблизька. Вони швидко драпонули з села і засіли в ближніх лісопосадках. Але отримав бойове хрещення, коли по мені лупили з міномету, а я пере-

бігав з укриття в укриття. Можна сказати – перше «особисте» знайомство з міномето́м було. Наш підрозділ з 19 чоловік розосередився по периметру села у визначених командиром точках. На нашій точці кацапи кошмарили нас пів ночі міномето́м, схоже на те, що виявили наше місце розташування по нічнику (приладу нічного бачення), яким ми користувались. Тож через кілька годин довелось змінити дислокацію та перейти трохи углиб села. Залишок ночі ми чули шум від роботи моторів ворожої техніки, а під самий ранок кацапи ударили «Градами». На щастя, ні загиблих, ні поранених не було. Вигоріла тільки одна сільська хата.

Дванадцятого березня було вже спокійніше. Нас майже не обстрілювали. Однак залишалась небезпека, що виб'ють з Зорі. Нас було мало, а сили противника були фактично з трьох сторін. Така ситуація продовжувалася ще протягом кількох днів, і ми перебували у стані постійного напруження. Ми чули ворога вночі з трьох сторін, як їхня техніка заводилась і переміщувалась, або кацапи грілись від своїх моторів, бо ночі продовжували бути дуже холодними. У нас же не було ніякої техніки. Із озброєння на початку, крім стрілкотні – калашів та ручних кулеметів, були лише РПГ-22, РПГ-26 і один NLAW.

Але через кілька днів почали підтягуватися інші підрозділи з допоміжними засобами. Крім того, лінія фронту почала вирівнюватися, з флангів наші зайшли в сусідні села і звільнили їх. Одне з них – це, наприклад, село Новогригорівка. Цей населений пункт був досить довгий час поділений 50/50, і туди періодично виходили наші групи на підтримку.

По нашим позиціям тепер в основному вівся обстріл вночі. Це був комбінований вогонь з танків та мінометів. Все, що було важче, летіло над нами на Миколаїв. Ми тільки дивились, як пролітає. Наші по кацапах теж били – теж над нами літало, але у значно меншій кількості.

Від вогню з танків та мінометів ми навчились непогано переховуватись. А от більш небезпечними були їхні літаки. Не так часто, але бувало, що пролітали низько і відпрацьовували по нам. Тоді, вважаю, це найбільш небезпечні моменти були.

Два рази за час мого перебування у Зорі нас прикривали наші гелікоптери. Заходили парами, зависали над селом і лупили по прилягаючим лісопосадкам, де в цей час спостерігалось скупчення сил противника. Це нас дуже виручало.

Село Зоря, населений пункт, який обороняв наш підрозділ, невеликого розміру. Всього кілька вулиць та ще фермерське господарство з кількома великими ангарами неподалік. Ми його дуже добре вивчили, можна сказати, що облазили вздовж і впоперек та всі його околиці. Знайшли місця, де могли бути якісь укриття, де можна якісь схрони поробити. Село з першої ночі було обстріляне «Градами», і практично все місцеве цивільне населення виїхало на 2–3-й день. Але трохи людей залишилось. Навіть дехто з дітьми лишився, але то вже на їхній совісті. Все ж ми допомагали їм чим могли. В основному, продуктами. Дуже жаль було тварин, які залишились. Хтось з хазяїнів, від'їжджаючи, повипускав худобу та птицю на волю, а хтось, може думаючи, що скоро повернеться, залишив закритими. Кого могли – ми відпускали, відкривали. Псам, яких чомусь теж багато полишали на ланцюгах, знімали нашийники. Багато тварин ходило околицями. Тільки одних корів – голів 15 бродило. До нас прибився старий пес, якого ми підкормлювали.

Потроху кацапи збільшували кількість обстрілів. Все частіше почали обстрілювати нас із мінометів вдень. Регулярно по кілька разів. Ворог мав дуже вдалі позиції для своїх мінометів під селом Любомирівка, звідки їх не могли вибити, а вони нас добре діставали. Такими діями кацапи почали руйнувати все більше будинків та ускладнювали наше перебування у Зорі. Я згодом, десь через рік, знайшов відео, зроблене у цьому селі після деокупації Херсона. Замість будинків лише купи сміття лишились.

Ми отримували все більше досвіду. Потроху обростали снарягою. Нас забезпечили бронiками і шоломами після зачистки Зорі десь на 5-й день. Бронік у мене був новий, а шолом дістався від пораненого товариша. Аптечки привезли, турнікети по два на людину. Проблем з БК теж не було. Ми освоювали, що в руки потрапляло. Були одноразові РПГ у великій кількості, гранати. Хлопцям декому видали підствольні гранатомети. Само собою, це не такі сильні засоби, але… було таке, коли кацапи проривалися, як одного разу внаглу обійшли нас з правого флангу Тигр і БТР, цими засобами непогано відбились, небезпечний момент був.

Спочатку нас було близько трьох десятків чоловік добровольців із Херсону у складі 9-го батальйону 59-ї бригади, коли обороняли Миколаїв. Але при контратакі ми були розділені по різним підрозділам і, відповідно, потрапили в різні населені пункти (села).

Всі були патріотично налаштовані і хотіли швидшого визволення Херсону. В багатьох там лишились рідні. Я теж тільки і думав про сім'ю, постійно за них переживав. В Зорі майже не було зв'язку. Кацапи постійно його глушили. Коли ж зв'язок проривався, намагався просто хоча б смс надіслати. Дружину попередив, коли була можливість, щоб вона все видаляла, щоб нічого зайвого в телефоні не лишала. Вигадали легенду про те, що в нас були погані відносини і я виїхав за два дні до вторгнення до Миколаєва. На всяк випадок, якщо мене будуть шукати в Херсоні, то змогла щось сказати.

Весь березень пройшов таким чином. Нас постійно обстрілювали, намагалися вибити. Але загальна обстановка була стабільна. Ми були відірвані від інтернету, і не було можливості дізнатись, що робиться в Україні загалом. До нас, пам'ятаю, під'їхав офіцер із 59-ї бригади, і ми в нього запитували: «Що взагалі відбувається? І яка ситуація взагалі по Україні?». Це вже був кінець березня. Ми знаємо, що ми тут стоїмо, що обороняємо цей шматок фронту, а взагалі, що відбувається, не знали. І, само собою, коли дізналися, що кацапи відступають від Києва, було загальне піднесення.

Перед тим у Миколаєві ми дізнались про події в Херсоні, про Бузковий гай так само дізналися. Поки доступ був до інтернету – дивився відео, як користуватись зброєю і тому подібне. Але згодом звик вчитися всьому прямо в бойових умовах. Автомат вперше в руки взяв 24 лютого, а після цього було бажання вчитися. Були хлопці, які нам все показували, розказували, як то все робити, під керівництвом досвідчених товаришів ми отримували досвід.

Ч.О.: *Тобто – навчались в полі?*

Я.А.: Так. Точно. Для прикладу розкажу, як пройшло одне з навчань. Коли ми ще були в Миколаєві, нам запропонували поїхати повчитись з одноразок РПГ постріляти. Нас зібралося чоловік 6–7 бажаючих. Виїхали з Миколаєва знаменитим синім бусом, за кермом головний сержант «Пончик», він же інструктор зі стрільби. Проїхали крайній блокпост і в полі зупинилися, поруч було щось на кшталт газового господарства. Ми тільки встигли вийти з буса, як біля нас по полю почали працювати міномети. Наша група встигла одразу забігти в лісопосадку (*посміхається*). А міномети влупили в це газове господарство, там підірвалися труби, воно палало дуже сильно, і частина Миколаєва залишилась без газу.

У такі моменти починаєш думати: «Куди ти потрапив?». Якесь кіно, наче на то все дивишся, як зі сторони.

Ч.О.: *А насправді опинився в епіцентрі історичних подій?*

Я.А.: Ну так. Приїхали повчитись постріляти, а почали по нам гатити з мінометів (*посміхається*), і ти зовсім в інших реаліях перебуваєш. Були такі випадки, і їх не 3, не 4, не 5, дуже багато таких випадків, коли дуже близько прилітало, а в мене – ні подряпини.

Ще для прикладу. Я сидів біля окопу на СПшці. Тихо, сонце світить, мухи джуджать, теплий день – і тут різко два виходи, я їх чую, пірнаю в окоп рибкою. Секунда – наді мною дві міни пролетіли, влучили недалеко. Думаю, мене засікли і намагались поцілити.

Скид був, але так стороною пройшло. Вночі виїхали з двох точок два танки, лупили перехресно по нашій дислокації. А у нас там і укриття на той час особливого не було. Поряд вибухи з різних сторін, земля розлітається. В нас нікого в не попало. Там місце було наче заговорене. Кацапи туди кілька разів обстріли робили, а нічого у них не вийшло.

Ч.О.: *Ви казали, що вже знали про окупацію Херсона. Які у Вашому оточенні були з приводу цього настрої?*

Я.А.: Дуже тяжко це все сприймалося. Серед нас було декілька десятків чоловік – херсонців. У багатьох там лишилися родини: батьки, дружини, діти. Хтось з Чорнобаївки, хтось з Таврійського мікрорайону. Всі переживали, бо доходили новини, що періодично обстріли, по багатоповерхівці прилетіло. Хтось казав: «Я поруч тут живу».

Настрій був такий: дуже сильна злість була на кацапів, дуже сильне бажання було їх перетовкти і вигнати. Одночасно я не піддавався тим настроям, коли розказували, що ми за три дні переможемо. Я розумів, що неможливо одразу таку махіну вигнати. Це має бути досить довгий процес. Коли стала формуватись позиційна війна, це вже під час нашого перебування в Зорі, а противник поокопувався в лісопосадках і в населених пунктах, стало зрозуміло, що так просто їх вже не виб'єш.

Щодо подій в Херсоні. Якийсь час ми були в Миколаєві і розквартирувались там в залізничній конторі. Підійшов ротний «Сем» з 9-го батальйону і попросив знайти військовослужбовців, які там лишились у Херсоні. Хтось був поранений, хтось відстав. Ротний

назвав прізвища та скинув фото мені на телефон. Я ж набрав декілька людей, на яких можна покластись, з тим, щоб вони допомогли у пошуку. Само собою попередив, щоб всю нашу переписку вони видаляли. По одному з тих, кого розшукували, врешті отримав інформацію. На жаль, про те, що він загинув, його тіло знаходиться в херсонському морзі. Я пам'ятаю його прізвище – Пустовіт, військовослужбовець 9-го батальйону 59-ї бригади.

Потім я ще з одним товаришем зв'язувався. Він був з Дар'ївки. Я просив його, по можливості, скидувати інформацію про переміщення ворожої військової техніки. Він декілька разів присилав і ділився інформацією.

Ч.О.: *Чи сильно допомагала ця інформація?*

Я.А.: Я її передавав куди слід, але ж я не міг все прослідкувати. Інформація збиралась по крупицях. Є спеціальні відділи, які цим займаються.

Ч.О.: *Спілкування з херсонцями, коли ви були в Зорі, давало розуміння хто і як потрапив у ТрО?*

Я.А.: Більшість якраз прийшла 24 лютого добровольцями. Нас було близько 600 чоловік, і це був цілий батальйон – 192-й батальйон «Херсон». Здебільшого це були цивільні, які прийшли в перший же день. Коли я був у військкоматі, то бачив чоловіків різного віку – від молодого до старого. Там був, зокрема, дядько, на вигляд якому років під 70 було. Я його потім більше не бачив. Основна ж маса – це близько до мого віку, 30–45 років. Теж і багато молодих хлопців було. Наймолодшого бачив, йому не було ще 18. Я не знаю, як він проскочив. Йому 17 там десь з копійками було, позивний «Студент». Він був не в нашому підрозділі, а в іншому. Ми іноді перетиналися, бо він був у групі, яка ходила у сусіднє село Новогригорівку, про яке я вже згадував. Але знову ж з усієї маси добровольців тільки три десятки примкнули до 59-ї бригади, яка нас радо прийняла, оскільки мала дуже багато втрат особового складу.

Ч.О.: *Вдавалось зустрічатись з ТрОвцями, які ще до повномасштабного вторгнення контракт підписували?*

Я.А.: Так. Були і такі, про кого знав, декілька чоловік. Так, щоб їх багато було, я не скажу. Тут ще треба розуміти долю випадку, що ми

саме тут опинились, саме в цей час, можливо, в інших підрозділах їх було більше. Більшість з ТрОвців повернулись у Херсон 25 лютого, і, можливо, вони в Херсоні були в цих підрозділах, які були в тому числі і в Бузковому парку. Хоча там більшість була з Білозерки, але я знаю, що були і інші місця розташування – біля «Фабрики», біля Дар'ївки стояв підрозділ, і були розкидані по багатьом іншим локаціям. Мені ще казали, що були хлопці на мостах на Таврік. Оцей же хлопець, який в Музиківку пішов, він же потім повернувся в Херсон, і якраз він був саме на цих мостах, які на Таврік йдуть.

Так обставини склались відповідним чином. Я не знаю, як би було, якби я повернувся в Херсон і що б там тоді відбувалось. Мені, можна сказати, пощастило, тому що не факт, що я б вижив. Тим більше десь переховуватись, партизанити – це не кожен теж зуміє. Насправді і для цього треба мати талант.

Ч.О.: *Чи були Ви свідком того, як росіяни почали відступати з-під Миколаєва?*

Я.А.: Так. Це був час, коли на початку березня почалися наші перші контрнаступальні дії. Кацапів відігнали від околиць Миколаєва, почали визволяти навколишні села.

Перед цим колони били, техніку трофеїли. Хлопці з 9-го батальйону два БРДеми кацапські притягнули в Миколаїв. Перефарбували, під наш піксель зробили, потім самі використовували. Мені з них теж трофеї перепали – підсумки та тактичні окуляри. Теж визивався добровольцем – їздили в сіру зону на синьому бусі, з роздовбаних машин забрали міномет «Васильок» та 11 ящиків з мінами до нього.

Ч.О.: *Коли росіяни почали відступати від Миколаєва, чи були сподівання, що зараз і Херсон звільнять?*

Я.А.: Так. Звичайно. Я ж кажу, коли села почали зачищати. Та ж Зоря, коли ми туди заскочили. Місцеві розповідали, там росіян до хріна було. Вони, можливо, не знали, що нас мало, можливо, не чекали цього моменту. Я сам в шоці був, що ми на легкових автомобілях і на бусіку так просто залітаємо.

Ч.О.: *Що, за Вашими спостереженнями, відбулось, що росіяни зупинились?*

Я.А.: Та ресурси теж не безкінечні, і тим маршем, яким вони хотіли пройти, зробити це не вдалося. Наступ ворога захлинувся. Херсон не був готовий до оборони, але все ж росіян змогли затримати. Цей час використали для підготовки Миколаєва. Вже під Миколаєвом була значна кількість нашої техніки і військових. Не ТрОвців, а саме військових. У відповідному спорядження та зі зброєю. Це була досить потужна сила. Ми зробили Миколаїв фортецею. Потім росіяни хотіли пройти на Вознесенськ через Баштанку – там їх теж зупинили. Тактика йти у прорив колонами при активній обороні себе ніяк не могла показати позитивно. Кацапи понесли дуже серйозні втрати. Вони думали, що пройдуть маршем по дорогам і в кожному селі їх будуть квітами зустрічати, але так не вийшло. Навпаки, за кожним поворотом при можливості їм прилітало.

До речі, коли ми були ще під Зеленівкою, вночі я бачив, як по кацапам відпрацювали чимось важким. Такі феєрверки були, як на день міста. Дуже багато, видно, техніки накрили і БК.

Дуже сильний тоді запал, підйом був. Цивільне населення всіляко сприяло. Нас радо зустрічали, і було таке, що як ми заскочили в Зорю. У нас із собою тільки зброя і БК. Нас нагодували місцеві. По вулиці бігаємо (*посміхається*) – стріляють з мінометів, а один дядько стоїть біля двору з чайником, каже: «Хлопці, я тут кави зробив, попийте!». Вийшов дядька на вулицю з кавою. Я кричу: «Дядько, ховайтеся!». Каже: «Та що вже. Вже свої прийшли. Вже не страшно».

Ч.О.: *Скільки всього Ви змогли прослужити?*

Я.А.: Якщо рахувати з 24 лютого, коли був мобілізований, – до 2 квітня, коли був поранений.

Ч.О.: *Посада і звання які були?*

Я.А.: Солдат, стрілець. Я не мав попереднього досвіду служби, пішов добровольцем.

Ч.О.: *Як склалась Ваша доля після поранення?*

Я.А.: Почну з того, що 2 квітня отримали завдання висунутися вперед. Треба було зайняти позицію в лісопосадці, звідки могли контролювати чи, можливо, вибити міномети, які були під Любомирівкою. Вийшли групою з 9 чоловік. Туди входило 2 чоловіка

з батальйонної розвідки «Херсон» та «Козак», які нас вели, наш командир роти «Сем», військовослужбовці 59-ї бригади «Шаман» і «Малий», десантник з 80-ї бригади «Суєта», добровольці з херсонського ТрО «Спартанець», «Хокеїст» та я, теж позивний «Козак».

Ми довго йшли сірою зоною лісопосадками та каналами, намагаючись потай обійти небезпечні ділянки. Намагались, щоб нас не помітили, але в якийсь момент довелося перебігти досить велику відкриту ділянку між двома лісопосадками, і, можливо, тоді противник нас виявив, бо десь за півгодини після цього по нашій групі був відкритий залповий вогонь з шести мінометів. Лісопосадка, якою ми на той час рухались, була досить рідкою та не мала достатніх укриттів. Перший залп – був недоліт, але наступний був набагато ближчим, і розвідник «Козак» був серйозно поранений уламком в область грудей. Продовжувати рух вперед було неможливо, залишатись на місці теж, бо противник міг підтягнути сили для атаки. «Сем» наказав відступати. Відходити довелось тим же шляхом, що й шли, використовуючи єдине укриття – канальчик глибиною в коліно, поросший терном, що дуже ускладнювало пересування. В місцях, де кущі терну росли надто густо, доводилось їх оббігати відкритим полем між залпами мінометів, які добре пристрілялись і клали просто поруч нас. Найнебезпечнішим місцем була ділянка між двома лісопосадками – метрів сто відкритим полем без будь-якого укриття. Але за нею був глибокий бетонований канал, до якого потрібно було пробігти. Першим проскочив «Малий». Я мав бути наступним. Відрахував кількість виходів і тоді побіг, що було сил. Але всього за кілька метрів від каналу мене наздогнала міна, яка впала практично поряд. Від сильного вибуху мене кинуло на кілька метрів, і я побачив, що ліва рука майже відірвана і трималась на рукаві куртки. Хотів встати, але ліва нога не слухалась, бо були перебиті нерви. Я знову впав. Розумів, що швидко втрачаю кров. Скинув шолом і бронік, який почав тиснути на груди і не давав дихати. В цей час «Малий» між залпами вискочив, підхопив ззаду під руки і потягнув мене до бетонованого каналу. Моя ліва нога безвільно волочилась, але правою я почав відштовхуватись від землі, стараючись допомогти «Малому» і, певно, втратив свідомість. Отямився вже у каналі, коли мені накладали турнікети на руку і ногу. Поряд лежав «Херсон», теж тяжко поранений, але що з ним конкретно, не знав. Всі інші, за виключенням «Козака»,

пораненого першим, наче були цілими і сиділи в каналі. Міометні залпи не припинялися. Кацапи були близько – після виходу до прильоту була секунда часу.

«Шаман» почав в'язати мені на ноги якісь мотузки, і я зрозумів, що хлопці намагатимуться нести мене на руках. Чомусь на той момент я думав, що вже все рівно не виживу, а хлопцям доведеться тягнути мене, досить важкого (бо я не маленького зросту), і їх самих може накрити міометкою. Я попросив залишити мене, а при можливості пізніше забрати. «Спартанцю» я віддав свої документи і телефон, щоб у випадку чого кацапи їх не знайшли і не вийшли таким чином на моїх рідних, які лишились в окупованому Херсоні.

Хлопці відійшли. Ми з «Херсоном» лишились удвох. Від великої крововтрати я постійно втрачав свідомість, лише ненадовго приходячи в себе. В один з таких моментів я відчув, що «Херсон» штовхає мене ногою. У нього була передсмертна агонія. Я нічого не міг зробити, лише трохи сам відповз у сторону і знову відключився. Пізніше я дізнався ім'я хлопця, з яким до цього дня не був особисто знайомий, бо він був з іншого підрозділу. Роман Арцибасов, «Херсон», доброволець з Херсона.

Вночі прийшли «Сем» і «Суєта». Вони побачили, що я живий, викликали по радєйкі МТЛБ, до якої поклали мене і тіло загиблого «Херсона», і вивезли. Привезли зразу, певно, до Котляревого на стабпункт, а там відразу переклали мене до швидкої та з сиренами відправили в Миколаїв, в лікарню номер 3. Там мені провели операцію з ампутації лівої руки. Однак з ногою нічого зробити не могли і за пару днів відправили до Одеського військового шпиталю, де були кращі умови для лікування та спеціалісти, які б змогли зарадити при таких тяжких травмах.

Ще коли прийшов до тями в миколаївській лікарні, до мене приходили командири 192-го батальйону, які на той час вийшли з окупації та почали заново формувати наш херсонський батальйон.

При мені не було жодних документів і телефону, але зумів вийти на контакт з дружиною, мав її номер, записаний на папірці, що зберігся в моєму гаманці. Попросив у медсестри телефон, набрав дружину. Перший раз сказав щось таке: «Сонечко, у мене все добре. Як у вас там? Не хвилюйся, я тут трошки поранений». Я одразу не казав, що в мене дуже сильні поранення, ампутація. Сказав про це десь на другу чи третю нашу розмову.

Вже коли мене доправили в Одесу, сказав дружині, що їй потрібно було знайти спосіб, як виїхати з Херсона. Їй вдалося знайти волонтерів, які мали можливість по «зеленому коридору» евакуювати з Херсона жінок і дітей. Моя дружина з десятирічним сином проїхали тоді через багато ворожих блокпостів через Снігурівку. Дуже тяжка дорога була і фізично, і психологічно. Дружина ще й застудилась на той час. Речей із собою вони мінімум взяли. Лише невеликий рюкзак. На себе вдягла речей, як капуста, ноутбук, телефон і документи ховала. В руках старий телефон для виду.

Тож в лікарню я потрапив без документів, всі дані я сам все розказав: хто я такий, звідки. Лише пізніше за допомогою одного працівника шпиталю мені вдалося зв'язатися з моїм підрозділом, який на той час вже перекинули на Донецький напрямок, і мені переслали мої документи та телефон. Телефон був пошкоджений уламком міни, але дружині вдалося відремонтувати його у майстерні. Там в телефонній книзі були номера командирів, до яких я звернувся і з того часу почав процес підготовки відповідних документів по лікуванню та виплатах.

Дружина мала можливість їздити до мене в шпиталь. Я ж, до цього перебуваючи у край тяжкому стані, пішов на поправку. Мною опікувалися дуже гарні лікарі. Ще коли мене привезли в Одесу, вони мене запитали: «На що скаржитесь?». А я кажу: «Все нормально, тільки рятуйте ногу». Неминучість втрати руки я сприйняв одразу, але дуже переживав, щоб не ампутували ще й ногу. Була така загроза. Мені зробили декілька операцій, пережив зараження крові, та були сеанси гемодіалізу, але завдяки професіоналізму лікарів, підтримці рідних та оточуючих все обійшлося.

Ч.О.: *Як дізнались про визволення Херсона?*

Я.А.: Я в той час перебував в Румунії на реабілітації разом з дружиною та сином. Пам'ятаю цей радісний день. Перед тим ще з ночі моніторили всі доступні джерела, було якесь передчуття. А вдень зайшов в інтернет і кажу дружині: «Сонечко, а Херсон вже звільнили». Почали телефонувати нашим батькам, які були в Херсоні. Бачили відео з Херсону, як там зустрічають наших хлопців і дівчат, і знайомі обличчя там бачив.

Ч.О.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

«На той момент ні міська, ні обласна влада з цим питанням не справлялися»

Білецький Олексій Сергійович,

1989 року народження, мешканець м. Херсон

Інтерв'ю записане 15 березня 2024 р. у форматі ZOOM-конференції Черемісіним Олександром Вікторовичем (ХДУ)[1]

Черемісін Олександр Вікторович (далі – Ч.О.): *Ваше місце роботи і посада?*

Білецький Олексій Сергійович (далі – Б.О.): Підприємець, менеджер різних культурних проєктів, туризм, екскурсії.

Ч.О.: *Розкажіть про Ваше життя до повномасштабного вторгнення?*

Б.О.: До 24 лютого все було цікаво і насичено. Глобально все, чим займалася команда, а команда велика була – це великі проєкти, але всі вони були направлені на розвиток Півдня України, будь то культурологічний, туристичний, економічний, мистецький напрям. Вони всі були спрямовані на вивчення і популяризацію історії. З 21 лютого, якраз коли в мене день народження і коли товариш пуйло підписав те, що він погоджується з днр/лнр, стало зрозуміло, що найближчим часом буде невесело. Через три дні все почалося. Той день пам'ятаю майже похвилинно. Я взагалі сплю дуже дуже міцно, і, коли Чорнобаївка вибухала, я це не чув, мене розбудив дзвінок брата з Єгипту, де він був на навчанні, і сказав: «Почалося». На той момент у нас були більш-менш сплановані дії по алгоритму, бо на той момент в місті був я і всі наші дівчата. В місті з чоловіків в родині, крім мене, нікого не було. Були мама, наречена, бабуся, теща. Одні дівки. І ми розуміли, що раптом щось у нас всі речі зібрані в центрі, і маму забираємо з Антоновки і, як мінімум, я дівок виводжу на Миколаїв, Одесу, кудись на Західну Україну, а там вже будемо думати, що ми робимо з командою. Головне дівчат було вивезти. А коли все почалось у 5-й ранку, то чомусь прийшла

[1] Дешифрував запис та створив транскрипт О. В. Черемісін.

«розумна» думка в голову, що все так швидко не буде розвиватися, тому умовно давай з цими речами до мами в Антоновку, а далі буде зрозуміло. Коли ми їхали в Антонівку, то ціла колона, навпаки, виїзжала із Антоновки, всі заправки були забиті, ми були підготовлені, речі зібрані, каністри з паливом були, але чомусь ми поїхали майже впритул до моста Антонівського. Там мамин будинок, він міцний, він хороший, з підвалом навіть, з лазнею, і там ми пробули перші три дня, а потім переїхали в іншу частину міста, як нам здавалось, трохи подалі від вибухів Антонівського мосту – в сторону Чорнобаївки. Не вгадали, але перемістилися.

Ч.О.: *Ви брали участь до початку повномасштабного вторгнення в зборах ТрО?*

Б.О.: Наші деякі гіди брали участь, особисто я з братом не брали. Я, в принципі, далекий від мілітері і фізичних навантажень, враховуючи особливості здоров'я (артрит). Колись був страйкбол, колись був туризм. Ми багато чого розуміємо мозоком, але так щоб бігати ногами, руками, то такого досвіду не було.

Ч.О.: *Як Ви провели 24 лютого 2022 року?*

Б.О.: Це була передислокація з центру до Антонівки. Це була оптимізація простору, облаштування підвалу і добування продуктів. Причому з центру з квартири я забрав тільки цінні речі: гроші, документи. З Андрієм Селецьким перші дні проводили разом. Тоді я чомусь йому сказав із жалем в голосі, що позабирав саме цінне, а ось колекцію алкоголю вдома залишив. У мене колекція доволі велика була різного. Андрій сказав, шо це неправильно, бо алкоголь під час бойових дій цінний. Це ж з іншої сторони і антисептик, і знеболювальне, і валюта. Потім ми ще 24 лютого повернулись на вул. Суворова (тоді ще Суворова) і чотирма сумками вивозили алкоголь (*посміхається*). Насправді цей алкоголь потім добре допоміг волонтерству Херсона, тому що деякі волонтери на автівках, які постійно робили рейси Херсон – Миколаїв, завозячи тоді медикаменти і якісь продукти, використовували його як взятку. Перші тижні особливо гострою проблемою були засоби лікування щитовидної залози, і коли з Миколаєва завозили, то одна пляшка будь-якого бухлішка вирішувала питання не доглядати мініавтобуса орками, а просто проїжджали. Те саме повністю (просто ми це зрозуміли) і працювали

шоколадки. Одна плитка шоколадки – це був зелений коридор без догляду. Це що стосувалося саме в'їхати в Херсон в перші тижні. Не виїхати. Тому перший день він був саме про те, щоб організуватися, все зібрати і підготуватися та подумати, що робити, тому що початок бойових дій очікували, але ніхто не був готовим.

Ч.О.: *Вам були знайомі заклики взяти участь у добровільних формуваннях, ТРО?*

Б.О.: Про це я вже читав 24 лютого в новинах ввечері, тому що протягом всього дня тільки встигали дивитися новинні канали, де орки стоять, де йдуть бої. Щось ми самі чули, але про збори… Ми розуміли і всією командою обговорювали куди йти, де збиратися, де брати зброю. При тому при всьому дуже багато в місті гуляло якихось чуток і міфів, що хтось переїхав, і тепер збираються в іншому місці. Насправді, тепер вже аналізуючи і маючи інформацію від учасників тих зборів, і ти розумієш, що половина тієї інформації була фейковою, і, хто її вкидував, теж цікаво. Але детальної і чіткої інформації хто де збирається і хто що видає не було в доступі.

Ч.О.: *Що Ви робили 25 лютого?*

Б.О.: Вже 25 лютого ми зібралися в офісі з нашою командою, бо всі більш-менш по домам організували собі побут по підвалам з дружинами і собаками, то тоді прийшло розуміння, що а тепер треба щось робити глобальне. Ми 25 лютого почали організовувати колцентр, маючи досвід по організації фестивалів, і в тому числі працювати з IP-телефонією, то спочатку на базі нашого офісу туристичного, а потім ми це вже організували по домівках різних людей. Виходить так, що з 24 лютого у людей було дуже багато питань і дуже багато потреб. Потреб було більше, ніж пропозицій, і люди не знали, куди з цим бігти, до кого звертатися або кому пропонувати допомогу і як комунікувати. Хтось телефонував і казав: «Чуваки, я маю 40 літрів пального, кому віддати?». Таких було багато, але менше ніж тих, хто телефонували і запитували, а де нам взяти бензин, їжу, ліки?

На той момент ні міська, ні обласна влада з цим питанням не справлялася і не виконувала свої функції, тому на той момент ці функції взяли ми. Точніше, може, і виконували в певному обсязі, але до громадян міста воно не було донесено. А, можливо, і не могло

донестися. Тут дуже велика подяка Миколі Шаповалому. Це екскерівник управління туризму області. На той момент він був просто підприємцем і майже рік як з посади звільнився. Його досвід організації сильно допоміг. Всі ці телефони були розіслані, куплені та отримані додаткові сімки, навіть не куплені, а десь ми брали у партнерів. Це детально я не пам'ятаю, і цей процес близько місяця налагоджувався, тому що людей з потребами ставало дуже багато. За перші два дня у нас було 800 заявок кому щось треба було. Ці заявки наші менеджери обробляли. Були і дурні заявки, наприклад, а де мені купити мармурову телятину. В перші дні війни… Або: "Привезіть мені продукти, бо я боюся виходити на вулицю". І це не жарт – таке було. І ти не розумієш: людину просто послати або насправді порадити куди їй поїхати. 99% це були потреби, пов'язані або з безпекою, або з продуктами, або медикаментами, або де готівку взяти.

Наші менеджери в першому фільтрі обробляли, наскільки це актуальне замовлення і чи воно адекватне, а далі передавали менеджерам другого, третього звіна, які вже це могли або організовувати онлайн, або передавали це все волонтерам, які були на колесах і які могли переїзжати і все це виконувати. Волонтерів, хто був готовий долучитися своїм часом, ногами, руками, автівками, було багато, але недостатньо. Так ось виконувались ці запити набагато менше і повільніше, ніж вони приходили. Ось я точно пам'ятаю, що за перші два дня 800 заявок впало, а реалізували 14–15. Розуміли, якщо ця геометрична прогресія буде рости, то ми поламаємось, бо люди залишили заявку і на щось сподіваються, і ми маємо їм сказати, щоб не очікували, або ми маємо з цим щось зробити.

Потроху цих менеджерів ставало більше, волонтери теж набиралися, і якщо в день приходило 100 заявок, то реалізовувалось 30–40. Тобто ці відсотки змінилися, але все одно запитів було набагато більше. Коли ми цей процес вже повністю організували, то на середину березня потім ці всі дзвінки і процеси ми передали на міський центр комунікацій. Там тоді здається був Роман. Це той, що був замом Колихаєва по паркам, скверам, і він багато чого зробив і по електриці. Саме він в перші тижні сидів у підвалі горісполкома і намагався організувати ці процеси, щоб якось воно працювало. По будь-якому питанню в місті, чи по блокам, чи медикаментам – все стікалося до нього, і він з цим намагався

впоратись. Я його бачив буквально два рази за перший місяць окупації, але головне те, що ми ці процеси налагоджували і передали, бо ми розуміли, що ми приймаємо заявки, а потім реалізувати їх не в силах, тому що багато чого було в руках міської влади. Цими процесами мали б вони рулити, і ми вважали, що ми їм допомагаємо ці питання вирішити, порозумітись і організуватися, але виконувати повністю на собі ми би не потягли, і тому ми організували бізнес-процес. Це те, чим ми займались у перші дні, крім розвішування прапорів, і своїми руками допомагали викуповування на базах продуктів, медикаментів або координації завозу через Миколаїв, бо це були поодинокі випадки.

Ч.О.: *Як вдалось 26 лютого розвішувати прапори в місті?*

Б.О.: Про розвішування прапорів ми 25 лютого ще про це подумали, тому що ми розуміли, що об'їзній ворог катається. На Антонівському мосту то він є, то його немає, і, здається, 26 лютого перші «тигри» заїхали до вокзалу по Бериславському, розвернулись і поїхали назад. 25 лютого ми зрозуміли, що треба місто максимально ідентифікувати ще більшою кількістю прапорів, що може підняти настрій в Херсоні для людей і в тому числі для ворога показати, що, чуваки, ви не туди приїхали. Де взяти прапори, ми дізналися в обласній адміністрації, і знали кімнату і коробки, де вони лежать. Через знайомства туди поїхали, забрали коробки, привезли до нас на офіс, а всі ці держаки, на чому можна було закріпити прапори, взяли свої, дякуючи що в нас в центрі була маленька деревообробна майстерня, яка нам допомогала в наших проєктах. Там було дуже багато всякого матеріалу, до якого по ходу в'язалося, кріпилося, і було зроблено десь під 60 цих прапорів на держаках.

І коли 26 лютого ці прапори були готові. Насправді ці події блимають у пам'яті, і нещодавно з командою згадували про ці події, і наші думки розділилися, бо одні кажуть, що тільки 26-го лютого, інші стверджують, що і 26-го, і 27-го лютого, що вже важко сказати в історії міста коли що відбувалось.

Двдцять шостого лютого точно почали. Одна команда поїхала на Шуменський і Таврійський. Там десь кріпилися. Дві команди працювали по центру. Це точно були паркани на площі перед обласною адміністрацією, причому саме ті прапори кріпити допомагали

місцеві, тому що ми мали скотч, ми мали палки, але часу було дуже мало. І люди, які це бачили, підходили, дякували, фотографували, а наші їм казали: «Беріть скотч, кріпить і закріплюйте, щоб нормально трималось». Тому люди залюбки доєднувались, і все це робили. Були пам'ятники Суворова і Потьомкіна з українськими прапорами, була з прапорами Корабельна, Одеська площа і багато інших точок. Це якраз наші люди кріпили.

Коли кріпили прапори, то здебільшого херсонці підтримували. Було декілька випадків, коли підходили хлопці, знімали відео, причому не процес установки прапорів, а обличчя тих, хто це робить. І тоді хлопці напряглися, почали використовувати підручні матеріали, щоб закривати обличчя, бо розуміли, що знімали не просто так. Навіть за однією з команд на машині була встановлена стежка машиною із затонованими вікнами, здається, 9-ка. Вона переслідувала нашу автівку з прапорами. Потім все-таки дворами, вуличками вони десь відстали, але, хто це було, незрозуміло. Для 26-го лютого це було дивно, оскільки явного ворога і їх військ ще не було в місті, а це могли бути тільки агенти, або запроданці, або ті, хто приїхав в Херсон набагато раніше, і їм не подобається, що прапори з'являються в місті. Хоча прямих погроз ніяких не було. Прапори доволі довго провисіли, розвивались в місті. Останній був десь до 27 квітня саме на Потьомкіні, і причому це доволі дивувало всю команду. Коли вже по всьому місті вішались плакати, бігборди і ганчірки аквафрешівські роійські, але паралельно з тим не знімались українські. Усюди солдати російські, їхня техніка, лозунги… Але українські не знімали. Лише подекуди зникли по 1–2, а так не було якогось одного дня, щоб прям все під гребінку все зняли і всі бігборди перевішали. Це так було зроблено, якщо можна так сказати, «делікатно», десь прапор зняли, десь бігборд повішали. Я цього і досі не розумію. Окупація вже в місті повним ходом, вся адміністрація поставлена проросійська, а наші українські прапори закріплені, замотані скотчем на парканах і на пам'ятниках.

Ч.О.: *Бугаєнко Віталій розповідав, що напередодні розвішування прапорів зустрічались із Юрієм Соболевським. Ви особисто брали участь у цій зустрічі?*

Б.О.: Саме на ту зустріч я запізнився, коли я прийшов в наш офіс, його вже не було.

Ч.О.: *28 лютого 2022 року як для Вас проходило? Прапори вже не розвішували?*

Б.О.: Боюсь щось розповідати, тому що далі просто каша в голові з подій, бо, в принципі, потім до 5-го квітня день був схожий на день, і для мене що 28 лютого, що 3 березня були якісь однакові. Вони всі були пов'язані з тим, що прокидалися рано і треба було до 15.00 встигнути все зробити: організувати медицину, продукти, щось знайти додому купити, тому що тоді вже були черги, вже почався дефіцит. Молочку не завозили, овочі не всі довозили. Головне, можна сказати, що тоді вдень була робота цивільно-волонтерська, а вночі – партизансько-координаційна. Завдяки тому що було багато зв'язків із туризмом, пов'язаних по всій області, було багато очей, вух, то обережні дзвінки, листування давали багато корисної інформації для ЗСУ, розвідки і інших структур, які допомагали або зупиняти колони, які йшли в сторону Миколаєва, або їх шукати. Було багато ризиків, пов'язаних з тими людьми, з якими ти списуєшся, тому що могли моніторити листування і дзвінки вороги, не було впевненості, що люди залишились із проукраїнською орієнтацією. Так було впродовж місяця. Апаратів телефонних запасних тоді не було. Це був один апарат, все це було в телеграмі, ватсапі і інших месенджерах, і кожен вихід на вулицю це треба було все витерти. Але розумно видаляти, шоб, якщо перевірять телефон, шоб він не був пустим, але мирно-цивільним і «нецікавим» для ворога. Потім повертаєшся додому, і все це поновлюєш. Причому це все сильно давило морально, бо ти розумієш, що будь-яка помилка може призвести до якоїсь летальності, і не тільки для тебе, а й для родини. І, здавалось би, простий процес вийти на вулицю сходити за хлібом, він затягувався на хвилин 40–50 підготовки для цього.

Це ми вже коли виїхали з тимчасово окупованого Херсону в бік Одеси, то вже змогли з себе зняти одяг цивільних волонтерів і вже повномасштабно зайнятись допомогою ЗСУ – як інформаційно, так і фізично.

Ч.О.: *Який термін Ви провели в окупації?*

Б.О.: Перша спроба виїхати була 15-го березня через Станіслав. Це, здається, були останні дні, коли випускали через Станіслав. Якраз наш виїзд не здійснився. Буквально перших машин 10–-15 зранку ще випустили, а потім, доїхавши до Білозерки, нас розвер-

нули і сказали, що нам туди не можна, тому що там йде бій і це дуже небезпечно. Теж це дивувало в плані ставлення орків. Ти розумієш, що вчора тут їхала колона і вони їх розстрілювали, тому що вздовж дороги стояли машини, побиті, простріляні, а тут вони кажуть: «Не їдьте туди, там буде небезпечно». Тобто вчора ви вбивали цивільних, а сьогодні ви за них піклуєтесь? І оце було дуже незрозуміло, але умовно в той день нас не пропустили. Ми розвернулись, і потім ми через тижня два поїхали ще раз. Виїхали ми 5-го квітня, тому в окупації ми пробули до 5 квітня. На момент виїзду здавалось, що в нас крила виросли, тому що ми покинули окупацію. Це було важко, але потім, коли ти розумієш, що твоя команда виїзжала і в травні, і в червні, і навіть в серпні, ти розумієш, що ти виїхав на такому лайті, що, в принципі, ти окупації майже і не бачив, тому що тоді ще не було більшості тих жахів, які почались вже потім.

Ч.О.: *Ви брали участь у проукраїнських мітингах?*

Б.О.: Вся наша команда брала участь, особисто я на тих мітингах не був, бо я був без машини, і я тоді жив на краю північного району, і фізично дістатися було ніяк. І, в принципі, навіть якщо б була би машина, я не впевнений, що я там би був, оскільки розумів, що ту роботу, яку ми робили на той момент, можливо, вона була важливіша, ніж бути на мітингах. Морально хотілося там бути, фізично жодного разу там не був. А більшість нашої команди там була, і є фото і відео і постраждалі від того газу, який пускали, і досі його згадують з доволі «яскравими» емоціями.

Ч.О.: *Розкажіть про свою цивільно-волонтерську діяльність.*

Б.О.: Фінансово купувати і завозити допомогла випадковість. Я за два місяця до повномасштабного вторгнення організував на ресурсі Airbnb проєкт для організації екскурсій. Справа в тому, що цей ресурс не тільки пропонує житло і оренду, а ще пропонують враження онлайн і враження офлайн. Якщо людина якась приїхала в Херсон і через ресурс (умовно як букінг) орендувала собі аппартаменти, то сам цей сайт пропонує їм (при бажанні): ще є екскурсія, або майстер-клас по акварелі, або зв'язок із місцевим гідом. Якраз я там оформився, щоб проводити екскурсії і щоб іноземці могли це знайти. В принципі, за два місяця було лише одне замовлення, але з 3 березня посипалися масові замовлення на екскурсії по Херсону.

Ці замовлення з приходом грошей на рахунок підкріплювалися повідомленням «Слава Україні!», а хтось писав: «Скоріше за все, ми не приїдемо, але ці гроші використайте для себе або для своєї родини». Я кожному з них відповідав, що вони попали за адресою, тому що я ці гроші буду використовувати не на себе, а на волонтерську діяльність. Відповідав із фоточками, відеозвітами. І все це було на цьому ресурсі. І хто б думав, що ресурс з оренди житла міг дати доволі міцний поштовх в організації волонтерства в Херсоні. Донати були різні: від 20 євро до 200 і більше, і деякі на мої зворотні звіти відповідали «Ок», галочка – і забули, бо для них було важливо, що задонатили. І вони молодці, а хтось почав діалог, і ми з ними продовжували спілкуватись і потім переходили в ватсап. І вже потім це спілкування вже переходило в стосунки товаришів, і з деякими з них ми досі спілкуємось, і вони досі підтримують. Не всі грошима, а хтось в Америці купував медицину, рюкзаки і передавали. Це доволі довго, тому що поки вони доїдуть… Але все одно приємно, що людина за океаном, не знаючи мене особисто, продовжує це робити.

Ті перші донори з Європи і Америки цими грошима дозволили нам закупати медицину, продукти, в тому числі шоколад. Ми на одній оптовій базі побачили плитки шоколаду, ми їх теж викупили. Згодом знпартнерились із волонтерським центром «Котики патріотики». Це Іра Саліхова, і пам'ятаю, що частина з цих шоколадок була їм передана, і вони дякували. Основна гуманітарка в нас була направлена – надати продукти старим поодиноким. Виявилось дуже багато в Херсоні по квартирам, по будинкам неходячих хворих, яких нещодавна виписали з лікарні. Потім я аналізував і думав, що, можливо, це були і поранені в перші дні ТРОвці, які пройшли певну перев'язку і лікування в лікарні, а потім їх відпускали на дом, щоб не шукали росіян, бо умовно це були і доволі молоді чоловіки, і були в роках, і вони і писали, і телефонували, що я не можу ходити, але мені потрібна вода, ліки, харчування – ось по переліку. І наша команда закуповувала, привозила, робила звіти. Ці звіти потім улітали в Канаду, Америку, дякуючи тим донорам. Ось так воно і кружилося аж до 5 квітня. Коли ми виїхали, то робота продовжилась, але з певними відмінностями. Коли я виїзжав 5 квітня, то я виїхав з родиною і з частиною команди, хоча потім ми заявляли, що вся команда виїхала. Щоб орки не шукали нашу команду і не були

в офісі, ми записали великими літерами, і відео опублікували про те, що вся команда ХерсON виїхала – хто в Одесу, хто в Київ, хто у Львів, мов, не шукайте нас.

Насправді команда продовжувала працювати, і деякі члени були всю окупацію в місті, але вже втихаря робили всі ті ж процеси з ліками, з медициною, з ліхтариками, коли потім не стало світла, і з очисткою води, і з продуктами.

Ч.О.: *Як вам вдавалось партизансько-координаційну діяльність проводити?*

Б.О.: Головна суть – це була координація по області. І, коли проходили колони ворога на лівий берег і потім на лівому березі вони розходились по різним напрямкам, виявляється, дуже багато херсонців, з ким ми спілкувалися і працювали, виявилося, що вони родом з різних сіл, хоча до цього мова ніколи не заходила, бо я і не знав, що ці люди з яких сіл, і те павутиння зв'язків вибудовували постійний телеграф телефонний. Коли з'являлося потрібне питання, треба знайти отаку зелену штуку, то одразу все це розсилалося. І родичі, і знайомі шукали по різним селам, де це можна знайти і як це все виглядає. Все це впиралося, по-перше, в незнання українських людей в мілітарітехниці, тому що нас особливо ніхто не навчав, як воно має виглядати. Ми знаємо з дитинства, що є машинка, а є танк, а якась жіночка, пропрацювавши все життя або в селі, або навіть в місті, вона і не знала, чим відрізняється БТР від якоїсь іншої десантної машини або що таке БУК, і ми отримували ці питання: «А що це?», «А куди це?». Або: «Я бачила зелену машинку з гарматою, і вона поїхала за поле». За яке поле? Яка зелена машина? Ну і друге питання: місцеві дуже хотіли допомогти, передавали нам інформацію, але дуже безпорадну і непотрібну, тому що вона в собі не містила жодної конкретної інформації. Вони не зафіксували конкретно, де це було, скільки було, коли було і що саме. Виходило, ми іноді отримували дуже емоційні розповіді і зі сльозами на очах те, що вони бачили цілу зграю зелених машин, які поїхали за хату баби Маші. І от яка баба Маша? Яка зграя машин? І потроху все це вимальовувалось в певні алгоритми і в певну структуру. Ми надавали людям майже google-форми, текстові такі питання з чотирма основними позиціями заповнити, і бажано із геолокацією (де саме? що? коли? скільки?).

Були навіть і такі відповіді, як то один з наших волонтерів передає відповідь місцевого, як один бачив, як проїхала техніка з гарматою, і пішло отак-от в «степ», в «степ». От що йому відповісти? Ми кажемо: «Передай йому, що ЗСУ стрельнули і кудись попали». В принципі, яка інформація – така і відповідь.

Потім вже нас попросили самі військові зробити графічний посібник. Я за фахом, і брат, та й мама – художники-дизайнери, і виходить так, що графічні програми на комп'ютері стоять. І якраз по ночам малювали посібник, де були написані назви машин із зображеннями, як воно виглядає, так щоб люди, не пов'язані з мілітарі, могли його ідентифікувати. Там не було подробиць в плані, який об'єм двигуна і який калібр гармати, тому що для будь-кого цивільного це не має ніякого значення, але умовно, якого розміру гармата і як вона розташована, і чи в нього гусениці, чи в нього колеса, то все це було описано, здається, на п'яти чи на чотирьох листах. Я пам'ятаю, що цей посібник розповсюджувався по всьому фейсбуку, телеграму, і потім навіть використовувалися деякими військовими.

Ми знаємо, що завдяки нашим передаванням стоїть попалена техніка ворожа, і не ми, не наші військові не можуть точно порахувати, яка кількість була спалена техніки або машин і живої сили, але ти розумієш, що ти ніколи не думав, що ти будеш радіти смертям людей, але з 24 лютого ти почав розділяти людей і ворогів. І, коли ти розумієш, що воно їхало через міст і не доїхало, а там все погоріло – у тебе настрій підіймався.

Ч.О.: *За період Вашого перебування в окупації доводилось спілкуватись із окупантами?*

Б.О.: Бог милував! В самому Херсоні постійно їх оминали, хоча іноді майже стикались лоб в лоб – як на машині, так і пішки. Причому я думаю, що в очах окупантів це виглядало доволі дивно. Я пам'ятаю, як їхали в машині по вул. Перекопській, і тоді орки перекрили біля СІЗО і Катерининського собору. Причому перекрили буквально за 30 секунд до того, як ми до них під'їхали, і ми розуміємо, що залишається 60 метрів і стоять орки, і ми отак по тормозам, машина розвертається на 180 градусів і починає швидко їхати (*посміхається*). Мабуть, на місці орків були питання: «А чого вони від нас тікають?». Такими прокладаннями маршрутів або

постійною координацією, де хто бачив ворога, я до початку квітня, мені здається, жоден із нашої команди, не перетинався. А потім, коли ми вже виїхали, то тоді вороги вже ходили, по тій дорозі вже ходили, по всім хатам і під'їздам, то там вже майже з усіма спілкувались в тій чи іншій манері. Мій самий перший контакт був з орками, був, коли була перша спроба виїхати, і, враховуючи моє прізвище, то на першому блокпості мене запитали: «А чи не родич того самого Білецького?». Зрозуміло, що я впав на мороз і спитав: «Якого? Я навіть нічого такого і не чув». Це був хтось з фсбешників. Не якийсь солдафон, а якась структура їхня безпекова, тому що людина вміла спілкуватися, жартувала, як психолог намагався зчитати нас.

Ч.О.: *У чому полягав Ваш досвід виїзду?*

Б.О.: 5 квітня, коли виїзжали, то я зранку на фабриці. Було негласне правило: всі збиралися колоною. Інформація була, що треба виїзжати тільки колонами не менше ніж по 5 машин. Інакше, якщо без колони, то не будуть пускати. Як потім виявилось, все це було даремно, тому що, в принципі, колона була єдина, і в ній було під тисячу машин, коли ця вереница просто виїзжає. На блокпостах не питали, скільки в вас машин, чи їдете ви колоною чи зі знайомими. Це просто була безкінечна лінія машин. Але на 5–6-ту ранку збиралися на фабриці, і вже гуськом один за одним всі виїздили. Хоча їхати було недовго. Перший блокпост був в районі МІСа (ми їхали вже через Снігурівку), і виходить так, що ми проїхали буквально пару кілометрів на нормальній швидкості, а потім це було повзіння равлика.

На першому цьому блокпості біля МІСа робили вигляд, що перевіряють документи. Причому у нас в машині їхало чотири дорослих і одна дитина. Паспорти взяли тільки у мене і у тещі і ніби пішли їх перевіряти. Від машини він відійшов метрів на 7–8 і, десь два метри не доходячи до імпровізованої побудованої будки з гівна палок і бетона, де умовно в них був КПП. Він, не доходячи два метра до нього, розвертається, пішов назад і документи нам віддав, тобто це була ілюзія перевірки документів. Він їх навіть не відкрива. Для чого я не знаю. Можливо, перевіряли, що хтось мав там перелякатися і кудись побігти.

Для мене було дуже стресово, тому що в машині з чоловіків я один, і всі інші – дівчата, причому доволі гарні (сильно гарні). Для мене це було важко, тому що ти розумієш, що ти будеш грудями кидатися на амбразуру, а, в принципі, фізично ти мало що можеш зробити, і буде включатися якесь вміння говорити, харизма і якось домовлятись. Другий момент – я виїзжав не на своїй машині. Це була машина, яка належала юридичній особі. Компанія, яка займалась перевезеннями і літаками, і у мене навіть не було довіреності на цю машину. Якщо в Україні ти можеш кататись, просто маючи при собі техпаспорт, а у москалів такого немає. І виходить, що це їх дуже сильно дратувало, і, якщо ти їдеш без документів, без довіреності генеральної, завіреної нотаріусом, ти її вкрав.

Вечером перед виїздом мене привітали з тим що 90% того, що машину у нас заберуть, а ми і речі будуть на вулиці. А машина вже укомплектована, і це просто був виїзд або на сміливість, або на дурість, або на сподівання якоїсь харизми і правильної поведінки. За всі дев'ять блокпостів, які у нас були, на жодному в мене не запитали техпаспорт і лише на двох запитали український паспорт. То, в принципі, виїхали доволі легко (порівнюючи з іншими). Ми виїхали у 6-й ранку і вже в 6-7-й вечора ми були в Одесі.

Мене забавляло: щоб поїхати на захід від Херсона в Одесу, треба було поїхати на схід, але потім розумієш, як люди виїзжали по 2–3 і більше діб і ночували в полях і під градами, то моя історія виїзду через блокпости не сама цікава, щоб вписувати в історію окупації і війни. Виїхали – і слава Богу!, живі здорові. Причому це ще й був мій перший досвід за кермом, бо на права я здав доволі давно, але ніколи не катався, тільки на мотоциклі або на човні, яхті. А я ніколи не хотів кататися на машині, але знав, що, якщо буде треба, я сяду і поїду. І от, на жаль, стало треба, тому до Одеси, скільки ми там їхали, враховуючи що там 200 км, а з цим гаком, здається, десь 500 ми, мабуть, зробили.

Дорога була складна, тому що вона місцями була простріляна, і, в принципі, можливостей залишитись без колес було дуже багато, бо торчала арматура, уламки, розбитий бетон. Якщо падає снаряд, міна в бетонку, то бетон вибухає, а арматура там залишається, і іноді просто 20 см машина встигала загальмувати, щоб десь там звернути.

Дуже мотивували таблички «Міни», коли ти їдеш по дорозі, і ти розумієш, що дорога дуже вузька і дві машини майже не можуть роз'їхатись. Коли ми вже їхали полями за Снігурівку, а у тебе що зліва, що справа написано «Міни», і ти маєш якось розмінутись з машиною, яка їде назустріч, причому ти взагалі не розумієш, чому машини їдуть назустріч, бо всі мають їхати в один бік, бо всі ж виїзжають з окупації. Мабуть, то волонтери поверталися з окупації, завозили ліки.

Дуже забавно було зустрітися на першому імпровізованому блокпості з нашими. Коли ми вже пройшли Снігурівку, і після орків ми знали, що перший український блокпост буде за 2–3 км, і тут ми буквально виїзжаємо кілометр від орківського блокпоста, і з кущів вибігають двоє наших з жовтими стрічками і зі зброєю. Не так прям щоб вони сильно в нас цілились, але вони були дуже здивовані зі зброєю наготові, чому тут їдуть. Все-таки хоч та колона і була сплошняком, але на блокпостах випускали партіями, і їхало по 5–6 машин, а між ними були певні паузи, мабуть, десь там по хвилин 5–10, і коли вони там ходили по полям, то якраз зустріли нашу порцію 5 машин, і вони були реально в шоці: «Що ви тут робите?». Ми кажемо: «З окупації виїзжаємо» – «А чому тут?». Ми такі: «А де?» – «Там же через Станіслав раніше катались». А це якраз виходило 5 квітня, здається, був другий день, коли пустили через Снігурівку. Точно це були одні з перших днів. Умовно ще й орки були не навчені, і от навіть наші воїни були в шоці. Кажуть: «Так, швидко давайте проїзжайте звідси!». Можливо, навіть це була якась наша ДРГешка, бо було видно, що у хлопців бойовий вигляд і вони просто йшли полями, а тут вони цивільних зустріли.

Ми швидко звалили, але протягом дороги у наших все було нормально, але, на жаль, у деяких цивільних і мотори закіпали і не було охолодження, то шини відпадали, дірявились, але було приємно, що багато хто зупинявся запитати, допомогти, тому що всі ми були в одному човні. Це зараз, вже коли ми роз'їхались по різним містам, та вже і херсонці в Одесі починають між собою сратися, а в перші дні, тижні це прям була одна родина, бо всі ми виїхали і вийшли через одну біду, а потім знову українська улюблена гра – срач.

Тоді багато хто зупинявся і хотіли допомагати, але, в принципі, всі ті випадки, які ми бачили на дорогах, це траплялося в машині,

яка їхала не сама, а в компанії 3–4 машини. Тобто завжди були хтось, могли допомогти, відремонтувати або забрати речі. Був один із передостанніх блокпостів орків, це було чи в Іванівці, чи в Василівці, боюсь помилитись, там, де була переправа через Інгулець, ще трішки не доїзжаючи до Снігурівки. Там була переправа (такий пантон плаваючий), там стояли якісь дагестанці. В плані моральності блокпост достатньо яскравий, бо всі, хто там проїзжали, із кого я знаю знайомих, то всі казали про їхню нарочиту емоційність, і вони всім пропонували то гранату потримати, то продати патрони. Ну такі ось жартівники були. Вони там і до моєї мами, я не можу сказати залицялись, але, скажімо, заводили діалог: «Хочемо вам продати гранату». Мама така: «Та я ж не вмію нею користуватись». А він: «Так я научу тебя, слюшай. Слюшай, красавіца, от сматрі» (*з кавказьким акцентом*). Так майже з кожною машиною намагалися комунікувати. Мені вони теж кричали: «Брат, слюшай, постав на ручник, чтоб ты не укатился» (*з кавказьким акцентом*). І от прям намагалися показати, що ми «друзі». Якраз після цього був пост і починався великий підйом. У той день дві машини там застрягли, не знаю чому, але вони були перегріті, і прям дим з них валив. Ми бачили, як вони з однієї машини всі речі пхають у вже повну другу, але ми розуміли, що вони ту машину будуть кидати, бо вона далі не поїде. Тому, враховуючи всі ці нюанси – тьфу, тьфу, тьфу! – ми виїхали дуже добре.

Ч.О.: *Як склалось Ваше подальше життя після виїзду?*

Б.О.: І жили вони довго і щасливо (*посміхається*). В принципі, ми не знали куди, але ми їхали до друзів в Одесу, бо ще по діяльності підприємництва і туризму у нас тут були наші друзі-партнери, і вони сказали: «Ніяких питань, будь ласка, приїзжайте, скільки треба живіть, тому що в Одесі тихіше, ніж в Херсоні. Welcome». Ми розуміли, що ми їдемо в Одесу буквально на два-три дні, щоб просто перевести подих, бо це моральне було полегшення. Ми, коли їхали в Одесу, проїзжали Миколаїв. Я ніколи не любив Миколаїв. Не знаю чому. В історичному плані він мені дуже схожий на Херсон, але Херсон рідний, і ти його любиш, а Миколаїв якийсь сірий, пильний. І тут, коли ти проїзжаєш через дамбу-мост на правий берег, мої особисті двірники на очах просто не справлялись, щоб змахувати сльози, і просто водоспадом текли. Чи,

навпаки, нервовий зрив або, навпаки, відпустило, і саме на цьому мосту у нас всіх в машині це полилося. Перебування в Одесі на два-три дні – це було таким запланованим відпочинком, щоб цей нервовий зрив трохи пройшов.

І от вже два роки ми тут вже два-три дня (*посміхається*) у друзів живемо. Вони дуже мріють, коли вже буде перемога, щоб херсонці звалили назад в свій Херсон. Це жартами, але насправді, приїхавши сюди, ми змогли організувати так, щоб дівчата поїхали за кордон – хто в Польщу, хто в Болгарію, бо там були друзі, там були знайомі, і умовно це трохи розв'язувало нам руки, бо коли ти думаєш тільки про свій побут, а ти умовно можеш їсти вдвічі менше, ти не думаєш про комфорт і побут родини, то ти можеш більше робити волонтерського. Я думаю, що будь-яка нормальна родина може більше, коли разом і підтримує один одного, але безпека родини була важлива. Тому це було важко морально, але відпустили їх в Європу, а самі тією частиною команди, яка виїхала в Одесу, з'їхали на дві квартири, щоб не жили в різних місцях, і почалась волонтерська діяльність, яка вже мілітарі.

Сталося так, що наш штаб був в туристичній агенції, яка працювала до початку повномасштабки, і здебільшого тут одесити займалися тим, що вони перебирали те, що їм привезли в Одесу їхні друзі, партнери, знайомі з Німеччини, Польщі і інших країн. Виходить так, що їм привозили всяке, а вони з цим працювали, і здебільшого це 60% щось пов'язане з військовими, побутові речі (ліхтарики, батарейки, спальники, каремати) або це була первинна тактична медицина, форма, амуніція, але багато було і памперсів, мінеральної води тощо.

Коли ти розумієш, що приїхав цілий Sprinter, привіз мінеральну воду з Польщі і антисептик, ми так подумали, скільки вони грошей витратили на дорогу, сили, енергії, часу, але все це було не сильно актуально, і ми розуміли, що памперсами[1] вже багато хто займається. І якщо займатися тільки цим і не допомагати бити ворога, то возити памперси можна буде ще років двісті. Тому ми для себе вирішили, що 95% нашої діяльності має бути спрямована саме на допомогу військовим.

[1] Називаючи «памперсами», О. Білецький має на увазі продукти, жіночу гігієну або дитячий одяг.

І понеслося в тому напрямку, що ми вже не чекали, що нам привезуть, дякуючи туризму і іншим проєктам з різних країн великими сумами і великими машинами. Ми це все переробили на те, що писали самі переліки. Ми розуміли, що нам треба, і просили або самі купували і наголошували на тому, щоб привезли саме те, що ми вказали, а якщо не те, то просили не присилати. І тоді ми, скориставшись контактами, знайшли певний вихід на хорошу якість. Ми почали займатись формою і амуніцією. За перший рік ми привезли більше 10 тис. комплектів мультікама (форма-британка).

Це були старі склади в Британії, які чігірями продавались у Францію, а вже там були наші українці, які років 10–12 вже живуть у Франції, і там вони майже місцеві. І от ми з ними подружилися, і вони нам перекладними доставляли та допомагали організовувати. Партії приїзжали і по 500, і 1000 комплектів. Вони були здебільшого вживані, але були і нові. Все це перебирали, і почали розбиратися у всіх розмірах НАТО, всіх стандартах. І потім, на жаль, у всіх візуальних контактах від розміру талії до стегон чоловіків. І потім дивишся на людину і з точністю до 2–4 см можеш сказати, яка у нього талія, стегни чи груди, тобто коли приходили мужики-солдати і знімали штани, ми просто на нього дивились і розумієш – 92 см талія. І ти просто видаєш йому форму. Ми жартували, що краще б ми, звичайно, розбирався в розмірах дівчат, ніж в потних вояках, але їх приходило дуже багато до нас, кожен день десь по 40–60 людей. Чомусь ми навчалися, десь змінювалися алгоритми, бо якщо спочатку це було просто покажи, що ти військовий, і бери форму і йди з Богом. Ми ніколи не продавали, завжди все було безкоштовно. Потім почали все-таки змінювати алгоритми. По-перше, було декілька випадків нечесного використання цієї форми або амуніції, коли одні й ті самі брали по декілька разів. Було таке, що деякі брали по три комплекта, і ще сестрі й діду передам, і ти розумієш, що або він собі набирає і комусь не вистачить, або були такі випадки, коли хлопці набирали, а потім за гроші продавали своїм же в казармі. Це дуже сильно морально підбивало, але це були поодинокі випадки. Якщо ми роздали за перший рік 10 тис., а за другий вже 14 тис. То всього було три випадки таких, але це нас навчило бути трохи обережними, і після цього пішов більший обіг документів, і цей потік вже змінився. Вже немає такого потоку великого фінансового в плані волонтерства, а, по-друге, ми вже знаємо

де хто знаходиться, де які бригади, бо на початку я, в принципі, не знав, чим відрізняється бригада від роти, а батальйон від взвода. І тому, коли зараз в тебе хтось просить 100 комплектів форми, бо воно згоріло або потонуло, то ми замовляємо не 100, а 120, і ці 20 умовно залишаються таким собі додатком, що ми можемо потім поодиночно допомагати тому, хто прийшов зі шпиталю.

Ч.О.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

«На ранок після бою в Бузковому парку я помітила, що в мене посивіли брови»

Мазур Олена Вікторівна,

1979 року народження, місце народження м. Херсон

Інтерв'ю записане 4 березня 2024 р. у форматі аудіозапису
Черемісіним Олександром Вікторовичем (ХДУ)[1]

Черемісін Олександр Вікторович (далі – Ч.О.): *Назвіть місце Вашої роботи до початку повномасштабного вторгнення.*

Мазур Олена Вікторівна (далі – М.О.): Доцент кафедри галузевого перекладу та іноземних мов Херсонського національного технічного університету.

Ч.О.: *Розкажіть про Ваше життя до повномасштабного вторгнення.*

М.О.: До повномасштабного вторгнення я працювала в Херсонському національному технічному університеті. З 2014 року, з початком війни, займалась ще волонтерською діяльністю. Що стосується 2022 р., то я не мала сумніву, що в нас буде новий етап війни, але я чомусь чекала 23-го лютого, що росіяни за своїми традиціями дивними нападуть на нас. А 23 – це в них така сакральна дата, і чомусь мені здавалось: це буде в ніч з 22 на 23 лютого. І якось я спокійно видихнула 23 лютого, але 24-го зранку ми дізналися, що в нас повномасштабне вторгнення.

23 лютого був день психологічного полегшення.

Ч.О.: *Як Ви готувались до нового етапу війни?*

М.О.: Тривожні валізи були складені ще до цього, але ми не думали, що не матимемо часу між окупацією і початком війни евакуюватися, тому що ми сподівалися, що Чонгар замінований, і буде певний період просування, якщо це просування взагалі буде. Тривожні валізи були складені. Дивом в мене вціліли декілька фотографій, як стоять тривожні валізи і зброя розставлена по дому, тому

[1] Дешифрувала запис та створила транскрипт Г. М. Михайленко.

що ми в окупації дуже сильно не відчували себе в безпеці, чекали, що до нас прийдуть росіяни.

Ми намагались вступити до лав тероборони, але були в мене сумніви. Це територона не та, яка полягла в Бузковому парку, а та, яка набиралась ще до повномасштабного вторгнення. І були сумніви, що вона мислилась для якогось захисту. Принаймні з листопада ще 2021 року ми намагалися вступити до цих лав і отримували дуже дивні відповіді. Мені, наприклад, казали, що я жінка, «нащо воно вам треба і взагалі, про що ви думаєте – ніякої війни не буде».

Крім цього, у нас вдома був запас продуктів, консервів на місяці два приблизно. Власне, на цьому підготовка закінчувалась. Мабуть, не до кінця вірили, що це буде настільки повномасштабне вторгнення.

Ч.О.: *Ви не пригадаєте, хто конкретно казав, що Ви жінка і в ТрО не треба вступати?*

М.О.: Я прізвища, ім'я, по батькові не пам'ятаю. Я ходила до посадової особи в клуб, який належав Карамалікову, «Шаде». Як його звали, я не пам'ятаю, але це точно був не Карамаліков. Мені сказали, то був хтось із посадовців, хто зацікавлений в наборі тероборони. І мене тоді дуже образив сам факт: чому це в клубі і чому це в такий спосіб відбувається?

Ч.О.: *З самим Карамаліковим Ви були знайомі?*

М.О.: Особисто – ні. Я його знаю тільки з того, що в його клубі відбувались інтелектуальні ігри. Я була в одній з команд. З Карамаліковим ми спілкувались через фейсбук, він в мене питав щодо якості обслуговування. Я навіть не знала, власне, до цих подій, що саме він займався формуванням тероборони і що ця структура йому підпорядковується.

Ч.О.: *Розкажіть, як вдалось пережити 24 лютого 2022 року?*

М.О.: Ми зранку з чоловіком зібралися. Чоловік взяв свої документи і пішов до військкомату. Звісно, «поцілував замок». Це було з самого ранку. Серед нашого оточення ніхто на той час не хотів виїздити з міста. Далі був обмін інформацією, куди дійшли окупанти. І продовжилася моя волонтерська діяльність. Я не можу сказати, що вона якась видатна, але, що могла зробити, я намагалася зробити для наших людей.

Ч.О.: *Чи мали в ці дні зв'язки з ТрО, яке формувалось після повномасштабного вторгнення?*

М.О.: Скоріше, мала з муніципальною вартою. З самими ТрО – ні. З тими, кого я знаю, ми тоді обмінювались інформацією про те, хто де перебуває. Багато було розташовано по підвалах, в тому числі і в районі, де ми живем, в промзоні хлопці розташовувались. Але координації не було. Я знаю про дві такі невеликі групи. Одна була в районі нафтозаводу, а інша – в районі сиротинця на вул. Кулика. І між ними не було ніякої координації, і вони не знали, що робити. Вони провели дві ночі в своїх місцях розташування, і один загін взагалі намагалися розпустити, потім сказали, щоб пішли на підкріплення в район обласного ліцею.

Власне, так само і муніципальна варта. Це люди, які самі організувалися з тих, хто прийшов під військкомат. Там була дуже велика група людей. Вони самоорганізувалися, з-поміж себе обрали командирів загонів і ходили як патруль. Перші два дні вони точно ходили зі зброєю, а вже з 26 лютого їхні координатори домовились, що вони будуть ходити патрулювати ночами, але без зброї. Саме вони передавали інформацію про пересування ворога, але вже вночі.

Вночі по нашому району постійно ходили групи людей, і видно було, що це організована група, яка йде з певною метою, але сказати, що це наша муніципальна варта, або ДРГ, або це ворог в цивільному, було неможливо.

Ч.О.: *Не пам'ятаєте, з ким конкретно Ви спілкувались з муніципальної варти?*

М.О.: Вони не дуже хочуть розкривати свою участь.

Ч.О.: *Пам'ятаєте, що відбувалось ввечері 28 лютого 2022 року?*

М.О.: Я живу в районі Бузкового парку. Якраз 28 лютого ввечері поверталась з Шуменського мікрорайону, і тоді було помітно, що люди ходили по Епіцентру і роздивлялись між парком і Епіцентром пустир з будівлями невеликої фірми, яка займалась покрівельними матеріалами, плиткою. І там була прямо група людей, яка роздивлялася місцевість, і, я так розумію, вони робили рекогносцировку місцевості.

Що стосується ще до бойових дій, які були 1-го березня, то дійсно був якийсь ажіотаж навпроти того парку. Чому саме цей парк –

ми ніхто з місцевих після того, як аналізували ці події, не розуміли: чому саме парк був обраний як місце бойових дій, якщо навкруги промзона і не так багато приватних будинків, є Епіцентр, є купа промислових об'єктів, в яких можна заховатися. Чому саме туди висадили хлопців з ТрО? Це стовідсотково – диверсія. Жодного листочка, все прострілюється, проглядається, і, власне, їх там розстріляли як мішень. Єдине, де вони намагались зайняти позицію, де їх не було б настільки видно, – це навпроти парку була синя будівля, там розташовувалось якесь ательє, і там так само знайшли тіла загиблих, було 3 чи 4 хлопців. Оце єдині позиції, де вони мали хоч якесь прикриття, а так, як їх розташували, це божевілля якесь. Просто на смерть людей відправили. Думаю, це була спланована акція і хлопців знищили.

Муніципальну варту спочатку відправили на підкріплення до інтернату. Вибачте, він колишній інтернат, зараз це обласний ліцей. Потім їм дали команду відступати на підкріплення хлопцям у Бузковому парку, а потім сказали – ні. Тобто, їм давали абсолютно нескоординовані команди, та й власне чим би допомогла муніципальна варта, якій заборонили бути зі зброєю? Там були люди, які хіба що свою власну зброю мали. Мисливська – це в кращому випадку, або нарізна, або напівавтоматична дозволена, але вона не придатна для ведення бою з важкими видами озброєння.

Ч.О.: *1 березня 2022 року як Вам вдалось пережити і що вдалось спостерігати?*

М.О.: Бій був дуже гарно чутний з нашого дому, і ми частково бачили пересування росіян. Те, що ми бачили, – їх було не багато. Це було організованими невеликими групами по 7–9 людей, пройшли з Геологів в бік Бузкового парку, і вони прийшли ще до того, як бій почався. Можливо, їх було набагато більше, ми всього не бачили. Так само ми бачили, як туди підтягувався бронетранспортер. Я так розумію, що самі росіяни не знали, де конкретно їм займати позицію. Принаймні в мене склалось таке враження профана, тому що БТР, наприклад, був один і той самий, і він був прикметний. На ньому було дуже криво намальовано, спочатку взагалі думала, що це свастика, білою фарбою на ньому було щось намальовано, в русі було не зовсім видно. Він спочатку поїхав вниз у бік Геологів, а потім біля 5-ї або 6-ї години він поїхав навпаки – в бік Нафтовиків.

І таке пересування техніки було дивне. Коли він їхав назад, то на ньому точно вже був кулемет важкий, бо коли він їхав в той бік, я не сконцентрувалась, а на зворотньому шляху вже було видно, що стоїть важкий кулемет.

Безпосередньо, коли бій був, хлопців організовано вдалось росіянам відсікти від відходу в бік плавнів, у бік Геологів. Росіяни їх заблокували, це те, що було видно з мого боку, в бік річки Вірьовчини, там, де можна було заховатися.

Я скоріше бачила пересування, ніж сам бій, хоча на ранок у нас під хвірткою були гільзи великого калібру. Я так розумію, що це був кулемет. І були посічені вікна старої пошти. У нас в паркані була куля від АК, але це від росіян чи від наших хлопців – ніхто вже не скаже.

Ч.О.: *За Вашими особистими спостереженнями скільки часу цей бій тривав?*

М.О.: Я хронологію не робила, але це, скоріше, не спостереження, а мої власні уявлення: він був дуже недовгим. Принаймні постріли, коли вони були більш інтенсивні ще з обох боків. Це був дуже недовгий бій. Буквально, я не знаю, можливо, з пів години, але точно не можу сказати. Я була в такому психологічному стані... Тому я не можу сказати. Не хочу в оману вводити. Моє враження, що він був дуже короткий.

Потім вночі, коли вже зовсім стемніло, ми чули то там, то там поодинокі черги автоматів, і вони вже були по околицях. Там, де Партизанська, наприклад, на вул. Української армії, в таких більш віддалених від парку місцях. Що це було? Можливо, переслідували хлопців, які відходили. Не знаю. Але поодинокі черги було чутно.

Ч.О.: *Наступного дня Ви виходили на вулицю? Бачили, що було в парку?*

М.О.: Так. Ми пішли. Наступного дня до мене прийшла моя сусідка по району і сказала, що там в парку лежать тіла загиблих, і ми зібралися з нею, і до нас приєдналася ще одна жінка, яка не місцева, я так розумію. Як сказали, це була дружина одного з загиблих, який повз проходив, цивільний, і хтось його впізнав серед тіл.

Ми спочатку були втрьох, а потім до нас приєдналась ще одна жінка – сусідка з району, але я її особисто не знаю, і ми пішли до парку.

Це був ранок. Можливо, близько 9-ї ранку. Там стояло оточення російських солдатів. Їх було небагато. В нашій видимості їх було двоє, але вони і ходили, і стояли навкруги парку. Ми підійшли до одного з них. Я його потім бачила на блокпості. Я так розумію, що в званні молодшого лейтенанта. В нього були погони старі, ще радянські. Я розуміюся на них трошки. Ми до нього підійшли і сказали, щоб віддали тіла, тут цивільні лежать, бо бачите як вони вдягнені. І він нам так сказав: «Отдать не можем. Можем продать.» І якось посміхнувся недобре. Мабуть, ми були не перші, хто до нього підходив.

Вдень я вже там не ходила. Ми єдине, що зробили, – пройшлися вздовж парку. В сам парк не пускали. Ми йшли вздовж парку, сказала дівчатам: «Давайте подивимось, що ми можемо розгледити: хто де є». Ми як місцеві можемо за своїми прикметами описати, де лежать тіла. З мого боку гарно було видно вісім тіл і фрагментів. Одне тіло було без голови. Я йшла вздовж вулиці Нафтовиків і вздовж тієї частини парку, яка дивиться на Епіцентр. В цілому, більшість хлопців були там, де зараз Меморіал. Ще декількох нарахувала сусідка, і потім ми намагалися накреслити собі схему, але потім росіяни пішли з оточення, і я не брала далі участі. Казали, місцеві позносили тіла і фрагменти тіл загиблих на частину, яка виходить на Нафтовиків, приблизно там, де Меморіал стоїть.

Це було не 1 березня. Це точно, бо тіла не давали прибирати. Точно не 1 березня їх позносили. Далі мені їхня доля невідома. Казали, що їх забрали росіяни і не віддавали родичам, а багато хто там бачив своїх родичів. Загинув сусід – йшов з роботи. Я спілкувалась з його донькою і потім допомагала їй як волонтер виїхати з району, тому що сталася така історія, яка загрожувала її життю. Вона «сподобалась» одному з росіян, які в нас стояли блокпостом на дорозі. Він її почав переслідувати. То її треба було вивезти, і я їй допомагала виїхати. Це вже було дуже згодом, вже за місяці два як відбулись ці події в Бузковому парку, але її тато загинув у парку, і вони ходили так само до військових. Їм віддали тіло, але не відразу.

Це те, що я пам'ятаю про наступний ранок.

Ч.О.: *Тобто в перевезенні до лікарень і в похованнях Ви особисто не брали участі?*

М.О.: Ні.

Ч.О.: *Що відбувалося у перші дні березня 2022 року?*

М.О.: Це дні, коли до нас заходили окупанти. Повз нашу оселю багато проходило і просто піших військ, і техніки. Ми намагалися фіксувати їхні переміщення в нашому районі. Не тільки я, а й ціла група людей, і передавати ці відомості. Ми передавали координати їхніх розташувань. По Нафтовиків було 2 блокпости. Один – на розі колишньої Ілліча і Нафтовиків, а другий – нижче, в районі виїзду на кладовище. Стояли там з БТРом. Мали спроби окопуватись там. Принаймні були розмови про те, що їм мали привезти або плити, або блоки і зробити дот або дзот. Якісь такі в них плани були, але цей блокпост простояв певний час, і зняли його десь в середині березня, бо 8 березня вони ще були там.

Власне, ці дні ми стежили за пересуванням, але нічого іншого ми зробити не могли. Те, що нам казали військові, і мені, і іншим людям, щоб ми не намагались привертати до себе увагу, а для руху опору є підрозділи регулярні і навчені це робити.

Ч.О.: С*кільки часу Ви залишались в окупації?*

М.О.: Ми залишалися в окупації до середини квітня. Був день народження моєї дитини, і саме в цей день ми виїхали. Стало небезпечно вдома лишатися. Коли в перший раз до нас приходили росіяни, то було пов'язано, що мене як волонтерку за проукраїнську позицію здала наша колишня квартальна-колаборантка, її чоловіка звали Геннадій Шелестенко, вони зараз десь в росії, а її звали Олена, її прізвища я не пам'ятаю. Вона була помічницею депутата Бальбота. Власне, вона здала не тільки мене, ще декількох людей.

Приходили росіяни до нас додому, але, на наше щастя, вони нас не застали. Там був наш родич, в якого інше прізвище. Вони перевірили в нього документи і сказали: «Мужик, что ты тут делаешь?». Він сказав: «Хату сторожую» – «А где эти?» – «Эти выехали. Давно ли выехали – не знаю. Меня наняли хату сторожить». Такий відбувся діалог, і вони пішли. Власне, доволі спокійно пішли. Ніхто не намагався ніяких проводити обшуків або якихось ще дій.

Потім, коли по нас прийшли другий раз, ми буквально виїхали в неділю зранку, а по нас прийшли у вівторок, за місцем колишнього проживання. І тоді вже, я так розумію, були ще якісь відомості в росіян… Можливо, моє членство в Європейській Солідарності, можливо, волонтерська діяльність до і в період окупації. Точно не знаю.

Кажуть, очепили весь периметр. Це зі слів моїх сусідів, з якими ми жили 13 років в багатоповерхівці. Вони розповідали, що пішли автоматники, поверхом вище і нижче стали, щоб ніхто не вийшов. Навіть зайшли у сусідній під'їзд у підвал, який сполучався з підвалом нашого під'їзду. І стояли автоматники під вікнами, там на дві сторони виходили наш балкон і вікна, і от вони там стояли. Вибили двоє дверей в нашу колишню квартиру. Ми там не мешкали вже років п'ять або шість. Там зараз абсолютно інші люди живуть. Там тоді жила жінка з обмеженими можливостями, що навіть сама пересуватися не може, і ось вони її шарпали за грудки. Інші жінки, сусідки, які зайшли за російськими військовими, почали кричати: «Що ви робите? Це літня жінка, вона сказати нічого не може!». Вони шукали, показували їй якісь фотографії. Звісно, нова господарка цієї квартири нічого не могла сказати, і вони зрозуміли, що тут просто літня людина живе, і нічого не нагадувало, що там живе велика родина з дітьми. На тому вони і пішли.

Знаєте, я дуже вдячна колишнім сусідам, які нас, як могли, захищали. У мене досі в телефоні зберіглося повідомлення, де моя тезка Олена, з якою ми були дуже поверхнево знайомі, мене попереджувала. Це в окупації була справжня мужність.

Нам вдалося виїхати за два дні до того. Тоді ще був виїзд через Снігурівку.

Ч.О.: *Як діти сприйняли ці події? Як Ви пояснювали те, що відбувається?*

М.О.: Ми молодшій дитині, йому не було ще 8 років, в усі кишені, тривожні валізи, навіть в білизну поклали телефони нашої родини. Мені перед очима стояла спинка дитини з Маріуполя, здається, де мама написала телефони. Я з дитиною вчила декілька днів напам'ять номери всіх найближчих родичів, які могли би допомогти. Я йому роздрукувала такі папірці-нагадування: з одного боку – свідоцтво про народження, з іншого – номери телефонів. Вже два роки пройшло, і я буквально декілька тижнів тому знайшла в курточці, з якої він виріс, останній такий папірець. Я їх потім перші півроку після виїзду знаходила де тільки можна.

Я розклала ці папірці, декілька було у старшого сина. Такі самі були у мене і чоловіка. В такий спосіб ми намагалися хоча б убезпечити, якщо нас розділять або ще щось. Кожен мав свій телефон.

Ми ще тоді ходили з кнопочними телефонами, і база телефонів була незручна, і я дуже боялася, що малий забуде якийсь номер, то я вивчила з ним напам'ять декілька номерів саме для цього.

Потім, коли ми виїздили з Херсона, старший син сів за штурмана біля батька, а молодший сів біля мене, і я намагалась розважати його як могла, щоб він не дивився на те, на що дитині не варто дивитись. Але навіть в такому режимі він дуже багато чого бачив. Вздовж всієї дороги стояла техніка розбита, і навіть до того моменту були якщо не тіла, то були доволі впізнавані частини або вже зопрілий одяг, військова форма. Страшні речі. І після того, коли ми вже виїхали з окупації, приїхали на місце призначення, дитина сильно заїкалася. Перші півроку прям дуже сильно. Ми пішли до психолога, і вона нам порадила не відвідувати ніякі масові місця, не ходити до школи. Власне, херсонські школи вчилися онлайн, тому з цим проблеми не виникло. Заїкання залишилось і досі, коли він хоче щось швидко сказати або відповісти, то він починає заїкатись. Ми до школи не ходимо і зараз. Забрали дитину на домашнє навчання, тому що на всі звуки або починається крик, або, якщо різко якісь металеві звуки відбуваються, він реагує. Він погано спить. Власне, молодший син пережив найбільше з нас усіх.

Коли був бій 1-го березня, все одно це вже більш-менш доросла дитина і розумна дитина. Ми йому розповіли, що це війна. Ми йому розповіли, як йому поводити себе, якщо його раптом відділять від нас, якщо він потрапить до інших українських родин або якщо потрапить, не дай Боже, до їхніх солдатів, що він може / що він не може говорити, що в нього можуть питати. Ми намагалися йому все пояснити. Щоб це знадобилося, слава Богу, не довелося, але ми намагалися принаймні молодшу дитину підготувати, як би він мав себе поводити.

Ми всі покалічені цією війною. На ранок після бою в Бузковому парку я помітила, що в мене посивіли брови. Спочатку не зрозуміла, що з моїм образом не так, а потім додивилась.

Ми всі спали в одній кімнаті всередині дому, де була найбільш убезпечена зона. На вікнах у нас стояли мішки з чорноземом, тому що піску не було де взяти. Збереглись декілька фотографій, як ми тоді жили. Ми постійно чистили всі телефони, всі гаджети, і ці фото дивом не стерла при виїзді. Нам сказали понищити всі записи, фото з часів окупації, тому що небезпечно. Ми це зробили.

Власне, з цього моменту, після 1 березня, я почала з дитиною вчити нові телефони і готуватись до критичних ситуацій.

Ч.О.: *Як саме відбувалась Ваша волонтерська діяльність?*

М.О.: З початком війни почалась паніка і позакривалися всі магазини. Звісно, люди були розгублені – чи буде що їсти? Коли почались бомбардування Чорнобаївки, нам було сильно чути. Тоді мені зателефонували мої знайомі з села Чорнобаївка і сказали: «Олена, ми тобі віддамо тушу свині, щоб ти людям роздала, тільки ти сама поріжеш». Я ніколи цим не займалась, але я розуміла, що треба зібратися і розрізати свиню в якийсь спосіб. Далі знайомі мені сказали, що свиня дохла. Я так обурилася, кажу: «Ви що, з глузду з'їхали? Як це я людям буду роздавати дохлу свиню?». Вони кажуть: «Ні, ти не розумієш, вона здорова, вранці померла від розриву серця».

І ось перша моя волонтерська роздача. Маю теж пам'ятні фото. Це була роздача свині, яка померла в Чорнобаївці від обстрілів, коли наша артилерія там зносила на літовищі орківські гелікоптери. Люди мені привезли додому дві по півтуші, і ми вже розділяли і роздавали нашим сусідам: одиноким, стареньким, багатодітним. Було багато родин, які потребували допомоги.

Трагікомедія мого волонтерського життя з початку повномасштабної війни.

Потім 8 березня я не знаю, що мене смикнуло. Я роздрукувала росіянам листівки «Как правильно сдаваться в плен» і пішла на їхній блокпост. Там стояв БТР біля виїзду на Геологів. Я їм принесла ці листівки. Їх там було четверо. Один отой молодший лейтенант, який нам сказав, що тіла вони нам можуть тільки продати. Ще один був у званні єфрейтора, і звання двох інших я не побачила. Якось пішла розмова. Вони були впевнені, що вони тут «навсегда». Я їм дала ці листівки. Вони посміялися, сказали: «Привыкайте к новому порядку». Я питала, звідки вони. Сказали, що одного звуть Сергій, на вигляд років 25. Сергій розповів, що сам з Краснодарського краю, з Туапсе, і він «катає лохов на банане летом». Доводилося дуже чемно з ними поводитися. Кажу, що це класна робота, ви молодці. Потім спитала, ким він працює взимку, все-таки це сезонна робота. Він мені сказав: «Пью. Имею право». І мене це дуже вразило. Правда. Він молодий – і ось такий спосіб життя, і це ж не асоціальна людина.

Ця людина хоч якусь роботу мала. Він сказав, що технікум закінчив на механіка, тобто має якусь освіту. Не так, як ми уявляли собі бурятів чи ще когось.

Це в них соціальний ліфт – піти у армію.

Другий сказав, що він з «Орловской губернии». І от слово «губернія» мене зачепило. Все-таки XXI століття на дворі, а він – з губернії. Цей розповідав, що живе в селі, де всі п'ють, немає чого робити, прийшли рекрутери, а він ще до того був у армії, служив, і його забрали і одразу навіть єфрейтора дали. І він так хизувався цим. Але він не назвався і про нього нічого більше сказати не можу.

Я, звісно, потім вислухала від усіх своїх родичів. Усіх. Про свою необачність. Що мною рухало – я не знаю, але це бажання щось зробити відчувалось, і чомусь мене зрушило зробити саме це.

Здебільшого моя волонтерська діяльність ще допомагала пересуватися вільніше по місту. Тоді якраз допомагала годувати гуртожиток. У нас залишилось в ХНТУ багато студентів. Потім додався гуртожиток політехнічного коледжу і гуртожиток аграрно-економічного університету, я там колись працювала паралельно. Ми не могли напризволяще студентів кинути, тому все, що могли, робили. Ми їм завозили крупи, м'ясо. Діти вже самі готували разом із своїми вихователями. У нас в ХНТУ, наприклад, одна з комендантів стала колаборанткою. Потім. Але в перші дні я з нею спілкувалася, тому що дітям треба було завозити харчі. Діти залишились, не могли поїхати додому, особливо ті, яким треба було їхати в бік Антонівського мосту, вони стали заручниками в цій ситуації.

Ми годували, наскільки могли, купували їм миючі засоби і засоби гігієни і завозили. Дуже допомагала сусідка моя. Вона мала бізнес з продажу побутової хімії, і вона віддала повністю все, що мала, на гуртожитки.

Розвезення харчів, гуманітарки допомагало переміщатися по місту, особливо в районі Нижньої Забалки, там, де вихід на міст на Острів. На блокпості росіяни, які стояли, знали, що я волонтерка, бо вони завжди перевіряли багажник машини і бачили там харчі.

Один раз забрали в нас продукти. Ми, як правило, возили сире м'ясо, крупи, а це один раз підприємці з наших ресторанів дали вже готові страви, і коли в нас відкрили багажник на розі Нафтовиків і колишньої Ілліча, то воно так пахло гарно, і вони у нас повністю весь великий пакет «конфіскували», що ми везли в гуртожиток

аграрного університету. Але після цього стали ставитись більш прихильно і навіть одного разу, коли перекрили рух на кінцевій 8 тролейбуса, і там був блокпост, нас пропустили, бо а ми «примількалися» вже. Ми тоді поїхали далі в бік Острова.

Тобто ця волонтерська діяльність … вона трошки допомогла пересуватися по місту, трохи вільніше, і якось вони, бачачи оцю діяльність, менш прискіпливо ставились.

Ч.О.: *Ви брали участь у проукраїнських мітингах?*

М.О.: Так. Була на площі Свободи під кінотеатром «Україна». Це було намагання зробити щось, щоб висловити свою позицію. Ми збиралися з сусідами організовано. Їхали машиною. Максимально доїздили до площі, наскільки могли. Лишали машину за 4–5 кварталів, десь в районі приватного сектора у дворі одного зі знайомих. Машина була з ганчірками білими на передньому склі, з якими ми всі тоді пересувались. Я не знаю, для чого ми їх пов'язували. Ми навіть коли до Львова приїхали з окупації, в нас був напис «Дети» на задньому і на передньому склі, і на нас так всі дивилися косо. Ми приїхали в іншу реальність. Ми не розуміли, що з нами не все в порядку, але місцеві розуміли і казали: «Зніміть оці написи».

Коли я ходила на мітинг, лишали там машину, розсереджувались. Ішли до площі. На двох я була. Дат я, звісно, не пам'ятаю. Була на тому мітингу, де в мітингувальників кинули світлошумові гранати. Паніка була в районі кінотеатру «Україна», і давка почалася. Було страшно. Було дуже страшно. Але в двох мітингах участь брала. Намагалась висловити свою позицію.

Ч.О.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

Розділ 2

КНИГА ПАМ’ЯТІ
1 БЕРЕЗНЯ 2022 р.

«1 березня зранку він мені зателефонував»

Беспалова Наталія Борисівна,

1969 року народження, місце народження с. Станіслав

Інтерв'ю записане 21 квітня 2024 р. у форматі аудіозапису
Михайленко Галиною Миколаївною (ХДУ)[1]

Михайленко Галина Миколаївна (далі – М.Г.): *Назвіть П.І.Б. Вашого чоловіка.*

Беспалова Наталія Борисівна (далі – Б.Н.): Данченко Іван Павлович.

М.Г.: *Вкажіть дату і місце народження Вашого чоловіка.*

Б.Н.: 13.01.1970 року народження, народився також на Херсонщині у с. Станіслав.

М.Г.: *Розкажіть про життя чоловіка до зустрічі з Вами.*

Б.Н.: Виховували його бабуся з дідусем. Мама, коли йому було 9 років, тут залишила, одружилась з іншим. З першим чоловіком розлучилась, а за другого вийшла заміж. Його залишила бабусі з дідусем, і поїхали в Миколаївську область. Це йому було десь 9 років, і виховувала бабуся його.

Мабуть, вже у 4 класі вони здали його в інтернат в Каховці. Дід помер, а бабусі була важко і віддала його в інтернат. На канікулах він приїзжав. Вже з 12 років фактично на себе вже робив у совхозі, на канікулах літніх підробляв. Вже після 8-го класу вивчився на тракториста, працював весь час у совхозі, жив біля бабусі.

В принципі, ми один одного знали давно, так як живемо на одній вулиці і вчилися в одному класі до 4-го, то один одного знали давно.

Потім в армію пішов. Коли повернувся, пішов у совхоз працювати трактористом. Коли почалась війна у Югославії, то пройшов навчання, але за здоров'ям не зміг. В нього із зором була проблема, і його списали, а навчання повністю пройшов, коли в Югославії війна була. Він збирався туди їхати.

---

[1] Дешифрувала запис та створила транскрипт Г. М. Михайленко.

Близько 1992 р. ми з ним зійшлися і жити разом почали. Мою дитину він виховував як свою (*плаче*). Віталіку було десь біля 2-х років, і він його виховував як свою рідну, і досі він для нього як рідний батько.

В нього ще є дві сестри і брат, але вони з ним не спілкувалися і навіть за брата не рахували. Це діти матері від другого шлюбу. Ті діти з ним не спілкувались і не вважали його за свого.

М.Г.: *Ви згадували про навчання, які він пройшов. Це було за власним бажанням?*

Б.Н.: Так, коли почалась війна в Югославії і почали робити набори, він сказав, що піде, але це ми з ним ще, мабуть, тільки зустрічалися, він приходив до мене.

М.Г.: *А чи мав Ваш чоловік воєнний досвід?*

Б.Н.: Це він проходив навчання, потім із своїм другом були у внутрішніх військах, охороняли, але я не знаю, скільки років. Мабуть, років 3 або 4. Потім знову він повернувся в совхоз працювати. Виховав мені дитину, дійсно, виховав його як мужика.

Як почалась війна в 2014 році, то син пішов на контракт (спочатку в 2013 р. – в армію, а вже з 2014 р. – на контракт пішов), і на Донбас його відправляли. А чоловік казав, що Донбас, то не наша війна, от коли до нас прийдуть, то тоді вже буде наша війна. Але тим не менш завжди дитину підтримував і хлопців завжди підтримував як міг і фінансово, посилки відправляв, які треба. Він був ініціатором того, що хлопцям треба туди щось відправити.

Як почалась повномасштабна війна, він одразу пішов. 22 лютого він заступив на смєну, 23 лютого – змінився, а 24 лютого він вже поїхав до військкомату як почалось оце все.

Потім їх повернули. 25 лютого вони знову поїхали. Він тоді сказав: «Оце таки моя війна» – і все. І там він залишився.

М.Г.: *До 24 лютого він не долучався до підрозділів територіальної оборони?*

Б.Н.: Ні. Хлопцям намагалися допомагати, а вже як у нас почалося, то він пішов сам у військкомат 24 лютого після обіду, сказав, що буде захищати. Потім 25 лютого їх повернули після обіду – і все, більше він додому не повернувся. Звонив зранку і ввечері, казав, що все нормально, все добре, ждемо.

М.Г.: *Не розповідав, де саме знаходиться?*

Б.Н.: Ні, нічого такого не розповідав, а я особливо не розпитувала, тому що я знаю, що все одно не розкаже. Казав, що в Херсоні – і все.

М.Г.: *Як Ви самі дізнались про початок повномасштабного вторгнення?*

Б.Н.: Близько 4-ї години ранку я почула вибухи через лиман. Я вдома сама була, а Ваня був на зміні. Вийшла у двір, подивилася, нікого не було та й зайшла назад. Потім знову чую вибух, я вийшла на вулицю, пішла в сторону городу і почула з боку Дніпровського «вихід», і в районі Чорнобаївки я побачила сильно великий стовб диму. Таке плам'я піднялося, що нам у Станіслав було видно, і мені в голову одразу стукнуло: «Війна». Включаю телевізор, і кажуть в новинах, що повномасштабне вторгнення. Я тоді почала в 6-й годині ранку обзванювати всіх своїх знайомих, що почалася війна. Мені відповідали: «Та що ти кажеш, це провокація, це неправда».

М.Г.: *Як Ви дізнались про загибель Івана Павловича?*

Б.Н.: 1-го березня зранку він мені зателефонував і сказав, що все нормально. Більше він мені не дзвонив. Ні дзвінків, нічого не було. Я намагалась набирати, але ніхто не відповідав. Потім пішли чутки, що хлопці загинули в Бузковому парку. Ті, що були з ними, наші станіславські, їх троє. Я до них ходила, питала, розпитувала, де він, що він. Мені ніхто нічого не казав. Один тільки сказав: «Так, ми його бачили, він був в автобусі, який поїхав в сторону ліцею. І все, і більше ми його не бачили, якщо чесно, ми злякалися і повтікали, а вони там залишились». Це так, як мені розповідали. Один взагалі мені сказав: «Це воєнна тайна, я тобі нічого не скажу».

Я сподівалась до останнього, що він в полон потрапив чи, можливо, поранений і десь в госпіталі. Через знайому, яка робить у лікарні, я намагалась дізнатись про нього більше інформації. Вона обдзвонила всі лікарні, і ніде його не було. Потім думали, що він в полоні (*плаче*). Після звільнення син приїхав, то він його знайшов, якраз на його день народження 11 січня. Їздив у поліцію в Херсон, і там по фотографіям упізнали те, що він… (*довга пауза*).

М.Г.: *Ви змогли його поховати?*

Б.Н.: Так, ми його знайшли. 15 січня я їздила на упізнання, а 16 чи 17 січня 2023 р. ми його перезахоронили.

М.Г.: *Ви залишались в окупації у 2022 р.?*
Б.Н.: Я залишилась. Я жила тут.

М.Г.: *До Вас приходили російські військові?*
Б.Н.: Двічі на тиждень з обшуками і перевірками. Місяця три або чотири не дозволяли мені навіть з двору виходити. Мені сусіди скуплялися і продукти приносили, бо не дозволяли ніде виходити.

М.Г.: *Чим це вони аргументували?*
Б.Н.: Нічим. Казали так: «Надумаєш тікати – на першому ж блокпосту тебе знімуть і відправлять на Каховку на підвал». Ось так було сказано напряму. Коли я почала просити, то сказали залишати записки, якщо з дому десь пішла. Але це вже було через чотири місяця, коли мені дозволили виходити в магазин скупитися. Багато сусідів повиїзджало, а я їх собак ходжу годую. На жаль, я ті всі записки повикидала.

Приходили двічі на тиждень з перевірками, перевертали всю хату, шукали відомості, щоб я не передавала нашим розташування російських військ.

М.Г.: *Росіяни знали, що Ваш син знаходився у ЗСУ?*
Б.Н.: Так, знали. Наш председатель чи в травні, чи в квітні привіз паспорт Ванін прострелений. Так він у мене і досі зберігається. До того, як мені Самойленко (голова наш) приніс паспорт, до мене почали приходити російські військові і не тільки за чоловіка, а ще й за сина придиратись. У мене на той час вже пройшла межа страху, і мені було по барабану. Вже з ними і огризалася, і намагалась довести свою правоту. Було таке, що години дві я сперечалась з одним офіцером. Він намагався мене переубедіть, які вони праві. Я йому доводила свою правоту. Він тут кричав, що ми прийшли вас звільняти від бендеровців. Я в нього запитую: «А ти бачив в нас тут бандер?». Відповідає: «Ні, не бачив. Хлопці, що стояли перед нами, бачили». А ми так живемо на трасі на Олександрівку, і в них тут передова була, і хати всі порожні були, і в них кацапи позаселялись. Там таке творилось, що капець. Стріляли. Могли просто проходити мимо і стріляти над хатою. В сусідкіну хату стріляли. В неї бетонний паркан, і вони по плитах стріляли. Таке страшне творилось. Морадерили. Ходили, зривали замки, витягували з хат все, що їм треба.

Намагались з ними спориться, ругалися. Страх пройшов, була просто ненависть.

М.Г.: *З сином в цей момент був зв'язок?*

Б.Н.: Я зі свого телефона не могла балакати, бо, скоріше за все, він стояв на прослуховуванні. Один раз зізвонилися і домовились, в який час зможемо порозмовляти. В певний час приходили до мене люди і зі свого телефону в підвал ховалися. І перед тим, як іти у підвал, він звонив мені на той телефон, і ми там буквально три хвилинки, щоб його голос почути.

Казали, де хто що бачив, де стоять танки, де стоять БТРи, де вони живуть приблизно.

М.Г.: *Вже після деокупації, коли перепоховали чоловіка, чи звертались до правоохоронних органів?*

Б.Н.: Так, як і всі. Мені сповіщення прийшло, але на руки не дали, так як ми з ним не розписані. Тепер через це великі проблеми. Через суд треба довести, що ми жили разом, що ми сім'я, що ми більше 30 років разом прожили. Ті документи, що мені видала сільрада, сказали, що це нічого не значить і через суд треба доводити. Тільки суд нас може змусити визнати, що ви жили і що ви одна сім'я. І закони їм показували, але це було безполезно.

Зараз у нас судова тяганина до сих пір іде, щоб шлюб визнали дійсним. Нас двоє таких – я і Данчук.

М.Г.: *Виходить, поки не вирішиться це питання, далі рухатись не можете?*

Б.Н.: Так. Нам заяву у військкоматі сказали написати, і мені наша адвокатша сказала написати, в військкоматі всі відповідні заяви і папери на всі ці пільги. У військкоматі прийняли, звичайно, без проблем. Може, із-за того, що я з сином їздила. Син військовий. В мене все прийняли без проблем. Сказали, що дадуть нам на руки свідоцтво про смерть, тому що протоколи упізнання у нас на руках, і з морга в нас на руках всі ці папери. І сільрадівські папери на поховання у нас і акт, що ми жили разом, все це є і. Тільки не дають свідоцтво про смерть, не можемо забрати, допоки суд не визнає, що шлюб дійсний. А там як буде далі – не знаю. Вже не знаю наразі, яке буде відбуватись судове засідання.

М.Г.: *В окупації Вам вдалось отримати якісь документи про смерть чоловіка?*

Б.Н.: Ні, тоді нічого. У нас одній тільки допоміг Самойленко, і все із Станіслава. А паспорт, коли повертали, так навіть в руки не дав, а в двері увіткнув і пішов собі. А виїхати я ж нікуди не могла. Один раз я з ним поругалася. Він мені сказав: «Сідай, я тебе повезу». А я йому кажу: «А як ти собі це уявляєш? Мені сказали, якщо виїдеш кудись із Станіслава, мене одразу на Каховку відправлять. Як ти собі уявляєш, що ти зі мною поїдеш в машині? Твої документи перевірять, і все, а я в них там в списку. Мене просто знімуть, і не будеш знати, де я ділася. Я просто з дому нікуди не виходжу».

М.Г.: *Всі сусіди виявились співчутливими людьми?*

Б.Н.: Ні. Мені дуже пощастило в кавичках (*з іронією*). В мене через дорогу жила сусідка – та була колаборантка і захищала мальчіків. Їй так було жалко мальчіків. Я з нею ругалася. Кажу: «А наших мальчіков тобі не жалко?». Бо коли їх в Олександрівці добряче накрило, так вони повернулись в Станіслав і почали вулицями колонами ходити, і вона така: «Ой, бедные мальчики, ой, бедные мальчики, мне их так жалко». А я кажу: «А наших мальчіков тобі не жалко?». І це я з нею ругалася.

Через хату сусід – в нього троє кацапів жили всю окупацію.

Прямо в городі у мене – прямо ярі колаборанти; і мене погрожували, і вбити, і загнати в хату трактор, щоб мене тут і близько не було. Ми постійно з ними ругалися.

Потім ще один через город – теж зараз судять і її сина, Абрамовичі. Теж такі ярі були колаборанти. Син і в сільраді робив, і за вибори.

Так що, мені дуже «пощастило» із сусідами. З ким із сусідів поругаюсь, так в мене вже під забором через годину стоїть машина, і мене виховують. Тільки десь я їм щось сказала не так – вже все. На мене постійно скарги були.

М.Г.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

«Вони були в ліцеї на Білозерській площі»

Бойко Вікторія Григорівна,

1968 року народження, місце народження м. Херсон

Інтерв'ю записане 31 серпня 2025 р. у форматі аудіозапису
Черемісіним Олександром Вікторовичем (ХДУ)[1]

Черемісін Олександр Вікторович (далі – Ч.О.): *Назвіть П.І.Б. Вашого чоловіка.*

Бойко Вікторія Григорівна (далі – Б.В.): Данчук Сергій Романович.

Ч.О.: *Вкажіть рік і місце його народження.*

Б.В.: 16 березня 1962 року, місто Херсон.

Ч.О.: *Що Вам відомо про життя чоловіка до вашої з ним зустрічі?*

Б.В.: Сергій народився в родині робітників, навчався в 24-й школі. Після 8-го класу вступив до СПУ-2, за спеціальністю муляр-монтажник. Побув одружений. Згодом розлучився. Є син. Після цього, до нашого знайомства, був декілька раз одружений, але сім'ї розпалися.

Працював на різних підприємствах Херсонщини і Харківщини. Декілька раз працював на Півночі. Останні 20 років з невеликими перервами працював в ХМТП докером-механізатором.

Ч.О.: *Коли і за яких обставин Ви познайомились?*

Б.В.: Познайомились випадково. На той час я працювала на пункті поповнення мобільного зв'язку, і Сергій звернувся до мене з проханням допомогти змінити тариф. Це було в липні 2015 року. Деякий час ми зустрічались і в кінці лютого 2016 року прийшли до згоди спільного проживання.

Ми жили в смт Білозерка в будинку Сергія. Так як зустрілись в зрілому віці, то дітей в нас не було. Не було також переїздів. За час спільного проживання провели реконструкцію частини будинку.

---

[1] Дешифрував запис та створив транскрипт О. В. Черемісін.

Замінили паливне обладнання з ремонтом котельні. Сергій до кінця серпня 2021 року працював в ХМТП.

Я з травня 2017 р. і до 24 лютого 2024 року працювала в Навчально-тренувальному центрі фахівців морського транспорту на посаді інспектора навчального процесу

Ч.О.: *Що Ви можете розказати про характер чоловіка?*

Б.В.: Сергій був компанійською людиною. Не міг відмовити в допомозі близьким і знайомим. І в той же час був дуже запальним, але відходчивим. Його захопленнями було рибальство (якби не робота, то й жив би на воді). У вільний час займався будівництвом індивідуальним порядком. Проектував і ставив дахи. Його творіння стоять досі, тільки що постраждали від війни.

Ч.О.: *Що Вам відомо про його військовий досвід?*

Б.В.: Ні. Військового досвіду Сергій не мав. В армії не служив.

Ч.О.: *Він брав участь в АТО/ООС?*

Б.В.: Ні.

Ч.О.: *Вам відомо, чи долучався він до формування Херсонської ТрО в 2020 році?*

Б.В.: В грудні 2020 – січні 2021 р. Сергій звертався до Білозерського військкомату з метою запису до загону ТрО, але йому відмовили, зважаючи на його вік. Зі словами: «Йди, діду, додому, в нас є кому воювати».

Навичок практично не мав, якщо не враховувати мисливство при перебуванні на Півночі.

Ч.О.: *Як Ви пережили 24 лютого 2022 р.?*

Б.В.: Я прокинулась близько 4.30 від того, що по землі було чутно вибухи. Сергій на той момент збирався на рибалку. Коли я йому сказала про здригання землі, то він відповів, що, мабуть, щось підривають в кар'єрі. Зібрався і поїхав. Вже десь близько 5.30 зателефонувала сестра Сергія Надія і сповістила про початок війни. Я відразу зателефонувала чоловіку, на що він відповів, що вже знає.

Ч.О.: *Вам відомо, як він долучився до ТрО?*

Б.В.: В той же день ми поїхали в Комишани привітати мою онуку з 15-річчям. Звідти Сергій поїхав до міськвійськкомату, але там нікого, окрім добровольців, не було. Повернувся додому пішки пізно вночі.

А зранку 25 лютого 2022 р. пішов до Білозерського військкомату, після чого прийшов додому збирати речі. Спочатку вони були в Велетні. Сергій телефонував і казав, що їх розмістили в школі, переодягли і почали видавати зброю. Потім в той же день, час не пам'ятаю, чоловік повернувся додому. Сказав, що їх розпустили по домівках. Причину не пояснював.

Зранку 26 лютого 2022 р. пішов до місцевого АТБ, його довго не було. Потім прийшов, став знову збиратись. На мої вмовляння залишитись вдома відповідав, що хто, як не я. І пішов.

Той день в мене перед очима постійно. Сонячно, морозно, і Сергій, що йде прямо, карбуючи крок, дивлячись в бік і не озираючись.

Ввечері зателефонував і сказав, що в них все в порядку, що охороняють діток в Миколаївській області.

Ч.О.: *Чи відомо Вам, що відбулось з чоловіком 1 березня 2022 р.?*

Б.В.: Тільки 1 березня 2022 року він зізнався, що вони в Херсоні, взуваються в інтернаті (тільки не сказав в якому), що в них все тихо і спокійно, що годують добре і щоб я топила в хаті, бо якщо що – то щоб в хаті було тепло. Це було зранку десь о сьомій годині.

І все.

Ч.О.: *Як Ви дізнались про смерть чоловіка?*

Б.В.: Потім в обід зателефонував його побратим, теж Сергій, і спитав, чи не телефонував чоловік, бо не можуть до нього дозвонитись.

На той момент в ФБ вже виклали відео з Бузкового парку. І на моє запитання, чи були вони там, той відповів, що вони були в ліцеї на Білозерській площі. Коли почався обстріл, то дехто вирушив до автобуса, а інші, в тому числі і Сергій, займали оборону. Як згодом виявилося, Сергія, як і Олександра Савельєва, поранила жінка-снайпер. Від ненадання допомоги вони просто стекли кров'ю.

Ближче до вечора я почала обзвонювати лікарні (приймальні відділення) в Херсоні. Повсюди відповідали, що такого не приймали.

Паралельно телефонувала на номер чоловіка, гудки йшли, але без відповіді.

Телефонувала волонтерам, дільничному, але ніхто нічого не міг мені відповісти.

Згодом розмістила об'яву про розшук на ФБ. Телефон з рук не відпускала, дзвонила, дзвонила – тиша.

Потім на мій запит-розшук прийшла відповідь з фото. Мій світ обвалився.

Треба щось робити, а я була не взмозі. Потім знову волонтери, дільничний, співробітники Сергія.

Дякуючи моєму, тепер вже колишньому, керівнику я отримала контакти людей, що безпосередньо займались вивезенням і похованням. По наданим фото я впізнала чоловіка. Це було 3 березня 2022 р. Їх сфотографували перед погребінням.

Ч.О.: *Як відбувалась ідентифікація та поховання?*

Б.В.: В кінці березня я отримала інформацію про ексгумацію. Про що сповістила всіх, чиї контакти в мене були.

7 квітня 2022 р. мені зателефонували і запросили на впізнання.

Це був жах. З людини 195 см зросту 110 кг ваги залишилась третина. Очі виїдені глиною, але помилки не могло бути. Це був Сергій.

Наступного дня, 8 квітня 2022 р., я оформила всі необхідні для поховання документи. Саме погребіння було 11 квітня 2022 р., так як необхідно було підготувати місце на ділянці для працівників морського порту.

На цвинтарі я не була. Ховали працівники ритуальної служби.

На той час обстрілювали район аеропорту, доставало і до кладовища. І в цілях особистої безпеки, враховуючи те що в документах вказувалось, при яких обставинах помер чоловік, на блокпосту могли бути непередбачувані обставини від рашистів.

Враховуючи те що ми з Сергієм перебували в цивільному шлюбі, то офіційно я ніде не значилась. Побоювання були з боку «доброзичливців»-односельчан, але минулось.

Ч.О.: *До Вас приходили з обшуками?*

Б.В.: Перший обшук пройшов без мене. Я була в мами. Відкрили все, що могли, перевернули все догори дригом.

При другому я була присутня, але можна сказати відбулась легким переляком. Перевірили документи, перевірили всі домашні споруди.

Ч.О.: *Після деокупації Ви звертались до правоохоронних органів на відновлення документів?*

Б.В.: На відновлення документів подавати не було потреби, тому що всі його документи були в мене на руках. Окрім військового квитку. Це єдиний документ, який Сергій взяв з собою. Стрілець 1-ї роти 194-го батальйону 124-ї бригади ТрО.

Нагороджений:

Орден «За мужність ІІІ ступеня (посмертно)».

«Хрест Свободи» від Митрополита всієї України Єпіфанія (посмертно).

Присвоєно звання «Почесний громадянин Херсонської міської територіальної громади (посмертно)».

Ч.О.: *Як Ви пережили цей час?*

Б.В.: Це була втрата, яка болить досі. На той час мені (не дивлячись на те, що було впізнання, поховання) здавалось, що ось вижену кацапню і Сергій повернеться. Я довго не забирала ключі від воріт з того місця, де їх завжди залишали в надії, що все це помилка і Сергій повернеться додому.

Інколи, навіть зараз, я стою під нічним небом і кричу: «За що?». Але відповіді немає.

Враховуючи те що я не була на цвинтарі і погребінні, то коли поїхали вперше, після деокупації, була вражена тим, як розпорядився випадок. Сергій похований на одній лінії з батьком і матір'ю, тільки в різних секторах. Ось така містика.

Ч.О.: *Яку підтримку Ви отримували?*

Б.В.: Підтримка? Та майже ніяка. Інколи як дружина загиблого (і то завдяки нашій квартальній Пшенишнюк Ользі Дмитрівні) отримувала гуманітарну допомогу у вигляді нехарчових продуктів.

Сину Сергія я намагалась не докучати, та хто я йому? Тітка, яка жила з його татом і сторожила хату, поки не відбулась руйнація внаслідок прямого влучання.

Допомоги від держави ніякої, так як хоч і встановлено факт проживання сім'єю в судовому порядку, але це не дає право на отримання допомоги (на поховання, заробітна плата, допомога на місцевому рівні).

Ч.О.: *Чи отримували Ви психологічну допомогу?*

Б.В.: За психологічною допомогою не зверталась. На той момент була не потрібна, не було можливості. Потім я працювала і працюю досі (патронаж), було не до психологів. Намагаюсь не впадати у відчай, тримаю себе в руках заради пам'яті Сергія, заради дитини і онуків.

Ч.О.: *Ви маєте змогу додати важливу для Вас інформацію?*

Б.В.: Вже наприкінець згадався епізод у відділку поліції. Коли мене викликали на допит як постраждалу 9 грудня 2022 р., то для них було відкриттям те, що бій проходив не тільки в Бузковому парку на Нафтовиків, але й в ліцеї Херсонської ОДА.

Дуже тяжко, дуже боляче згадувати, знову прокручувати все через себе.

Ч.О.: *Дуже Вам дякую за розмову!*

«28 лютого ми з татом розмовляли, і він обіцяв скоро повернутися»

Гончар Вікторія Миколаївна,

1992 року народження, мешканка с. Надеждівка Білозерського району

Інтерв'ю записане 1 лютого 2024 р. у форматі аудіозапису Михайленко Галиною Миколаївною (ХДУ)[1]

Михайленко Галина Миколаївна (далі – М.Г.): *Скажіть, будь ласка, ким Вам доводиться Гончар Микола Анатолійович?*

Гончар Вікторія Миколаївна (далі – Г.В.): Це мій рідний батько.

М.Г.: *Вкажіть дату і місце народження Вашого батька.*

Г.В.: 07.07.1966 року народження, Вінницька область, Мурованo-Куриловецький р-н, с. Рівне.

М.Г.: *Розкажіть про життя Вашого батька.*

Г.В.: Як я і сказала, тато народився на Вінничині в с. Рівному. Школу закінчив, пішов навчатися на будівельника в ПТУ. Коли відучився, його призвали в армію. Після служби приїхав в село Надеждівка і зустрів маму. 25 січня 1992 року мама з татом одружилися. 18 листопада народилася донька. Згодом тато влаштувався у школу працювати. Так він у школі пропрацював 13,5 років. У 2014 році тату принесли повістку, і він проходив службу на Донеччині. У 2015 році тато був демобілізований. Після служби в армії тато знову почав працювати в школі. Микола Анатолійович мав захоплення, це була риболовля. Згодом у тата з'явилася онучка, тобто моя донька Марійка. Тато з мамою на вихідні завжди приїздили до нас в гості, щоб побавитися зі своєю любою онукою. Згодом тато підписав контрак з 124-ю брг. ТрО.

24 лютого, коли почалася повномасштабна війна, тато не задумуючись пішов боронити Україну. 28 лютого ми з татом розмовляли, і він обіцяв скоро повернутися, але ми тоді навіть не здогаду-

[1] Дешифрувала запис та створила транскрипт Г. М. Михайленко.

валися, що це буде остання розмова в нашому житті. 1-го березня тато вийшов на зв'язок з мамою, і тоді в нього вже було тяжке дихання. Поговоривши з мамою хвилину, тато сказав, що в нього все добре, йому ніколи розмовляти і вимкнув телефон. Мама після того ще телефонувала, але телефон був вимкнутий. 2 березня мама дізналася, що найріднішої людини більше немає в живих, вона впізнала його по фото.

Миколу Анатолійовича поховали в рідному селі Надеждівка 08.04.2022 року.

М.Г.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

«Любаша, виріши щось з вуликами»

Данілова Любов Грогорівна,

1970 року народження, місце народження с. Нове Вознесенського району Миколаївської області

Інтерв'ю записане 21 квітня 2024 р. у форматі аудіозапису Михайленко Галиною Миколаївною (ХДУ)[1]

Михайленко Галина Миколаївна (далі – М.Г.): *Назвіть П.І.Б. Вашого чоловіка?*

Данілова Любов Грогорівна (далі – Д.Л.): Данілов Денис Павлович.

М.Г.: *Вкажіть дату і місце народження Вашого чоловіка.*

Д.Л.: 14.10.1981 року народження.

М.Г.: *Розкажіть про життя чоловіка до зустрічі з Вами.*

Д.Л.: Ми з ним познайомились у Херсоні на теплицях. Я прийшла туди працювати, і там ми з ним познайомились. Спілкувалися з ним. 1-го грудня він прийшов до мене в гості на чай і лишився. Він сам приїхав із Баку, національність в нього – росіянин. Вони були переселенцями, теж коли війна була. Вони спочатку в Баку переселилися. Як в Баку почалась заваруха, вони переїхали сюди, в Україну. Тут він прожив 31 рік. Ходив тут у школу. Без матері, бо батьки розійшлися і мати його покинула і поїхала із старшою донькою в росію. З батьком він їздив туди, довго не міг їх знайти. Потім знайшли один одного. Потім він поїхав в росію, пожив там роки два, але я точно не пам'ятаю, і приїхав сюди.

Коли в 2017 році він пішов в АТО, вони його засудили, тому що він пішов вбивати «братів». Він що сестрі, що матері відповідав, що коли ваші прийшли на нашу землю вбивати нас, то це «нормально», а я буду «братів» вбивати? То не я пішов на їхню землю, а вони до нас.

В АТО він був два роки, це 2017–2019 рр., на нулі у Пісках. Потім він прийшов додому і зайнявся вуликами. Пішов працювати в АТБ

[1] Дешифрувала запис та створила транскрипт Г. М. Михайленко.

охоронником. Там до нього ставились добре. В нього є і грамота за те, що він добре працював. Коли був в АТО, то в нього є нагороди. Небагато їх, але він їх заслужив.

Потім він хотів піти третій раз на війну, але його комісували, бо в нього була травма. Він отримав травму в АТО. В нього були порвані зв'язки на лівому коліні. Йому робили операції, і потім його комісували. Командир з військкомату в нього питав: «Денис, а чому так? Ти двічі проходив, і все нормально, а зараз комісували». Він відповідав: «Терапевтша захотіла грошей. Але я їй гроші давати не буду, тому що я іду на війну. Мене там вб'ють, а я буду за це гроші давать».

Потім зібрали тут територіальну оборону, і він пішов туди в Велетень. Підписав контракт. Майже півтора місяця вони працювали, і тут війна прийшла.

М.Г.: *Як Ви дізнались про початок повномасштабного вторгнення?*

Д.Л.: Знаєте, коли людина вже була на війні і вже знає, що це таке… Це було зранку 24 лютого. В 4-й ранку він як підірветься. Я кажу: «Що сталось?». А він щось каже, і я не можу зрозуміти, а він по-русскі розмовляв. Вийшов на вулицю, покурив, заходе і каже: «Стріляють». А я: «Та ну». Він каже: «Серйозно, я чую, як автомати стріляють». Ми якраз біля поля живемо, і далі йде Станіслав. Він каже: «Кулеметна черга. Кулемет стріляє». Я не вірила. Хоча він завжди казав, що війна буде у нас. Казав, що цим не закінчиться.

Потім він знов вийшов. Заходить хвилин через 10, очі квадратні, і каже: «В нас війна. На нас росія напала». Він швидко зібрався: «Я їду в Велетень». А я кажу: «Чим? Ні маршруток, нічого». Каже: «За мною приїдуть хлопці». Він поїхав туди, і цілий день його не було. На вечір він подзвонив, сказав, що його не буде. На другий день він приїхав. Взяв свій мішок спальний, сигарети, для особистої гігієни речі. Я ще їсти дала. Він сказав, що в них там є все. Це було 25 лютого, він приїзжав.

Потім 26 лютого він мені дзвоне і каже: «Винеси мені в поле мої цивільні речі». Я йому винесла цивільні речі. Він перевдівся, прийшов додому. Кажу: «Що таке?». Він: «Нас хтось здав». Це зараз я вже так розумію, що це все навмисно зроблено було, а тоді ці бідні хлопці нічого не знали, що це Кузьменко.

Потім він каже: «Одна проблема». Кажу: «Яка?» – «Я приїхав з автоматом. Я не встиг із машини вилезти, хлопці по газам і поїхали. Мені якось треба забрати автомат». Потім він вечором з ними созвонився, взяв речі. Взяв їсти, бо хлопці голодні були, і забрав автомат, і замість одного привіз додому два автомата, бо той хлопець, що з ним був, попросив забрати і його. Він привіз ті два автомата. На вулиці вже ніч була. Каже: «Де мені їх заховати?». Кажу: «Може, в сміття?» – «Сміття якраз в першу чергу будуть шманать» – «Тоді неси в поле». Воно якраз було проорене, і в нас навпроти города – межа. І воно там зорене було. І каже: «А як я їх потім знайду?». Кажу: «Неси десь туди подалі в поле, а потім, коли закопаєш, просто йди додому і рахуй кроки». Він так і зробив.

Зранку він погано спав, а ще Кузьменко їм сказав, що треба усім напитись, і якщо прийдуть додому, то тіпа вони не при ділах. Кажу: «Денис, не роби так, тому що ти не знаєш, що буде завтра. Вдруг вас завтра будуть збирати». У нього там був лікерчик, він трохи випив.

Потім рано-вранці, це виходить вже 27 лютого, за ним заїхали хлопці. Він з ними зідзвонився. Вони поїхали на Херсон. Він мені не казав, де, що, як вони. Він мені дзвонив, казав, що вернеться, але не вернувся. Він ні зарядки не брав, ні сигарети. Нічого (*важке зітхання*).

Потім я йому кажу: «Ти розумієш, я повинна знати, де ти» (*плаче*). То він мені сказав, що він на ХБК (*плаче*) і більше я тобі нічого не можу сказати.

1-го березня він як завжди подзвонив мені і сказав: «В мене телефон сідає, і зарядки не має ні в кого. Я тобі буду дзвонити тільки вранці і ввечері». Якщо буде чужий номер дзвонити, ти не бійся, то я тобі телефоную, якщо в мене телефон сяде.

Він подзвонив в 7-й ранку. Ми з ним поговорили, а ще напередодні вечором телефонував. Біля мене сидів онук, і він мені каже: «Бабунь, дай я з ним поговорю». Потім діду каже: «Дідуню, я тебе люблю». А він йому: «Дідуня тебе теж дуже сильно любить» (*плаче*).

Вранці він мені подзвонив. Ми з ним розмовляли 1 березня. Все було нормально. Потім він мені десь в 15 хвилин дев'ятого дзвоне, каже: «Любаша, вирішу щось з вуликами». В нас бджоли були, небагато – 5 вуликів, то каже: «Чи віддай їх, чи комусь продай, щоб вони в тебе не зароїлися, не подохли, тому що я додому скоро не приїду». Кажу: «В смислі, Денис?» – «Ти не переживай, все нормально, може,

просто нас перекинуть». Я йому потім хвилин через 15 дзвонила, він не брав трубку. І більше він не брав трубку. Я постійно телефонувала. Ввечері 1-го числа не телефонувала, думала мало лі чого і не можна дзвонити.

Зранку теж 2 березня не подзвонила, а потім вже не витримала – почала телефонувати. Виклик йшов, але ніхто не брав слухавку, а потім він взагалі став недоступний. Той телефон був вже геть розбитий і з ним разом був і похований. В кишені у нього він був. В правій кишені.

Я бачила відео за Бузковий парк, але взагалі не могла і подумати, що він там був, тому що він сказав, що був на ХБК (*плаче*).

Потім я пішла 5 березня у військкомат і там вибивала двері. Там вже нікого не було. Я прийшла додому, а в мене донька весь цей час була в Польщі, і кажу: «Лєр, я тут не можу, а ти подай у розшук, тому що ти у Польщі, бо я тут не те що не можу, я за дитину боюсь». Вона подала в розшук, що розшукується Данілов Денис, а потім 6 березня я почала обдзвонювати лікарні. На ХБК в лікарню не могла додзвонитись. В мене сусідка робила санітаркою, дала номер; я тоді додзвонилась, і там сказали, що такого не має. Каже: «Не переживай, у нас два військових сидять у підвалі. Ми їх годуємо», але я все одно не заспокоювалась. Знайшла групу кладовища Геологів – подзвонила. Взяла слухавку жінка і розмовляла зі мною якось зухвало. Каже: «Як це ви шукаєте і не знаєте кого шукаєте?». Я кажу: «Та я не знаю, чи живий він ще, чи вже його немає». Потім мужик якийсь взяв трубку. Каже: «Дай сюда». Він зі мною поговорив. Каже: «Ви не хвилюйтеся, заспокойтесь. В нас були поховання 1–2 числа. Ми всіх фотографували і ховали. В кожного є номер, знак, ряд. Вам треба зареєструватись, тому що ми так не можемо скинути. Треба тільки зареєструватись».

Я подзвонила донці ввечері, кажу, щоб подзвонила, зареєструвалась. Вона мені 7-го числа подзвонила і сказала, що Дениса немає. Я їй кажу, щоб скинула мені фотографію. Вона перепитала: «Мама, ти впевнена?». Кажу: «Так». Вона скинула мені фотографію, а ми вже були в окупації, і вже вони тут їздили. У нас біля поля йде канал, і такий горб накиданий вздовж поля, вони там сиділи, і снайпери навпроти вікна. Намагались менше кудись ходити. Хліба не було два тижні. Взагалі сиділи без хліба.

Вже 5 квітня пішла за хлібом, а телефон лишала вдома. Тільки я прийшла додому, 10 годин було, взяла телефон, і він дзвоне. Я дивлюсь – невизначений номер. Я беру трубку, але взяла. Дзвоне мужик і каже: «Це кладовище Геологів». Каже: «Вам дзвонили?». Кажу: «Ні». Каже: «Там вчора була ексгумація, хлопців дістали, бо їх треба усіх упізнати, тому їх неглибоко закопували».

6 квітня ми поїхали на упізнання. 7 квітня забрали на Благовіщення. Ми вдвох їздили, це Лариса Полов'юк і я. Вона забрала сина. Я чоловіка.

Знаєте, як страшно? Скільки сусідів, і ніхто не прийшов навіть не допоміг (*плаче*). Навіть на кладовище прийшло три людини. Ото єдине, що я пішла до сусідки. В неї багато дітей. Четверо дітей. Кажу: «Як хочеш, можеш ти чи не можеш, але мені дитину нема куди діти». То я в неї залишила дитину на два дня, бо 5 числа, коли їздила у ритуальні послуги, то я його самого лишала. Закривала в хаті, а потім мені телефонують із ритуальних послуг і кажуть, що треба приїхати. Я велосипедом їздила.

Я думаю: «Та що ж там таке, вже двічі там була?». І ще третій раз я поїхала туди, а там оцей чоловік, в нього бізнес, і він тримає ритуальні послуги, займається цим похованням. Він раніше наче працював у нас у військкоматі, але я точно не знаю, бо я не місцева, прожила тут тільки дев'ять років. Він мені чужа геть людина, він мені усі кошти повернув за труну, за хрест. Він мене ніколи не бачив, але він мені повернув усі кошти. А сусіди через дорогу – ніхто копійкою не поміг. Ніхто навіть слова не сказав. Я прийшла після похорон – навіть ніхто не прийшов, не спитав: «Може, помогти чим? Може, хоча б супа давай зваримо, хоча б пом'януть» (*плаче*). Нічого. Я вистояла, я витримала все.

М.Г.: *Потім до Вас не приходили окупанти з допитами?*

Д.Л.: Приходили. Приходила рашистська прокуратура. Як щас помню, якраз в той день, коли в нас почалась Велика Вітчизняна війна. На вулиці ще так холодно було. Літо, але так холодно, це капець якийся. Я сиділа в гамаку. Вийшла на вулицю, трохи в телефоні. Вони якісь такі тупорилі ці рашисти. Ну, і слава Богу, що вони такі були. В нас високий забор – як ото горобці обліпили той бетонний забор, заглядали в двір. Було 8 чоловік. Двоє було в цивільному,

а інші – з автоматами. І вони такі стукають. Я відкриваю калитку. Вони стоять: «Ви Любов Григорівна?». Кажу: «Так» – «А Данілов Денис Павлович вдома?». А я кажу: «Немає» – «А где он?». Кажу: «На кладбище» – «А что он там делает?». Я кажу: «Помер і лежить там. Похований» – «Как? Как умер?» – «Ну, ось так. Помер». А він: «Ми прийшли з обшуком». Я кажу: «А у вас ордер є?». Я зрозуміла, що я тоді ляпнула. Але.

Він каже: «Ми зараз можемо приїхати і привезти вам ордер, но тогда будет хуже». На що я відповіла: «Ви розумієте, що мені нема чого приховувати. Заходьте. Мені немає, що приховувати».

Чоловік, коли їхав в Херсон, він мені сказав: «Любаш, чтобы не случилось, якщо вони прийдуть, а вони прийдуть, бо я був два роки в АТО і знайдеться така сука, що вона здасть, бреши на мене все що завгодно. Все. Аби тільки ні тебе, ні дитину не трогали».

І вони ж почали: «А где чоловік?». Ви, мабуть, помітили по даті, що він був на 11 років за мене молодший. Кажу: «Він там десь знайшов собі собутильників і якусь невесту, бо він менший за мене і я його вигнала з дому». Він мені каже: «Что-то у нас с вами разговор не складывается». Кажу: «В смысле? Как это не складывается?» – «Ну, как это вы его выгнали?» – «Ну, отак, мовчки вигнала. Вигнала і все» – «Отец говорил, что он приходил» – «Я его с дому выгнала, а то ж его батько, і він має повне право до нього приходить. Я ему запретить не можу, щоб він не приходив до батька».

Потім зайшли у мастерську. В мене чоловік любив дерево, він вулики сам робив, в нього циркулярка була, і деревом пахне. До 24-го числа він робив у майстерні. Вони зайшли туди, а деревом пахне. Кажуть: «Ну, вот, он же работал». Кажу: «Да, работал. Він приходив, потому что це його хата. Те, що я його вигнала з хати – це одне. Ми просто не жили. І він пішов, десь там пив. А так він приходив і працював вдома» – «А с кем он пил?». Кажу: «Я не знаю» – «Как это вы не знаете?». Кажу: «От ви зараз сидите у мене, ваша жінка знає, де ви зараз знаходитесь?». А він такий дивиться на мене і каже: «Не знає». Так і я, кажу, не ходила за ним, не збирала, з ким він пив і не знайомилась із ними, тому що вони мені не потрібні.

То вони далі ходили по погребу. Там стояло ліжко на всяк випадок. Вони на горище піднімались. Хоча в нас горище невисоке, там тільки на карачках повзати. А він мені: «Что там у вас?».

Він поліз подивився, а на шифері в нас написано «Слава ЗСУ», але вони не побачили. Потім навіть сваі були покрашені під прапор, але вони всього цього не бачили. І в нас навіть прапор стояв маленький у вуликах, між вуликами, і його, як йдеш до туалета, було видно, але туди ніхто не підходив, бо вони боялися бджіл (*посміхається*).

Знайшли, правда, фліску військову, в АТО видавали, на замочку. І він зайшов у кухню і лазив. Чого воно там лазило? Вона впала, і він її там знайшов. Виходить такий: «А это что?» – «Кофта. Что не видно, что это кофта? Кофта» – «Где вы ее взяли?» – «В секонд-хенде купила». Він її кинув. А я під шумочек, поки вони лазили там, заховала свої телефони і вимкнула їх. Потім каже мені: «Дайте свой телефон». А я кажу: «В мене немає телефону» – «Как это нет?» – «Він поломався перед війною. Я його здала. А де він зараз – я взагалі не знаю де. Та й на шо він, як у нас зв'язку немає». Він так захіхікав: «Да, действительно зачем вам телефон, если у вас связи нету». Хоча, все в нас було. Ми люди незламні, і інтернет в нас був. Так, був в нас період, коли в нас нічого не було, але це коли вони все ламали, коли тікали. І світла не було, нічого не було.

То вони так полазили, полазили. Чи то ми такі везучі, чи то вони такі дебільні, що нас пронесло.

Потім вони вийшли. Один взяв свій пайок, дає дитині і каже: «Здесь сладости от русского солдата». Отам ще одне лазило бидло, на дитину наставив автомати. Я кажу: «У вас мозги есть? Вы на кого наставляете автомат? Це – дитина». А він глянув – і раз такий, прибрав автомат.

М.Г.: *Скільки років дитині?*

Д.Л.: Дитині на той час було 3 роки (*плаче*). І потім вони вийшли. В нас калитка відкривається тихо, а закривається з ропотом. Я закрила, а потім я дивлюсь – вони встали кучкою. І я така думаю: «Не буду я закривати калитку». Я така відкриваю і хотіла спитати щось, щоб не привертати до себе уваги, але вони стояли, розмовляли і не чули, що я відкрила калитку, і один каже: «Информация не подтвердилась». Я так зрозуміла, що нас здали. Нас здали. В нас і зараз багато таких доброжелатєлєй, а то було по сусідству, через дорогу, одні втекли, а інші так і лишились. Так і живуть.

Ось так ми пережили.

М.Г.: *Ви згадували, що чоловік автомати заховав в полі. Їх не знайшли росіяни?*

Д.Л.: Ні. Ні. Ні. Він їх потім забрав. Він вранці встав. Содзвонився із хлопцями. І речі свої військові я йому сказали піти забрати. «День, все одно ти носив ці речі, і все одно десь щось знайдеться і куди сліди приведуть. Навіть, якщо військові речі знайдуть, тут, крім тебе, немає військових, і прийдуть одразу сюди». То він і речі свої забрав. І добре, що забрав, бо там і шеврони були, і позивний його на курточці був написаний «Ден», і автомати забрав. Потім він мені телефонував, казав: «Візьми мої всі речі і спали», але я нічого не спалила. Пішла все закопала у дворі, всю військову форму, бо він подзвонив, спитав: «Ти все спалила?». Кажу: «Да, спалила». Каже: «Ти в мене умнічка».

Потім 11 листопада, коли нас звільнили, я пішла, всі речі викопала, бо в нього були документи, що він в АТО воював. І землю йому дали як учаснику АТО, і інших документів було багато, а він каже: «Спали». Я кажу: «День, спалити можна завжди, а спробуй тоді потім це все відновити». Все закопала, все поховала.

У нас, оці в нас були тільки один раз, але так крепко, заглядали в кожну дірку. Воно видно було, що в нас мужика немає. Все одно, як би не ховався, але все одно щось десь можна забути. Якщо б захотіли, коли прийшли з обшуком, то щось би да знайшли, бо я в хату не пускала, а він: «Почему нельзя?» – «В мене в хаті дитина мала, злякаєте її». А він каже: «Я зайду один, я тихонько, я не испугаю вашего внука». То він так зайшов позаглядав.

Тяжко було, тяжко, але, слава Богу, ми все це винесли, змогла витримати, бо дуже тяжко було.

Сама я з Кіровоградської області приїхала, в мене племінник загинув. 26 років – цілий рік шукали, не могли знайти його. Це тільки знайшли його. Він загинув 3 лютого 2023 р. під Запоріжжям.

М.Г.: *Після деокупації довелось доводити статус учасника бойових дій Дениса Павловича?*

Д.Л.: Ні. Ні. Він же був на контракті, і його всі документи збереглись. Я нічого не доводила. Просто позбирала всі документи, які мені треба було. Яких не вистачало, то до нас у військкомат приїхали із штаба їхнього, вони мені телефонували. Я їм сказала, які мені потрібно документи, і вони потім вже ті документи, я вже

не пам'ятаю, два тижня чи скільки пройшло, і вони ті документи вислали на військкомат. Вони мені подзвонили, я прийшла, і вони ті документи, які треба було, то поробили ксерокопії. Нічого мені не потрібно було відновлювати, бо в мене чоловік був на контракті.

Добрий він був у мене, добрий. Свою роботу завжди покине, якщо сусід там прийшов, що щось там трапилось і треба допомогти. Він завжди допоможе. Добрий він був. Впертий був, але добрий.

М.Г.: *Велике дякую Вам за розмову!*

«Останній бій тато прийняв 01 березня 2022 року»

Дарина Володимирівна,
донька Володимира Васильовича Вдовиченка,

1987 року народження, місце народження –
с. Приозерне Херсонської області

Інтерв'ю записане 19 березня 2024 р., 03 липня 2025 р. у форматі аудіозапису
Михайленко Галиною Миколаївною (ХДУ)[1]

Михайленко Галина Миколаївна (далі – М.Г.): *Назвіть П.І.Б. Вашого батька?*

Дарина Володимирівна (далі – Д.В.): Вдовиченко Володимир Васильович.

М.Г.: *Вкажіть дату і місце народження Вашого батька.*

Д.В.: Народився 12.01.1961 року в с. Надеждівка Білозерського району Херсонської області.

М.Г.: *Розкажіть про життя Вашого батька.*

Д.В.: Жив у с. Зорівка на Херсонщині. Навчався у Надеждівській загальноосвітній школі І–ІІІ ступенів. Після школи проходив строкову службу, після чого пішов працювати.

Тата виростила мати Віталіна. З дитинства, як розповідала бабуся, був «маленьким дорослим», щирою, веселою, грайливою дитиною. Захоплювався риболовлею, яка була для нього і хобі, і відпочинком. Згодом передав свою любов до рибальства своєму маленькому онукові. Дуже любив працювати на землі, займався вирощуванням сільськогосподарських культур.

Тато за характером був доброзичливим, чесним, мужнім, завжди був справедливим. Оточуючі його поважали, завжди намагався допомагати тим, хто потребував допомоги, не любив брехні, у висловлюваннях був прямим.

---

[1] Дешифрувала запис та створила транскрипт Г. М. Михайленко.

М.Г.: *Коли Володимир Васильович зустрівся, одружився з Вашою мамою?*

Д.В.: 17 грудня 1983 року одружився на Волошинській Тетяні Леонідівні.

21 вересня 1987 року у них народилася донька Вдовиченко Дар'я Володимирівна. 26 грудня 1989 року народився син Вдовиченко Артем Володимирович.

Він дуже гарний батько, найкращий, мудрий, сміливий, добрий та чесний, з сильним характером та міцними руками. У мого тата щира посмішка. Коли він сміється, здається, сміється все навколо. У нас родина дуже дружня, де завжди панує атмосфера дружби, ласки і турботи. Кожен день, проведений з родиною, радісний. Він дуже тішився появі онука Олександра, мріяв виростити його, їздити з ним на рибалку та навчити його всьому, що сам вмів, дуже любив його.

М.Г.: *До початку повномасштабного вторгнення чим займався Ваш батько?*

Д.В.: До початку повномасштабного вторгнення він в нас дуже любив землю. Займався сільським господарством. Він це дуже любив. Це йому приносило велику радість.

М.Г.: *Напередодні війни Володимир Васильович долучався до формування загонів територіальної оборони?*

Д.В.: Коли почалась війна – так. Тато був великим патріотом, любив свій край, де народився, виріс та жив, пишався своєю рідною землею – Україною та рідною мовою.

26 лютого 2022 року тато не вагаючись став на захист рідної Херсонщини у складі військової частини А7360.

М.Г.: *Після цього їх одразу направили на місце несення служби чи він ще додому повертався?*

Д.В.: Він не повертався додому. Ті люди, які пішли раніше 24 лютого, то вони поверталися ще на день додому, а тато вже пішов 26 лютого, то він вже не повертався додому.

М.Г.: *Чи був з ним зв'язок?*

Д.В.: Так. Останній раз я з ним розмовляла 27 лютого, а брат ще казав, що він з ним 28 лютого розмовляв. Але 28 лютого я вже йому телефонувала цілий день, то зв'язку не було.

Останній бій тато прийняв 01 березня 2022 року під час оборони м. Херсон (Бузковий парк). Без нього залишилася дружина, матір, двоє дітей та маленький онук, який понад усе любив свого діда, і дід його.

М.Г.: *Як Ви дізнались про загибель батька?*

Д.В.: Про загибель батька мама з братом дізналися раніше. Я дізналась 3 березня від знайомої людини. Потім я вже зателефонувала додому, запитала у брата: «Де тато?». Сказали, що тата більше немає.

Тато разом з побратимами були поховані на кладовищі Геологів у м. Херсоні. Ми перепоховали його 08 квітня 2022 року на кладовищі у с. Надеждівка Херсонського району Херсонської області.

М.Г.: *Брат не розповідав, як він дізнався про загибель батька?*

Д.В.: Деталей він не розповідав (*плаче*).

М.Г.: *Під час окупації приходили росіяни до Вас із обшуками?*

Д.В.: Ні, до нас не приходили.

М.Г.: *Після деокупації Ви звертались до правоохоронних органів для встановлення статусу учасника бойових дій вашого батька?*

Д.В.: Після деокупації була заведена кримінальна справа. Я – сторона потерпілої, в мене брали свідчення.

М.Г.: *Можливо, окрім цих питань, Ви б хотіли щось додати про Володимира Васильовича?*

Д.В.: У Білозерській громаді на Херсонщині в межах Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні та деколонізації топономії» та згідно з голосуванням місцевих жителів, перейменували вулицю Пролетарська в с. Зорівка, де він жив, на вулицю Володимира Вдовиченка.

На річницю визволення м. Херсон від окупації російських військ, по клопотанню від Херсонської обласної військової адміністрації,

за особисту мужність і самовідданість, виявленні у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність Українському народові Указом Президента України 747/2023, 18 бійців посмертно нагороджено орденом «За мужність» III ступеня, в тому числі і тата.

Розпорядженням начальника Херсонської міської військової адміністрації від 09.09.2024 року тату присвоєно звання «Почесний громадянин Херсонської міської територіальної громади» (посмертно) за патріотизм, особисту мужність, виявлену у захисті територіальної цілісності України, та героїзм під час Херсонського спротиву російським загарбникам на початку повномасштабного вторгнення.

М.Г.: *Дуже дякую Вам за розмову!*
Д.В.: Вам дякую, що вислухали.

«Будьте на зв'язку»

Макарська Вікторія Олександрівна,

1979 року народження, мешканка м. Херсон

Інтерв'ю записане 23 січня 2024 р. у форматі аудіозапису Михайленко Галиною Миколаївною (ХДУ)[1]

Михайленко Галина Миколаївна (далі – М.Г.): *Назвіть, будь ласка, П.І.Б. Вашого чоловіка?*

Макарська Вікторія Олександрівна (далі – М.В.): Макарський Олег Михайлович.

М.Г.: *Скажіть дату і місце народження Вашого чоловіка.*

М.В.: 27 вересня 1975 року народження. Народився він в Чернігові.

М.Г.: *Розкажіть про життя Вашого чоловіка до початку повномасштабного вторгнення.*

М.В.: Батько був трактористом, мама працювала в медичному закладі. Змалку дуже сильно він хотів бути льотчиком. Поступав він в Чернігівський інститут. Пройшов все навчання, але в нього не вистачило 2 см зросту для того, щоб стати льотчиком. Після цього він поступив в Київський військовий інститут. Закінчив він його. Вийшов він звідти старшим лейтенантом. Його перевели в Миколаїв на посаду. Там він прослужив 10 років.

Після цього ми з ним познайомились. Нас познайомила його рідна тітка. Його перевели в Десну. Там він прослужив роки 2–3, напевно, і в нього було розпорядження обрати або Чернігів, або Херсон. Він хотів ближче до батьків, але перевівся в Чорнобаївку і тут прослужив до пенсії.

Після цього він уїхав, бо хотів на Чернігівщину до родичів. Були у нього певні плани, мрії купити там будинок і переїхати туди жити.

---

[1] Дешифрувала запис та створила транскрипт Г. М. Михайленко.

М.Г.: *Коли Ви з ним одружились?*

М.В.: Я його знала довгенько, але наші близькі відносини почались близько 2006–2007 років. В цей час ми зблизились. Я працювала у лікарні. Це лікарня-хоспіс, і він сказав, щоб я цю лікарню кидала і переїзжала до нього у Десну. Ми розписалися в Чернігівській області і вже стали разом жити.

М.Г.: *Чи мав Олег Михайлович воєнний досвід?*

М.В.: Він був командиром роти. В Миколаєві він був на посаді. Був психолог-аналітик. В Чорнобаївці він був начальником клубу. Так, така маленька посада. Він був освіченою людиною, і до нього дуже багато звертались з багатьох питань, тобто він багато чого з документами міг допомогти, тобто здебільшого займався організаційними питаннями. Він вмів це.

Коли в Десні ми жили, то мені дуже сподобалось. Він мені каже: «Віка, прийди на призов». Були відкритими двері, і можна було вільно заходити. Він каже мені: «Йди прямо». Я йому кажу: «Я прийшла на якийсь стадіон». А він каже: «Це не стадіон, це – плац, йди далі». Прийшла на такий великий-великий плац, і там хлопці, а він був маленького росту. Всі такі високі, і було дуже приємно, що такий маленький, а всі його поважали і звертались: «Олег Михайлович, Олег Михайлович». Тобто, з повагою до нього відносились. Був дуже грамотний чоловік.

М.Г.: *Де Ви перебували напередодні війни?*

М.В.: У нас до війни нашому сину поламали ногу. Папа приїжджав, приходив. Був постійно з Яріком. Нам з ним було дуже важко. І зараз він є з пластиною в нозі. Потім наш Олег Михайлович поїхав до Чернігова, хотів там придбати щось, оскільки був на пенсії і до війни він у січні повернувся в Херсон. Повернувся вже на посаду у Білозерку, і згодом почалась ця епопея з війною, тобто він був вже на місці.

М.Г.: *Напередодні війни він Вам нічого не розповідав про формування ТрО?*

М.В.: Ні, такі речі він ніколи не розповідав, і я не втручалась, оскільки він був такою людиною, що якщо треба було, то він скаже.

Але якщо це стратегічні питання, об'ємні, то про це він ніколи не розповідав, тобто це було його. Я не втручалась.

М.Г.: *Як Ви дізнались про початок війни?*

М.В.: Нам зателефонував наш папа і сказав сидіти в коридорі. В цей день, коли вони заходили в Херсон, а я живу біля ліцею, наші хлопці зібралися, побігли всі на коло, щоб не зайшли з Білозерки. І ми зі старшим сином побігли туди на круг. Нас телефоном батько повернув: «Немедленно назад!». Все, що треба, я вам потім скажу. Він повернув нас назад, не захотів, щоб ми йшли кудись.

М.Г.: *В перші дні війни чоловік підтримував з Вами зв'язок?*

М.В.: Звичайно. Він кожного дня нам телефонував і не раз. Він весь час був на зв'язку. 27 лютого, я так зрозуміла, що щось відбулось в Білозерці. Він був перевдягнений в цивільний одяг, без форми і йшов пішки з Білозерки. Він зайшов до нас, випив кави і пішов на Чорнобаївку. Він сказав: «Мені треба. Будьте на зв'язку». Ми і були на зв'язку весь час.

1 березня 2022 року ми з ним зідзвонились близько 10-ї години, і це все було поспіхом. Я запитала: «У вас все в порядку?». У відповідь пролунало: «Так, все добре». Я спитала: «Що сталось?». Він відповів, що потім перетелефонує і зараз дуже зайнятий. Потім із розповідей я зрозуміла, що вони кудись збирались, тобто їм треба було завантажуватись в автобус. Він не міг розмовляти і сказав: «Я тобі зателефоную».

Пізніше я йому телефонувала. Кума казала, що йому телефонувала. В 12.00 я з ним ще порозмовляла. Пізніше я зателефонувала години в 2–3, він вже не брав слухавку. З вечора ще я телефонувала, кума телефонувала, брат телефонував.

Я зранку почала йому знову телефонувати. Це було вже 2 березня 2022 року. Не могла додзвонитись. На третій раз підняв слухавку чужий чоловік. Я його запитую, звідки у нього телефон мого чоловіка, а він каже: «Я його знайшов під деревом». Я запитую: «Кого? Телефон?». Він каже: «Ні, тут лежить чоловік під деревом. В нього весь час дзвонив телефон». Мене чоловік називав завжди «Королева», «Звезда Макарська», «Ласточка». І цей чоловік каже: «Я дивлюсь – тут підписано «Королева», і дзвонить, і дзвонить. Я і підняв слухавку. Підійдіть на ринок». Від мого

будинку, виходить, можна пройти на ринок, а звідти дійти і до Бузкового парку.

Ми з цим чоловіком зустрілись. Він мені віддав кошелек Олега (*глибоко зітхає*), телефон і каже: «Там, в Бузковому парку під деревом лежить чоловік».

Я туди побігла. Бігла я зі знайомим. Не одна. Коли прибігли ми туди, ще було трохи снігу – лежали хлопці в цьому Бузковому парку. Я почала дивитись. Перший чоловік, до якого я підбігла, він був вже вбитий. Не мій чоловік.

Підбігла до Олега, до цього дерева. Він вже був перевернутий. Видно, по нему было, что у него перебита нога. В ногу попала пуля. Тогда он еще живой был, потому что нога затянута ремнем была. Видать, себе зажимал ремнем ногу. Потом, когда я его взяла за руку, почувствовала, что рука болтается. Потом при вскрытии сказали, что у него ранение в руку, ногу и грудь. Видно было, что его курточка, он, видать, дергал этот замок и хотел открыть куртку.

Никого людей не было. Знакомый пошел смотреть территорию. Я начала звонить в 102. Подняли трубку. Женский голос говорит: «Где это находится?». Смотрю, два мужчины там идут. Я спрашиваю: «Как называется улица?». Они мне сказали. Где-то полчаса, минут сорок я ждала. Приехал похоронный транспорт. Начали выходить люди. Когда я пришла, там уже никого не было. То есть первые люди местные обошли всю территорию, я уже пришла, когда не было никого, и потом уже похоронный транспорт начал собирать ребят.

Я подошла, спросила: «Куда вы будете везти?». Мне сначала сказали какое-то одно название, но потом я смотрю, что микроавтобус развернулся и поехал в сторону Геологов. И уже тогда ребят везли туда в сторону Геологов.

А потом уже все остальное видела по видео, интервью. Там уже был и батюшка, и ребята, и обстрел в этот момент начинался. Потому что были звуки. Женщина ко мне подошла, говорит: «Может, вам кофе?». Я говорю: «Нет». И говорит: «Уходите, потому что видите, что происходит, начинаются сильные звуки. Тут дальше разберутся». Только единственное она у меня спросила: «Его в общую могилу?». Я говорю: «Как это в общую могилу? Нет. Он офицер. Как его в общую могилу?». Я не знаю, кому там что там передавалось, но у каждого из ребят была уже своя могила.

Потом все время я была в оккупации. Приходила к дереву. Был блокпост на Геологов. Туда русские не пускали, и я не стремилась туда идти, потому что я боялась.

Когда уже нас освободили, то я пошла туда на кладбище искала могилку. Подсказали мне, где находятся захороненные ребята. У некоторых уже были таблички, у других было – неопознанный человек. Два часа ходила туда пешком, два часа – назад. Все пешком. Так что, как-то так вот.

М.Г.: *Чи вдалось встановити місце поховання чоловіка?*

М.В.: Да. Конечно. Я потом и на кладбище подходила в администрацию, и ездила в судмедэкспертизу и опознавала его. Все подтвердилось. Там я ему уже поставила крестик. Все у него есть, и флаг висит, то есть мы знаем, где он находится.

Перепоховання ми не робили. Залишили так. Брат уже начал говорить, мол, сколько его можна раз перепоховувати. Пусть будет тут.

Ну, да, говорю, с ребятами воевал – пусть с ребятами здесь и остается.

Мы разговаривали с братом. Брат сказал, что пусть будет на месте.

М.Г.: *За час окупації до Вас приходили окупанти? Задавали питання? Чи робили обшуки?*

М.В.: Да. Было. Не знаю, кто рассказал, у нас глухая улица. К нам приезжали, наверно, через две недели две машины. Ну, такие, модные машины. И именно стали под калитку. В этот момент я с ребенком поехала в больницу. Соседка говорит: «Я видела, стояла наблюдала за ними. Они знали, куда идти. Они начали стучать в калитку, и наша бабушка говорит: «Кто там?». Они говорят: «Открывайте. Мы пришли. Будем проверять». Бабушка говорит: «Уходите, никого нету дома». Они говорят: «Мы сейчас перелезем через забор, и будет хуже»». Бабушка старшего сына спрятала за диванчик. Он спрятался. Окна у нас завешанные и темные. Они зашли, пересмотрели все. Нашли моего старшего сына. Навели на него автомат, на бабушку. Проверяли наколки, паспорта. Спрашивают: «Где мать? Мы хотим с ней пообщаться». Лазали на чердак. В туалет заглядывали. Даже в будку к собаке заглядывали.

На второй день только увидела, что чердак открытый. Потом они уехали. Сказали, что б я была на месте, они завтра приедут.

Думаю, та пошли вы вон. Поехала к сыну в больницу. Я предупредила, оставила номер телефона моего старшего ребенка. Конечно, к ребенку я ходила, оглядывалась, боялась. Был момент такой даже, что я стояла на остановке недалеко от лицея. В рюкзаке у меня был телефон, который стоял, слава Богу, на вибро, паспорт в рюкзаке «і посвідчення багатодітної родини». Как раз они делали проверки по Полтавской и подошли ко мне, говорят: «Давайте телефон». Телефон жужжит у меня в рюкзаке на спине. Я говорю: «У меня нету ни телефона, ни паспорта. Я с собой такого не ношу» – «Почему вы тут стоите?» – «Здесь остановка». Они мне говорят: «Какой у вас есть документ?». Я говорю: «Посвідчення багатодітної родини». Он на меня посмотрел, что-то сканировал по этому «посвідченню», фотографировал, но не тронул. Развернулись и уехали.

Такі в мене були два випадки.

М.Г.: *Ви не виїжджали з окупації?*

М.В.: Ні, всю окупацію тут пробула. Когда 11 нас освободили, то 12 ребенок сильно хотел выйти. Сначала 11 числа хотел выйти посмотреть, потому что у нас была такая ситуация, что люди многие не верили, что нас освободили. Думали, что рашики попереодевались и делают какую-то агитацию. Я говорю: «Я проверю, а потом с бабушкой пойдешь, пройдешься в магазин».

12 числа ребенок пошел с бабушкой, упал, и опять вот у нас пластина в ноге, то мы лежали в нашей детской областной больнице. Две недели без света и воды. Я возила ему и свет, и воду: фонарики, еду. Потом у него началось искривление ножки, и нас на две недели отправили в Николаев.

Потом мы вернулись назад. Ему там сделали операцию, вставили пластину и мы вернулись.

М.Г.: *Чи звертались Ви після деокупації до правоохоронних органів для встановлення статусу учасника бойових дій для чоловіка?*

М.В.: Так, звичайно, зверталась, щоб встановили статус учасника бойових дій. Обращалась я в военкомат. Его признают учасником боевых действий.

М.Г.: *Можливо, є ще якісь спомини і Ви хотіли б щось додати?*

М.В.: Не знаю, «пані Галина, можливо, якщо будуть, я вам додам». Пока мне сложно говорить. Слезы накатываются. Воспоминания тяжелые.

Ярослав хоче бути як батько – військовим!

Усі хлопці, що були у Бузьковому парку та біля Херсонського наукового ліцею – герої! Герої нашого міста!

М.Г.: *Велике дякую Вам за розмову!*

«Я не хочу, щоб дитину мою забули»

Моренець Оксана Анатоліївна,

1970 року народження

Інтерв'ю записане 24 лютого 2024 р. у форматі аудіозапису
Михайленко Галиною Миколаївною (ХДУ)[1]

Михайленко Галина Миколаївна (далі – М.Г.): *Назвіть П.І.Б. Вашого сина.*

Моренець Оксана Анатоліївна (далі – М.О.): Ронський Олексій Михайлович.

М.Г.: *Вкажіть дату і місце народження Вашого сина.*

М.О.: 05.04.1997 року народження, с. Широка Балка, Херсонська область.

М.Г.: *Розкажіть про життя Олексія Михайловича до початку повномасштабного вторгнення.*

М.О.: До війни він школу закінчив, 9 класів, потім поступив в Миколаєві, вчився 3 роки. Потім пішов в армію. Перед армією буквально пару місяців попрацював на садах. Я навіть не знала, що він пройшов учебку, а потім контракт заключив. Я вже дізналась – він був на навчаннях інтерконтинентальних, і то з новин побачила, що він там.

М.Г.: *Це в якому році було?*

М.О.: Це був 2017-й. А потім – зона АТО. Був під Мар'їнкою, там був поранений, контужений. Ногу йому поранило було. Коли закінчився контракт, хотів продовжувати, але я приїхала, не пускала. Він тоді з дівчиною зустрічався. Весь час поривався до хлопців до своїх. Як його не вговарювала, а він другий контракт зробив собі.

М.Г.: *Напередодні повномасштабного вторгнення чим Олексій займався? Які були настрої?*

---

[1] Дешифрувала запис та створила транскрипт Г. М. Михайленко.

М.О.: Працював в Херсоні на судозаводі, якраз приїхав із другої зміни, і війна почалась. Перед тим я чула, що він з хлопцями балакає і на контракт хотів іти. Я його вговарювала не йти, а він казав: «Та ну, ма, там хлопцям важко. Я хоч на місяць туди» – «Та який місяць? На місяць контракт не робиться». А він же: «Ма, ти не розумієш, хлопцям важко там, я хоч трошечки, хоч чуть-чуть допоможу. Ти зрозумій, якщо ми там не будемо стояти, вони завтра вже у нас будуть». І постійно мені казав: «Мам, уявляєш, як хлопцям важко там. В того – старі хворі, в того – жінка вагітна, в того – троє діток залишилось» – «Ой, – кажу, – хлопці гинуть. За що тільки так?». Він каже: «Мам, ну як за що? За Україну! Ну як ти не розумієш?». Ми в совєтське время виховані, тим більше я на заробітки постійно їздила туди в Пітер. Там же інші зовсім новини, з тими Скобеєвими, Соловйовами. Коли вже звідти приїхала, то тоді вже почала розуміти.

М.Г.: *Як Ви дізнались про початок повномасштабного вторгнення?*

М.О.: Льоша якраз був в другу зміну. У нічну. Мав вже зранку приїхати додому. Зранку почали звідусіль дзвонити. Хресна дзвонила, а вона на тій стороні, у Брильовці. Почала телефонувати: «Каланчак бомблять, Каланчак бомблять. Все горить». Ми чули вибухи. Чоловік з іншої сторони телефонував, з Миколаєва: «Миколаїв бомблять!». Малий приїхав, бігом прибіг додому, схопив документи. В рюкзак все накидав. Кажу: «Куда?» – «Мам, треба! Мам, у військкомат». Навіть не їв, не перевдягався, нічого. Бігом рюкзак на плечі. Я йому: «Синок, жилетку візьми, щоб тепленько було».

Він поїхав. Я години через три намагалась передати йому щось поїсти, бо вони у Велетні були, за Білозеркою. Сутки вони там пробули. На другий день вони приїхали, а потім зібралися їхати у Херсон. Я йому кажу: «Куди ти поїдеш? Ти ж Херсона не знаєш, у Миколаєві вчився. Я з тобою поїду». Він каже: «Куди, мам? Куди ти зібралася зі мною їхати?».

Я ото як відчувала. «Все нормально, мам, ти не дзвони». Я кажу, що в інтернеті вже показують, що вони вже скрізь, а він мені: «Ма, все нормально, заспокойся. Не кіпішуй. Все».

28 лютого дзвонив. Я йому кажу: «Ти звони хоч частіше». Він: «Ма, все нормально, я сам буду дзвонити, ти мені не дзвони».

Потім 2 березня дізнались.

М.Г.: *Ви з ним останній раз розмовляли 28 лютого?*

М.О.: Так. Через рік вже зустріла хлопця, він його мобілку віддав. Аж через рік. Там ще якась колаборантша бігала, їх усіх знімала в парку, і ще там мародери були. Один там лазив по кишеням і витрусив декілька паспортів і мобільних. Вони ховали ті мобілки, бо ж окупація, і потім мені через рік віддали. Я там нічого не дивилась. Їх перефотографували всіх вбитих. Хоча їх 19 було, а на фотографіях 27, але там були не всі з тероборони. Були і звичайні люди.

М.Г.: *Чи запрошували впізнати тіло?*

М.О.: Ні. Тоді ні. Ніхто. Вони ж скрізь були. Там їх на Геологів прикопали. До 20 числа їх тут у нас повно було. Ми ніяк туди не могли. Потім аж влітку мені подзвонив слідчий з Одеси, бо вони в той час евакуйовані були. Мені смску прислали, що стосується Льоші, про те, що вони їх, виявляється, ексгумували, а потім знов перепоховали. Я ще в окупації була шукала його і до директора кладовища їздила. Фото його знайшли – впізнали. Нам ніяк не вдається їх перезахоронити. Їх там троє – Грозинський Віталій, Костя Слівкін і мій. Їх же треба як положено перепоховати. Я і в військову адміністрацію, і в частину, і в обласний військкомат. Займаємось перепохованням. Їх рашки пририли. Ну як так можна? Вони ж АТОвці. Їх положено як солдатів ховати. Це ж не так, що я поїду, вкраду його і привезу додому. Він досі на Геологів захований. Та й зараз як? Такі обстріли, що неможливо їх перепоховати. І дрони постійно літають. Неможливо зараз перепоховати.

Коли тільки визволили, то одразу було тихіше. Я й до голови до нашого кажу: «Треба ж якось хлопців наших перезахоронити». А він: «Так вони ж не в бою загинули». Я кажу: «Ти що, знущаєшся? В мене дитина провоювала більше трьох років, а загинув вдома під хатою, і я не можу його перезахоронити».

Він командир БМП був в 30-ці. Перед тим зідзвонювався з хлопцями і наче домовились, щоб він до них прибився, але ж неможливо було звідси вибратися. Все казав: «Мам, не переживай. Я тут, я вдома в територіальній обороні в Херсоні. Ми тут потрібні, в Херсоні». Він до своїх не встиг хлопців.

Десь три дня назад його хлопці-побратими знайшлись, не знаю, може, вони на нашому напрямку. Хотіли до Льоші на могилу

сходити. Я все йому обіцяю, що мама його забере, і машину треба найняти. Все хочеться його додому забрати. Чоловіка тоді інсульт схопив. Ходить, але права сторона паралізована.

То він в АТО був пропав, був тоді поранений, і він тоді перенервував, і його схопив інсульт. В окупації хоч живого залишили. А вони як коршуни: тільки де прилетить – і до нас. Кошмарили без кінця.

М.Г.: *Безпосередньо до Вашої оселі під час окупації приходили?*

М.О.: Так я ж кажу, що залишились живі тільки тому, що чоловік паралізований після інсульта. Хату шманали, тому я встигла речі зарити і в тітки брата форму зарили, і документи позакопували. Безкінечні колони бурятів ходили із хати в хату, а як росгвардія і кадирівці – були закриті вже в масках. Запитують: «Ваш син атошник?». Я кажу: «Ні» – «А где он служил?» – «В украинской армии. А что у вас не служат?». Кожну кишеню в хаті перевірили, навіть горщик із квітами на підвіконні перевірили. Піднімав вазон і назад поставив. Все, що можна. У мене були коробочки для рибалки. Син до рибалки готувався, сказав: «Мам, та хай стоять з удочками». І він в тих коробочках рився-рився. Там знайшов якийсь патрончік. Кажу: «Положж, це просто патрончік». Маленький такий патрончік. «Я посмотрю, с какой он партии» – «Да какая партия, дите домой не вернулось, а ты ...».

Я ще працювала комендантом, люди мали приїхати на обрезку, а там ліжка двоярусні, і він: «Это что у вас тут ЗСУшники жили?». Кажу: «Какие ЗСУшники?» – «Такие. А, мы поняли. Бандеровцы». Матраці грузять, все грузять. Боже, все крадуть звідти для «общего дела». Я там з ними як завелась. Пару разів було ледь не розстріляли, а потім другий раз прийшла – квіти забрала.

Ті там жили ще якийсь час, поки туди не прилетіло. Я пішла, і через день до них прилетіло. Ну що, координати дали. Жінка, яка там працювала, приходила і потім до них прилетіло.

Доброжелателей багато було. Хтось втік з ними, а деякі залишились.

Після деокупації по черзі спати лягали, до нас поруч прилетіло з «Града», а біля калитки касетний снаряд впав прямо в асфальт: два метра труба така встрягла, і ми по черзі ходили, один одного стерегли.

А в окупації прислухались. Тільки машина затормозила, думаєш: тільки б не до тебе, тільки б не до тебе, бо без кінця ці допити, без кінця ці шмони. Слава Богу, нічого не знайшли в мене. Деякі речі досі знайти не можу, особливо грамоти його. Він одразу казав: «Мама, спали все». Як я спалю ці грамоти? Там все англійською написано. Я перед тим ще з ліхтариком пройшлась, познаходила то його патрони, то його жетони. У Олени, що проводжала в армію, медалі як учасника бойових дій – то я познаходила, а ось грамоти так ховала, що знайти не можу. Речі-то всі подоставали, а дрібниці, що десь трапляються, бігом в пакети і закопала. Досі все перекопую – не можу знайти. Десь знайду потім. Це тряслися, сиділи як кожний шорох. В мене інваліди – тітка і чоловік.

Олександрівка поруч з нами, то вони тут і були, а туди далі вертольоти, танки, БТРи, тигри їхні тут. Я вже думала: або нас не визволять, або ми не виживемо.

М.Г.: *Під час активних бойових дій Ви не виїжджали?*

М.О.: Ні. Я вдома була весь час. На мені два інваліда, за всіх доводилось турбуватись. Я майже 10 років пробула в росії, знаю їхню психологію, знаю, як з ними. Мене питають: «Откуда ты так по-русски хорошо разговариваешь?». Так я багато років в росії прожила. Я ж розумію, що вони – дебіли. Буряти їхні: «Та ничего, вы не переживайте, мы Бандеру поймаем и уйдем отсюда». Ще березень був, вони казали: «Мы до 20-го числа Николаев возьмем и даже зачистим». А це було 15 березня. Я кажу: «Бог в помощь вам». Я з ними балакала довго, а собаки навколо мене були – Боже. Вони досі за мною ходять і не відходять від мене. Ви б тільки бачили, як вони по вулиці п'яні з автоматами ходили, гранати губили. Ой, шо вони тільки в нас не робили. Хто не був в окупації, той не зрозуміє, а переживати тут і чекати, поки за тобою прийдуть… Голови боялися підняти. Куди мені з моїми інвалідами тікати? Дитина в мене тут похована. Дитина в мене не тікала від них, а я буду тікати? Чекали наших тоді. Я як побачила: Станіславом наші їдуть, а дитина в двір не зайде. Для чого жити? Дитини немає. Як жити? Для чого жити? Заради дитини. Я в ту кімнату заходжу – квіточки приношу, свічку запалюю. Чоловік мене сварить, що я туди заходжу, а сам туди заходе. Тільки заходжу квіти полити. Залишила як все є. Як їх можна пробачити? Всю душу вирвали.

Весь час з хлопцями бігав то у футбол грати, то на рибалку. Він ще такий був: «Синок, що ти робиш?» – «Чудю» – «Що ти чудиш?» – «Не знаю, що я чудю». Було серед ночі підніме мене: «Ма, йдемо» – «Що ти хочеш?» – «Та на рибалку».

Він в мене і на городі виноградник засадив, фазани були. Осколками фазанів побило. Кролівні клітки він робив, вальєри. Так воно все і стоїть. Машину розбирав. Він ще автомеханік був. Машину перероблював. Так вона і стоїть. Осколками її побило, скло все побило. Так вона накрита під трьома тентами і стоїть. Хто її буде ремонтувати? (*глибоке зітхання*).

Дерево так любив обрізати, а він ще й понасаджував багато. Він любив дерево колірувати. Гранати садив. Йому треба було на агронома вчитись. Він любив щось там колірувати, ремонтувати, і оце в нього були кактуси. Любі гроші на них витрачав. Мені-то вони всі однакові, а він їх всі розрізняв. Одні голочки в одну сторону йдуть, інші в іншу сторону йдуть. Той квітне, той не квітне. Постійно з ними крутився, щось там ощіпував. А зараз вікна всі позакривала, бо осколки навколо летять, матрацами позакривала. З усіх сторін може прилетіти. А тоді все там з ними щось балакав. Рома старший було проткнув кактус ручкой, а той як прийшов, побачив, як став кричати: «Що ти зробив? Ти уяви, якби тобі руку ручкою проткнути. Ти розумієш – він живий. Він розуміє все». От наскільки він квіти любив. Він в житті курки не образив, не зарізав, не убив ніколи. Всіх, навпаки, лікував, і котиків, і собачок додому тягнув. Тоді один кіт був удома, а зараз – шість. Поприходили різні шість котів і сім собак. Собака його залишилась. Він його і в армію проводжав, та й кіт його любив, тоскував за ним. Зараз він вже рідко заходить до нього в кімнату.

Речі всі Льоші передала в Херсон в територону. І бронік, і тепловізори були в нього. Він хотів перед тим хлопцям віддати, а потім поміркував і сказав: «Мам, може, вони мені ще знадобляться. Я їх сам собі купляв. Нє, мам, поки я собі лишу». Я це все передала йому в Херсон. Я йому сумку АТОшну зібрала, поклала все що треба: каски, броніки, тепловізори, нічники. Я йому все передала туди. Він вже був раз поранений в тому броніку. Титанові диски були в ньому, врятували. А цього разу їх просто постріляли.

Я було ще їхала в Миколаїв, то зустріла хлопця, він з Льошею був у теророрні і розділились. Дівчина намалювала портрет Льошин,

і він як схопився: «Це Льоша, це Льоша. Так він живий?». Я кажу: «Ні». Наскільки портрет цей вийшов намальований такий чіткий, що просто людина впізнала. Він два роки документи робить. Згадував, як вони з Льошею разом були. Вони один одного міняли, ретирувалися. Це Ханов Олег зі Станіслава. Казав, що Льошу бачив останній раз під деревиною і думав, що, може, він врятувався.

І виходить так, що через рік мобілку повернули, знайшовся чоловік, який разом з ним був, просто випадково. А воно все не заспокоюється. Скоро вже два роки першого буде.

Я вже потім подзвонила Козаку, дізналась. Так, він був у списках, був контужений. Документів не було, не знав, до кого звертатись, бо сильно поранений був, і ребра поломані, і ноги поломані, і він їздив паспорт в Миколаїв відновлювати, і чисто випадково людину зустріла.

А воно все знов і знову всередині все здавлюється, а собака все не заспокоюється. Все жде і жде, що дитина зайде в хату. Коли рашки бомбили, я навіть боялась двір один залишить, все думала, чекала, що, може, прийде. Багато хто поїхав, евакуювалися. Так, важко. Ще добиватись за дитину правди треба. Скільки часу нас вже деокупували, і все одно ми ніяк не можемо нічого довести. В частині вже змінилось п'ять командирів, а толку. Я похоронки не могла добитись скільки, і сама скрізь їздила, машину наймала, щоб виписки назбирати. Запитів багато робила, щоб похоронку видали. Нервів скільки виматали. А документи відновити? Спочатку руки опустяться, потім подумаєш, з силами зберешся – і знову, знову, знову. Добре, що дівчата групи зробили, і наче з документами починається щось складатись. Вони і на апеляцію подавали, і тільки-тільки починають документи відновлюватись, і то це тільки через суди. Була б ще справа, що хлопці тільки прийшли, так він-то в мене скільки провоював.

Він в мене такий шустрий, досвідчений, скільки пройшов, скільки всього знає. Дуже довєрчівий був і не міг людині не довіряти. Я йому постійно казала: «Обережним будь, не довіряй». А він мені: «Мам, ну що ти так».

Весь час на приколі. Жарти. Сильно не любив крику. Навіть не переносив, щоб хтось закричав. Все мало бути тихо. В нього позивний «Роня» був, а хлопці на нього казали «Рончік-бамбончік». Десь я на відео бачила. В мене, на жаль, нема його. Там кричали: «Давай,

Рончік-бамбончік, вали їх». Десь проскакувало те відео, а зараз і не знаю, де воно.

Я ще пам'ятаю, як його в армію брали. Я тоді ще казала: «Не дай, Боже, контракт, не дай, Боже, війна». А він: «Мам, все нормально. Мам, що ти починаєш, що ти перебільшуєш».

Він було спить, я прийду – над ним стою. Він просинається: «Мам, ну ти чого не спиш? Чого ти прийшла?». Він бувало після контузії спав погано і за автомат хапався. Як вони спали там з автоматами, з гранатами? Ось так якось воно.

М.Г.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

«Я збираю речі, нас викликають»

Немомняща Вікторія Миколаївна,

1977 року народження, місце народження с. Чорнобаївка Херсонської області

Інтерв'ю записане 16 березня 2024 р. у форматі аудіозапису Михайленко Галиною Миколаївною (ХДУ)[1]

Михайленко Галина Миколаївна (далі – М.Г.): *Назвіть П.І.Б. Вашого чоловіка.*

Немомняща Вікторія Миколаївна (далі – Н.В.): Непомнящий Олександр Миколайович

М.Г.: *Вкажіть дату і місце народження Вашого чоловіка.*

Н.В.: Народився 24.07.1972 року в с. Чорнобаївка Херсонської області.

М.Г.: *Розкажіть про життя чоловіка до повномасштабного вторгнення.*

Н.В.: До зустрічі зі мною він навчався і закінчив Херсонський індустріальний університет за спеціальністю «Інженер машинобудування». Відслужив строкову в армії один рік, так як мав вищу освіту. Він займався спортом, в нього був розряд по спорту. Він працював в Степанівській школі, тільки точно не пам'ятаю номер. Був вчителем фізкультури і також праці.

Як людина він дуже відповідальний. Мені здається, зараз дуже таких мало чоловіків: поважає батьків, дітей, сім'ю дуже цінує.

Він на 5 років за мене старший. Одружились ми в 1995 році, коли він вже прийшов з армії і працював у школі. Через деякий час народилась донька. В школі зарплати не платили, тому довелось якось годувати сім'ю, і зі школи довелось піти. Далі працював на себе. Останні 15 років він працював в приватній фірмі. Фірма займалась продажем кондитерських виробів по всій Херсонській області. Спочатку він починав агентом. Потім він став супервайзером.

[1] Дешифрувала запис та створила транскрипт Г. М. Михайленко.

Їздив по всій області і заключав договори з власниками магазинів і контролював роботу агентів.

В 2014 році отримав повістку і був в зоні бойових дій в АТО, отримав поранення і був у мирний час списаний, а якщо війна або військовий стан – частково придатний, але точне формулювання сказати не можу.

Був в резерві. В 2018 або в 2019 році був на зборах. Їх збирали. Десь місяць їх там тренували.

М.Г.: *На початку 2022 року що Ваш чоловік думав про ймовірність початку війни?*

Н.В.: Ще перед Новим роком і по телевізору, і скрізь вже прогнозували, що може бути вторгнення. Мені здається, що ті хлопці, які були в АТО, вони вже були готові, хоча він нас більше заспокоював.

Звісно, ми переживали, я переживала те, що Херсон на кордоні.

З одного боку, він мене заспокоював: «Не переживай, не панікуй!», а збоку дивишся – то він був вже наготові. Я бачила, що ось-ось – один дзвінок, і він вже буде…

Коли війна почалась, то в нього була командировка на Геніческ. Ще 4-ї ранку не було, він на Геніческ виїжджав з дому. То він вже встиг заправити повний бак – і бензин, і газ. А тоді він вже мені телефонує і каже: «Війна!».

Я так розумію, що по телефону йому, скоріш за все, подзвонили. Казав, що хлопці, які живуть в Новій Каховці, йому скинули фото, що вже їде якась техніка, і він сказав: «Я повертаюсь. Мене викликають в Білозерку у військкомат».

Так як він на машині, приїхав, каже: «Я збираю речі, нас викликають. Ось повістка – на роботу передати». Деякі документи взяв, якісь залишив, ключі від машини і машину залишив. Знайомий повинен був за ним заїхати. Хоча я його зупиняла, тому що донька, і я кажу: «Я сама не витягну». На що він каже, що цей раз вони прийшли до мене додому, на мою вулицю, і вони мені життя не дадуть. Каже: «Хто буде воювати? Сімнадцятирічні хлопці? Ні. Я хоч знаю, що це таке».

(*Невеличка перерва*)

Категорично: «Ні. Я не зможу сидіти в підвалі. Я не можу тут пересиджувати. Чекати я не буду».

Тоді ми спілкувались, коли він виходив на зв'язок або писав мені.

Він 24 лютого, як приїхав, йому вручили повістку, він і пішов.

Я так розумію, три дні їх тримали десь в безпечному місці, видали автомати і тоді їх розпускали. Розпустили, сказали: «Ідіть по домам або деінде. Тобто – розходьтесь». Де їх тримали – я не знаю, мені по телефону нічого не казали.

Тоді, я так розумію, з тих, хто залишився живий, саме той, в кого він ночував, залишився в тому Бузковому парку живий. Ми з ним розмовляли після деокупації. Вони збирались в Миколаїв в територону, а 26 лютого їм подзвонили зранку і сказали, я так розумію, приказним тоном: «Так як ви вже мобілізовані і є зброя на руках – повернутись у Херсон через військкомат або призовний пункт».

Повернулись хлопці, і їх тримали вже в терорборони, в інтернаті на Куліка.

Він ще виходив на зв'язок, ми з ним розмовляли. Казала, що вже Херсон здали, вже все. На що він каже: «Кого ти слухаєш? Це все неправда». І я так розумію, що 28 лютого, коли чоловік моєї сестри поїхав на територію терорборони до інтернату, хотіли його забрати, то він відмовився, сказав, що мені вже дали зброю, в мене вже підлеглі, і я вже їх не кину.

Ну а 1 березня рано-вранці мені подзвонив, не дивлячись на те, що зв'язок поганий, і сказав, що вишукують в стрій і кудись везуть. Це були його останні слова (*пауза*).

Це було 1 березня…

М.Г.: *Як Ви дізнались про смерть чоловіка?*

Н.В.: Сестра моя подзвонила і ситуацію пояснила, що чоловіка вже немає. До останнього я не вірила. Чоловік сестри телефонував моєму чоловіку, і взяв слухавку інший чоловік і спитав: «Хто ви такий?». Він сказав, що зять. Ну і сказали, що це волонтери, які збирали трупи. Я так розумію, що це вже 2 березня було. Але до останнього я не вірила. Просто чіплялась до останньої можливості, що він живим залишився.

Спочатку казали, що буде братська могила, потім сказали, що у кожного окрема могила. Тоді я вже на місці через родича, у нього знайома на Молодіжній, що займається похованнями, вийшла на неї, і 15 числа я забрала чоловіка і перепоховала, зробила експертизу. Перепоховали 15 числа в Чорнобаївці.

В той час, коли я впізнала чоловіка, сказали, щоб видаляли з телефонів всі фото. Видалила, вийшла з цього чату. Я то вийшла, але вже ввечері я вже так більш-менш відійшла і розумію, що в мене на руках нічого немає. Ні документів, нічого. Потім я писала, може, якісь документи скинете, може, ще щось – на що вона категорично не хотіла назад під'єднувати в цю групу.

Тоді вийшли на Ольгу Василівну, приїхали туди. Це була субота. Там була чергова жіночка, яка давала інформацію. На моє питання про хлопців, які загинули, як можна подивитись або де вони захоронені, мені скинули який це ряд, яке це місце, сектор – це все мені скинула. Я кажу: «Я хочу подивитись, як захоронений мій чоловік» (*глибоке зітхання*).

Коли ми приїхали на кладовище, то побачила, що просто вирили яму. Приходить працівник цього кладовища, каже: «Ось». Показує рукой на викопану яму, і вони тільки були присипані. Вони були без трун, без мішків, просто присипали.

Потім, коли я просила, допомогли мені знайомі, щоб його викопати, то ми його відкопали. Вони його відкопали, мене в машині просто посадили, сказали, щоб я не бачила цього всього. На кладовищі не хотіли нам віддавати тіло до закінчення війни. На що я сказала, що коли закінчиться ця війна, і так як вони поховані…

Ми забрали тіло за дзвінком Ольги Василівни, дозволили зробити експертизу, і я перепоховала. Це було 15 березня.

М.Г.: *Ви залишились в окупації чи виїхали?*

Н.В.: Я всю окупацію була на місці, в Чорнобаївці. Тоді Колихаєв сказав, що вся інформація на учасників тероборони в орків була, що в них була вся інформація на бійців тероборони і на їхні сім'ї (*плаче*). Тому мені і знайомі казали: «Давай, виїдемо!». Я не ризикувала, тому що я боялась показувати паспорт. Хто його знає… Я не ризикувала. Я весь час була вдома.

М.Г.: *Чи приходили за час окупації росіяни до Вас?*

Н.В.: Ні. Не приходили. Нас в Чорнобаївці особливо не терзали. Звісно, зятя взяли, він в полоні був аж до осені. Я знаю, що інші сім'ї – там до них приходили. І Козак мені казав вже пізніше, що вся інформація ФСБ у них була. Питав, чи приходили до мене. Ні, до мене не приходили.

Я виїхала, коли вже нас звільнили. Спробувала спочатку ще в вересні перед цим референдумом, але нас не випустили на паром. Не вийшло виїхати. Виїхала я вже після звільнення. Я спробувала хоч достукатись до когось. Я бачила, що той, кого призначили до нашої обласної адміністрації на той час при деокупації, Янушевич, що вони нічого не знали про Бузковий парк, і про хлопців, і про цей бій взагалі.

Я виїхала в кінці листопада. Дитина у мене була у Львові, треба було і підтримати її, бо на відстані тисячу кілометрів дуже важко. У Львові донька ходила у волонтерський штаб, і там, каже, є адвокати, які надають юридичну допомогу сім'ям військових, загиблих. І ми спробували подати, щоб відновлювати ці документи. Фактично, крім свідоцтва про смерть і заключення судмедексперта, в мене нічого на чоловіка, в принципі, не було. Зараз в мене тільки довідка з ВЛК, навіть сповіщення про смерть у мене не має.

Тоді в нас ще не виходило. Тоді в Херсоні суди ще не працювали, ми все робили через Одеський суд. На що Одеський суд сказав, що вони такі питання не розглядають. Відмова.

Ми пробували ще, але бачу те, що за тисячу кілометрів зробити це важко.

Вже тут, у Херсоні, я вийшла на родичів, і я розумію, що в них хоч сповіщення про смерть було, а в мене його не було. Я повернулась додому перед Великоднем, це був квітень місяць. З того часу намагаємось вже з херсонським адвокатом провести це все через суди і доводити, що вони загинули військовими. Але скільки я відповідей отримала, що офіційно ніяких відомостей на вашого чоловіка немає. І нагороди вже нам дали, і все. А ось так.

.

М.Г.: *Можете розказати, яку нагороду дали?*

Н.В.: Всім нашим дали «За мужність» ІІІ ступеня, хоча Юлія Олегівна, це представник міської ради, каже, що подавала їх на Героїв, а дали «За мужність» ІІІ ступеня.

М.Г.: *Можливо, крім цих питань, Ви б хотіли щось додати?*

Н.В.: Він таким чоловіком був відповідальним. Він всім допомагав. Хто звертався – всім допомагав і старався всім допомогти. Старався для сім'ї зробити багато, і для батьків своїх. Для себе в нього якось часу не вистачало. Каже: «Потім, потім». Як він

жартував: «На пенсію як я вийду – тоді буду відпочивати». Все якось старався для сім'ї.

Дуже важко втратити такого чоловіка. Мені здається, таких відповідальних, таких патріотів… Навіть тоді, в 2014 році, коли він пішов, казав: «Заспокойся, все нормально, я повернусь».

Коли вже тут, то каже: «Іншого вибору немає». Каже: «Я не за Президентів. Я йду за свій дім, я іду за свою сім'ю. Вони вже прийшли в мій дім. На мою вулицю».

Чоловік дуже любив фотографувати, займався ще з дитинства. Зараз донька теж фотографує гарні миті, наче нашими очима Він це бачить.

М.Г.: *Щиро дякую Вам за розмову!*

«А ти що думала, я приїду і буду вдома сидіти?»

Осіння Ольга Петрівна,
1990 року народження, мешканка с. Білозерка

Інтерв'ю записане 17 січня 2024 р. у форматі ZOOM-конференції
Черемісіним Олександром Вікторовичем (ХДУ)[1]

Черемісін Олександр Вікторович (далі – Ч.О.): *Назвіть П.І.Б. Вашого чоловіка?*

Осіння Ольга Петрівна (далі – О.О.): Осінній Володимир Леонідович, народився в Білозерці у 1981 році.

Ч.О.: *Розкажіть про життя Вашого чоловіка до моменту знайомства.*

О.О.: До нашого знайомства навчався в Білозерці. Після закінчення школи навчався в технікумі на зварювальника. Після завершення технікуму працював спочатку тут. Точно де саме – не знаю, точно – в Херсонській області. Згодом познайомився з дівчиною і працював в Донецькій області. Щось там не склалося, і він поїхав з батьком працювати в москву і до мого з ним знайомства, це був 2014-й рік, він працював у москві. Працював з батьком. В них була бригада. Батько очолював бригаду, а чоловік працював на нього. Все життя пропрацював там. Було дуже багато знайомих, хто там працював. Дзвонили до останнього. До початку повномасштабного вторгнення п'ять років він там не працював. Протягом п'яти років вони дзвонили йому, звали його назад. Були дуже дружні стосунки у них. Ніколи б не подумали, що таке станеться, що почнеться війна. В 2014 році ми з ним познайомилися, і він ще останній раз поїхав туди на пару місяців, закінчив всі свої справи і вже повернувся додому в Білозерку, і ми вже проживали тут.

Ч.О.: *Як Ви познайомились?*

О.О.: Після закінчення університету я була одружена. В мене був маленький син, ми з чоловіком розлучились. І так як не було мож-

[1] Дешифрував запис та створив транскрипт О. В. Черемісін.

ливості залишати на когось дитину на довгий час, з садочка дитину треба було забирати до п'ятої години, то я працювала в магазині недалеко біля садочку. Він в проміжку своєї роботи в москві приїзжав і пару раз зайшов до магазину. Познайомилися в магазині. Поспілкувалися, випили каву пару раз. Так і почали спілкуватися. Потім він поїхав ще раз у москву. Коли він повернувся, ми вже почали разом жити. Від першого чоловіка старшому хлопчику вже було майже 4 роки, і на той момент рідний батько з ним не спілкувався. Мій чоловік йому замінив рідного батька.

Ч.О.: *Коли Ви одружились?*
О.О.: У 2016 році.

Ч.О.: *Як розвивалось Ваше спільне життя?*
О.О.: У 2014 році ми познайомились. У 2015 році ми зустрічалися, згодом почали жити разом, і з початку 2016 року, буквально одразу після одруження, я завагітніла, і в кінці 2016 року син народився. Чоловік припинив їздити в москву і знайшов тут роботу. Працював у службі охорони. Потім вирішив відкрити свою справу. Разом із своїм кумом (найкращим другом, який став кумом) вирішили відкрити своє підприємство. Довго не могли розвинути свою справу. Робили металовироби: гойдалки, двері, решітки на вікна. Чоловік був зварювальником, а кум – слюсарем. Довго працювали в нуль, потім вийшли у плюс. Це все дуже важко було. Ми жили в його рідному будинку, де мешкали його батьки, але жили окремо. Мати його виїхала за кордон, а батько придбав собі будинок недалеко біля нас. Будинок робили під себе, почали робити ремонт, все це дуже дорого коштувало нам. На той момент великих грошей ми не мали, плюс мала дитина, і він вирішив виїхати за кордон. Дуже він не хотів виїзжати на роботу, але зателефонував знайомий з Києва і запропонував йому роботу там. Близенько, можна було їздити пару разів на місяць додому і родину бачити. Ми поміркували, що ліпше менша буде зарплатня, але поближче до сім'ї. Пропрацював він в Києві до останнього. Змінив один завод на інший, тому що була нестабільна заробітна плата. Згодом пішов він на підвищення і очолював цех зварювальників із виготовлення металовиробів, меблювання закордонних магазинів, і до останнього працював на цьому заводі. Забрав кума до себе. Працювали вони собі там, знімали квартиру.

Він мав дуже зручний графік: два тижня працює, десять днів вдома. Дуже часто приїздив додому і пропрацював там до останнього.

Ч.О.: *Як для Вас розпочалось повномасштабне вторгнення?*

О.О.: В перший день війни він зателефонував, тому що в Києві розпочалося все раніше. 23 лютого в нас дитина хворіла, ми пішли у поліклініку, отримали довідку, і 24 лютого ми мали йти до садочка після хвороби, але близько пів шостої ранку зателефонував чоловік. Він мав проблеми зі здоров'ям. Останнім роком із підшлунковою проблеми були, і я перелякалась, думала, що щось сталося. Взяла швидко слухавку, думала, що до лікарні потрапив. Він мені каже: «Що ви робите?». Кажу: «Взагалі спимо. Що це ти так рано?». А він: «Не куди не йдіть, сидіть вдома, війна почалась». Хоча до останнього у війну ніхто не міг повірити. Чоловік весь час дивився всі новини, дуже серйозний був чоловік. Він ніколи не дивився розважальні програми, йому це було нецікаво. Дивився завжди історичні, політичні програми. Він дуже був за «Європейську Солідарність». Їздив з кумом на дебати. До останнього він дивився всі ці відео, і я до останнього переживала, що ж це таке робиться, що буде? Він казав: «Не турбуйся!». Так як він працював у москві, він російською завжди розмовляв і казав: «Не переживай. Какая война? Ничего не будет. Америка нам помогает». Напередодні війни розпочали звозити зброю і припаси. Каже: «Дивись! Вони нам допомагають. Нічого не буде. Вони побояться наступати». І все. Ця тема для нас закрилася.

Зателефонував в перший день війни і сказав, що сидіть вдома, нічого не буде. Виключився. Згодом за годину він знов зателефонував і сказав їхати на АЗС купувати бензин, заправляти повністю бак, каністри, все, що є. Я поїхала, заправилась, а він мені знов телефонує, каже: «Надійшли мені права, ми будемо їхати додому». Квитків на громадський транспорт вже не було. Запитую в нього: «На чому ви поїдете?». На роботі керівник був в них і дав службову машину, щоб вони з кумом доїхали додому. Вже на 9-ту годину вечора він приїхав додому, щоб піти в тероборону. В перший день такий був кіпіш: всі бігали, роз'їзжались, тікали, заправлялись. Кажу: «Куди ж ти поїдеш? Якби я знала, куди ти підеш, краще б ти не приїзжав, а сидів у Києві». Він каже: «А ти що думала, я приїду і буду вдома сидіти? Я не буду! Ховатись з дітьми в підвалі? Я не буду!». При тому,

що він не мав ніякого військового досвіду. В армію його не брали, він мав білий квиток. Його не брали за станом здоров'я. У нього підшлункова хвора була ще зі школи. Він настільки був налаштований. Казав, що з дітьми ховатись не буде. Він приїхав, щоб спеціально піти в територону, іти захищати свій Херсон.

Згодом вони з кумом пішли у військкомат. 25 лютого зранку вони поїхали у Велетень. Я пам'ятаю, тоді в нас так голосно було. Всі перелякані з дітьми, у нас підвалу немає. Ми побігли до сусідки і сиділи у них у підвалі. Всі перелякані, діти бояться. Коли приїхав, зателефонував і сказав, що їх вже записують. Потім в дві години дня він приїхав додому, зателефонував мені, запитує: «Ти де?». Кажу: «Я в Наташі». Якраз у сусідки в підвалі були. Кажу: «А що таке?». Каже: «Я їду додому». Приїхав і розказує, що їх записували, деяким видали вже зброю. Він такий, що багато не розказував, але сказав, що хтось прийшов і сказав: «Це місце здали, може щось прилетіти», і всіх швидко порозпускали. Зброю вони тоді не отримали і повернулись додому. Вже ближче до вечора приїхав воєнком до нас додому, і вони стали обговорювати тему, що вдома сидіти все одно не будуть і поїдуть до Миколаєва. Я його вмовляла, щоб цього не робив. Так вже сталось, що поїхав, спробував, не вийшло. Намагалась його втримати вдома, можливо, не доля. Раз так вийшло, то й не треба. Але він зі мною не погоджувався. Я пам'ятаю, що він ще в 2014 році збирався на фронт. Коли ми з ним познайомились, він з друзями закуповував форму, щоб піти добровольцями на Донбас, але тоді військкомат їх не взяв. Я не знаю, чому інших хлопців не взяли, але у чоловіка білий квиток був, і сказали: «Йдіть додому!». І тоді вони не пішли. В кожного свої сім'ї були, згодом заспокоїлись і туди не поривались. А зараз мені пригадував, що ще з 2014 року хотів іти і піде зараз захищати свою державу.

Зранку 26 лютого 2022 року я поїхала до мами. Поруч грибне підприємство, і знайома зателефонувала, що видають безкоштовно гриби, так як немає ринку збуту. Він залишився вдома з дітьми, сумку ми не розпаковували, але нікуди він і не збирався. Коли було близько 8.30, він мені телефонує: «Де ти? Давай бігом додому, тому що мені подзвонили і треба збиратись, їхати». Прибігла швидко додому, кажу: «Що таке?». Він вже в дверях стоїть, за ним приїхав батько на машині. Розповідає: «Зателефонували з військкомату, сказали, що на дев'яту збір біля нашого білозерського військкомату,

будуть стояти автобуси». Вже їх приймають, і будуть вони їхати воювати і все. І це все швидко відбулось. Я його бачила ще хвилин п'ять. Менша дитина, Матвій, вийшов запитати: «Папа, ти вернешся?». Він промовчав, вийшов з сумкою і пішов. Разом вони з кумом і ще когось третього мали забрати, і на 9-ту вони повинні були приїхати в військкомат. Коли наступного разу він мені зателефонував, сказав, що вони в місті, а конкретики мені вже не розповідав. Єдине, що він мені сказав, що встановив «Сигнал». Це такий додаток, що не буде прослуховуватись, всі військові ним користуються. Більше він мені нічого не розповідав. Сказав, що я поруч. А де поруч? Це було 26 лютого. Вони поїхали.

Поїхав в тонких джинсах, звичайно вдягнений, як ходив. Курточка тоненька, джинси. Казала йому взяти теплі речі. Він сказав, що видадуть форму. Коли він приїхав 25 лютого додому, в нього була повістка. З іншої сторони вказувалось, що з собою потрібно брати предмети особистої гігієни і паспорт з військовим квитком, але він був без військового квитка. Замість нього був аркуш А4 – білий квиток. Речей ніяких він з собою не брав, так як їм сказали, що видадуть форму. Форму їм ніхто не видав. Потім ми зв'язувались, я в нього питаю: «Ти не замерз?». Після цього він мені телефонував раза три, тобто раз в день він телефонував. Одного разу зателефонував, каже: «Я був на вахті». Він розказував, що була якась вахта, дуже добре годували. Про одяг казав, що нічого не дали, тобто як він пішов в джинсах, так потім на фотографії був, коли ми на впізнання їздили, так в парку і був серед тих, хто загинув. Всі були в тих речах, як пішли, по-цивільному вдягнені. Тільки в них були пов'язки «ТРО» – і все…

Єдине я знаю, що волонтери з Білозерки відвозили теплі речі. Кум потім розповідав, що були в них рукавички і підштанніки. Вони були налаштовані, що їх вдягнуть, так як казали так у військкоматі.

27–28 лютого 2022 року він мені постійно писав смс, що вимикає телефон і, коли буде мати вільний час, сам напише. Фотографій він мені не пересилав, сказав, що я поруч, не переживайте, лягайте спати. Це було останнє, що він мені ввечері написав. 28 лютого 2022 року біля 12-ї години ночі він мені зателефонував. Ми поговорили хвилин 10, що все нормально, все добре. Казав, що телефонує своїй мамі. З його мамою на той момент вони були рік посвареними. Так вийшло, що вони не розмовляли, але він, як відчував, і написав

мамі, хоча рік до цього з мамою він взагалі не розмовляв. Можливо, він вже знав, що колона рухається далі і там буде серйозна ситуація. Можливо, їм пропонували розійтися, відмовитись від бою. Я про це багато в коментарях читала. Він нічого не сказав, і наступного разу, коли буде зв'язок, він мені набере і все. Під ранок я прокинулась, зателефонувала йому, але зв'язку не було. Дивлюсь, що смски прочитав, але нічого не відповів. Це була остання з ним розмова.

1 березня 2022 року дуже голосно було з міста чутно, і щось не те було. Інтернет ще був, і ми слідкували за тим, що в місті відбувається, як вони просувались по місту. Він так на зв'язок не вийшов. Були вони разом у Бузковому парку. Слава Богу, кум вийшов звідти живим.

2 березня 2022 року вийшло відео в ютубі, де показали теробороні (*ледь стримує сльози*), і все. На відео ми його не знайшли. Я телефонувала йому, дзвонила куму. Кум теж не вийшов на зв'язок. Мені сказали, що недалеко біля моєї мами хлопець був. Я знаю точно, що він був з ними в автобусі. Я телефоную жінці того хлопчика: «Лєна, Сергій вдома?» – «А що таке?». Тобто видно, що вона боялась щось розповідати. Я ввечері домовилась з ними про зустріч, і мені телефонує дівчина знайома і каже: «Ти знаєш, що деякі повернулись? Твого немає. Він вважається безвісти пропавшим». Кажу: «Звідки в тебе така інформація?» – «Сказали ті хлопці, що повернулись». Більше нічого вона не сказала і кинула слухавку. Я одразу поїхала до маминого сусіда. «Сергій, що там сталось?». Він каже, що він був у ліцеї, чоловіка мого там не було.

Згодом зателефонував мені кум: «Оля, ти де?». Якраз 27 лютого мені подзвонив чоловік і сказав, що так як ми живемо на першій вулиці від поля, де Чорнобаївка, то він казав, щоб ми збирались і їхали до мами, а вона жила в центрі Білозерки. Він казав: «Їдь до мами, там спокійніше». Ну добре, зібрала речі швиденько з малими і поїхали до мами. Тобто ми на той момент жили у мами.

3 березня 2022 року мені зателефонував кум: «Оля, ти де? Я їду. Куди під'їхати?» – «Я у мами». Приїхав кум і розповідає, що був 1 березня бій. Я запитую: «Де Вова?» – «Я не знаю». Їх в парк привезли. Командир їх розставив так, що кум його бачив спочатку, але не поруч стояли. Потім, коли їх почали розстрілювати, кум в шоці був. Подробиць ніяких не розказував. Сказав, що їх там чекали, і коли розпочався обстріл, каже: «Оля, там таке творилось, що

земля просто під ногами підіймалась. Я вже коли прибіг в укриття, то тільки тоді побачив, що Вови немає. Я запитував у хлопців, хто вийшов з ним живі, його так і не бачив». І все.

Наступного дня мені зателефонувала знайома, сказала, що один чоловік з Білозерки витягував пораненого. Кого конкретно – не знає. Я поїхала до нього. Вийшла його жінка. Запитую: «Є ваш чоловік вдома?». Ми до цього не були знайомі. Вона перелякалась. Цей чоловік на цей момент вважається безвісти зниклим – Паламарчук Ігор. Він вийшов сам. Я запитую: «Я жінка, в мене чоловік зник». Він розповів: «Так, я пораненого виводив, але я був у ліцеї, це не твій чоловік». І все. На цьому я намагалась телефонувати тим хлопцям, які повертались. Я намагалась знайти з ними зв'язок, я намагалась шукати. Ніхто нікого не бачив, ніхто нічого не знає.

3 березня вийшло відео в інтернеті з батюшкою Сергієм Чудиновичем, як він їх поховав. Я написала йому одразу у фейсбуці. Він мені не відповідав. Ще відео виставив в інтернеті Сергій, який допомагав вантажити тіла на поховання. Намагалась дописатись цьому Сергію, він теж не відповів, мої повідомлення залишились непрочитаними. Батюшка цей теж не відповідав. Потім в мене знайома-депутат була на той момент при Колихаєві. Я їй зателефонувала, надала інформацію, що в мене чоловік зник. Вона мені дала номер телефону Тетяни Сергіївни, керівниці слідчого відділку Карабельного району. Я її набрала. Вона мені сказала: «Не переживайте, я на нашій стороні, якщо є якась інформація, то вона записана в таємних зошитах, тому що це неофіційна інформація, то я тебе наберу». І все (*глибоке зітхання*).

На той момент у нас виїзд з Білозерки був вже перекритий. Наші місцеві цивільні чоловіки закрили в'їзд до населеного пункту. На міст вони притягли стару техніку, землю і перегородили в'їзд, щоб російська техніка не зайшла до Білозерки. У нас дуже багато було суперечок з приводу цього, тому що якщо фермери, швидка допомога і волонтери намагались допомогти, підвозили до Білозерки продукти і не могли ніяк проїхати. На той момент я домовилась із знайомим, щоб він виїхав з Херсона і до учхозу під'їхав, а я перейшла через блок і приїхала в місто. Це було 5 або 6 березня. Ми поїхали по всім лікарням, тому що в мене знайомий працював на швидкій і сказав, що в перші дні, тим більше, коли бій відбувався, то швидка не їздила. Всі боялися, тому що росіяни всіх розстрілювали в місті.

І сказав: «Оля, я тобі даю 100%, що швидка не могла забрати з того місця, хіба що місцеві мешканці могли допомогти вийти з поля бою або десь приховати. Поїзди по лікарнях, можливо, змінили П.І.Б. і записали його під іншим прізвищем і могли дату змінити, що не 1 березня привезли». Спочатку обдзвонила телефоном всі лікарні, мені ніхто нічого не сказав. Казали, що такого немає, такого не було. Я знайшла знайомого, поїхала на машині і сама переконаюсь, можливо, поясню ситуацію, і мені допоможуть, бо шукаю свого чоловіка. Всі документи були зі мною. Об'їздили ми всі лікарні, морги, похоронні бюро. Потім їздила на кладовище Геологів, намагалась знайти інформацію. Мені скинула Тетяна Сергіївна контакт батюшки Чудиновича. Я з ним змогла сконтактувати. Він мене вислухав і сказав, що мене наберуть. Через певний час мені зателефонував якийсь чоловік і сказав, що вас зараз додадуть в телеграм-групу, подивитесь всі фотографії розстріляних тіл і у вас є п'ять хвилин, а потім ми вас видаляємо, і ви мені одразу напишіть, знайшли ви чи не знайшли. Я передивилась всі фотографії (це був вечір, я тоді вже була у мами; Боже, скільки це треба було сили, щоб подивитись на ті всі фотографії), але чоловіка я там не знайшла. Єдине, там був зверток, з якого виглядали залишки тіла. Я намагалась згодом зателефонувати в поховальне бюро, воно в Херсоні біля МНС, там чоловік допомагав ховати тіла, і він сказав, що в мене є фотографії тіл, прийдете, ще раз передивимось. Я в нього запитала про той зверток. Ні, нічого не було. І почалось очікування.

Телефонували мені з адміністрації. 7 березня я виставила в інтернеті інформацію, що зник. Вказала, що район Шуменський, але не вказувала Бузковий парк. В нас були пошукові групи, повиставляла скрізь фотографії. Почали мені телефонувати люди і просто казали, що я живу біля парку, я знаю, що там відбувалось, і якщо це було 1 березня, то його, скоріш за все, в живих немає. Це просто люди, які живуть біля парку. Казали, що чули, як їх техніка розстрілювала, ми вам співчуваємо. Кажу: «Не треба мені співчувати. Ми ще шукаємо чоловіка. Я сподіваюсь, що він у когось вдома». Ще була надія, хтось мені казав, що чоловік вийшов з черепно-мозковою травмою. Я думала, може, то він. Думала, можливо, в полон взяли. Вислухала всі історії, що було на той момент, і, побачивши те відео, як вони їх просто розстрілювали, то логічно розуміла, що полонених вони б навряд чи брали. (*Глибоке зітхання*) Один раз дзвінок

був за викуп. Зателефонував мені невідомий номер телефона, але не український, бо цифри починались із +4. Зателефонували і скинули. Потім телефонують, але написано: «Номер приховано». На той момент сиділа я в депресії, бо від очікування можна було зійти з глузду. В мене знайома була волонтером в пресцентрі в Білозерці, там готували їжу для нужденних, і вона, щоб мене витягти із цього стану, каже: «Пішли, будеш допомагати. Тут багато людей приходять, що їсти немає кому готувати. Люди приходять і безхатченки, і старі, в кого не було припасів, багатодітні (по восьмеро дітей, і десятеро дітей), з сусідніх сіл». І вона мене туди витягла. Я знаю, з Велетня чоловік приходив. Він полями йшов, і це при тому, що скрізь їздили вже росіяни, і в нас оселилися. Він казав: «В мене немає чим годувати дітей». На той момент мав чи п'ять, чи шість дітей. І в один із вихідних я зайшла до знайомої, сиджу у неї і дзвонить оцей номер. Кажуть: «Ви знаєте такого? Називає П.І.Б. Ви дружина Вови?». Я кажу: «Да». Розмовляє російською, але без кацапського говору. Я вже сіла в паніці, і кажуть: «Мужа хочешь увидеть?». Я кажу: «Да, хочу». А мені кажуть: «Тогда 50 000 гривен». Ні в доларах, ні в рублях, а в гривнях. Я вже стою, в мене паніка, подружка сидить збоку, заспокоює. Я вже сиджу в сльозах: «Да, хорошо. А можна я його почую, хай скаже хоч пару слів, що це правда?». Тому що я знаю, що на той момент, бачила по коментарях в фейсбуці, що наші люди (херсонці), нехороші люди, бачили ці оголошення і телефонували, видурювали гроші. А мені кажуть: «Мы что на рынке? Мы что будем торговаться? Я тебе ухо пришлю. По уху узнаешь мужа?». Я кажу: «Поняла, в мене на даний момент таких грошей немає, треба хоч пару днів, щоб цю суму зібрати». Я на емоціях, я вже повірила, чи правда, чи не правда, але тримаюсь за цю розмову. Він в мене запитує: «Скільки треба днів, щоб зібрати?» – «Хоча б пару днів». Раз – і все, і вибув. Я на той момент зрозуміла, що це хтось видурює собі гроші. І все. Ніхто мені більше не телефонував, ніхто нічого не казав. На цьому пошуки завершились.

Єдине, я допомогла знайти Юрія Полов'юкова за цими фотографіями. Я його впізнала. Це – один серед загиблих. Я його добре знаю. Він працював у нас в будівельному магазині. Він був у будівельному комбінезоні. Я його впізнала і через знайомих дізнавалась, чи знає мама, що він серед загиблих, тому що я бачила в інтернеті, що вони його шукають. Я дізналась, що вони ніякої

інформації про нього не знають. Я зібралась всіма силами і розказала, що сталось з їхнім сином.

Я до кінця березня ходила в церкву волонтерити. Останній день березня був, мені телефонує знайома і назвала чоловіка, який працював в Білозерці в поліції, тому що є якась інформація. Я через його жінку дозвонилась, кажу: «Що сталось?». Він каже: «На морг привезли тіла, і є один з документами (телефон і паспорт)». Я мала переконатись, тому що могли і обікрасти. Я знаю, що хто був в парку розстріляний, їх і почистили, і телефони позабирали, покрали. Я це знаю за розмовами, що навіть місцеві могли повитягати телефони. Можливо, і неправда, але на той момент вірили у все, що писали у фейсбуці і в коментарях. Він каже: «Поїдеш завтра в морг, тільки не кажи, що тобі телефонували. Скажеш просто – чоловік зник, я періодично відвідую лікарні, шукаю чоловіка, тому що мало лі що це за інформація і звідки вона». Кажу: «Добре».

Наступного дня поїхали разом із свекром та його жінкою в морг. На той момент перекриття дороги вже не було. Вийшов чоловік з морга в камуфляжних штанах. Він запитав, хто ми. Як мене вчили, так я і сказала. Всередину нас не пропустили. Я не знаю цю процедуру, як вона відбувається. Він сказав «Ожидайте!» російською мовою. Ми вже перелякались, хто це такий, але вже стоїмо, чекаємо. Його не було хвилин 10. Виходить: «Да, есть такой». На впізнання дозволили тільки одному. У свекра серце слабке. Виходить, пішла на впізнання я. Провели спочатку в один кабінет, потім – в інший, потім заводять в кімнату, там комп'ютер. Мені показали тільки фотографію – там була просто голова без тіла. Дивлюсь. Немає нічого. Єдине видно, що тіло вже перебувало у землі. Він у мене був із бородою і видно було, що на бороді глина була. Я попросила, щоб мені показали повністю тіло. Сказали, що у морг привезли 12 чоловік. Не знаю, звідки привезли. Ніякої інформації мені так і не сказали. Сказали, що відкопали перших 12 чоловік, і починається ексгумація цих тіл. Ми в шоці були повному. Раніше нам сказали: «Ждите, и, дай Бог, будет поскорее. Росіян виженуть, і потім буде ексгумація, і потім будемо шукати всі тіла». Чому почали їх так різко ексгумувати, я досі так і не розумію. На той момент, наскільки я розуміла, можливо, хотіли родини знайти тих, хто в терооборонi був. Мене одразу запитали: «Ви забирати його будете?». А я стою: «В смислі?». А мені кажуть: «Ви ж розумієте, що інформацію, яку

ви даєте, то вона в нас зберігається, бо ви паспорт свій показуєте і так далі. І якщо росіяни зберуть цю інформацію, то вони можуть родини чіпати». Я кажу: «Звичайно, будемо забирати». Нам сказали приїхати наступного дня. Чому мені не показали тіло? Тому що з цих 12 чоловік він був найбільш пошкодженим. Я так зрозуміла, що із всього тіла ціла була тільки голова.

Це було 2 квітня. Ми одразу поховання організовували на 2 квітня. Домовились із моргом, що потрібно привезти. Нам сказали, що речей не треба, тільки піти купити мішок. Поки організували це все в нашому білозерському бюро, поки знайшли машину. В учхозі у Приозерному був блокпост. Ми не знали, як будемо забирати і як ми будемо перевозити. На нашій вулиці, де ми жили, був водій бусіка, який мав забирати тіло з морга. Поїхав свекр забирати труну, хрест. На хресті була табличка із зазначенням, що загинув 1 березня. В морзі видали довідку із заключенням. Коли доїхали вони до учхоза (на Шуменському їх ніхто не зупиняв), там був блокпост росіян. Почали просити відкрити труну, щоб показали, хто там. Кажуть: «Ми ж не знаємо, хто там, може там хтось ховається». Хрест був захований, табличка була захована, щоб не видно було дату смерті. Всі ж боялися, всі налякані. Мене тоді не було, я була вдома. Свекр не знав, що робити. Водій бусіка не розгубився і сказав, що я везу з лікарні короновірусного. Каже: «Воно тобі треба? Там в мішку тіло. Я без проблем відкрию». Солдат виявився ненаполегливим і каже: «Ну, ладно, проезжай!».

Привезли. Поховали 2 квітня 2022 року, і через тиждень, виходить, це було вже 40 днів. Ми поїхали на кладовище. Свекр вже столік зробив, скамейку. Я чую, під'їзжає до будинку машина (ми вже ночували не у мами, переїхали до себе) і хтось стукає. Я вже перелякалась, бо згадала, що в морзі попереджали. Вийшла, дивлюсь – легкова. Виходжу, це під'їхали Савельєви, тітка Неля. Вона теж дружина загиблого в ліцею. Вони почали запитувати, як я його знайшла і як поховала. На той момент це були перші 12 чоловік, кого відкопали, і з цих 12 чоловік документи були тільки у мого чоловіка. Тобто, я так зрозуміла, що всіх почистили, і, так як він був найбільш пошкоджений, то його ніхто не чіпав (я так зрозуміла). При ньому був телефон, і в телефоні силіконовий чохол, і в чехлі був паспорт (ID-картка). Тому працівник моргу і сказав, що якби не це, то ми б нічого не зробили. Просто пощастило, що він був із доку-

ментами. У всіх інших документів не було. Із всіх загиблих в ліцеї і парку його самого першого поховали.

Після поховання мого чоловіка приїхала Савельєва і почала допитуватись що і як. Вони знали одразу, що дядя Саша загинув. Дружина Савельєва розповідала, що з його телефона прийшло повідомлення «+200». Тобто вони знали одразу 1 березня, що він загинув, але вони боялися його шукати. Потім побачили відео з кладовища, що поховання було, і вони притихли. У Савельєва зять теж військовий. На той момент, коли я об'їздила все, розшукуючи чоловіка, то вони (я так зрозуміла) його особливо не шукали і чекали, коли це все заспокоїться, і дай Бог – росіян би вигнали, і потім би його знайшли. Вони навіть не знайшли цих фотографій загиблих. Думала, що в той момент була не в тому психологічному стані і його не помітила. Тому і зберегла. Я їх потім переглядала. Я їй і показую, що Савельєва я знайшла на фотографії. Я дала номер телефона морга, бо якщо почалась ексгумація і цих 12 привезли, то, можливо, і її чоловіка відкопають. Потім поїхали Полов'юка забрали.

Потім почались обшуки. Приїзжає БТР, висаджуються люди з нього, і починаються обшуки. Я пам'ятаю, але мене тоді вдома не було. Я тоді в церкві була, а з дітьми була мама. Поки я бігла додому, то думала вже все що завгодно. Думаю, можливо, знають, що це родина загиблого тероборонівця. Виявилось, просто обшуки. Зайшли п'ятеро в будинок і запитують: «Кто в доме?». Я кажу: «Мама і двоє дітей» – «Хорошо. Зайдите в дом, предупредите маму и детей в отдельную комнату заведите» (я не знаю, можливо, в них щось людське залишилось, наскільки знаю, як відбувались обшуки на інших вулицях, і проходили вони зовсім по-іншому). Зайшли, мене пропустили. Я _ еще_е … і _ еще було до похорон. Наскільки в мене до них було отвращение, і я така, що не буду мовчати, і кажу: «А чого ви першою мене пропускаєте? Боїтеся?». Побачили машину (я спеціально з неї зняла аккумулятор): «Что с машиной?» – «Поломана» – «А что с ней?» – «А я откуда знаю? Я що розбираюся чи що?». Потім їх зацікавила машина на київських номерах: «Откуда у вас машина на киевских номерах? Где ваш муж?». Бо подивились, що чоловічі речі висять. Я кажу: «Муж на заработках» – «Где?» «В Польше» – «Хорошо, а почему машина на киевских номерах?» – «Яка мені різниця, на яких номерах. Яку машину купили, на такій і їзжу» – «А вы знаете, что мы имеем право ее конфисковать?» – «На каком

основании?» – «Военное время» – «А что – война?». А вони так – раз і затихли, і нічого не прокоментували. Пішли, обійшли всі кімнати. Виходять. Нічого не забрали. Я в них запитую: «А що ви шукали?» – «Оружие» – «А яка зброя у жінки з дітьми? Ножі, вилки?». Єдине, що запитали про правий сектор: «Вас не беспокоил правый сектор?» – «А хто це? Не знаю. Ми жили спокійно. Все нас влаштовувало. Все добре було». І все.

Заїзжали після поховання. Перевірили документи, подивились по спискам, але нічого не сказали. Пішли. Вже в будинок не заходили.

Ми побули 40 днів, відправили службу в церкві, і ми вирішили виїхати. Я побоялась далі з дітьми залишатися, блокпост у нас поруч, бо ми жили одразу в Білозерці на першій вулиці. Лякали, що будуть чіпати родини загиблих тероборонівців, і ми вирішили з дітьми виїхати. Я виїхала 12 квітня, але я не хотіла виїзжати, нас свекр дуже тримав. Я пам'ятала, як чоловік тільки з Києва приїхав, то перше, що сказав: «Бери дітей і їдьте» – «Куда?» – «Куди завгодно: на Західну, за кордон. Їдь. Рятуй дітей». І все. Ми виїхали вже після 40 днів, 12 квітня. Мені місяця через чотири почали приходити повідомлення з російського номера з нецензурною лексикою: «Где ты, тварь? Мы знаем, что ты, сука, выехала. Мы знаем, где твою тварь убили». Я у відповідь послала їх. Написали, що росія тут навсегда. І все. Цим повідомленням я скрін зробила.

Єдине, що минуло вже скільки часу і офіційно якби нас визнали, що ми родини загиблих, але особливого визнання немає, і дякую вам, що ви в своїй книжці висвітили поіменний список, хто загинув, тому що нас довгий час не хотіли визнавати.

Командиру нашої частини Попову я перший раз зателефонувала, коли ще Херсон був в окупації. Я його знала особисто, тому зателефонувала і знала, що на той момент його призначили командиром військової частини. Я в нього запитала: «Що робити в цій ситуації?». Він мені сказав, що треба ще довести, що ваш чоловік був там. Це при тому, що він мого чоловіка знав особисто. Це точно, тому що наша родичка – його кума. Він мені сказав: «Давайте без цього кумівства! Пришлите мне фотографию. Я похожу по пацанам, которые живые остались и поузнаю, учавствовал он в тех боях или нет». І все. Кинув слухавку. І з цього моменту почались знущання над родинами загиблих.

І досі це продовжується. Ніби нас і визнали, нагороду нам дали і все одно –нас не визнають до кінця. Вже маю папку із документами з різними довідками – і з прокуратури, і з військової частини. І все одно ми нічого не можемо довести. До річниці визволення нам Президент дав відзнаку «За мужність». Вже два місяця минуло, але цю відзнаку ніхто не отримав. За нагородження так і мовчать. За документи – так само. Військова частина сказала, що документи відновлювати не будуть. Я розмовляла з кадровіком, і сказали, що не можна відновити те, чого не було. В них перший наказ військової частини йде вже після того, як вони сформувались наново, тобто після бою їх розбили, ховались, виїхали і наново сформувались, і перший наказ вже був або червнем, або липнем 2022 року, а до цього ніяких наказів не було. Хто їх куди оформлював і зараховував – ніхто нічого не знає. Тобто їх у військкоматі зареєстрували, потім посадили в автобуси, а у військову частину їх не привозили і в списки не внесли.

Зв'язувались із прокуратурою ще під час окупації. Зателефонувала спочатку жінка, представилась і сказала, що вона з Білозерки знає багатьох, назвала наших спільних знайомих. Я не пам'ятаю, як її точно звати. Я думаю: «Боже, згадали за нас, все-таки скільки загиблих!». Вона мені поспівчувала. Запитала паспортні дані мої, чоловіка, яке майно на чоловіка зареєстроване. Запитала, як все відбулось. Я їй розповіла. Кажу, що я виїхала і машина зі мною. Вона попросила скинути їй фотографії разом із техпаспортом, документи на будинок. Я запитую: «А для чого?» – «Так нам треба». Потім я сказала: «Зрозуміло, я далі не хочу з вами спілкуватись».

Згодом вийшов на зв'язок зі мною інший прокурор. Він пояснив, що кожен по-своєму слідство проводить, і він таких дурних питань не буде задавати, і вони відкрили своє кримінальне провадження.

У нас створена група в телеграмі, де я позбирала деяку частину (нас там чоловік 8–9) родин загиблих. Збирала інформацію по фейсбуку – хто писав в коментарях. Я вже на той момент бачила, що по одному ми нічого не доб'ємося і треба збирати всіх по можливості. Я збирала тих, хто не в окупації. Після деокупації ми зібрали тих, хто був в окупації, і ми тепер намагаємось все це колективно довести. Попову, коли телефонуєш, кажеш: «Я Осіння». Він каже: «Та знаю я» – з таким відношенням, що ніби ми їх дістали вже і нас вже чути і бачити не хочуть. Він каже: «Мене призначили влітку, те,

що було до цього, я не знаю. Документи знищені під час евакуації». Потім нам видали довідку, щоб звертались до суду.

Тепер у нас вже є перше рішення суду. Суд визнав, що правда на нашому боці. Суд зобов'язує створити нові документи на загиблих. І вже із рішенням суду вони все одно не згодні. Перші рішення суду вже були у вересні 2023 року і входять в силу через 60 днів, якщо не подадуть апеляцію. Вони подали, але суд не прийняв в них апеляцію. Я знаю, що ми маємо позитивні вже рішення суду.

В неофіційній телефонній розмові я спілкувалась із кадровіком. Він мені сказав, що хоч десять рішень суду, але ніяких документів ніхто не буде відновлювати, поки у них все не вирішиться. А, що там в них має вирішитися, ми так і не зрозуміли.

Намагаємось боротись, до суду звертаємось, найняли адвоката. Нам допоміг Порошенко.

Нашою групою в інтернеті намагались підняти цю тему, тому що вона ніде не озвучувалась. Я писала в Херсонську військово-цивільну адміністрацію, коли відбулась деокупація Херсона. Було нагородження військових, приїхав Президент і нагороджував тих, хто причетний до визволення. Я писала голові ХОВА, що дуже шкода, бо ніде жодного слова не було зазначено про тероборонівців. Так, все добре, визволили правий берег Херсонщини, але ніхто не згадав про тих, хто боровся в перші дні, коли тільки зайшли в місто, коли вся поліція виїхала, все керівництво різко зникло, а хлопці пішли з голими руками на танки при тому, що вони знали, що там таке буде, і вони не побоялися, вони пішли… І ніде ніякого слова про них немає. Він мені написав: «Тримайтеся, все буде. В подальшому все це буде дізнаватись, але це буде з часом. Тримайтесь!». І все.

Козак Костянтин нам допомагає, адвокат в нас дуже добрий. Б'ємося у всі двері, але нічого особливо не вирішується. Пішла нам на допомогу військова адміністрація херсонська. Так, вони нам видали довідку про те, що військова адміністрація запросила у військової частини довідку на кожного загиблого. Вони пишуть, що Осінній Володимир – цивільна особа, яка загинула, допомагаючи військовим. Зрозуміли?

Я телефоную одразу виконавцю цієї довідки, запитую: «Як це – цивільна особа? Де це військові ведуть облік цивільних, хто допомагав військовим?». Я знаю, що в них були автомати, я бачила уривок поіменного списку РТЦК, і там я бачила точно під 9-м номером

«Осінній Володимир Леонідович – солдат». І кажу, що все це бачила в документах, які відкопали потім у Бондара, начальника штаба. Я маю фотографію, що через військкомат в мене чоловік був зареєстрований.

Я телефоную Оксані Погомій, розповіла їй цю ситуацію, скинула їй цю довідку, що вони вирішили видати нас так, що ми просто цивільні. Я кажу: «Де це взагалі можна побачити, щоб військові вели список цивільних? І де це ви бачили, щоб військова частина видавала зброю цивільним?». При тому, що в нас довідки Попова були, що солдат загинув, захищаючи м. Херсон. На емоціях, зрозуміло, я йому там наговорила: «Що ви там курите? Чи що ви там робите? Не знаю, як так можна? Спочатку написати, що солдат, а потім видати довідку, що це цивільна особа».

Я знаю, що Данілову прийшла довідка, що він – солдат, який загинув. До війни він працював охоронцем в АТБ. Так, я знаю, що Данілов був в АТО, що він з досвідом, він старший солдат чи молодший солдат, і він не просто солдат. Прийшов мій Вова і Данілов одночасно у військкомат, зареєструвалися і вийшли звідти солдатами.

Телефоную виконавцю цієї довідки, а він мені каже: «Ой, ну а що ж вони там прослужили». Кажу: «Яка різниця, все одно він же вийшов вже з військкомата солдатом, тобто він же загинув як солдат» – «Ну, да» – «Так, а що ж ви в довідці вказуєте – цивільна особа?» – «Ой, ну добре». Переробили вони нам ті довідки. І після того, як Оксана Погомій вже по інтернету поширила мої ці дві довідки і дали розголос цій ситуації з довідками, телефонує мені юрист сам і каже: «Я не розумію, яку довідку ви від мене хочете. Це вже третя чи четверта довідка, яку ми вам видаємо. Я не розумію, що ви від мене хочете». Кажу: «Ми хочемо довідку, щоб там зазначалось, що це – солдат. Я жінка, я не знаю, яка форма там має бути, але зателефонуйте Козаку К.». Він каже: «Я з Козаком не можу розмовляти, тому що він одразу переходить на повишені тона, на крик». Я сказала: «Зателефонуйте Оксані Олегівні, вона вам все розкаже». Єдине, він мене питав за підставу, бо в довідці повинна бути підстава, що на підставі бойового розпорядження. Це на визнання УБД, а нам дали статус «сім'ї загиблого захисника». Я запитую: «А що там вказується за бойове розпорядження?» – «А його немає» – «Так почекайте! Було ж розпорядження, коли почалась війна, щоб будь-якими засобами

зупиняти проходження ворога». Каже: «Ніякого бойового розпорядження не було».

Маємо подальший план дій, знаємо, що далі будемо робити, будемо все це офіційно доводити, але військова частина нам на допомогу не йде. Ми пройшли вже всі кола пекла. Не знаю. Це вже просто знущання. Нам не треба ніякі компенсації. Якось було таке, що прозвучало, хтось сказав, що ми намагаємось це все довести заради компенсацій. А ми добиваємось, щоб це все визнали, їхній подвиг, тому що з голими руками проти танків, а в деяких автомати навіть заклинило. Ніхто би так не пішов. А тепер ми маємо доводити, що вони були не просто цивільними, а були солдатами. Таке відчуття, що їх там просто здали, постріляли як в тірі. Хтось же цей наказ віддав? Ніде не вказується ця інформація. Скільки Президент виступав, то ніде не бачили інформації про Бузковий парк, поки Порошенко не підняв цю інформацію у Верховні Раді, що щось треба робити з цими хлопцями, із родинами загиблих, з хлопцями, що залишились живі, хто пішов в перші дні, кого не встигли зареєструвати офіційно, внести в ці списки. Поки Порошенко не підняв цю тему – ніхто ніде. Таке відчуття, що ця тема замовчується.

Нам видали «За мужність». Якби й визнали, але, скільки часу минуло з 11 листопада 2023 року, досі ми нагороди не отримали. Я потім дізнавалась. Чому? Мені сказали, що це рішення Офісу Президента. Я прокоментувала цей випадок, написала, що в теплому кабінеті видніше, де героїчний вчинок, а де не героїчний, і ступінь героїчності, звісно, легше оцінювати там. Просто образливо. Для кожної родини вони Герої, хто там був, хто воював, хто загинув, хто воює далі.

Тепер нам кажуть, що знову будуть засідання, і, які рішення вони будуть приймати, я не знаю. Вже просто руки опускаються. Що далі чекати, ми не знаємо. Подали на комісію на ВЛК в кінці жовтня – початку листопада. Рішення в нас немає ще, але я не розумію, як це буде відбуватись посмертно, просто немає кого перевіряти. Рішення ВЛК дізнатись ні в кого не можемо. Чекаємо. Б'ємося в закриті двері.

Під час підриву Каховської ГЕС наш будинок втопило, і якщо встане питання повертатись, то нам немає куди повертатись, тобто ми залишились і без чоловіка, і без житла. І, коли нам сказали, що ми меркантильні… (*плаче*). Я знаю, мама одного із загиблого ска-

зала: «Забери свої гроші, поверни мені сина назад». Всі в шоці, звичайно.

Оксана Погомій на річницю визволення Херсона виставляла в фейсбуці відео про загиблих у Бузковому парку. Це відео ми зробили самі, бо ніде немає ніякої інформації про них. У Козака був список від руки у блокноті записаний. Я зібрала всі фотографії, і донька загиблого Грозинського Віталія зробила це відео, де поіменно вказується: хто, рік народження, дата загибелі. Спеціально до річниці визволення зробили таке відео. А така ваша книжка – це єдине, де опублікований цей список і згадано всіх, хто загинув і закатований. Паламарчук досі зниклий безвісти. Більше ніде, ніякої інформації немає.

Дуже мені «подобається», коли військова адміністрація виставляє пости, і Прокудін. Всі красиво виставляють фотографії, приурочені до різних дат із покладаннями квітів до пам'ятника у Бузковому парку, але ніхто так і не визнав це все офіційно.

Ч.О.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

«Я вас дуже люблю»

Сливкіна Тетяна Валеріївна,

1980 року народження, місце народження смт Каланчак

Інтерв'ю записане 16 березня 2024 р. у форматі аудіозапису
Михайленко Галиною Миколаївною (ХДУ)[1]

Михайленко Галина Миколаївна (далі – М.Г.): *Назвіть П.І.Б. Вашого чоловіка.*

Сливкіна Тетяна Валеріївна (далі – С.Т.): Сливкін Микола Михайлович.

М.Г.: *Вкажіть дату і місце народження Вашого чоловіка.*

С.Т.: 30.03.1978 року народження у Івано-Франківській області Рожнятівському районі селі Петранка.

М.Г.: *Розкажіть про життя чоловіка до зустрічі з Вами.*

С.Т.: Він дуже любив, у нього було як хобі: у нас була машина, і він дуже любив її ремонтувати. А познайомились ми так. У мене була бабуся на Широкій Балці, і я приїжджала до неї на літні канікули. Взагалі, я його знала давно. Ми були знайомими, а потім так вийшло, що ми якраз на 8 березня почали зустрічатися, потім одружилися, потім в нас з'явилися діти. Ну, все, як в звичайних людей.

Перед війною він став на облік у нас в Білозерці у військкомат, і потім, як почалася війна, як зараз пам'ятаю, субота це була, 26 лютого він поїхав в Херсон. За хлопцями автобус приїхав, і вони поїхали в Херсон.

Остання розмова з ним була у понеділок. Останніми його словами були: «Я вас дуже люблю». Це – останнє, що я від нього чула.

М.Г.: *Напередодні війни у Миколи Михайловича були думки, що може початись війна?*

С.Т.: Так, були. Він казав перед самою війною, що скоро і в нас буде війна, можливо, через рік. Виходить, він трошки

[1] Дешифрувала запис та створила транскрипт Г. М. Михайленко.

помилився, тому що вона почалася в нас майже одразу. Він знав, що це скоро буде.

М.Г.: *Ваш чоловік мав військовий досвід?*

С.Т.: Він служив в армії як молоді хлопці, а потім він в 2015 році був в АТО. Ось такий в нього військовий досвід.

М.Г.: *Скільки часу він був задіяний у АТО?*

С. Т. – Рік там був.

М.Г.: *Як Ви дізнались про початок війни?*

С.Т.: На той момент в дітей в школі був коронавірус, і в них було онлайн-навчання, і нам в групі у вайбері пише вчителька. Діти вже мали виходити у школу, і вона пише зранку повідомлення, що діти далі навчаються онлайн. А я їй пишу: «А чому? Що сталося?». А вона мені написала тільки два слова: «Почалась війна». І мені скинула звернення Президента нашого. Потім я одразу телефоную чоловіку, а він поїхав на роботу зранку у Херсон. Я звоню чоловіку, а він мені каже: «Їду у військкомат».

Так і дізналася, як почалася війна (*важке зітхання*).

М.Г.: *Після того як чоловік поїхав у військкомат, він ще повертався додому?*

С.Т.: Він повертався. Він потім після обіду повернувся додому. Це був четвер 24 лютого. Він повернувся додому. Оце в четвер і п'ятницю він ще побув вдома, а потім в суботу він як поїхав, і в понеділок я з ним останній раз розмовляла по телефону. І все.

М.Г.: *Він розповідав про місце їхнього розташування?*

С.Т.: Їм не можна було розповідати. Він мені просто сказав, що я вдома. І все. Просто оце він мені сказав, щоб я зрозуміла, де він (*важке зітхання*).

М.Г.: *Як Ви дізнались про загибель чоловіка?*

С.Т.: Я дізналась про хлопців, що загинули. Потім одразу зв'язок ще трохи був, і одразу, щоб хлопців упізнали, виклали фотографії в фейсбуці. Я сама не бачила ці фотографії. Я не могла до нього додзвонитись декілька днів, а у мене серце не на місці, і Коліна пле-

мінниця приїхала і каже: «Тьотя Таня, мені треба щось тобі показати». Кажу: «Що?».

Бере телефон, відкриває фейсбук і показує мені ці фотографії. Я побачила Колю і втратила свідомість (*довге мовчання*).

М.Г.: *Чи вдалось поховати чоловіка?*

С.Т.: Він похований в Херсоні. Його як поховали ще під час війни, так перепоховати ми досі не можемо. Дозвіл ще треба, ексгумацію робити треба. Все ніяк не доберемось.

М.Г.: *У березені 2022 року вдалось отримати документи про смерть чоловіка?*

С.Т.: Свідоцтво про смерть дали. Я робила впізнання у нас в Херсоні. Свідоцтво про смерть я зробила, і з моргу виписку. Ще я буду в неділю їхати в Херсон, і там ще папери. Телефонували мені, казали що якісь папери поприходили. Ось іду, дізнаюсь, що там за документи. Ще ж з військкомату немає в мене документів. Мені взагалі прислали лист, в якому сказано, що на словах вони визнають, що він був призваний, що він був там, де треба, що він загинув, але документів надати не можуть ніяких, тому що все було знищено. А вони тоді дійсно знищили всі документи і все спалили.

М.Г.: *Ви ще не отримали підтвердження від правоохоронних органів про участь Миколи Михайловича в цих подіях?*

С.Т.: Буду їхати, хочу дізнатись.

М.Г.: *Ви залишились в окупації чи виїхали?*

С.Т.: Я взагалі виїхала з нашого села 13 квітня. І, коли вони до нас зайшли, на наші вулиці, там, де я жила, і сусідні вулиці, це був жах, звичайно. Я на той момент в своїх сусідів була. Ми всі разом гуртувалися, тому що мені дуже страшно було. Я не могла в хаті знаходитись. Просто морально дуже тяжко було, і я була в сусідів.

Заїхав БТР на нашу вулицю і проїхав мимо. Потім заїжджає другий БТР. Доїжджає до того двору, де я була, а потім вертається назад, а я стою і дивлюся, так, щоб мене було не сильно видно, і вони розмовляють із моїми сусідами через дорогу. Потім він їде до нас і стає коло нашого двору, де я була. Злазе звідти хлопець і іде у двір перевіряти документи. Ми їм дали паспорта.

Він взяв мій паспорт і гукає мене в сторону. Я підходжу до нього, він каже: «Ваш чоловік був в АТО?». Кажу: «Ну, був» – «А де він зараз?». Думаю, ну от що їм сказати? Якщо я скажу їм, де він загинув і як все було, це буде дуже страшно (*важке зітхання*). Кажу: «Помер. Немає його» – «Да?». Кажу: «Да».

Я не знаю, як він віддав мені паспорт, як він мені його не порвав. А я як побачила, що вони балакають з моїми сусідами, повернулася, пішла назад в хату. А, виявляється, вони були ще в мене у дворі, винесли мені в хаті двері. Позабирали те, що їм треба було. Виходить так, що мої сусіди мене ж і здали. Я просто не знаю, як я залишилась жива після цього.

М.Г.: *Це був єдиний раз, коли приходили?*

С.Т.: Це був один раз. Потім вони в нас в центрі ночували. У нас там лиман поруч, і вони там собі в хати позаселялись та й хазяйнували.

М.Г.: *Як швидко після цих подій Ви ухвалили рішення виїхати з села?*

С.Т.: Буквально одразу. Одразу, тому що почалося ще гірше. Почали взривати ракети у нас за хатою, вікна вилітати в хаті почали. Це було дуже страшно. Дуже страшно. В мене дитина. Я не так боялась за себе, скільки за дитину. В мене ще дитина не сильно доросла.

Нас в Херсон вивезли. Ми були спочатку в Херсоні з сусідкою моєю, а потім пороз'їжджалися з Херсона хто куди. Я сюди потрапила, де я зараз (*важке зітхання*).

М.Г.: *Коли виїжджали, на блокпостах не питали про чоловіка?*

С.Т.: Ні. Не питали. Я цього так боялася, але не питали (*важке зітхання*).

М.Г.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

С.Т.: Просто вже пройшло два роки. Вже третій рік. Я думала, що цей вираз «час лікує», що він справді лікує, а з часом стає тільки гірше, і це неможливо забути і пережити (*плаче*).

Дякую Вам теж!

«Так, доню, це сталося»

Фролова (Грозинська) Ольга Віталіївна,

1986 року народження, місце народження с. Широка Балка

Інтерв'ю записане 17 квітня 2024 р. у форматі аудіозапису
Михайленко Галиною Миколаївною (ХДУ)[1]

Михайленко Галина Миколаївна (далі – М.Г.): *Назвіть Ваше П.І.Б.*
Фролова (Грозинська) Ольга Віталіївна (далі – Ф.О.): Фролова (Грозинська) Ольга Віталіївна.

М.Г.: *Назвіть Ваші дату і місце народження.*
Ф.О.: Народилася в селі Широка Балка Білозерського району Херсонської області 27 березня 1986 року.

М.Г.: *Чи згодні Ви на публікацію розповіді під вашим прізвищем (не анонімно)?*
Ф.О.: Так, я не заперечую щодо використання моїх особистих даних.

М.Г.: *Назвіть, будь ласка, П.І.Б. Вашого батька.*
Ф.О.: Грозинський Віталій Володимирович

М.Г.: *Назвіть дату і місце народження батька.*
Ф.О.: Мій батько народився в місті Геніческу Херсонської області 08 січня 1963 року.

М.Г.: *Розкажіть про життя Віталія Володимировича до повномасштабного вторгнення: сім'я, робота, захоплення.*
Ф.О.: З дитинства тато захоплювався спортом та радіотехнікою. В шкільному віці він займався в спортшколі, де здобув розряд КМС по акробатиці. Вдома весь свій вільний час він приділяв радіо та електронній техніці, це було його захоплення, все самостійно вивчав, мав величезну збірку книг, журналів, присвячених цій темі.

[1] Дешифрувала запис та створила транскрипт Г. М. Михайленко.

На той час багатого різноманіття техніки не було, мав деякі радіоприймачі, вони іноді виходили з свого ресурсу, і йому цікаво було з ними розбиратись самостійно. Згодом захоплення зростало, з різноманіттям техніки. Були програвачі різні, на бабинах, на платівках, касетах, потім компакт-дисках… Якийсь час і телевізори ремонтував, так поступово він познайомився з комп'ютерами та сучасними ґаджетами.

Це захоплення він не покидав все своє життя, воно допомагало йому в роботі, і людям було до кого звернутися з довірою, ніколи не відмовляв, за що мав вдячність, повагу та гарну репутацію майстра серед людей.

У 1984 році тато закінчив Кам'янець-Подільський інститут ім. В.П. Затонського за спеціальністю «Фізичне виховання».

По трудовому розподілу потрапив до села Широка Балка, в місцеву школу, де працював декілька років учителем фізкультури. Саме в той час мої батьки познайомились та одружилися. Потім тато звільнився та пішов працювати в Білозерську станцію юних техніків керівником радіоспортивного гуртка.

Його вихованці дуже любили, діти йшли до нього на навчання, з захопленням сприймали нелегкий матеріал, але йому вдавалось викликати зацікавленність у дітей та легко дати пояснення складним речам. Багато з них підтримували зв'язок з татом весь час після закінчення школи, його поважали і батьки учнів. Про деяких я дізналась вже після його загибелі.

Сім'я у нас дружня. Я виросла в любові та повазі. Батьки розлучились, коли я закінчила школу, але весь час і після того мали добрі відносини між собою. Я пишаюсь їхньою мудрістю. Так не всім вдається після розлучення.

У тата батьків давно немає, трішки більше 20 років на сьогодні. З найближчих рідних є я, його рідні брат та сестра. Тато мав дуже багато хороших друзів. Я знала завжди, що в нього велике коло спілкування, але, наскільки воно велике та щире, я дізналась вже після того, як його не стало.

Мені дуже допомагають та підтримують його однокурсники, його колеги, учні та друзі. Він лишив після себе світло в душах людей, згадки з посмішкою від його легкого гумору, повагу за свій розум, щирість, доброту, вдячність за свою тверду позицію. Я шалено пишаюся своїм татом.

М.Г.: *Чи мав Віталій Володимирович воєнний досвід?*

Ф.О.: Після того як почалась війна, в 2015 році тато записався до Білозерської ТрО та проходив військові навчання. Це були виїзні десятиденні військові збори раз на рік десь в області на різних локаціях, на полігонах, на стрільбах був. Саме після цього він отримав баротравму і майже втратив слух на одне вухо, лікували, але не допомогло.

Строкову службу в армії не проходив, так як навчався тоді в інституті. Тож 1 березня 2022 року був його перший і останній бій.

М.Г.: *Як дізналися про початок повномасштабного вторгнення?*

Ф.О.: 24 лютого 2022 року я була у Херсоні з моєю 11-місячною донечкою у моєї свекрухи. Ми саме лікували вірус «омікрон», педіатр наш – міський, тому той час ми з моїм татом були на відстані. Він – в селі, я – в місті. Ранком, десь о 5-й годині, скрізь сон я відчула якусь тривожність, прокинулась від якоїсь незвичної для такого раннього часу метушні в квартирі. Вийшла з кімнати, і рідні мені повідомили, що почалась війна, в місті вже пролунали вибухи. Тоді сприймалось все як невдалий жарт, я нічого не чула, в вікні було ще темно, нічого не видно. Увімкнули телевізор, і от саме тоді до мене почало доходити усвідомлення. Зателефонувала татові, він підтвердив: «Так, доню, це сталося». В мене навіть паніки не було, це було відчуття неприйняття.

Я не могла і не хотіла в це вірити, покидати все напризволяще і йти десь з тим, що зможу помістити собі в сумку. Тато сказав знайти безпечне укриття, взяти документи, гроші, теплі речі, воду та їжу. Все тільки найнеобхідніше. Він вмів мене зібрати до купи двома словами та змусити діяти чітко. Думати і вирішувати одразу довелось багато. Дитина харчувалась дитячою сумішшю, потрібен запас суміші, для неї потрібна кип'ячена вода, потрібно мати змогу її кип'ятити, мити пляшечку, підгузки, змінний одяг – це, мабуть, найважливіші і перші думки кожної мами. Потім вже все інше. І після цього почалась паніка. Тато повідомив, що їде до Білозерського військкомату, буде на зв'язку. До вечора ми з сім'єю переїхали до родичів у селище Текстильний, в приватний будинок, де був підвал, а тато тим часом повернувся з військкомату додому. Сказав, що дали наказ чекати телефонного дзвінка вдома. Востаннє його бачила в середині лютого.

М.Г.: *Вам відомо, як і коли Віталій Володимирович долучився до ТрО?*

Ф.О.: 24 лютого, після того як його повернули додому, наказали чекати дзвінка. Він чекав до 26 числа, в той день ранком подзвонили, він зібрав речі, та з іншими чоловіками з нашого села виїхали на збір. З ним був і один з найліпших його друзів, я не буду вказувати його ім'я, він медик – єдине можу сказати. Тато мені вже після опівдня зателефонував, запевнив, що все з ним добре, його з товаришем розподілили в одну роту, вони отримали зброю і будуть поряд один з одним. Я тоді ще зв'язалася з дочкою татового товариша, та мали з нею домовленість про обмін інформацією щодо батьків, так як не знали ще, як часто в них буде змога виходити до нас на зв'язок. Виходили вони на зв'язок нечасто.

М.Г.: *Чи був зв'язок з батьком за час його перебування в ТрО? Чи розповідав він про розташування підрозділу, завдання, які ставилися перед ними?*

Ф.О.: Так, зв'язок був. Переважно через месенджери, а, коли була змога зателефонувати, тато телефонував сам. Відразу, як їх розподілили та направили до «штаб-квартири», тато повідомив мене, що вони в місті, поряд з тим місцем, де проживає моя свекруха. Тоді я і гадки не мала, що це була школа-інтернат по вул. І. Куліка поряд з хлібзаводом. Тато не сказав адресу, тому зайві запитання я не ставила, розуміла, що ця інформація має бути таємною. Але лише одна думка про те, що тато поряд, мене трішки заспокоювала.

Тато розповідав про те, що мають чергування, тренування, запевняв мене, що добре харчуються, ділився фото з їдальні, говорив, що мають все найнеобхідніше, щоб не хвилювалась. Пізніше з'ясувалося, що багато чого їм бракувало. Ні форми, ні амуніції, аптечок – цього всього не було. Медикаменти збирали люди в нашому селі, передавали потім через волонтерів, наскільки я знаю.

М.Г.: *Як Ви дізналися про загибель Віталія Володимировича?*

Ф.О.: 02 березня об 11:20 приблизно задзвонив мій телефон, висвітилося ім'я татового товариша. Лихе передчуття закралося долею секунди. Тато на той час не виходив на зв'язок вже більше доби. Я востаннє з ним розмовляла 1 березня о 7:26 ранку. Відповіла на дзвінок і почула найстрашніші слова в моєму житті: «Оля, батько загинув».

Потім товариш тата сказав, що треба когось попросити, щоб забрали тіло. Він скинув мені всі координати, пояснив, як знайти. Це був Херсонський ліцей обласної ради, що на Полтавській, 89. Я почала займатися пошуком людей, котрі б погодилися мені допомогти.

Це були жахливі умови… Русня вже вільно пересувалася містом, в телеграм-каналах ширились новини про розстріляних цивільних. Виходити з двору було страшно, а таточко десь там, його треба забрати, і я не можу не діяти.

Важко було зібратись з думками. Я від того розірваного стану, від стресу вже не пам'ятаю хронологію своїх дій, з чого починала, як когось знаходила… Важко згадати… Мабуть, так психіка людини діє на мозок, коли перебуває в стресі. Але врешті я вийшла на тих людей, котрі допомагали збирати тіла в Бузковому парку. Це вже було 3 березня. Вони погодились допомогти мені.

Пам'ятаю, що зі зв'язком тоді були дуже великі проблеми. Його вимикали, глушили, потім він з'являвся і знов зникав. Мені доводилося стояти на городі, де можна було спіймати хоч якийсь слабенький сигнал. Я була там з ранку і до вечора. Від горя не відчувала ні холоду, ні голоду. Погода тоді була сира і ще морозна, максимум градусів +5 вдень. Телефоном ці люди пообіцяли з'їздити туди.

Коли вийшли на зв'язок, повідомили, що їх на територію не пустили. Мовляв, що всі тіла вже забрали. Але я переконана була в тому, що там його ніхто не знайшов би.

Шукала когось, хто зміг би зайти до території ліцею та переконатися, чи не забрали тіло. Через зв'язки моєї сестри (татової племінниці) на моє прохання відгукнувся чоловік на ім'я Ярослав. Він прийшов туди, зробив відео на телефон і потім переслали його мені. Так я побачила тата, побачила, в якому стані тіло, куди було поранення, побачила, де він саме, точне місце… Це було дуже боляче.

Наступного дня довелось просити, просто благати цих людей поїхати туди вдруге. Вони погодились.

Дякуючи Богові та цим людям, 5 березня тіло тата перевезли до СМЕ (судово-медичної експертизи), що на вул. Старостіна (зараз вул. Церковна).

М.Г.: *Як вдалося поховати батька? Чи отримали Ви свідоцтво чи довідку про смерть?*

Ф.О.: У місто мене не пускали рідні. Я мама маленької дитини, на той час їй було 11 місяців. Вся паніка, котра мене оточувала, дуже впливала на прийняття моїх рішень. Та 14 березня 2022 року я твердо вирішила йти до СМЕ та організовувати все, щоб тата поховати.

Діставшись туди пішки з селища Текстильного до вул. Церковної (Старостіна), дорогою зустрілась з дружиною мого хрещеного, дякуючи їй, мені було легше зорієнтуватись у алгоритмі дій.

Пройшовши всі процедури впізнання, отримавши відповідні документи, лікарське свідоцтво про смерть, ми зайшли до магазину ритуальних послуг, придбали все необхідне для поховання, як зазвичай, домовились про місце на кладовищі, про транспортні послуги, все оплатила, передали санітару одяг, але він запевнив, що одягати не будуть. Занадто багато роботи. По цій же причині я тіло тата на впізнанні бачила лише зі знімків на телефоні (зберігаю ці фото і відео з підвалу, так як зараз багато чого приходиться доводити). Сам санітар запропонував такий варіант, мовляв, що тіло лежить далеко на полиці, його треба спустити, потім підняти, а завтра знов спустити. Морг був настільки переповнений, що робітники своїх спин не відчували від такої кількості роботи. Поховали тата наступного дня, 15 березня, на кладовищі Геологів.

Попрощатись з татом, я так і не змогла. Це зараз, вже все пережившии, я б зробила інакше, але на той час рідні мене переконали, що тато не хотів би, щоб я так ризикувала своїм життям. У той день авто похоронного кортежу попало під обстріл, вже на кладовищі. Місце поховання знаходиться неподалік від чорнобаївського аеропорту, а що там відбувалось, всі ми знаємо з новин.

Знаю, що родичам давали змогу попрощатися тільки біля СМЕ, перед виїздом до кладовища. В кожній машині було по декілька трун, потім їх забивали і відвозили на поховання.

На сьогоднішній день я маю ціль перепоховати тата в нашому рідному селі Широка Балка, де його всі знають, поважають та матимуть змогу навідувати могилку.

Стосовно документів, мені з цим питанням, дійсно, пощастило. Влітку 2022 р. я випадково натрапила на публікацію в фейсбуці, де було оголошено, що центральний РАЦС в Херсоні працює та приймає заяви на отримання свідоцтв. Я, не зволікаючи, поїхала. Їздила два рази, так як черги були величезні, а графік роботи був

коротким. Як я тоді зрозуміла, працювали вони з великою обережністю, бо видавали документи нашого, українського, зразка, перебуваючи в окупації РФ. Тому так. Було важко, але мені на той час, я вважаю, що дуже пощастило. Я маю українське свідоцтво про смерть тата, так само, як і лікарське свідоцтво із СМЕ, де, не приховуючи, написано причину загибелі та внаслідок чого загинув тато (поранення отримано внаслідок військових дій)

М.Г.: *Чи залишилися Ви в окупації після загибелі батька?*

Ф.О.: Я з сім'єю залишалась в окупації до 19 серпня, потім ми прийняли рішення, що треба виїжджати. Виїзд був дуже тяжким, емоційним, стресовим. Проходили допити, перевірки телефонів, обшук автомобіля, який був під верх забитий речами. Спека, мала дитина, в машині жодного сантиметру вільного місця. Їхала я, дитина, чоловік та мати чоловіка. Родина військових.

Нам в окупації було небезпечно залишатись більше часу.

Ім'я мого свекра, котре добре відоме як в Херсоні, так і в Миколаєві своєю військовою посадою, могло скорегувати на прізвище мого чоловіка, свекрухи та дитини (сам свекор перебував в Миколаєві на службі). Ходили слухи про списки військових, і довгий час із-за цього ми боялись виїжджати. Конкретно нас ніби на той час ще ніхто не розшукував: ні мене в селі, ні родину моєї доньки в місті, але знаю, що після того як ми виїхали, через тижні два, до квартири прийшли військові РФ з першим обшуком. Це саме те місце, де була зареєстрована сім'я військових, мого чоловіка. А найперший обшук ми пережили на початку літа, проживаючи у родичів на Текстильному. Вдома були я з малою та свекруха. Кацапи тоді щось чи когось шукали, перевіряли кожен двір в селищі, у нас вони перевірили територію подвір'я, до хати не заходили, але телефон у свекрухи потребували і переглянули месенджери та фотоальбом. Дякуючи Богу, нас перед цим обшуком попередила сусідка, побачила, що в місцевому телеграм-каналі ширяться повідомлення, що кацапи «у нас», ходять по хатам. Ми встигли підготуватись, почистити все, що могло їм не сподобатись, і, зрештою, вони нічого не помітили. А мене не чіпали. Мабуть, тому, що малу дитину тримала на руках, в мені не вбачали якоїсь небезпеки. Пересуваючись по місту, ми декілька разів потрапляли на їх пости: перевіряли документи, авто, багажник, іноді просили цигарки, а іноді роздягали

чоловіка для перевірки на наявність синців, тату… Це, звичайно, дуже принизливо, викликало не страх, а ще більшу злість та ненависть до них.

М.Г.: *Чи довелося Вам звертатися після деокупації Херсона до правоохоронних органів для визнання за батьком статусу учасника бойових дій?*

Ф.О.: Після виїзду з окупації, огорнувши своїм шляхом все Чорне море, ми повернулися в Україну, до Одеси. Їхали ми місяць, так як дорогою траплялись проблеми з автомобілем, довелось довго ремонтувати. Як дістались, прийшовши трішки до тями та усвідомивши той факт, що я знову зі всіма своїми громадянськими правами на рідній землі, я почала думати куди і як звертатися. В той час мене знайшла Ольга Осіння, дружина загиблого в Бузковому парку Володимира Осіннього. Повідомила, що вона написала заяву до військової частини А7360 (до якої відносились наші рідні) на отримання відповідних документів, щоб отримати статус сім'ї загиблого захисника та для отримання ОГД. З того часу і я почала діяти. Повернувшись трішки назад, скажу, що, ще перебуваючи в окупації, я звернулась до адвоката, який допоміг мені скласти заяву про загибель тата, але тоді було небезпечно в таких заявах вказувати на те, що він загинув як військовий. Коли мою заяву помітили в прокуратурі, я в той день перетинала кацапську територію, і, вже маючи нормальний зв'язок в Туреччині, через відеозв'язок в мене взяли свідчення стосовно цієї справи. Маю на руках постанову.

На сьогоднішній день (17.04.2024) ми ще продовжуємо боротьбу з військовою частиною та з РТЦК. Маємо вже декілька позитивних рішень суду, але є і такі, де правосуддя залишилось на стороні зла відносно нас. Наразі бригаду реорганізували і батальйон, до котрого відносяться наші Герої, зараз відноситься зовсім до іншої військової частини. Таке враження, що нас хочуть позбутися всіма можливими способами і замести за собою сліди. Боротьба за свої права, за честь наших Героїв дуже важка, все це займає дуже великих зусиль, багато часу та здоров'я, врешті. Нам допомагають добитися справедливості вже велика кількість людей. Депутатка міської ради, волонтери, адвокат, побратими наших загиблих рідних. Завдяки клопотанню ХОВА наших рідних нагородили орденами «За мужність» ІІІ ст. Ми писали колективні звернення до Міноборони,

до Президента, до Верховної Ради, Уповноваженому з прав людини. Маємо акт службового розслідування по цим зверненням, результати котрого просто підіймають волосся на голові, але на них нічого не діє. Боротьба продовжується. І дуже боляче після всіх втрат, які перенесли на собі я, такі, як я, сім'ї наших загиблих захисників, бігати та принижуватися перед командувачами, вимагаючи зробити все по закону і надати все, що належить нам по праву.

Я завжди захоплювалася татом. Він був для мене прикладом в усьому. Все моє життя він був для мене дуже міцною опорою. Це людина – жива енциклопедія: що не запитай – мав завжди відповідь, він цікавився всім, постійно розвивався, багато читав, мав критичне мислення та вмів правильно все аналізувати. Я завжди могла з татом порадитись і спертися на його погляди, приймала його мудрі та виважені поради.

Зараз від тата залишились лише теплі спогади, які щоразу викликають щемливий біль у тілі… його мобільний телефон (Ярослав знайшов його поряд з тілом тата у підвалі ліцею) та комп'ютер з ноутбуком (вони чудом збереглися та не потрапили до рук кацапів, перебуваючи на збереженні у друзів тата), будинок в селі, який окупували кацапи, жили в ньому та розкрали все до найменшої цінності, а потім від нього залишились лише цілі стіни та дах в дірках, а війні ще не кінець.

М.Г.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

«Ми їх виженемо»

Хандусенко Надія Іванівна,

1987 року народження, місце народження м. Гола Пристань Херсонської області

Інтерв'ю записане 15 березня 2024 р. у форматі аудіозапису Михайленко Галиною Миколаївною (ХДУ)[1]

Михайленко Галина Миколаївна (далі – М.Г.): *Назвіть, будь ласка, П.І.Б. Вашого чоловіка.*

Хандусенко Надія Іванівна (далі – Х.Н.): Хандусенко Сергій Сергійович.

М.Г.: *Вкажіть дату і місце народження Вашого чоловіка.*

Х.Н.: Місто Херсон, 15 лютого 1983 року.

М.Г.: *Розкажіть про життя Вашого чоловіка до початку повномасштабного вторгнення.*

Х.Н.: Народився він в місті Херсон, згодом з батьками переїхав до Станіславу. Його тато був зі Станіславу, а мама – з Херсону, але вони поїхали, бо вирішили, що в селі буде краще. Вони переїхали до Станіславу, і він вже зростав там. Ходив там до садочка, школу закінчив. Потім він пішов навчатися на тракториста в Білозерці. Потім працював в селі Станіслав трактористом. Потім його призвали строковиком. Він служив в армії в Миколаєві у десантників. Яка частина, я не пам'ятаю.

Після служби він пішов на роботу в місті Херсоні. Підписав контракт з частиною ВЧ3056 на Паровозній. В Золочів їздив, навчався, отримав звання прапорщика, і років 16, якщо я не помиляюсь, він пропрацював в цій частині.

Він був учасником бойових дій. Їздив з 2014 по 2019 роки.

Ми познайомились по телефону. Нас познайомили наші спільні знайомі. Вони проходили срочну службу в частині 3056, де й чоловік працював. Вони дали мій номер телефону, і він мені подзвонив. Ось

[1] Дешифрувала запис та створила транскрипт Г. М. Михайленко.

так ми познайомились. Спочатку спілкувалися, з півроку, мабуть, по телефону, а потім вирішили познайомитись поближче.

Він приїхав до мене в місто Гола Пристань, і після того ми з ним більше не розставались. Ми почали зустрічатися, через півроку одружилися. Я завагітніла. Народилась у нас доня в 2007 році.

Приїхала я жити в Станіслав до нього. Він взагалі полюбляв трактор. Весь свій вільний час любив сісти на трактор, поїхати. Якби суміщав корисне з приємним: заробляв і душу відводив. Він любив це заняття. Любив саджати дерева. Вдома сад насадив гарний з різних дерев (*важке зітхання*) – як екзотичних, так і наших.

Мріяли ми з ним подорожувати. Ми їздили на наші моря. Хотіли десь подорожувати далі.

Не склалося.

В 2019 році в нього закінчився контракт, і я його дуже просила, щоб він звільнився з цієї частини, так як його вдома було дуже мало. Часто взагалі пропадав на роботі, тому що пішло АТО. Він безкінечно їздив: два місяці там, два – вдома; але коли був тут, то в частині. Діти росли так ніби тато і є, і тата немає. Я його дуже просила, і він звільнився.

Звільнився, але весь цей час його тягнуло повернутись назад. Він себе не міг реалізувати вдома, бо було скучно. Каже: «Ну, да, я вдома, але це не моє». Йому все-таки хотілося туди – до військових.

Знайомі йому сказали, що в Білозерці набирають територону. Він почав збирати всі документи. Це ще до війни було. Перед війною за пару місяців. Він швидко зібрав всі документи. Прям сам не очікував, що в нього так вийде. Він зібрався, пройшов, контракт підписав, його прийняли. Він пішов працювати у Велетні. Там їх штаб був. Вони там все налагоджували. І з дому він возив косилку і пісок. Вони там все облаштовували, фарбували. Йому це подобалося.

Все йшло добре. Йому подобалось, що його прийняли. Він був дуже щасливий, що він повернувся в своє русло. І ось 24 лютого вже почалась війна.

23 лютого 2022 року був мій день народження. Ми відсвяткували, а 24 прокинулися – вже була війна. Почалась війна.

Як це все було?

Я прокинулась від вибухів, від яких і він прокинувся. Щось відбувається в будинку. Дивлюся, він вже складає сумку. Вже він впопихах весь. Телевізор працював у вітальні дуже гучно. Я в нього запи-

тала: «Що сталось?» – «Почалась війна». Я спочатку думала, може, він пожартував, тому що він на днях мав збиратися на навчання в Одесу, переучуватись. Я думала, можливо, він туди їде, але – ні.

Він зібрався і поїхав. Ми періодично з ним зідзвонювались всі ці дні. Були на телефоні, поки вони були в Велетні. Потім він мені дзвонив: був в Херсоні і отримували там зброю. Вони їздили двома машинами. Він їздив своєю, і хлопці ще однією військовою машиною їздили. Вони теж потрапили там під обстріл під мостом, і потім це було вже 25 лютого.

На вечір він повернувся додому. Їх розпустили, сказали, щоб вони все сховали, спалили. Кожен сам за себе: хочете – виходьте далі до Миколаєва, хочете – залишайтесь вдома.

На ранок подзвонила співробітниця і сказала, щоби він по дорозі позбирав, кого може, з хлопців і вирушали в місто Херсон в інтернат. Вони і поїхали. Це той, що на вулиці І. Куліка.

Він спочатку заїхав в Олександрівку – Івана забрав, потім по дорозі, я не знаю, кого він там збирав. Зателефонував з Херсону, як був там. Мене заспокоїв, сказав, що все добре, не хвилюватись. Казав, що ми їх виженемо, нема чого хвилюватись – все буде добре.

З дома було чутно десь там вдалечині вибухи. Було дуже страшно, а потім по телебаченню дивились, як Херсон оточують. Я йому телефонувала, казала. Ми були завжди на зв'язку, і казала, куди вони рухаються і куди заходять. Він каже: «Не хвилюйся, все добре».

Якщо чесно, я не думала, що все так станеться. Я думала, якось все по-іншому все буде. Дійсно, я йому вірила. Його підтримувала. Він мене. Якось було так.

Цей день, 1 березня, він мені зранку подзвонив (*довга пауза*) (*плаче*). Сказав, що (*довга пауза*) (*крізь сльози*) все нормально, і їдемо на завдання, він буде зайнятий. Сказав, що телефон відключить і пізніше подзвонить.

Все. Він мені більше не дзвонив.

Потім з його телефону хтось подзвонив. Я не знаю, хто це був, але я предполагаю, що це були російські (*плаче*) військові, так як вони говорили на російській мові, але не так, як говорим ми, херсонці. Вони сказали, що паспорт лежить. Я запитувала в них, який паспорт, яка обкладинка на паспорті. Вони сказали: «Красная і паспорт красный». А в нас же паспорт український синього кольору. Вони мені сказали, що їх тут лежить чоловік 20. Коли останній раз

я з Макарською розмовляла, в неї теж чоловік загинув, то вона сказала, що їх 5 лежало збоку. Я не знала, де саме він загинув.

Навпроти Бузкового парку магазин меблів там теж лєнточки висіли, там 5 чоловік було, і там він був. Його роззули, і він був єдиний, який був босий. Його роззули і речі знімали. Там був один, який босий, один-єдиний плотненький чоловік (*плаче*).

Почала з нею розмовляти про те, у що він був вдягнений, і співпало. Вона мені показала те місце, де він лежав.

А вони мені сказали, що ви можете приїхати його забрати, але ми не знаємо, від чого він загинув. Треба робити розтин. На російській мові вони мені все це казали: «Будьте аккуратны, бо на нем гранаты висят». Сказали, що ми телефон вимикаємо. Я просила, щоб не вимикали. Вже потім почала додумувати, що то не наші були. Просила не вимикати, бо я приїду і заберу телефон. Я до останнього не вірила, що він мертвий. Може, взяли в полон, може, він телефон десь загубив. Не вірила. До останнього не вірила, що його дійсно вбили.

Потім, вже коли відео показували, то його там не було. Ту сторону не знімали. Вони знімали Бузковий парк, а він був через дорогу.

Ну ось, отака історія.

М.Г.: *Чи вдалось поховати чоловіка?*

Х.Н.: Спочатку їх поховали на Геологів, а потім 12-го мені зателефонували і сказали, що їх викопують і везуть в морг, ідентифікують, потім виясняють причину загибелі, і якщо ви їх упізнаєте, то хочете забирайте, хочете – ми будемо їх тут ховати під номерками.

Ми на той момент були окуповані. 13 або 14 квітня я поїхала в Херсон, знайшла людину, ми забрали чоловіка. Боялись перевозити, бо тоді на той момент відкривали, дивились. В цей день були обстріли такі сильні, так накривало, що ми назад, коли їхали, то нас просто пропускали. Було 12 або 15 блокпостів. Я чоловіка привезла в Станіслав і поховала в Станіславі. Перепоховала, скажемо так, на кладовищі.

М.Г.: *Ви залишились після цього в Станіславі? Чи приходили до Вас з обшуками або допитами?*

Х.Н.: З допитами не приходили, а з обшуками – так. Ми з дітьми вісім місяців були в окупації. Потім з дітьми в Київ поїхали, через

Василівку. Ми у вересні виїхали, бо почали казати, що дітей забирають, якщо вони не будуть йти до щколи, примусово будуть забирати і відправляти в їхні табори. Я злякалась, і швиденько зібрались і поїхали.

А до цього – так. Прийшли до нас з обшуком. Було їх троє. Один стояв за воротами, другий – у дворі, і третій пішов зі мною. Звісно, трошки страшнувато було. Я сказала, що зі зброєю в будинок іти не треба, так як в мене двоє дітей і мама хвора.

Один з них був агресивний. Я дословно вже не пам'ятаю, що він казав, але був дуже агресивний. Один зняв зброю, віддав напарнику, пішов зі мною у будинок. Пройшовся повністю по будинку. Потім до гаража пішов. По речам пройшовся. Все. Більше нічого.

Потім мені сказали, що вони вже знали, куди вони йшли. Вони знали наперед. У них були списки.

Більше до мене не приходили з обшуком.

Єдиний раз, я пам'ятаю, до нас зайшли буряти. Була в них ротація, і зайшли. Вони теж обходили село, але я до калітки підійшла і сказала, що я вас у будинок пускати не буду, так як нас уже оглядали. Все. Розвернулась і пішла. Ніхто не заходив.

М.Г.: *Коли Вам дозволили перепоховати чоловіка, чи видали свідоцтво про смерть?*

Х.Н.: Я свідоцтво про смерть взяла через деякий час в Херсоні. Я сама приїхала, і ми його поховали тихенько і все. Ми нікому нічого не звітували. Ніякі документи вони не бачили. Вони не бачили, кого я привозила. Вони нічого того не бачили взагалі.

Привезли. Ми тихенько поховали. Мені ще сказали, що видають свідоцтво про смерть. Теж тихенько видавали в загсі. Я туди поїхала і встигла отримати два свідоцтва, бо у мене 4 квітня і мама померла. Хворіла і померла. То я отримала свідоцтво ще й за маму.

М.Г.: *Ви маєте на увазі – це був ще український працюючий РАГС?*

Х.Н.: Так. Наш. Це були його вже останні, мабуть, дні. Він працював ззаду. Люди заходили там тихенько. І я отримала так свідоцтва.

М.Г.: *Чи довелось Вам звертатись до правоохоронних органів?*

Х.Н.: Так, я ще до деокупації. Я була ще в окупації, коли я отримала документи (в морзі віддали) про те, що він загинув,

приймаючи бій, тобто він загинув в бою за свою батьківщину. В нього кульове поранення голови було, і де загинув саме, було написано: адреса, дата, Бузковий парк. Це все було прописано, і, так як він був контрактником, я почала звертатись до цієї частини, я почала дзвонити їм.

Так. Вони спочатку мене ігнорували. Це було так. Вони говорили, що і документи зникли, і ми нічим вам допомогти не можемо, і зараз така в країні ситуація. Все було. І так було, я скажу вам, місяця три-чотири з ними воювала, а потім мені знайомий допоміг і надіслав одну сторіночку його контракта, тобто десь ці документи були, і я почала з цією сторіночкою відправляти. На той час здійснював керівництво Сергій, начальник штабу. Я відправила і сказала: «В мене є контракт». Він мені сказав почекати.

Згодом нас деокупували. Десь в якомусь місці вони це закопували. Дуже довго я чекала, але мені контракт відправили. Потім я з цим контрактом бомбила і гарячу лінію, і ТЦК. У Києві я пішла у Святошинський ТЦК, мені Лариса там допомагала.

Добивались ми довго поновлення, але добилися.

Нас відфутболювали як тільки можна, але врятувало те, що він був контрактником.

Інші дівчата зараз добиваються і нічого не можуть добитись. Звичайно, обидно дуже, що так відносяться, але я свого добилася, але довго. Не скажу, що це було легко. Це було складно: збирати кожну цю справочку, контракти, довідки різні. У мене зібралась ціла пачка, сісти і перечитати їх дуже важко. Боже, з усім впоралась.

М.Г.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

«Він був завжди турботливим батьком»

Лисенко Ольга Миколаївна

Інтерв'ю записане 23 липня 2025 р. у форматі аудіозапису
Черемісіним Олександром Вікторовичем (ХДУ)[1]

Черемісін Олександр Вікторович (далі – Ч.О.): *Назвіть П.І.Б. Вашого чоловіка?*

Лисенко Ольга Миколаївна (далі – Л.О.): Лисенко Іван Миколайович.

Ч.О.: *Вкажіть дату і місце народження Вашого чоловіка.*

Л.О.: Народився 7 жовтня 1958 року в селі Велетенське Білозерського району Херсонської області, де і проживав до загибелі в Бузковому парку.

Ч.О.: *Розкажіть про життя чоловіка до зустрічі з Вами.*

Л.О.: З шкільних років захоплювався радіоспортом, мріяв стати інженером-конструктором, технологом радіоапаратури. Таку спеціальність він і отримав, закінчивши Одеський політехнічний інститут. Працював на заводі «Сокіл» в Новій Каховці інженером-конструктором, а останні 23 роки пропрацював провідним інженером в філії «Дельта-Лоцман» (лоцманське супроводження суден) державного підприємства «Адміністрація морських портів України». Він був на роботі в Широкій Балці, коли йому подзвонили з Білозерського військкомату. Прямо з роботи він поїхав захищати свою рідну Україну, яку дуже любив. Ще в 2014 році він збирався захищати Донбас, неодноразово звертався в військкомат, але за віком йому відмовили, а 25 лютого 2022 року він вступив в територіальну оборону.

Захоплення радіоспортом він проніс через все своє життя. Був активним радіоаматором, регулярно брав участь у чемпіонатах, міжнародних змаганнях від України. Неодноразово був переможцем

[1] Дешифрував запис та створив транскрипт О. В. Черемісін.

цих змагань. У міжнародних змаганнях короткохвильовик у номінації «Багато операторів» посів ІІ місце.

У командних всесвітніх змаганнях їх команда посіла ІІІ місце. Для того щоб отримати кращі умови для проведення зв'язків у всесвітніх змаганнях, він разом з командою останні роки перед війною вирушали в експедицію на острови в Чорному морі. Брали все необхідне і жили деякий час на острові як Робінзони, встановлюючи радіозв'язок з усім світом. Іван Миколайович постійно вдосконалював свою персональну радіоаматорську радіостанцію для досягнення кращих результатів, а свої знання передавав молоді, працюючи декілька років на станції «Юних техніків» керівником радіогуртка.

Ч.О.: *Як склалось сімейне життя?*

Л.О.: Іван Миколайович був люблячим чоловіком, прожили в мирі і злагоді 43 роки. Має 2 синів і 4 онуків. Дуже любив дітей і онуків. Для синів він був завжди турботливим батьком, взірцем для наслідування. Його любов та відношення до невісток було як до рідних доньок. Завжди міг вислухати, дати пораду, допомогти. Він дуже любив своїх чотирьох онуків. Вчив їх усьому, що сам вмів. Завжди мав час на свою велику сім'ю, улюблену роботу, хобі. Його любов і підтримка назавжди закарбувалися в родинній пам'яті. Нам всім його дуже не вистачає.

Для онуки Євгенії він завжди був прикладом доброти і стабільності. Він був добрий, розумний, життєрадісний, не підібрати слів, щоб описати, якою він був прекрасною людиною. Дідусь, якщо можна так сказати, замінив їй батька. Вони ходили на річку Дніпро, і він її вчив плавати і вчив кататися на ковзанах. Я згадую моменти, коли він приходив з онукою займатися математикою, але замість математики вони разом грали в шахи. Як би я хотіла повернути цей час! Я завжди буду згадувати його з теплотою в душі. Я дуже сумую.

Перепоховали Івана Миколайовича в його рідному селі.

Ч.О.: *Дуже Вам дякую за розмову!*

«Щоб не гинули молоді»

Єрмакова Анна Олександрівна,

1992 року народження, місце народження м. Херсон

Інтерв'ю записане 21 липня 2025 р. у форматі аудіозапису
Черемісіним Олександром Вікторовичем (ХДУ)[1]

Черемісін Олександр Вікторович (далі – Ч.О.): *Назвіть П.І.Б. Вашого батька?*

Єрмакова Анна Олександрівна (далі – Є.А.): Савельєв Олександр Миколайович.

Ч.О.: *Вкажіть дату і місце народження Вашого батька.*

Є.А.: 22.03.1959 року народження, народився в м. Семіпалатинськ, Казахстан.

Ч.О.: *Розкажіть про життя батька.*

Є.А.: Він народився в багатодітній родині в Семіпалатинську. Потім вони переїхали в Тульчин. Проживали трошки там. Після цього переїхали в Білозерку, де він навчався в школі. Потім вчився на тракториста. Служив в армії поруч із кордоном з Афганістаном. Повернувшись з армії, працював у колгоспі. Зустрівся з моєю мамою, і вони одружились. Побудували власний будинок в Білозерці. В них народився син, а потім вже я – донька. Після розпаду Радянського Союзу першим привіз до нас у Білозерку жовто-блакитний стяг наш, прапор. Все життя здебільшого він працював далекобійником.

В 2014 році, коли почалась війна, він захотів вступити добровольцем, але ми ледь його відмовили. В 2015 р. він все-таки поставив нас перед фактом через пару днів до відправки, що він іде добробатом служити. Воював він в гарячих точках. Здебільшого про це ніколи нікому не розповідав. Коли в нього закінчився контракт, то він знову пішов туди. Він не міг змиритися з тим, що гинуть молоді хлопці. Дуже любив Україну.

---

[1] Дешифрував запис та створив транскрипт О. В. Черемісін.

Ч.О.: *Розкажіть про характер Вашого батька.*

Є.А.: Він був борцем за справедливість. Я би так сказала. Веселий був, дуже любив тварин. Постійно додому приносив то зайця, то цаплю, то ще когось, то собаку, тобто хоч когось, але припре (*посміхається*). До повномасштабки намагався бути депутатом, але щось в нього там не вийшло. Він ще працював у міській раді в Білозерці. Його називали «Шеріфом», а повну посаду я не знаю. Він відповідав за незаконну вирубку дерев.

Ч.О.: *Вам відомо, чи брав він участь у формуванні херсонського ТрО до повномасштабного вторгнення?*

Є.А.: Ні. Він робив якраз в міській раді. Він в 2018 році ще служив в АТО, у 2019 році вже пішов працювати в міську раду, а після неї пішов працювати в Білозерську районну державну ветеринарну лікарню.

Ч.О.: *Були в нього хобі або особливі захоплення?*

Є.А.: Хіба що любив співати і все ремонтував. На роботі йому постійно щось давали і завжди ремонтував.

Ч.О.: *Пам'ятаєте, що він робив напередодні повномасштабного вторгнення?*

Є.А.: Працював водієм. Все-таки думав, що повномасштабка буде. У мене чоловік військовий – водій БТРа, то він постійно з ним радився, як чинити, що робити.

Ч.О.: *Як Ви дізнались про початок повномасштабного вторгнення?*

Є.А.: Командир батька подзвонив йому, бувший, наче в Києві він тоді був. Вночі він зателефонував і попередив його близько 4-ї ранку.

Ч.О.: *Які його дії були?*

Є.А.: Він моментально забрав мене, зібрав сім'ю. Всім сказав: «Чекати!». До обіду він вже був у військкоматі.

Ч.О.: *Свою мотивацію він озвучив?*

Є.А.: Щоб не гинули молоді.

Ч.О.: *Вам відомо про його долю на службі в ТрО до 1 березня 2022 р.?*

Є.А.: Він навіть в АТО, коли був у гарячих точках, то молодих намагався берегти, а сам виходив. Він казав: «Чого не я? Чого вони? Їм же ще жити і жити». Він ніколи не розповідав, що там, як там. Він тільки дзвонив матері і казав, що все нормально. Постійно казав: «Добрий ранок! Все добре». А так він не любив розповідати.

Ч.О.: *Що саме Вам відомо про події 1 березня 2022 р.?*

Є.А.: Вони були біля ліцею, одні пішли в одну сторону, а батько мій пішов в обхід. Почалася стрілянина, то снайперша в нього поцілила, в ногу, і він сказав, що він вже не жилець, а Козак тоді сказав молодим відходити.

Там, де вони проживали, біля школи-інтернату, батько залишив свою машину. Через місяць, коли я її забирала, там вже жили кацапи. В машині була пов'язка, були його документи складені, ключ там знаходився в бардачку, а на задньому сидінні пов'язка його була, тобто він залишив всі свої документи в машині разом з ключем. Досі оце не зрозуміло.

Ч.О.: *Як Ви дізнались про загибель батька?*

Є.А.: Мені подзвонила моя кума, і у неї із знайомих теж хтось був. Їй підказали, а вона мені сказала просто: «Подзвони батькові!». І все. Як би це дивно не звучало, але в нього собака була, така маленька дворняжка, і вона забігла в хату. Якраз в цей час ми подивились, що його вбили, то вона почала лаяти.

Ч.О.: *Як вдалося поховати батька?*

Є.А.: Ми спочатку шукали батька, дізнавались про обставини смерті, впізнавали. На третій день їх забрали вже, погрузили в катафалку, бо Козак ходив дивився. Потім ще не могла виїхати з Білозерки, бо в нас був насип з виїзда Білозерки, і ніхто не міг виїхати чи заїхати. Але кацапи в об'їзд через свалку заїхали, а потім хтось прибрав кучу. І батька спочатку забрала на 3-й день каталашка, потім їх всіх ховав і фотографував і присвоював номери і намагався, щоб близькі опізнали, якийсь херсонський священник на Геологів. Він, ризикуючи собою, нам всім допомагав, і з ним зв'язалася Осіння, і коли він відправляв фото в телеграмі, то вони сразу видалялися, але вона встигла зробити скріни, і потім вже

показала нам, і ми впізнали батька. А потім, вже я не пам'ятаю, через який час їх почали партіями викопувати і везти в морг.

Ч.О.: *Під час окупації російські військові до Вас не приходили?*

Є.А.: Потім я виїхала 15 квітня, бо сказали, що я запеленгована, бо я передавала ще інформацію чоловіку своєму про місця розташування окупантів, проїзд їх колон, і що вони в школі-інтернаті живуть, і їх дуже багато (*посміхається*). І я була вимушена виїхати. В окупації вони проходили по вулиці, спитали у матері: «Де чоловік?». І все. В хату вони не зайшли.

Ч.О.: *Тобто Вас не чіпали і обшуки, допити не проводили?*

Є.А.: Ні. Ні. Вони ходили по вулиці, але постійно щось відбувалось: то стріляли, то ще щось, і до нас вони так і не доходили.

Ч.О.: *Після деокупації Ви звертались до правоохоронних органів*?

Є.А.: Ще під час окупації я виїхала, а мати була в окупації, то я намагалась тоді щось зробити. Я була у Львівській області, і хтось тоді з військових приїжджав, вони мені задавали питання і намагались мені допомогти, але безрезультатно. Потім я дзвонила Попову. Він сказав, що все добре, що вони допоможуть, але в результаті так ніхто і не допоміг. І Попов, і ще один був там чоловік. Але ніхто нічим не допоміг. Завдячуючи Козаку, справа зрушила з місця. Якби не Козак, тоді б взагалі нічого б не було.

Ч.О.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

Розділ 3

ПІСЛЯ БОЮ

«Ми нашого танкіста хоронили, якого з танку витягли»

Гороховський Олег Іванович,

1979 року народження, мешканець м. Херсон

Інтерв'ю записане 15 березня 2024 р. у форматі аудіозапису
Михайленко Галиною Миколаївною (ХДУ)[1]

Михайленко Галина Миколаївна (далі – М.Г.): *Ваше місце роботи і посада?*

Гороховський Олег Іванович (далі – Г.О.): Священнослужитель м. Херсон, селище Кіндійка, це поблизу Антонівського мосту. Церква Різдва Пресвятої Богородиці.

М.Г.: *Який термін Ви провели в окупації?*

Г.О.: Всі вісім місяців.

М.Г.: *Розкажіть про Ваше життя до повномасштабного вторгнення.*

Г.О.: Служу, маю дружину, двоє дітей, онучку, якій на початок війни виповнився один рік. Служив в Кіндійці з 2002 року і далі продовжую служити. На жаль, зараз ми закрили церкву. Все виконував, що люди просили: звертання до Господа, молитви, освяти, хрестини, вінчання, похорони. Все відбувалося. Жили повноцінним життям, як має жити кожна людина і кожний християнин.

М.Г.: *До 24 лютого 2022 р. були у Вас думки, що може початись повномасштабне вторгнення?*

Г.О.: Особисто в мене такого не було. Щось говорили, щось казали, але я повірити не міг цьому, що має відбутися. Так, у нас війна з 2014 року, але вона була там десь. А коли вона прийшла до нас, то стало зрозуміло. І то – я не повірив 24 лютого, коли зранку зателефонували, що війна. Кажуть: «Батюшка, війна!». Кажу: «Яка війна?». Але, коли бахи перші були по нашому аеропорту чорноба-

[1] Дешифрувала запис та створила транскрипт Г. М. Михайленко.

ївському, вийшов на двір і побачив, що щось горить. Перша думка була заправити машину. Такий був початок 24 лютого 2022 року.

М.Г.: *Свідком яких подій Ви були протягом перших днів повномасштабного вторгнення?*

Г.О.: У перший день вдалося одразу поїхати до Антонівського мосту. У нас там дві заправки були. Там заправився. Було багато людей. Ні в кого ніякої зброї не бачив. Це була година десь сьомої ранку, і телефонує мені старша донька, каже: «Тату, приїдь, нас забери до себе». Я поїхав, взяв доньку з онукою і ще взяв її подругу з дитиною. Теж дитині було до півтора року. Ще була одна подруга, але тільки двоє з дітьми. Де безпечно – ми не знали. Зараз вже знаєш, де воно більш-менш. Повіз їх до себе додому, в Кіндійку. Коли ми спускалися біля Салюту до церкви, побачили близько 20 одиниць вертольотів. Ми думали, що то наші, до тих пір, поки близько не побачили: зірочки на них були намальовані. Зрозуміло було, що насамперед треба ховати малечу в підвал. Підвали всі водяні, сирі, але всі одіяла ми туди стягували і дітей, і самих себе. І тільки слухали, спостерігали. Близько 13-ї години побачили перший бій, який відбувався на Антонівському мосту. В подвір'ї стоїш і дивишся, як ішли перші російські бронетранспортери, як стріляли, як вода піді-ймалася від вибухів, як відбувалась висадка десанту. Потім було декілька прильотів чогось важкого по антонівській ракетній частині. Потім літаки над головами літали. Не розумієш: хто, що, як. І так діло дійшло до вечора. Ми зупинились на тому, що треба йти ночувати. А куди йти? В підвалі сиро. Ми пішли до хати. А воно так: то вщухне, то бої, вщухне – і бої. Стрілянина. Страшне. Вночі наші відвойовували Антонівський міст. Потім назад його забирали окупаційні війська. На ранок нам приходе повідомлення: «Мешканці Кіндійки, Антонівки, будь ласка, виїжджайте, бо будуть працювати "Градами". Залишайте свої домівки». Ми все, що можливо (одяг, продукти), кидали в машину, разом з дітьми і виїхали. Донька живе на Таврійському мікрорайоні. Нас тоді було 16 чоловік і родини, і знайомих. Перший тиждень ми провели у підвалі дев'ятиповерхівки. Там і їсти варили. Дівчата бігали й до себе в квартири, їсти варили, але російських військових ще не бачили. Були обстріли. Був зв'язок. Розповідали: то того вбили, то того вбили із знайомих. Так ми

тиждень пробули в цьому підвалі. Потім ми роз'їхались по різним квартирам.

До мене зателефонували з кладовища нашого кіндійського, що треба людей хоронити, бо люди ж лежать. Добре, що був мороз, а люди насправді валялися. Хлопець один в Антонівці п'ять днів пролежав, бо його в перший же день вбило міною на подвір'ї, і його просто засунули в гараж. Хороший хлопець, знайомий. Треба було з чогось розпочинати. Їздила машина з Таврійського мікрорайону, катафалка (ритуальна машина), до нас на кладовище. Ми перелякані були. Було чотири хлопця, які несуть, закопують, і я разом з ними сів, і поїхали ми на кладовище. Жахливо було їхати по Херсону. Там машина стояла в перші дні по вулиці Перекопській, біля консервного заводу. Там були розстріляні хлопець з дівчиною. Так вони і лежали. Ми проїжжали – ще бачили, а потім їх забрали. По Бериславському шосе стояла зетка-КАМаз розірваний. Їхали з відкритими вікнами, витягнутими руками через вікна, щоб в нас не стріляли. Це, можна сказати, початок тижня, як йшла війна.

Розпочалося поховання. Ми нашого танкіста хоронили, якого з танку витягли. Він був в закритому гробі. Ховали багато. В день доходило до семи чоловік. Це і вбитих, і старих людей, і в кого серце не витримувало. Доводилось і двох одразу ставити і відспівувати, щоб не затягувати. Розпочались тяжкі дні, тому що людина має бути відспівана і віддана землі.

«Числа 8 березня, здається, був дзвінок, а ми були на богослужінні, і приїзжає Ігор Савченко, директор кладовища. Каже, що треба поїхати, тому що дають дозвіл позбирати тіла наших військових. Сказали, що валяються – воняють. Запитав в мене: "Чи не можете поїхати?". Отець Валентин, настоятель нашого храму, літургію служив і в мене перепитав, чи не зможу я поїхати. Я погодився. В нас вже на той час стояв блокпост біля мосту Антонівського метрах в 150–200 з кулеметними гніздами. Машини зупиняють, перевіряють і обшуки проводять. Я хрест вдяг як священник, і туда ми під'їхали, метрів за 50 встали від того блокпоста. Я вийшов. Руки доверху, показую, чи можна підійти. Махають, що можна. Вони стоять в балаклавах, тільки очима зиркають. Підходжу і кажу: «Чи можна поїхати позбирати тіла наших військових?». Вони там між собою якимись номерами називалися. Я пам'ятаю, що один казав: «Шестой, шестой подойди». Підходить: «Что такое?». Кажу:

«Чи можна поїхати в район до моста і до верху піднятися?» – «Так, їзжайте». Кажу: «Попередьте там, щоб нас не постріляли» – «Все буде попереджено». Вони російською, а я українською. Дуже туго і довго до них доходила українська мова. Не розуміють взагалі.

Коли ми під'їзжали до моста, до заправки на правобережжі і на підйом на об'їзну на миколаївську дорогу, помаленьку їдемо, і руки через вікна виставлені, щоб бачили. Ми їдемо і бачимо праворуч БТРи наші розбиті, БМП скрізь, машини спалені, стоїть техніка наша. В ці перші хвилини було дуже незрозуміло і тяжко. Ми тоді під'їзжаємо, а за кермом ритуальної машини був циган Сашко, і я кажу: «Куда ти їдеш?», а на дорозі лежить шість мін протитанкових, зелених. А він каже: «А що таке?». Я кричу: «Тормози!». Він тормозе: «А що таке?». Я кажу: «Міни!». Він: «А я не знав, що то міни». Ми ледь не наїхали на міни. Вони поперек дороги розкладені. Ми вже коли зупинились і підняли голову доверху, а на тій стороні дороги на нас стояло дивилось чоловік 20 з націленими автоматами, і вони кричали, щоб ми зупинились. Ми їх не чули і не бачили. Я вийшов, руки догори підняв. Вони ще тримали на прицілі, і кричу до них: «Чи можна підійти до вас?». Махають – підходь. Я обережно туда-сюда. Там і танки наші стояли не розбиті, а просто в них закінчилось пальне. Я пішов до них, але вони близько мене не підпустили. Тримали на відстані метрів десь 15: «Что здесь делаете?». Кажу: «Там з блокпоста мали до вас набрати, бо ми їдемо тіла збирати». Він каже: «В нас рація сіла». З другої сторони голову повертаю, а там теж по краю стоять – нас під прицілом тримають. Добре, що бачать, що священник. І збігає з тої сторони чудо таке бородате, навіть не росіянин. Як я його визначив – чіча. Він каже: «Что приїхали?». Я з ними не розмовляв російською, тільки українською. Мені багато раз казали говорити російською, але я не вмію. Чесно – не вмію. Кажу: «Приїхали тіла позабирати». Каже: «А націков берете?». Кажу: «А хто такі націки?». Я спочатку не зрозумів. «Идем покажу». Ми підходимо на край дороги, і там лежить три чоловіка. Один без ніг, бо відірвало, один без руки. Один на одного вони їх поскидували у водяні канали. Кажу: «Це і все?» – «Та ні, там ще багато лежить». Я кажу: «Давайте будемо забирати зверху донизу». Ми від'їхали метрів 800, напевно, дивимось то тут, то там лежать. Там в нас люди займались помідорами, теплиці були. Хто херсонський, той знає, і ми від тих теплиць почали збирати. Ми

зібрали дев'ять чоловік. Запитував в них, чи не поміновані, щоб самим не підірватися. «Нє, все чисто, ми їх перевірили». То ми так перший день позбирали тіла наших хлопців, і це ж наша тероборона була виявляється, а казав нацики. Ми приїхали, і директор Ігор Савченко сів в катафалку, до цвинтаря під'їхали і повіз їх на морг на Старостіна. Там в них взяли ДНК, і їх же і захоронили. То був такий перший і дуже важкий момент бачити, що та війна робить з тілом людини, технікою і так далі.

Потім 10 березня знов телефонують, що на мосту згоріла машина, і кажуть, що ще одне тіло лежить і треба приїхати і забрати. Ми виїзжаємо, але вже більш спокійно. Але все одно страшно, бо люди зі зброєю стоять, дивляться на тебе, і ти не знаєш, що в нього в голові. Ми їдемо на міст, і я навіть примудрявся фотографувати тіла, які ми забирали. Спочатку фотографував, а потім ми їх грузили, але нікого в супроводі не було, бо 8 березня ми були із супроводом цього чічі, він віджав в когось мопеда і їздив нам показував. Ми поїхали на лівий берег, і там хлопець лежав без рук, без ніг, пів голови не було в нього. Наш військовий, бо шеврони наші. Ми тіло забрали, положили, клейонкою позастелювали у катафалку. Ми думали спочатку в мішки, але мішків в нас не було, то довелось клейонку просто згортати і один на одного складувати. Довелось так нам робити. Проїхали ми ще далі. Теж цього не забудеться, напевно, ніколи, і побачили таке велике жирне пятно разом із шматками тканини. Це на мосту Антонівському. Ми зупинились і зрозуміли, що то людина, яка просто перемелена гусеницями танка. Просто метра 3 на 3 велике таке жирне пятно. В нас немає нічого. Ні лопати совкової, нічого, щоб хоча би цю гамулу зібрати. Єдине, що я побачив, в нього був такий шматочок сантиметр на сантиметр – шеврон був прапор України, це що на рукаві військових збоку. Ми постояли. Але що ти збиреш? Кажу: «Поїхали до Наїрі» (*прим. авт.* – кафе на лівому березі Дніпра, на з'їзді з Антонівського мосту). Поїхали на лівий берег, а там їх просто жах скільки було. Теж зупинились. Там автоматники і кулеметники тебе тримають на прицілі. Підійшов і запитує: «Що ви тут робите?». Я кажу: «Збираємо тіла» – «Ну, збирайте». Кажу: «Добре» – «Поїдьте ще до теплиць, там БТР ваш стоїть, і біля нього пацана витягли». Ми поїхали знов туди. Так, справді лежав хлопець. Я його сфотографував і побачив, що на полі бугри лежать. Коли ми далі по об'їзній проїхали, а там наші хлопці

лежать. В одного тазу немає. Намагались одного забрати, його тягнули, а кишки по траві розматуються. Довелось ще кішки стягувати. Зібрали потім другого. Потім дивимось: трохи далі машина розбита цивільна. Ми в ту машину. Там лежить жінка застрелена. Машина мерседес. Наша херсонська, бо номера наші. За метрів 20 лежав чоловік без ніг, пів хребта вирвано. Це вже звірі почали їсти. Потім в садах танки стояли, і один танк завівся, і це було настільки моторошно, що зараз зроблять один постріл і нас всіх немає. Ну, нічого. Він погудів і заглох, а ми ще проїхали буквально метрів 150–200, там поміж садами є розрив дороги, щоб назад вертатися. Ми під'їзжаємо до того повороту, дивимось: летять зетки-КАМази на великій швидкості. Що робити? Вилітаєш наперед. Я стою перед катафалкою, піднімаю руки вгору, тримаю хрест в руках, і вони летять на страшній швидкості і везуть поранених, тільки зверху кулеметники сидять. Були такі, що не цілилися, а просто хрестилися, бачачи батюшку, а в цей час під Миколаєвом все гриміло.

Вони всі проїхали. Було десь з десяток КАМазів, пролетіло, і ми розвернулися. Їдемо і кажу: «Чекай, дивіться!». А я з краю сидів і бачив, що вздовж дороги робиться і якісь речі лежать. Зупиняємося, підходимо до цих речей, а там дівчина 1992 року, здається, бо при ній було все. Вона була вбита і лежала просто в кюветі з тачкою-кравчучкою, напевно, бігла, рятувалася, але не врятувалася. Ми коли її почали брати, а в неї там півживота немає. Ми погрузилися, спустилися, і якийсь пацан зупиняє: «Что вы здесь везете?». Я виходжу: «Йдем, подивитеся»». Я відкриваю, а там гора покійників. Його аж відсікнуло назад: «Везите! Все». Потім на блокпосту теж відкрили, вони там без питань без всіляких слів: «Їдьте далі».

В цілому до 20 чоловік зібрали з цивільними, з військовими. В перший день я не міг фотографувати, бо це могло бути дуже небезпечно для життя. Все.

Після почалась буденність. Їде зетка – ховаєшся. Не сховаєшся – боїшся. Собака загавкає – треба виходити. Похорони і служби – від двох в день до 5–7 чоловік. Це кожен раз, кожен раз. Отак воно і далі відбувалося.

М.Г.: *Церква працювала під час окупації?*

Г.О.: Так. Коли нас визволили, тільки тоді до нас дійшло, що ми всю окупацію служили українською мовою (*посміхається*). Єдине,

що ще до того, як вони вільно заходили до храму, це вже після Паски вони могли вільно зайти і обшуки проводити, але церква працювала, комендант приходив, все намагався пройти – я його не пускав. Він каже: «Я мусульманин. В церкву пройдем поговоримо». Я кажу: «Давайте тут, на дворі» – «А чому?» – «Ви зі зброєю». Він віддав зброю. Кажу: «Ви з ножем». Він: «Это же столовый нож». Кажу: «Я не знаю, на ньому кров є чи немає». І все. Найбільш, що серйозне було: «Разговаривай на русском». Кажу: «Я не можу, не вмію». Щодо дати дня народження причепився, бо в мене «нуль друге», а він запитує: «А що таке ноль друге?». Кажу: «Ну, як що таке? Нуль друге – це нуль друге», а забув, що це – «ноль второе» (*посміхається*). Перед тими звірями просто втрачаєш дар мовлення. Розумієте? Не знаєш його наступний вчинок, що він може тобі зробити.

Всі служби ми служили. Єдине, що було: я йду до церкви – стоїть БТР, весь обліплений солдатами-визволителями (*єхидно*). Люди, чоловік 25–30, небагато нас було, кажуть: «Батюшка, не будемо!». І через клумби, городи всі повиходили і – по домах. Не будемо служити, бо хто зна, чого вони тут стоять.

Паска – теж комендантська година була, і не можна було. Ми почали службу у восьмій ранку. Собі відслужили, помолилися, люди поприходили, посвятили.

А далі буденність пішла. Весь час – в очікуванні. Ті ракету збивали та по хаті гепнуло, розбили. ППО замість ракети в хату влетіло. В нас хати наче не літають. На жаль, там чоловік загинув, декілька днів вони не допускали, щоб його розкопати і поховати, бо його жінка казала, що ввечері бахнули, а до ранку він ще хрипів, але вони НЕ дозволяли розкопати. Миколай, здається, його звати.

М.Г.: *Чи зазнала церква пограбувань?*

Г.О.: Ми церковний двір одразу закрили, тобто ми були на території церкви, а вхід був закритий. Встановили дзвіночок вже після деокупації, а так всі ж свої були, і номера у всіх були. Кому що треба було – набирали. Служби були в недільні дні.

Приїхали на своєму тигрові. Зателефонувала мені свічниця, каже: «Батюшка, є гості». Я підрясника практично не знімав, тільки коли лягав спати. Постійно я був у підряснику, і хоч якось до тих істот доходило до голови, що перед тобою священник. Не людина – священник.

Прийшли, кажуть, що при вас були будівельні роботи. Наша церква давно вже реставрацію проходе. «У вас тут рили» – хтось розказав, а то виявилось, що рили каналізацію колись, років два тому. Хтось доніс, що в церкві велися роботи. Велися в підвалі. Зайшли вони, пошурудили. Там баночки з консервами стоять, продукти, бо хто його знає, що далі буде. Запитують: «Під церквою є підвал?» – «Немає. Там підлога, і все залито монолітним бетоном». Один, трохи старший, щось там психував, а другий до мене підходить: «А вы какого патриархата?». На той час ще ми відносилися до московського патріархату, але в 2015 році ми відмовилися поминати Кирила, потім – Онуфрія. Тільки поминали свого правлячого архієрея. Ну і кажу: «Московського патріархата». Він каже: «А чого говориш на українському?» – «Так я на Україні». Він не зрозумів, що я йому сказав. Каже: «А що ваш Онуфрій каже?» – «Не знаю. Знаю, що говорить Господь. В одній із 10 заповідей – не вбий». Він подивився – нічого не сказав. Просто пішли. Ще трохи постояли. Завели той свій «Тигр» і поїхали.

Потім ще заходили під час служби. Дуже боялися, щоб не зайшов ніхто з тих фсбешників, щоб не забрали нікуди. Слава Богу, Господь милував і дуже сильно нас підтримує по сьогоднішній день.

М.Г.: *До Вас росіяни не зверталисьь, щоб ховати їх військових?*

Г.О.: Приходили, казали: «Нам треба, щоб до військових поїхати і провести молебен». Ну, вони ж безтолоч. Я їм кажу: «Ви знаєте, я священник мирський, а в військових мають бути капелани. А я тільки з бабусями працюю». Доводилося, а інакше ніяк. Я не згоден їхати. На той час вплоть до того, що – ні. Я би і не поїхав.

Був один випадок. Приїхав КАМаз з зеткою. Вибіг хлопчина і стоїть під воротами. Каже: «Хочу прапор посвятити». Запитую: «Який прапор?». Виймає червоний прапор, і на ньому круг Спас Нерукотворений (зображення Спасителя). І каже, що в нього тато теж служить священником. Кажу: «А що ж ти прийшов у військовій формі до нас?» – «Вот я русский офицер». Кажу: «Знаєте, все одно батько священник проповідує – не вбий». А він мені відповідає: «Я никого еще не убил». Кажу: «Це недовго». Я його не пустив на територію церкви. Сам зайшов, побрискав водою і віддав. Знаєте, якби не взяв чи ще щось, то могли б закрити. Це була вода НЕ свята, звичайно. Злукавив, але що зробиш.

М.Г.: *Як Ви організовували свій побут?*

Г.О.: В нас все працювало. Все, що треба було, то було в достатку. Наші люди – то є наші люди. Привозили.

Бувало приїзжали, казали, що ми хочемо гуманітарку з церкви роздавати. Казав: «Вибачте, але в церкві дають тільки духовну їжу, а цю їжу можна на базарі роздавати». Подивилися, розвернулися, пішли. Знову Господь відвів, бо якби вони залупилися, то нічого б я їм не зробив, а то б міг і постраждати.

А наші люди… На початку пам'ятаю, одна сім'я (в них двоє дітей), то кажуть, що в нас було на три дня дві буханки хліба і просто нічого, і ми дивились один на одного і не розуміли, що це таке може відбутися, і дітям немає, що дати їсти, окрім хліба і води. Слава Господу, люди живі.

Потім ще було таке: у нас чоловік Валерій, я не знаю його прізвища, але він займається свининою. Він зарізав свиню чи дві, і ми розділили на шматки однакові і роздавали, розносили нашим прихожанам. Списків не було, але ми знаємо, хто ходить до церкви, і всім роздавали.

Коли чорнобаївську птахофабрику знищили, нам привозили просто мікроавтобуси, забиті цими курями. Все в пір'ї, тільки горло перерізано. Приїзжають і 700–1500 кур вивалюють на асфальт. Люди приходять, розбирають. Кожен вдома вже собі скубе, а під кінець привозили тих курей просто подушених. Дуже багато винищили, але люди брали, варили. То вже потім почали завозити з Криму.

Найперше, що з'явилося, – це горілка. Їдеш так в районі дніпровського ринку, написано «Водка», «Сигареты», «Молоко» (*посміхається*). Ось такий набір. Потім Копані були відкриті. Раденськ, Копані – це ж ті села, які весь Південь годують. Помаленьку, помаленьку точки з'явилися. Так, просто стоїть каністра, стакани, яблуко нарізане, і ті всі «синяки» – це для них було велике задоволення. Встав, налив, закусив і пішов далі.

М.Г.: *Доводилось Вам їздити на Лівобережжя?*

Г.О.: У нас батьки жили в Олешках. Так. Їздив, але там стояли казбеки, ті чукчи, і кажуть: «Дай паспорта». Кажу: «Що не видно? Я – священник», бо в підряснику. «Я вижу». А це у пасхальні дні було. «Паспорт». Я даю йому паспорт. Він відкрив, і видно, що не

вміє читати, навіть російською, не те що українською. Щось він там подивився. На мене, на мою фотографію. Кажу: «Там далі ще є фотографія». Відкрив наступну фотографію, віддав мені. Подивився машину. Далі чую збоку якісь старші: «Що ти там перевіряєш? Це отець святий – пропускай». Поїхав в Олешки до батьків.

Назад вертаюся – другий блокпост. Відкриваю двері кажу: «Христос воскрес!». Дивиться на мене і каже: «І вас тоже» (*сміється*). Подивився, махнув автоматом – їзжай. Все. Сів. Завів. Поїхав.

Отець Валентин був у списках на підвал, на репресії. Отець Валентин – це брат мій рідний. Одного разу їду в Антонівку за міст на похорон. Зупиняють. Молодий пацан. Перевіряє по списку. Читає: «Гороховский». Кажу: «Ну і що. Ініціали які?» – «В.І.» – «Ну, а я хто? О.І. Однофамілець». Подивився на мене: «Хорошо. Езжай!». Все, і більше я його і не бачив.

М.Г.: *Ви розмірковували щодо виїзду з окуації?*

Г.О.: Ні. Я кожен Божий день на цвинтарі. Сьогодні я мав три похорони. Треба комусь виконувати це. Як ти лишиш людей? Є люди, ти не можеш їх кинути. Не можна цього зробити. Ти ж священник. Це те саме, як військові зроблять: все – нам набридло. Ми маємо служити до Бога від людей. Ось така наша справа. Слава Богу, Господь зберігає життя, значить, треба тут бути. Так, страшно. Прильоти. Їдеш по вулиці Херсонській, коли прильоти – встав, перечекав, все – летиш далі. Молишся собі: «Аби не влучили, аби не влучили». Приходиш в церкву, відслужив, стріляють, назад на квартиру, бо дома немає ні вікон, ні півдаху. Приходиш тільки, щоб собак погодувати, та й все.

З 10 на 11 листопада нас звільнили. Не було світла. Було дуже тяжко, бо ми були відрізані, і ми не знали, що відбувається. Всю ніч через нас літали міни. Що це було, ми так по сей день не знаємо. Близько п'ятої ранку воно як гахнуло, що я кажу дружині: «Вставай, підемо до підвалу!». Аж дах рипнув. Виходиш на двір, ліхтариком світиш, а марево дуже сильне. Ми залізли у підвал, годину десь посиділи. Потім повна тиша. Нічого не відбувалось. І не розуміємо: що там, як. Ніхто не стріляє, ніхто не їздить, бо ті зетки постійно їздили, і вони так гуділи, їхні колеса – це щось страшне. І година восьма чи дев'ята ранку, я виходжу за ворота, виглядаю. Марево все одно. І другий сусід виходить. Бачимо: в того немає шиферу, там

немає. Що таке, що відбувається? Ми стоїмо, марево сходить, і ми бачимо, що мосту немає нашого. Це таке було на душі. Це краса херсонська. Сегменти у воді, дроти висять, баржі під низом, які вони будували. Потім хтось сказав, що росіян вже немає, що наші зайшли на Шуменський.

І почалося святкування. В магазин. Там в нас один магазин завжди працював. Погнали: «Фарба є? Синя, жовта?» – «Є». Ми ту фарбу в руки. Там же рускіє асвабадітєлі понаписували всяке, а ми давай паркани замальовувати жовто-блакитним.

На другий день, 12 листопада, – перша машина наших військових. Крик, сльози. То щось було. Певно, друге народження – то відпочиває. Ми розуміємо, що ми вільні, що ми не боїмося, що до тебе не прийдуть, що це наші. Хлопці наші нас звільнили. Це ми декілька днів так посвяткували, і потім почалось – розбиття села і тому подібне. І знайомі, і молоді, і дітки. Хлопчика, якого я хрестив, довелося хоронити – 8 років, Микита, в переддень Святого Миколая довелося відспівувати.

Ну і далі: служба і цвинтар. Світла не було. В одному будинку генератор був, ми його притягнули, людям зробили пункт допомоги. Отець Валентин приїхав, і це вже він почав займатис, тому що моя робота одна й та сама була всю окупацію – це цвинтар і церква. Води не було. Поблизу є свердловина, то ми її запитали від генератора, поставили ємності – пластикові бочки. Люди приходили, воду набирали. Потім ті нехороші вирахували і одним пострілом розбили нам на території церкви. Чоловіка вбили, буквально за 30 секунд, як я пройшов біля цього місця і пішов до себе додому. Тільки додому зайшов і чую – прильот. Лечу, бачу, той чоловік лежить. Руки, ноги поперекручені. Це був один-єдиний влучний постріл. Другий постріл був в бочки. За який період – точно не пам'ятаю. Зруйнували теж нам всі ті бочки теж. Будем жити далі і дочекаємось звільнення лівого берега і перемоги нашої.

М.Г.: *Влітку 2022 р. почались обстріли Антонівського мосту. Чи активізувалися окупанти після цього?*

Г.О.: На блокпостах як було, так і було. Вечорами, ночами гуділо щось незрозуміле. Чи вони танки пересували, чи ще щось. Особисто, що я знаю: вулицями проїзжали на КАМазах. Спереду були автомат-

ники. Вони шниряли. На цвинтар приходили. Одного хлопця приїхали забрали і 21 один день тримали. Катували сильно, але живий. Ми при дорозі, тому бачили постійно, як вони туда-сюда каталися. Гул такий стояв, що дуже моторошно.

Наші надавали по мосту спочатку. Ми не знали, що то робиться, куди бігти. Церква від того місця більше кілометра, то до нас каміння з мосту долітало на церковне подвір'я. Чим там наші били – не знаю, але файно було. Потім стою, розмовляю з тими, хто з вільної: «Ой, там у вас міст перебило». А я стою, якраз дивлюся на міст, а там якраз КАМаз їде. «Як так? У вас моста немає». Кажу: «Ви знаєте там, що моста немає, а я стою поруч і дивлюся на міст. Одна зетка проїхала, друга легкова їде». А вони там поміж тими ямами їздили.

Потім наші ще раз були всипали – файно. То вже більше не їздили і почали стягувати баржі. Потім наші по тих баржам надавали, то вони вже почали військові машини захищати цивільними і отак переправлялись понтонами, а боєприпаси возили – машини білі були. Біля нас АТБ, то вони ці літери постирали і до моста машина їде порожня, а від мосту – ледь преться до верху, і ледь їде вона до верху. От постійно вони на цих машинах. Ну що можна возити? Каміння чи що?

М.Г.: *Напередодні звільнення, коли масово Херсон грабували, чи помітен був посилений автомобільний рух?*

Г.О.: Ну, як? Вони везли все і постійно, тобто що могли, що бачили, то вони і тягнули. Я був особисто свідком того, як їхав наш любий паровозік, який вони стягнули з парку. Я на дорогу вийшов, тільки фотографувати не можна було, а так був би останній кадр. Машин було багато. Стояли черги десь по два кілометра. Виїзжали і наші, хто хотів «русского мира». І машини вони віджимали. Наприклад, їде Жигуль, в ньому чотири чоловіка, ззаду причеп, і ньому пральні машинки чотири штуки, ковдрами обкладені. Перев'язано, а зверху ще диван. Та й поїхали до мосту. Це просто гидко і бридко. Все віджималося людське, що було здобуто.

Кожен день біля мосту на блокпосту, бо до церкви воно так чутно не було, вони гучномовці вмикали в шостій ранку, і лунав гімн росії, радянського союзу. Як могли, так поплюжили. Але ніхто його не вчив.

М.Г.: *Були люди, які за час окупації приходили сховатись до церкви чи за допомогою?*

Г.О.: В нас одна жінка. В неї чоловік – військовий. Зараз навіть не знаю, чи він живий, чи не живий. Він був партизаном-підпільником. Вирахували. Свій його ж і здав. Вона прибігла до мене каже: «Що робити?» – «Я не знаю що робити». Залетіли зранку. Спочатку дрон висів над хатою, потім чоловік вийшов в туалет на двір покурити, і залетіли, скрутили, били, відливали, знову били, знову відливали водою. Його забрали. Обшук в хаті. Забрали гроші, скільки там в них було, бо він в АТО був. Що можливо було, то їй допомогли. Кажу: «Давайте ви завтра на цвинтар прийдете». Вона прийшла на цвинтар до мене, порозповідала. Виїзжати лячно, каже, що поки буду сидіти. Вона сиділа довго. Я вже не пам'ятаю, коли вона виїхала – чи до звільнення, чи після деокупації. Здається, після звільнення вона виїхала. Невідомо, що з її чоловіком. Казали ті фсбешники: «Ну какой дурак в гараж натянул столько оружия?». Що він натягнув – невідомо, і ніхто не знає. Казала, якби то все рвануло, тут би піввулиці не було.

М.Г.: *Чи склався у Вас єдиний образ окупантів?*

Г.О.: Знаєте. Людей я не бачив. Був у мене особисто випадок. Біля церкви – магазин, ввечері я пішов до магазину, і заходе один, він їздив на «Газелі» швидкої у військовій формі. Скуплявся. Заходить він п'яний, ще з одним своїм в шортах. Такі: «Га-га-га», і той другий до мене повертається: «А ты че бороду отпустил? Обрезать тебе?». Продавчиня каже: «То наш священник». І другий, який за кермом їздив, йому підзатильника дав і каже: «Святого отца не трогай». І все.

Інше, те, що я бачив, пробачте, зассяті по коліно. Просто ті, які приїзжали скуплятися, – це п'яне, перегарне, зассяте. Отака потвора, яка прийшла тебе руйнувати. Не вбачаєш в них людей.

Тяжко дивитися на смерть, бо смерть кожен день перед очима, а отам немає ні граму жалості, ні розположення до тих людей.

М.Г.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

«Він сильно був добрим»

Кушиков Едуард Володимирович

Інтерв'ю записане 23 липня 2025 р. у форматі аудіозапису
Черемісіним Олександром Вікторовичем (ХДУ)[1]

Черемісін Олександр Вікторович (далі – Ч.О.): *Назвіть П.І.Б. Вашого брата?*

Кушиков Едуард Володимирович (далі – К.Е.): Кушиков Євген Володимирович

Ч.О.: *Вкажіть дату і місце народження Вашого брата.*

К.Е.: Народився в селі Широка Балка, Білозерський район, Херсонська область, 2 серпня 1983 року.

Ч.О.: *Розкажіть про його дитинство.*

К.Е.: Дивіться, я самий менший в сім'ї. Він старший за мене на 9 років. Відповідно, я не згадаю його дитинство. Я його пам'ятаю, як він вже ходив у школу, а потім він поїхав, як і всі. В школі вчився, потім поїхав працювати. Я з нього брав приклад тим, що після школи він займався спортом – культуризмом. Любительським, просто для себе. Це в нього було хобі. Я з нього брав приклад. Для мене це був важливий показник.

Ч.О.: *Розкажіть про життя Вашого брата до повномасштабного вторгнення.*

К.Е.: Він в школі був відмінником. Вчився добре. Дуже любив математику, геометрію, креслення, тобто він все прораховував наперед. Потім служив в армії у військово-морських силах. Я, правда, не пам'ятаю, в якому це було році. Він завершив економіко-правовий коледж. Точно не пам'ятаю, але, здається, на відмінно. В нього було хобі: він любив будівництво, любив дах класти і дуже любив грати в шахи. Після АТО, в якому він був з 2014 по 2015 р., ми із села Широка Балка, то він дуже часто пропадав на скелях. Сам.

[1] Дешифрував запис та створив транскрипт О. В. Черемісін.

Тобто ходив на скелі. Дружини в нього не було, він розлучився після АТО. Дружина його не дочекалася, тому всю свою любов він віддавав племінникам.

Ч.О.: *Вам про його службу в армії відомі певні подробиці?*
К.Е.: Був матросом. В Очакові.

Ч.О.: *В якому році він одружився? Вам відомо, як він із дружиною познайомився?*
К.Е.: Я точно не пам'ятаю. Чи в 2010 чи в 2009 році він одружився, а у 2015 році він розвівся, тобто шлюб в нього був недовгий.

Ч.О.: *Діти в них були?*
К.Е.: Дітей не було.

Ч.О.: *Вам відомо, щоб після служби в АТО він долучався до формування ТрО?*
К.Е.: Точно я не можу відповісти на це питання. Я знаю, що він був в територіальній обороні в 2022 році, коли був наступ на Херсон. Він був у Бузковому парку.

Ч.О.: *Вам відомо, чим саме він займався напередодні повномасштабного вторгнення?*
К.Е.: Він дуже часто пропадав на скелях, і він там сам проводив час. Він нічого такого не думав, що буде війна. Він не думав, що буде ТАКА повномасштабна війна. Він пройшов АТО, і, коли почалось вторгнення, я йому телефонуваю, запитую: «Це вибух?». Він: «Та ні, просто тобі здається». Як почалась війна, він в 7-й ранку сказав: «Я поїхав. Викликають».

Ч.О.: *Як Ви дізнались 24 лютого, що почалось повномасштабне вторгнення?*
К.Е.: Це було чутно. Це було очевидно. По звукам.

Ч.О.: *Вам відомі подробиці перебування Вашого брата в херсонському ТрО?*
К.Е.: Він зі мною спілкувався. Такого нічого не розповідав. Він, коли вже був в ТрО в Херсоні, мені зателефонував і каже: «Приїдь, мене забери з Камишан». Я приїхав, його забрав. Він був блідий такий. Розумієте? Таке побачити, що його там друзів косило.

Ч.О.: *Він Вам розповідав про події 1 березня 2022 р. в Бузковому парку?*

К.Е.: Ні. Він розповідав за одного свого друга, Сливкіна Миколу, його по батькові не пам'ятаю, він теж з нашого села. Коли він за нього розповідав, у нього були повні очі сліз. Я розумів, що краще нічого не питати. Розумієте, так?

Ч.О.: *Вам відомо, чим він потім займався?*

К.Е.: Так. Переховувався. Він переховувався, і він робив якусь справу. Кожен військовий робив цю справу.

Ч.О.: *Вам відомі обставини його полону?*

К.Е.: Він не був в полоні. Мені відомо, як його знайшли. Прийшли прямо по наводке, відкрили підвал, де він переховувався. Він жив по Українській, 38 чи 37. Прийшли прям по наводке, відкрили люк, кришку підвала, кинули гранату – і все.

Ч.О.: *Тобто знали, куди йшли?*

К.Е.: Дуже багато ждунів. Розумієте.

Ч.О.: *Ви всю окупацію пережили? До Вас приходили окупанти?*

К.Е.: Так. Тричі мене допитували. Тричі я був в полоні. Три рази мене катували. Тортури були крепкі.

Ч.О.: *Після деокупації Ви звертались до правоохоронних органів?*

К.Е.: Я звертався, але ви розумієте. Я один раз звернувся. Я пояснив ситуацію. Правоохоронні органи кажуть: «Немає відеодоказів». Я плюнув, махнув рукой, розплакався і пішов.

Ч.О.: *Вам відомий статус Вашого брата на сьогоднішній день?*

К.Е.: Дивіться, зараз цими документами займається мій юрист.

Ч.О.: *Яким би Вам хотілось, щоб запам'ятали брата?*

К.Е.: Він сильно був добрим, зла нікому не робив. Я хотів би, щоб його запам'ятали доброю людиною.

Ч.О.: *Дуже дякую Вам за розмову!*

«Поспішайте людям робити добро»

Миронова Ксенія Геннадіївна,

1982 року народження, місце народження селище Черкаське Дніпропетровської області

Інтерв'ю записане 14 вересня 2025 р. у форматі ZOOM-конференції Черемісіним Олександром Вікторовичем (ХДУ)[1]

Черемісін Олександр Вікторович (далі – Ч.О.): *Назвіть П.І.Б. Вашого чоловіка.*

Миронова Ксенія Геннадіївна (далі – М.К.): Миронов Денис Юрійович.

Ч.О.: *Вкажіть рік і місце його народження.*

М.К.: 21 травня 1979 року, місто Кобрин, Білорусь.

Ч.О.: *Що Вам відомо про життя чоловіка до вашої з ним зустрічі?*

М.К.: Ми разом проживали в одному містечку військовому і навчалися в одній школі, а одружились вже, коли Денис закінчив університет, Одеський інститут сухопутних військ, і приїхав вже проходити службу в містечку, в якому ми зростали і в якому ми жили, коли були ще дітьми.

Ч.О.: *Коли Ви одружились?*

М.К.: Одружились у 2005 році. Денис вже проходив службу в містечку в Дніпропетровській області, а я закінчила інститут, і ми одружилися (*посміхається*).

Ч.О.: *Що Вам відомо про його військовий досвід?*

М.К.: Ми взагалі-то обидва з сім'ї військових, тому Денис теж собі обрав шлях військовослужбовця, так само, як і його батько. Закінчив Одеський інститут сухопутних військ з відзнакою. Він завжди гарно вчився: і в школі, і в інституті. Проходити службу повернувся до рідного містечка. Його можна назвати кар'єристом.

---

[1] Дешифрував запис та створив транскрипт О. В. Черемісін.

Ч.О.: *Він брав участь в АТО?*

М.К.: Ні. Справа в тому, що у 2008 році в нього закінчився контракт, і він прийняв рішення звільнитися зі збройних сил. На жаль, тоді така ситуація була, що маленькі заробітні плати. Очікування від військової служби в нього не виправдались, тому він прийняв таке рішення і вирішив стати підприємцем.

Ч.О.: *Розкажіть, як проходило ваше подружнє життя?*

М.К.: В нас невеличка сім'я, але дуже дружня. Ми любили один одного і жили дуже добре. В нас дуже хороша сім'я, в нас є син. Весь вільний час ми приділяли один одному. В нас була дуже щаслива сім'я. Тому ця втрата для мене дуже болюча.

Ч.О.: *Розкажіть про характер Вашого чоловіка.*

М.К.: Що стосується роботи або взагалі діяльності, в нього був дуже цілеспрямований характер. Я навіть дивувалась, що в якій би ситуації він не був, завжди все міг вирішити. Йому все вдавалось дуже легко. Не кожна людина після, наприклад, військової служби, коли вона звільняється, не кожна може знайти себе в підприємницькій діяльності, тобто це взагалі інша сфера, і почати все з нуля, вже будучи чоловіком дорослим, не кожен може. В Дениса були в характері такі риси, які дозволили йому стати на цей шлях і доволі таки успішно.

Після звільнення він відкрив свою компанію, ми розвивалися, займались експортом плодоовочевої продукції, були плани в нього, тобто він дуже така цілеспрямована людина. І від партнерів завжди ми чули, що з ним приємно працювати. Він такий – все пояснить, дотошний такий був. Дуже така цілеспрямована людина. Кар'єрист, як я казала раніше.

Що стосується особистого життя, то тут як протилежність – добряк (*посміхається*). Любив нас. Для сім'ї – найкращий, для мене найкращої людини немає. Дуже добрий, відкритий, щирий до людей, до друзів. Мав найбільш найкращі риси, які я собі можу намалювати, характерні для мого чоловіка.

Ч.О.: *Можете розказати про його підприємницький шлях?*

М.К.: Він займався підприємницькою діяльністю з 2008 до 2022 р., але не одразу зайнявся тією діяльністю, про яку я розпо-

відала щойно. Він мав трохи і попереднього досвіду. Ця діяльність, про яку я казала, вона нас і привела до міста Херсона, тому що ми проживали в Дніпропетровській області і теж займались підприємницькою діяльністю, але трохи іншим напрямом.

Все розпочалось з того, що відкрили звичайний продовольчий магазин. Потім він вже був співзасновником компанії, що займалась імпортом і продажем кави, і згодом прийшли до діяльності експорту плодоовочевої продукції. І, вже займаючись цією діяльністю, переїхали до Херсона.

Ч.О.: *Які у Вас склались враження від самого Херсона?*

М.К.: Ви знаєте (*посміхається*), дуже таке затишне місто. Просто ми проживали в Дніпропетровській області, в нас був районний центр – невеличке місто. Херсон мені сподобався тим, що, не дивлячись на те що був обласним центром, але відчувається, що це південне містечко, і він дуже такий затишний. Чесно кажучи, хотілося, щоб він був більш доглянутим. Не вистачало інфраструктури міста. Це відчувалось. Взагалі дуже приємні зараз враження більш ностальгічні. Зараз вже тільки приємні враження. Згадую Херсон дуже приємно. Відчувається, що воно південне (*посміхається*), як курорт. Відрізняється. Клімат відрізняється. Я зрозуміла, що він мені дуже дорогий серцю, коли я змушена була його покинути.

Мій любий Таврійський мікрорайон, і ми там намотували кола, гуляли з собакою дуже довго. Дуже часто виїжджали гуляти в ліс в Олешки. Взагалі Денис полюбляв розваги більш такі екстремальні, то він літав на літаку, на повітряній кулі, на пароплані. Можна сказати, час для відпочинку в нього був активний. Багато гуляли, багато ходили, але, щоб він займався якимось спортом, такого не було. Ми багато часу проводили разом. Зустрічались з друзями.

Ч.О.: *Яким він був другом?*

М.К.: Він, як і людина сама по собі, відкритий, щирий, добрий. Такі ж стосунки в нього були з друзями. Такі ж були стосунки з сусідами, знайомими. Таким всі його пам'ятали. Я думаю, кого б ви не спитали, вони скажуть таке саме, як і я про нього. Він ніколи не відмовляв, коли треба щось допомогти, навіть якщо люди соромляться, наприклад, попросити, то він завжди сам запропонує свою допомогу. Все кине, поїде серед ночі. Він дуже був відкритий до

людей і готовий прийти на допомогу і завжди казав: «Поспішайте людям робити добро». Він по цьому принципу жив. Я його дуже за це поважала як чоловіка і взагалі як людину.

Ч.О.: *В нього були життєві кредо?*

М.К.: Це кредо в його житті і було, що він намагався завжди комусь бути корисним, допомогти. Був дуже відкритий до людей. Знаєте, стоїмо в черзі кудись, неважливо де це, от комусь потрібна якась допомога чи щось спитати – от підійдуть до нього. З усіх людей виберуть його (*посміхається*). Я навіть над ним насміхалася з цього приводу: «Чого ти? Чого саме ти?». Він каже: «Я не знаю. Ось так».

Ч.О.: *Він з Вами ділився своїми мріями або планами?*

М.К.: Звичайно. Ми були пов'язані не тільки родинними стосунками, ми ще і працювали разом, тому що компанія, яку він відкрив, то я йому допомагала, і ми дуже часто розмовляли про те, як ми будемо рухатися далі, і про майбутнє, розвиток, як ми будемо жити. Планували все разом. Звичайно, такі розмови були постійно. Тому ми вирішили в якийсь момент придбати житло. Розмовляли, як будемо розвиватись далі, плани розвитку компанії, придбання транспорту. Постійно були розмови. Він дуже хотів щось залишити для сина, він дуже квапився щось збудувати таке, щоб він міг це залишити у спадок, тому він дуже рідко був у відпустці. Хоч він і працював сам на себе і міг відпочивати, коли заманеться, але я скажу, що ми дуже рідко були відірвані від роботи. Навіть коли не знаходився в офісі, він постійно щось думав, вирішував, кудись їздив, казав, що ми ще не втомились, що нам потрібно працювати, треба розвиватися, треба швидше, дитина підростає, тобто йому щось постійно хотілося якнайшвидше розвиватися, щось встигнути збудувати, щось залишити в спадок дитині.

Ч.О.: *Що Ви можете вважати його найбільшим досягненням в житті?*

М.К.: Мені здається: в нього взагалі життя таке, що складається з його досягнень. Якщо брати школу – він гарно вчився, на відмінно закінчив школу, військовий інститут. Тоді були такі 1990-ті роки, важкувато було вчитись, але він вчився на відмінно і закінчив з червоним дипломом. Згадував, як про нього писали в газеті, що

він був кращим стрілком. Дуже багато було похвальних листів його батькам від викладачів з інституту.

Якось була така історія, що з в'язниці втік в'язень, і курсантів з інституту залучали до операції, щоб його піймали. Він мені хвалився тим, що до нього підійшов його ротний, йому треба було з кількох сотень людей вибрати двох, яким він довіряє, і одним з цих людей був Денис. Він підійшов до нього і сказав: «Бери автомат і іди зі мною». Це був прояв довіри безпрецедентної, поваги, що його залучають до такої місії. Він мені сам розповідав, і йому це було приємно, що його оцінили.

Взагалі у військовій службі, коли він ще служив в своїй частині, він вважався таким, що швидко росте по кар'єрі, але, на жаль, я вже казала, що сподівання його від військової служби і реальність – вони трохи відрізнялись. Навіть не трохи. Не дивлячись на те що йому пророкували дуже стрімку кар'єру як військовослужбовця, він прийняв рішення звільнитися для того, щоб як він казав: «Я хочу заробляти гроші. Я маю розум, я маю енергію, бажання, і я хочу чогось більшого».

Тому я якось не можу навіть виокремити якесь досягнення його. Мені здається, що все його життя складалось з його цілей і досягнень. Я не можу сказати, що він був дуже самовпевнений, але в нього була ціль, і він, не дивлячись ні на що, іде до результату.

Тому, коли 24 лютого напали, для нього не було запитань чи питань – іти чи не іти, захищати чи не захищати. Для нього цих питань НЕ стояло.

Ч.О.: *Як він сприймав війну в Україні з 2014 року?*

М.К.: Сприймав дуже болісно. Ми тоді займались вже підприємницькою діяльністю, і пам'ятаю, що він закупав пляшки пластикові для якоїсь частини, тому що не було фляг для води, нічого не було на той момент, а забезпечення було дуже погане. Він тоді допомагав армії і збирався купляти берці собі. Каже: «Я собі куплю, почну рознашувати, тому що якщо піду, то були вже зручні».

Потім почалась якась незрозуміла ситуація і антитерористична операція, вже незрозуміло було. Ми з ним не дуже це обговорювали, але відчувалось якесь розчарування, що воно в незрозуміло що перетворилось. Не можу вам сказати, що ми її дуже обговорювали, щоб він рвався туди захищати, такого прям не було. Ця ситуація дуже не подобалась. І ці Мінські домовленості… Розчарування

якесь було, знаєте, на той момент. Як у нас підняття патріотизму в 2022 році і в 2014 щось було подібне, але воно швидко якось зникло. Я вже не можу точно сказати, за яких саме було причин, але було дуже багато розчарувань.

Ч.О.: *Він брав участь у 2020 році у формуванні Херсонської ТрО?*
М.К.: Ні. Не брав.

Ч.О.: *Що він робив напередодні повномасштабного вторгнення?*
М.К.: Ми працювали. Як завжди працювали, і взагалі ми не вірили, що це відбудеться. Ми взагалі були не готові до такого. От прям зовсім.

Ч.О.: *Як Ви перенесли 24 лютого 2022 року?*
М.К.: Так, як і всі українці: прокинулись рано-вранці, хтось побіг в банкомат гроші знімати, хтось поїхав по пальне заправляти машину. Страшно було дуже. В магазини всі побігли, купляли продукти. Дуже було страшно. Не зрозуміло, що робити далі. Дуже переживали за дітей. Що робити з дітьми? Куди їхати? Я не знаю, чому у нас так склалось. У нас розійшлися з ним думки з приводу того, чи потрібно виїжджати. Я наполягала на тому, щоб ми виїхали, але доля завадила, або я не знаю, як це пояснити. Мені наче вдалося його вмовити, щоб ми зібралися та виїхали. І вже ми і зібрали в машину всі речі, і вже сіли, і двері закрили, і зустріли сусідку. Вона каже: «Та почекайте! Воно все за день, за два стихне». І на додачу ще зателефонував мій брат (він теж військовослужбовець) і каже: «Я вам не раджу їхати, ви можете потрапити під обстріл». Він дуже перелякався і вмовляв не їхати.

Я дуже хотіла виїхати. Мені щось підказувало, що ми повинні виїхати. Але так склались обставини, і навкруги люди всі були проти, і я піддалась на вмовляння: не потрібно, давайте залишатись, воно все, може, і пройде, стихне, щось воно буде. І страшно виїжджати, бо обстрілюють. І ми вивантажили назад просто речі і залишились в Херсоні.

Ч.О.: *Вам відомо, як чоловік долучився до ТрО?*
М.К.: Ми повернулися додому. Не поїхали. Він зібрав речі і каже: «Я тоді піду у віськкомат». Може, це був для мене такий привід, щоб

я вже нічого не казала. Коли прийняли Закон «Про мобілізацію», і він просто зібрав сумку, поклав харчі, які можуть довго зберігатись, і пішов.

Пішов, потім повернувся розчарований, злий. Каже: «Ідіть додому! Нема тут що робити. Місто вже здали. Повертайтеся!». Він повернувся. Переночував, і потім все одно пішов, і вже потім не повертався. Вже мені дзвонив на ватсап. Я його вже бачила в бронежилеті. Я вже потім дізналась, що це був інтернат на Куліка. Я не знала до того, де вони знаходились. Він мені розказував, що записався.

Він, до речі, в військкоматі познайомився з нашим колишнім мером Миколаєнко, якого нещодавно звільнили з полону. Він там познайомився у військкоматі з Віталієм Лапчуком і каже, що Миколаєнко бачив. Теж прийшов, він записувався.

Ч.О.: *Як Ви цей період пережили?*

М.К.: Я навіть не знаю, як пережила. По-перше, він мене попереджав. Каже: «Якщо зі мною не буде зв'язку, то це нормально. Дні два чи три. Це нормально, не переживай». 27 березня ввечері, після 16-ї години, я вже дуже його чекала. Тоді день в Херсоні закінчувався дуже рано, починалась комендантська година. Навіть не те що комендантська година, а вже просто страшно було в місті, і після 16.00 ми намагалися не виходити з квартир. Я чекала його до 18-ї вечора, і, коли він не прийшов, я вже зрозуміла, що він не прийде, але я сподівалась, що він там, де йому потрібно бути.

Я чекала два дні, а потім мені наснився сон. Мені наснився Денис, я дуже переживала, і він мені наснився. І я дуже на нього кричала: «Чого ти не приходиш?». А він так мовчки стоїть і дає мені пакет з цукерками, які на поминках роздають (*плаче*). Я прокинулась просто в холодному поту і зрозуміла, що я щось повинна робити.

Взагалі, коли ми місяць жили в окупації, він часто виїжджав з Лапчуком кудись, казав, що за хлібом, то ще за чимось. І я пам'ятаю, що в Лапчука жінку звали Альона. Я почала її шукати на фейсбуці. Знайшла. Додалась до неї в друзі і побачила її пост, де вона розповідає, як до них увірвалися рашисти, забрали її. Лапчука, вже побитого, описувала, і як допит проводили над нею, над сином. Я зрозуміла. В той день мій чоловік був разом з Лапчуком, то з високою вірогідністю він знаходиться в полоні.

Я знала адресу. Він мене попередив, де вони проживають. Я поїхала в Степанівку до їхнього будинку і побачила там прямо на воротах, як стріляли. Автоматна черга. В дірках весь паркан. Мені ніхто не відкрив, і я вирішила Альоні написати. Ми з нею листувалися в месенджері. Вона розповіла, що з ними сталось. Як їх відпустили, як її допитували. Страшне було.

Але до цього ми переписувалися з чоловіком в сигналі, і мені надійшло від нього повідомлення. Ми з ним домовились: якщо з ним все добре, то він мені «+» надсилає. Він прислав мені «+», і я заспокоїлась, але потім він написав, що дуже втомився і «я очень устал, думаю, отработаю по воде – и все».

Я була щаслива від того, що він вийшов на зв'язок, і я трохи заспокоїлась. Але кілька днів пройшло, я почала його шукати, і, після того як я дізналась, що трапилось з Лапчуком, я стала аналізувати і зрозуміла, що це не мій чоловік мені писав, тобто це хтось переписувався зі мною з його телефону.

Пізніше, коли ми всі дізнались, що трапилось з Віталієм, як його знайшли і витягли з води з гірею на ногах втопленого, я зрозуміла, що фраза «отработаю по воде» стосувалася його, скоріше за все. Це просто забрали в мого чоловіка телефон, і просто в них була така розвага в рашистів переписуватись, мабуть.

Це було жахливо.

Я, в принципі, дуже була налякана після цих всіх подій. Я зрозуміла, що я повинна забезпечити безпеку своїй дитині. Херсон – це для нас не було рідне місто, в нас там не було родичів. Мені потрібно було домовитись із тим, хто вивезе. На той момент, на початку квітня, люди вже виїжджали без «зеленого коридору». Ви, мабуть, знаєте, що не було у нас «зеленого коридору», самотужки, на свій страх і ризик, просто намагалися виїжджати. Я намагалась домовитись зі своїми знайомими, сусідами, з тими, хто буде виїжджати.

Щоб вони забрали і мою дитину, а я хотіла залишитись в Херсоні, щоб чекати свого чоловіка або якихось новин, або щось. Я не знаю. Я мала залишитись, щоб чекати на нього.

На жаль, всі мої знайомі або вже виїхали, або вже були в дорозі. Ніхто не попередив, і мені нічого не залишалось, як взяти свою дитину і намагатись виїхати разом. Тоді були групи в телеграмі. Люди домовлялися один з одним. За гроші навіть виїжджали. В нас

була машина, пальне, але проблема полягала в тому, що я не вміла водити. За кермо я не могла сісти, тому я знайшла сім'ю: чоловік, жінка, двоє дітей – і запропонувала їм з нами виїхати, щоб чоловік просто сів за кермо, і таким чином 6 квітня ми зібралися і виїхали до Кривого Рогу. Дорога була дуже складна, дуже тяжка, дуже довга. Одного разу, не можу сказати, що потрапили прям під обстріл, але десь воно було дуже близько.

Нам вдалось виїхати. Я, коли вже опинилась в безпеці, почала писати скрізь. Повідомляла, писала, пішла в поліцію заявила, що мого чоловіка викрали. Зв'язалась з Іриною Верещук. Я їй писала, і вона мені відповіла. Я дуже здивувалась, але вона мені відповіла, що ми будемо боротися за вашого чоловіка. Дай Бог, щоб все було з ним добре. Ми його обміняємо. Ось така була розмова.

Зі мною в кінці квітня зв'язалась Карина Кураян, донька Ігоря, і вона повідомила мене, що її батька обміняли і що мій Денис у Криму. Для мене це був шок. Я не сподівалась на таке, що мій чоловік був вивезений аж до Криму.

Впродовж квітня, коли я виїхала з Херсона, мої друзі, знайомі всі, хто залишився, я просила їх дуже, і вони ходили шукали мого Дениса, тому що ми всі знали місця, де перебувають полонені. Це була Лютеранська вулиця – управління поліції. Потім це була Склотара, на виїзді з Херсона. В нас був хлопчик, він в нас працював. Я його дуже поважаю, він сміливий хлопець. Я його просила, і він ходив скрізь.

Він пішов до рашистів, в них був пункт в ОДА, і написав заяву про те, що мій чоловік викрадений ними, можна сказати. Потім він їздив і до Лютеранської. Там йому відмовили і сказали, що ми тут нікого не тримаємо. Потім він їздив на Склотару – теж питав за нього. Сказали, що його там немає. Тобто його ніде не було, і мене це дуже лякало. Я переживала, що не можу його ніде знайти. Ніхто не підтверджує інформацію про те, де його тримають, а вже потім з'ясувалось, що його тримають і вивезли до Криму.

Я дуже сподівалась, що його обміняють. Я пам'ятаю, що кожен четвер був обмін після спілкування з Ігорем Кураяном і Антоном (він теж перебував із ними в полоні). Вони казали, що кожен четвер іде обмін. Я дуже чекала до четверга. Я так сподівалась, що мене наберуть з якогось незнайомого номеру і що це буде мій чоловік, і десь місяць потому, 25, здається, травня, це був вівторок, точно

пам'ятаю, мені написали на месенджер і попросили зателефонувати на ватсап. Я подзвонила, це була поліція Миколаєва, якась слідча сказала, що ми отримали тіло, схоже на вашого чоловіка, і вам потрібно його упізнати. Вони якось мені показали, що в телефоні не дуже схоже. Я не змогла його упізнати. Вона каже: «В нього чорна борода». Я кажу: «Ні, це не він. Це 100% не він». Я ніколи свого чоловіка не бачила з бородою. Він завжди за собою слідкував, він завжди був підстрижений, поголений. В нього ніколи не було ні вус, ні бороди. Я не могла собі уявити, що в нього буде темного кольору борода.

Я кажу: «Ні, це не він». Я все одно зв'язалась з Антоном, його побратимом, він на той момент вже був обмінений і перебував в Миколаєві, і дуже попросила піти його упізнати, щоб напевно знати, що це не він.

Він сходив і каже, що це – Денис. Потім я зв'язалась з людьми. Ми розпочали процес повернення його тіла сюди, до Новомосковська, де я проживаю і дотепер.

Поховали Дениса 28 травня на Алеї Героїв.

Ч.О.: *На сьогоднішній день його статус учасника Херсонської ТрО не визнано?*

М.К.: Ні. Не визнано. На жаль, ні. Все, що мені відповідає частина: не було, не знаємо, ніколи не бачили. Я зробила багато для того, щоб змінити цю ситуацію, починаючи з інтерв'ю, закінчуючи участю в різних заходах на кшталт «Кримської платформи», зустрічі з різними дипломатичними службами, виступала в посольстві Великобританії. Історію моєї родини і долю мого чоловіка висвітлювали широко в ЗМІ, але це ні на що, на жаль, не вплинуло. Зараз я знаходжусь в судовому процесі. Він не так давно розпочався, триває. Буду боротися за статус свого чоловіка.

Ч.О.: *Можете додати зараз все, що вважаєте для себе важливим.*

М.К.: Я дуже пишаюся своїм чоловіком і досі вважаю, що ніщо не могло вплинути на його рішення іти захищати Україну і саме Херсон. Я не знаю, чи це справедливо? Звичайно, несправедливо по відношенню до нього, до його пам'яті, нашої родини стосовно того, що держава ось так не дбає про родини, які опинились в такій

ситуації, як і я, але я вважаю, що все одно це не має заважати нам любити свою країну.

Я зараз теж працюю з ветеранами, з категорією «члени сімей загиблих». Я знаю, що це таке. Я знаю ці сім'ї і їх проблеми, і намагаюсь далі працювати для нашої країни, і дуже вірю в Перемогу.

Намагаюсь виховувати свою дитину, наскільки це можливо, щоб він пишався своїм батьком. На жаль, це важко, чесно кажучи, тому що, де б ми не були, у школі, наприклад, моя дитина, як внутрішньо переміщена особа, і коли згадують про сім'ї героїв, загиблих, їхніх дітей, то моя дитина, виявляється, просто ніхто. Мені це дуже прикро, і я хочу цю ситуацію змінити. Я вірю в себе, я вірю в те, що буде справедливість. Нехай і багато часу воно займає, але я повинна зробити це для свого сина. Я хочу, щоб він пишався своїм батьком, відкрито, з гордо піднятою головою.

Дениса ми завжди будемо пам'ятати (*плаче*), скільки б років не проходило, все одно це така рана… Неможливо забути.

Ч.О.: *Щиро дякую за розмову!*

ПІСЛЯМОВА

На останок варто зазначити, що наш збірник постає не лише як документальна реконструкція подій, що відбувались на Херсонщині у перші тижні й місяці повномасштабного вторгнення, а й як спроба осмислити людський досвід у його граничних вимірах героїзму, жертовності, втрати та пам'яті. Зібрані спогади ветеранів, волонтерів, близьких загиблих тероборонівців, а також спогади цивільних і священників, які опинились на лінії вогню, віддзеркалюють цілісну картину суспільного спротиву на Півдні України.

Херсонський досвід має виняткове значення, адже саме тут зійшлися кілька ключових вимірів сучасної війни. По-перше, це боротьба за збереження національної й регіональної ідентичності в умовах прямої загрози окупації. Свідчення Олени Мазур, Віталія Бугаєнка, Олексія Білецького, Андрія Якубенка та інших засвідчують, що опір мав не лише військовий, а й громадянський вимір. По-друге, це вибір особистості, яка стає на захист своєї землі й громади, усвідомлюючим можливість смерті. Образ загиблих воїнів тероборони тут не зводиться до трагічної жертви; це образ людей, що прийняли рішення діяти, а отже, вписали власне життя в національний наратив спротиву.

Філософія цього досвіду полягає у співвідношенні героїзму і втрати. Героїзм у херсонському випадку проявився як колективна дія: взяти до рук зброю, йти захищати рідну землю, взяти до рук український прапор і вийти на площу Свободи. Втрата ж виявилась всеохопною: гинули і військові, і цивільні – їхні історії стали частиною спільного болю громади. Тут важливо наголосити, що загибель стає частиною пам'яті, яку творять родини, побратими та громада, надаючи їй сенсу і трансформуючи індивідуальну трагедію в колективне нагадування про ціну свободи.

Регіональна ідентичність Херсона виявилась глибоко пов'язаною з історичним досвідом прикордоння, міста на перетині культур і цивілізаційних впливів. Повномасштабна війна зробила цю ідентичність чіткішою: херсонці почали усвідомлювати себе як активну частину української політичної нації, здатну чинити

спротив навіть у найбільш уразливих обставинах. Це проявилось у масових мітингах проти окупаційної влади, у свідченнях тих, хто лишався в місті під обстрілами, у готовності віддавати життя заради спільного майбутнього.

Меморіалізація цього досвіду має кілька рівнів. Перший – особистісний: пам'ять родин, які бережуть історії своїх чоловіків, синів, батьків; другий – локальний: міські простори, площі, вулиці, які стають місцями пам'яті про загиблих; третій – національний: включення херсонських подій у ширший контекст українського опору та державотворення. Нарешті, слід проговорити й глобальний вимір: світове співтовариство отримує нагадування про те, що свобода й гідність завжди потребуватимуть захисту, а досвід Херсона є універсальним прикладом стійкості.

Саме тому розповіді героїв і родин загиблих Херсонщини відкривають перед нами не лише факти воєнних подій, а й морально-етичні орієнтири. Вони формують новий канон пам'яті, де поєднуються індивідуальна доля та колективний досвід, героїзм і трагедія, біль і надія. Цей канон є водночас академічним завданням для історика та практичною культурою громадянської пам'яті для всієї України.

Спираючись на аналіз усних свідчень родичів загиблих херсонських тероборонівців та особливостей їхніх життєвих шляхів, можна визначити кілька визначальних рамок колективної пам'яті, що формують місцеву ідентичність.

У період широкомасштабного наступу російської федерації на Україну в лютому-березні 2022 р. мешканці Херсонщини продемонстрували приклад самоорганізації й мужності за повної відсутності системної підготовки до війни. Усні історії членів родин полеглих тероборонівців дозволяють окреслити узагальнений образ бійця Херсонської територіальної оборони, окреслити спільні та унікальні індивідуальні риси їхніх характерів і біографій.

Передусім вони зробили свідомий вибір: долучились до формувань територіальної оборони або відгукнулись на мобілізацію в перші дні агресії. Їхня мотивація була не зовнішньополітичною чи кар'єрною, а внутрішньою й особистою: захист рідного дому, своєї сім'ї та громади. В основі їхніх дій лежало глибоке відчуття обов'язку перед найближчими та своєю землею, на якій вони жили.

Другою важливою рисою є те, що серед них не було професійних кадрових військових в класичному сенсі, хоча багато хто мав армійський досвід або пройшов службу в зоні АТО. Ще частина була суто цивільними фахівцями – вчителями, інженерами, зварювальниками, майстрами. До війни вони займались господарством, працювали, виховували дітей, будували життєві плани.

Третя спільна риса – відсутність належного забезпечення. Зі слів рідних, багато хто вирушав у бій у цивільному одязі, без касок, аптечок чи теплого спорядження. Це свідчить про хаотичність перших днів оборони, коли держава не встигла організувати системний захист, а місцеві органи влади не мали можливостей забезпечити добровольців елементарними засобами.

Усі ці люди стали учасниками оборони Херсона, а їх загибель у перші дні повномасштабного вторгнення перетворилась на символ самоорганізованого опору регулярним силам російської армії. Їхні долі трагічно обірвались через відсутність продуманої стратегії та чіткого управління. Водночас родини стикалися з труднощами у визнанні їхніх близьких загиблими військовими через втрату документів, бюрократичні перепони та затягування у наданні довідок. Це змусило сім'ї самостійно відстоювати пам'ять і юридичний статус полеглих, домагаючись справедливого визнання їх як оборонців України.

Попри різні місця народження всі учасники Херсонської тероборони згуртувались навкого ідеї захисту Херсона. Боротьба стала спільною справою не лише корінних мешканців краю, а й тих, хто оселився тут з інших регіонів і відчув Херсонщину своєю «малою Батьківщиною». Це свідчить про потужну інтеграцію людей у місцеві громади Півдня України та про готовність боронити землю, з якою вони себе ототожнювали. Головною рушійною ідеєю спротиву стала проста формула: «Це моя земля».

Участь родин загиблих у боротьбі за юридичне й моральне визнання їхніх рідних складає важливий елемент формування культури пам'яті під час війни. Аналіз інтерв'ю показує, що сім'ї загиблих стали активними учасниками суспільної боротьби.

По-перше, родини зіштовхнулись з масштабними проблемами у взаємодії з державними інституціями: знищення документів, відсутність прозорих механізмів мобілізації й загибелі, формальне

ставлення військоматів та правоохоронців. Це створило правовий вакуум, у якому загиблі довго не отримували належного статусу.

По-друге, родичі виявили високу громадянську активність і внутрішню силу. В умовах окупації вони самостійно шукали тіла, проводили перепоховання, збирали свідчення участі в боях, зверталися до судів і державних органів, взаємодіяли з волонтерами, адвокатами, журналістами.

По-третє, ця діяльність мала колективний характер: родини створювали спільності, писали колективні звернення, надавали одна одній психологічну підтримку, ділилися досвідом юридичної боротьби. Така горизонтальна солідарність стала проявом нової форми громадянської самоорганізації в кризових умовах.

По-четверте, рушійною силою була не стільки матеріальна компенсація, скільки моральне визнання героїзму їхніх близьких. Для сімей принципово важливим було, аби чоловіки, батьки й сини були зафіксовані як оборонці держави, а не випадкові жертви війни.

По-п'яте, у цій ситуації проявилася й гендерна асиметрія. Основний тягар боротьби лягав на плечі жінок – дружин і матерів, які брали на себе юридичні процедури, поховання, листування з інстанціями. Це стало додатковим свідченням того, що у воєнний час саме жінки несуть колосальну моральну й соціальну відповідальність за збереження пам'яті та відновлення справедливості.

Родини полеглих бійців територіальної оборони Херсонщини стали активними учасниками громадянського спротиву, відстоюючи правду, пам'ять та справедливість. Їхня діяльність стала продовженням захисту України – уже не на полі бою, а в правовій, соціальній та моральній площині. Цей феномен демонструє появу нової моделі громадянської культури – відповідальної, ініціативної та зорієнтованої на захист прав людини й вшанування пам'яті героїв.

Родини загиблих тероборонівців перетворились на головних хранителів пам'яті, на тих, хто виборює юридичне визнання втрат, присвоєння почесних статусів учасників бойових дій та героїв України. Їхня боротьба стала важливою складовою локальної пам'яті та колективної ідентичності, вагомим чинником збереження честі й гідності всієї громади.

Вшанування пам'яті відбувається не тільки в межах родин, а й на рівні місцевих спільнот, де історії загиблих стають об'єктивним чинником локальної ідентичності, заснованої на досвіді опору,

втрати, гідності й прагненні залишитися частиною українського простору свободи.

Центральною категорією у формуванні пам'яті про полеглих оборонців Херсонщини є справделивість. Вона проявляється як соціально-політичний інструмент формування ідентичності громади. Насамеперед у родинних спогадах наголошується на моральній справедливості вчинку загиблих: їхньому добровільному рішенні боронити дім, близьких і державу попри відсутність належного забезпечення. Цей вибір сприймається як найвищий прояв громадянської та людської відповідальності, що стає підґрунтям локальної гордості та уявлення про «своїх» як про людей честі й правди.

Другий вимір справедливості полягає в боротьбі родин за офіційне визнання загиблих військовослужбовцями Збройних сил України. Через знищені документи, бюрократичні перепони та байдужість окремих державних структур сім'ї були змушені самостійно збирати докази участі своїх рідних у боях, домагатися статусу учасників бойових дій і належних соціальних гарантій. Така боротьба вийшла за межі приватної й перетворились на важливий акт відстоювання честі всієї місцевої громади.

Третім аспектом є прагнення відновити історичну правду про події в Херсоні навесні 2022 р. Родини намагаються поширити достовірні свідчення про перші бої тероборони, протидіяти будь-яким спробам спотворення чи замовчування пам'яті про місцевий опір.

У підсумку ця боротьба за справедливість стала основою нової колективної ідентичності. Вона сприяє формуванню активної громадянської позиції, коли громада не очікує рішень «згори», а сама створює умови для збереження пам'яті. У цьому контексті справедливість набуває конкретних форм – у меморіальних просторах, пам'ятних заходах, включенні історії загиблих до освітніх програм і локальних медіа. Вона постає як постійна практика громади – боротьба за належне місце героїв у колективній пам'яті та національній історії.

Отже, події, що стали основою цієї книги, відкривають перед нами не лише сторінку сучасної історії України, а й трагічно величний вимір людського існування, де життя і смерть переплітаються в драматичному вузлі свободи, відповідальності та вибору. Досвід

Херсона після лютого 2022 р. постає як концентрований образ усього українського буття в умовах війни – міста, яке опинилося на лінії фронту, але водночас стало простором духовного опору, громадянської гідності й безпрецендентної мужності.

Героїзм територонівців, що свідомо взяли на себе обов'язок першого рубежу захисту, має подвійний вимір. Це був і акт патріотичної самоповаги, і форма глибинної персональної ідентифікації з рідною землею. Їхнє життя, подвиг і смерть не є лише біографічною межею – вона перетворюється на символ, що уособлює вибір між покорою і свободою. Образ їхньої смерті не можна перевести до статистики втрат: це вчинок, який відкриває новий сенс життя для тих, хто залишився.

Цивільні жертви, які опинилися у вирі війни випадково, уособлюють інший вимір трагедії. Їхня смерть є нагадуванням про вразливість і крихкість людського буття, про те, що війна не розрізняє військових і цивільних, а руйнує простір щоденного життя. Проте й смерті, хоч і випадкові, набувають символічного значення: вони стають свідченням несправедливості й жорстокості агресії та водночас цементують колективну пам'ять і регіональну ідентичність.

Розповіді родичів загиблих територонівців додають ще один вимір – інтимний, особистий. Вони дозволяють побачити живих людей з мріями, слабкостями, щоденними радощами. Саме крізь призму сімейних свідчень герої постають цілісними особистостями, а не лише символами. Це важливий момент для колективної пам'яті: не абстрактний образ «воїна», а конкретний херсонець – батько, син, брат, чоловік – постає у нашій свідомості як невід'ємна частина історії.

Узагальнюючи, можна сказати, що трагедія і подвиг Херсона є вираженням ширшої української драми – боротьби за право на існування вільної держави. Регіональна ідентичність, яка виявилась у вчинках херсонців, стала органічною частиною національної ідентичності, увібравши в себе локальну специфіку, але водночас надавши їй універсального значення. Херсон, як і багато інших міст і сіл України, став символом того, що опір і мужність не мають географічних меж, а формують спільний досвід нації.

Пам'ять про початок повномасштабного вторгнення російської армії в Херсон потребує меморіалізації не лише у формі монументів чи меморіальних дошок, а й через живу присутність у колективній

свідомості. Їхні історії мають звучати в школах, в університетах, у мистецтві, в публічних просторах, стаючи моральними орієнтирами для наступних поколінь. Меморіалізація в цьому сенсі – це не закриття трагічного досвіду, а його трансформація у ресурс для майбутнього.

Отже, підсумовуючи, можна стверджувати: героїзм і втрата, особистий вибір і колективна доля – все це сплітається в єдину тканину історії, яку творять херсонці. Наше дослідження є спробою осмислити їхній глибинний сенс, який виходить поза межі конкретного часу й простору. І в цьому сенсі досвід Херсона стає універсальним: він належить не лише місту, а й усій Україні і, зрештою, світові, що шукає відповіді на питання про ціну свободи, межі людської відваги й гідність у найтемніші часи.

Науково-популярне видання

Херсон. Шлях патріотів

Фото на обкладинці – Олена Гнітецька
Макет В.Б. Гайдабрус
Підписано до друку 30.09.2026
Формат 60х84 1/16. Папір офсетний
Друк цифровий. Ум. друк. арк. 18,6. Обл.-вид. арк. 16,2
Тираж 300 прим. Замовлення № 29-09/25

Відділ реалізації. Тел.: (067) 542-08-01. E-mail: info@book.sumy.ua
ПФ «Видавництво «Університетська книга»»
40000, м. Суми, площа Покровська, 6
Тел.: (0542) 65-75-85. E-mail: publish@book.sumy.ua
www.book.sumy.ua

Віддруковано ТОВ «ДІСА ПЛЮС»
61029, м. Харків, шосе Салтівське, 154
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4047 від 15.04.2011